नं० ५१५१-घ

शतपथब्राह्मणचतुर्थपंचमषष्ठकाण्डा: (वेदान्त)

पत्राणि ३०२ (संपूर्णम्)

ब्रा॰
ह॰
१

ॐ श्रीयज्ञेश्वराय नमः प्राणो ह वा अस्योपांशुः। व्यान उपांशुसवन उदान एवा
न्तर्यामः १ अथ यस्मादुपांशुर्नामांशुर्ह वै नाम ग्रहः स प्रजापतिस्तस्यैष प्राण
स्तद्यदस्यैष प्राणस्तस्मादुपांशुर्नाम २ तमस्मादिदिष्टविश्वाद्गृह्णाति पराञ्चमेवा
स्मिन्नेतत्प्राणन्दधाति सोस्यायं पराङेव प्राणो निर्ह्रतितमंशुभिः पावयति।
पूतो सदिति षड्भिः पावयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनमेतत्पावयति ३ तदा
हुः यदंशुभिरुपांशुं पुनाति सर्व्वे सोमाः पवित्रपूता अथ केनांशवः पू
ता भवन्तीति ॥ तानुपनिवपति। यत्ते सोमाऽदाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सो।

मायस्वाहेति तदस्य स्वाहाकारेणैवाङ्शवः शृता भवन्ति सर्वं वा एष ग्रहः सर्वे-
षां हि सवनानां रूपं ५ देवाश्च वै यज्ञं तन्वाना असुररक्षसेभ्य आसंगाद्बिभयां-
चक्रुस्ते होचुः संस्थापयाम यज्ञं यदि नो सुररक्षसान्यासजुः संस्थित एव नो य-
ज्ञः स्यादिति ६ ते प्रातःसवन एवा सर्वं यज्ञं समस्थापयन्नेतस्मिन्नेव ग्रहे षड्ज ।
हुः प्रथमे स्तोत्रे साम्नः प्रथमे शस्त्रे तेन संस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेनाचरन्त्स प-
वध्येन दिनेष्वेव यज्ञः संतिष्ठत एतस्मिन्नेव ग्रहे यज्ञष्टुः प्रथमे स्तोत्रे साम्नः प्रथमे
शस्त्रे कस्तेन संस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेन चरति ७ स वा अष्टौ कृत्वोभिगृणात्यष्टा

ब्रा॰ क्षरा वै गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेवैतत्क्रियते ८ स गृह्णाति। वाचस्पत
स्र॰ ये पवस्वेति प्राणो वै वाचस्पतिः प्राण एष ग्रहस्तस्मादाह वाचस्पतये पवस्वेति वृष्णो।
२ अंशुभ्यां गभस्तिपूत इति सोमा अंशुभ्यां ह्येनं पवयति तस्मादाह वृष्णो अंशुभ्या
मिति गभस्तिपूत इति पाणी वै गभस्ती पाणिभ्यां ह्येनं पावयति ९ अथैकादश।
कृत्वोभिषुणोत्ये। कादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं माध्यंदिनमेवैतत्स
वनं क्रियते १० स गृह्णाति। देवो देवेभ्यः पवस्वेति देवो ह्येष देवेभ्यः पवस्वेति येषां २
भागोसीति तेषां ह्येष भागः ११ अथ द्वादशकृत्वोभिषुणोति। द्वादशाक्षरा वै जगती जा

गतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेवैतत्क्रियते १२ सम्पृक्ताति। मधुमतीर्ऋ३ षष्ठ्यधीति
रसमेवास्मिंस्तद्दधाति सर्वतयैवैनमेतद्देवेभ्यस्तस्माद्देवदत्तो न श्रूयमयसयज्ञदोति
सम्पादयत्येवैनमेतत् १३ अष्टावष्टौ कृत्वो। ब्रह्मवर्चसकामस्याभिष्टुण्यादिमाङ्
ष्टाक्षरा वै गायत्री ब्रह्म गायत्री ब्रह्मवर्चसीहैव भवति १४ चतुर्विंशतिं कृत्वो।
भिष्टुते भवति चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापति
र्यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैतत्सम्पादयति १५ पंच पञ्च कृ
त्वः। पशुकामस्याभिष्टुण्यादिमाङ्ः पाङ्क्ताः पशवः पशूनेवावरुन्धे पञ्चवास्तवः

श्रा॰ संवत्सरस्यसंवत्सरःप्रजापतिप्रजापतिर्यज्ञःसयावानेवयज्ञोयावत्यस्यमात्रा।
२॰ तावन्तमेवैनमेतत्संस्थापयतिसोणभामीमांसैवैतदन्वेवक्रियते १६ नेतरद्धी।
१ मायपरिमारार्हिं।नेद्वावश्योतदितितन्नसादयतिप्राणोह्येषतस्मादयमसन्नः।
3 प्राणःसंचरतियदीवतिचरेदथैनंसादयेदमुष्यत्वाप्राणंसादयामीतितथा
हतस्मिन्नपुनरस्तियन्नानुसृजन्तितेनोअध्वर्युश्चयजमानश्चप्राणोज्जीवतः १७ अथो
अप्येवैनंदध्या।दमुष्यत्वाप्राणमपिदधामीतितथाहतस्मिन्नपुनरस्तियन्नसाद १
यतितेनोप्राणान्नलोभयति १८ सवाअन्तरेवसन्नादेतिकरोति।देवाहवैविभया

च्चकुर्यद्धि नः पुरेवास्याग्रहस्य होमाद्ग्रहस्य तस्मानीनं ग्रहं जुहुयुरिति तमंतरेवमे
नः स्वाहाकारेणाजुहवुस्तं ऽ हुतमेव संतमग्रावजुहवुस्तथो एवैनमेष एतज्जु
होत्येवमन्तःस्वाहाकारेणाजुहोति तं ऽ हुतमेव संतमग्नौ जुहोति ९ अथोपनिष्क्रामति
उद्वेन्तरिक्षमवेक्षमीत्यन्तरिक्षं वा अनुरक्षश्चरत्यमूलमुभयतः परिच्छिन्नं यथायं पु
रुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्यज्ञवेषान्ततोऽहास्य एतेन ब्रह्मणा
न्तरिक्षमभयमनाष्ट्रं कुरुते १० अथ वरं वृणीते । बलं वा एतद्देवा एतस्य ग्रहस्य होमे
प्रेप्सन्ति तस्मा एतं वरं समर्धयन्ति वीर्येणाऽमेयं दृह्यत इति तस्माद्वरं वृणीते ११

ग्रा॰ स॰ ४

मन्त्रहोति। स्वाङ्कृतोऽसीति प्राणो वा अस्यैष ग्रहः स स्वयमेव कृतः स्वयंजातस्तस्मादा

ह स्वाङ्कृतोऽसीति विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इति सर्वेभ्यो ह्येष प्रजाभ्यः स्व

यंजातो मनस्त्वाष्ट्विति प्रजापतिर्वै मनः प्रजापतिस्त्वाश्नुतामित्येवैतदाह स्वाहा त्वा।

सुभव सूर्यायेति तद्वषट्कारं स्वाहाकारं करोति परां देवताम् ११ अथांशुमिताऽपनमष्टो।

ही। यद्यन्वेतमपिमर्शेद्वा पश्येत्तदेनं सर्वस्यैव पराञ्चं कुर्यात् यद्वषट्देवतां कुर्यात्स

वं स्वाहाकारं स्यादु देवास्तस्मादाहिम्यास्तस्मादेवं स्वाहाकारं करोति पराञ्चे ४

वताम् १२ अथ ऊर्ध्वं गृहीतस्माष्टि। पराञ्चमेवास्मिन्नेतत्प्राणं दधाति यथो हानेनपारि

नामधेयमेवपरिधीयतेप्रातरुपमारिष्टिंपरांचमेवास्मिन्नेतत्प्राणान्दधादेवेभ्यस्त्वामनीवि
वेयमरति २४ अश्रुषिमनापतम्मार्लेदैषी। यपपतपतितस्मयेरशमयस्तेदेवाम।
शीविणस्त्वानेवैतत्प्रीणातितत्पनेदेवाः प्रीताः स्वर्गंलोकमभिवहन्ति २५ तस्माद्वा
पतस्यग्रहस्य। नानुवाकास्तिनयाज्यातमंत्रेणजुहोत्येतेनोह्यस्यैषोऽनुवाक्यवा
ञवत्येतेनयाज्यवानथयद्यभिवदेद्योस्याः श्वास्थिहः स्याहाद्येवौरसिवावास।
सिवानन्तद्भूयाहेवाः शोयस्मैवेदेतत्समयस्तुपरिस्रुतामंगोनरहतौसौफडितियथा
हवैहन्यमानानामपधावेदेवमेषोभिहूयमाणानां स्कन्दीतितथाहतस्यैनेवधा

ब्रा॰ वज्रापथावत्परिशिष्यतेयस्मादेवंकरोतितंसादयतिप्राणायत्वेतिप्राणोवै
८॰ सैषः २९ इतिप्राणैर्हैकेसादयन्ते। तांस्तेषदिशामनुसंचरतीतितदुतथा
५ नकुर्यादिन्तर्हंपवेनंसादयेद्व्रोहेतस्याश्चाङ्कतेःकांचनपरास्तितंसादयति
5 प्राणायत्वेतिप्राणोवैसैषः अथोपांशुसवनमादनेतत्त्वरश्मिभिर्द्वेपविद्ये।
णोपस्पृशतियथावह्निःप्रणिकमेवन्तयथांशुराशितष्टुःस्याम्याणिनेवप्र
थं स्पोदंचशुतिपादयेद्व्यानायत्वेतिव्यानोवैसैषः २८ ब्राह्मणम् १ प्राणो।
द्वावश्वसोपांशुः व्योनउपांशुसवनुदानएवान्तर्यामः १ अथयस्मात्। ५

न्तर्यामो नाम स यो वै प्राणः स उदानः स व्यानस्तमेवास्मिन्नेतत्परांचं प्राणं दधाति
यदुपांशुं गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्प्रत्यञ्चमुदानं दधाति यदन्तर्यामं गृह्णा
सोस्यायमुदानोन्तरात्मन्यतस्तद्यदस्यैषोन्तरात्मन्यतो यो हैनेनेमाः प्रजा यता
स्तस्मादन्तर्यामो नाम २ तमन्तःपवित्राद्गृह्णाति । प्रत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदान
न्दधाति सोस्यायमुदानान्तरात्मन्हितः पते नो ह्यस्याप्युपांशुरन्तःपवित्राद्गृही ।
तो भवति समानं ह्येतद्यदुपांशुश्चान्तर्यामो प्राणोदानौ हि तेनौ देवास्यैषो पीतेषु ।
गृहेष्वनातिष्ठवति २ अथ यस्मात्सोमं पवित्रेणापावयति । यद्वै सोमः स्वं पुरोहितं

ब्रा॰ वृत्रस्यातिंत्रिस्योनतस्मैपुनर्ददौतेननसंशशामतस्मिन्स्तुनर्हेडुष्यासैवातिशिष्टमेनो।
र॰ यदीन्नतेब्रह्मज्यानायाभिदध्यौ ४ तंदेवाःपवित्रेणापावयन्समेध्यःपूतोदेवा।
९ नांहविरभवद्यो एवैनमेषपवित्रेणापावयतिसमेध्यःपूतोदेवानांह।
6 विर्भवति ५ नयद्रुपयामेनग्रहाग्रहल्ता।इयंवाअदितिस्तस्याअदःप्रायणीयं
हविरसावादित्यश्चरुस्तस्मैदेतत्सरेवम्स्मायेमादेयंदेवेषुभुत्तायामपित्वमीषेस्त्वमे
पिश्वस्तेभागश्मति ६ तेदेवाद्रुव।यो दिष्टोयंदेवताभ्योयतस्त्वैवग्रहाग्रहल्तादे
वताभ्योहुयंतामितितत्थेतिसोस्यापवश्चस्तेभागः ७ नयद्रुपयामेनगृह्णाग्रहल्ता ९

इयम्बा उपयाम इयम्बा इदमन्नाद्यमुपयच्छति पशुभ्यो मनुष्येभ्यो वनस्पतिव
नस्पतिभ्य इतो वा ऊर्द्धो देवा दिवि हि देवाः ८ तद्यदुपयामेन गृह्णाति। तथैव
तद्रूपन्तेनैतद्यथैनौ सादयतीयम्बा अस्य सर्वस्य योनिरस्यै वा इमाः प्रजाः प्र।
जाता ९ ते वा एतेऽंशू रेतो भूतं सोमसृत्विजो मिथ्नन्ति यदा अथ योनौ रेतः सि।
च्यते प्रैव तज्जायते यथैनौ सादयत्यस्यामेवैनत्सादयति १० प्राणोदानौ हा।
वास्यैतौ ग्रहौ। तयोरुहदितेऽन्तरं जुहोत्युदितेऽन्तरं प्राणोदानयोर्व्याकृत्यै
प्राणोदानावेवैतद्व्याकरोति तस्मादेतौ समानावेव सन्तौ नानेवाचक्षते प्राण

ब्रा॰ इतिवोदानइतिच ॥ अहोरात्रेहवाअस्यैतौग्रहौ। तयोरहर्दितेय्यतंज्ञहोमत्र
४॰ दितेय्यतरमहोरात्रयोर्व्यावृत्त्याअहोरात्रेएवैतद्व्याकरोति ॥२॥ अहःसंतमुपांशुं
८ शुंनक्तंरात्रौजुहोत्यहरेवैतद्रात्रौदधातितस्माद्पिसतमिस्रयाप्नुपेवकिंचि
त्ख्यायते ॥३॥ रात्रिंसंतमन्तर्यामं। तमुदितेजुहोतिरात्रिमेवैतदह्नदधातितेनो
हासावादित्यउद्यन्नेवेमाःप्रजानप्रदहतितेनेमाःप्रजास्त्राताः ॥४॥ अथातोगृ।
ह्णात्येवो। पयामगृहीतोसीमुक्रउपयामसमपुंतर्वेत्तामघवन्यादित्सोममि ८
तीन्द्रोवैमघवानिन्द्रोयज्ञस्यनेतातस्मादाहमघवन्नितिपाहिसोममितिगोपाय।

सोममभिषुण्वैवैनदादद्धोरुष्यारायस्पोषोयज्ञस्येतिपशवोवैरायोगोपायपशूनित्ये।
वैनदाहेषोयज्ञस्येतिप्रजावाइषस्ताएवैतदाहयज्ञकाःकरोतिताइमाःप्रजाय।
ज्ञमानाअर्चन्तःश्राम्यन्तश्चरन्ति ।५। अन्तस्तेद्यावापृथिवीदधाम्यन्तर्दधा।
म्युर्वन्तरिक्षम्। सजूर्देवेभिरवरैःपरैश्चेतितदेनंवैश्वदेवंकरोतितद्यदेनेने।
माःप्रजाःप्राणश्चोदानश्चान्तरिक्षमनुचरंतितेनवैश्वदेवोन्तर्याममघवन्
मादयस्वेतीन्द्रोवैमघवानिन्द्रोयज्ञस्यनेतातस्मादाहमघवन्निमयस्वयदन्तरंत
रितिगृह्णाम्यंतस्मादन्तर्यामएवैतदाह ।६। नेग्रहीतापरिमार्ष्टिनेद्यवक्षेतदि।

ब्रा॰
नृ॰
८

तितत्रसादयस्तदानोऽयस्येषतस्मादयमसंतउदानः संचरतियदीत्वभिचरेदथै
नं सादयेदमुष्यत्वोदानं सादयामीति ७ सयद्युपांशुं सादयेदथैनं सा
दयेद्युपांशुत्वन्सादयेत्रैनं सादयेद्युपांशुमपिदध्यादथैनं दध्याद्युपांशु
शुत्रापिदध्यान्नैतमपिदध्याद्यथोपांशोः कर्मैतदेतस्यसमानं सैनयद्रुपा
ंशून्तर्यामौ प्राणोदानौ हि ८ ता उद्धचरकाः नानैवमंत्राभ्यां जुहृतिप्राणोदानौ
वाअस्यैतौनानावीर्यौ प्राणोदानौ कुर्म इति वदन्तस्तदुतथा न कुर्यान्मोहयन्ति ८
हैतेयजमानस्यप्राणोदानावापीद्वापनत्सीजुहुयात् ९ सयद्वाउपांशु

मंत्रेणजुहोति। तदेवास्येषोऽपिमंत्रेणाहुतोभवतिकिमुतनन्तुसोऽजुहुयात्तस्मा
नं सोतव्यउपांशुवन्तर्यामौप्राणोदानौहि २० सयदेवोपांशुमंत्रेणजुहोति
तेनैवतमंत्रेणजुहोतिस्वाहुतोसिविश्वेभ्यइन्द्रियेभ्योदिव्येभ्यःपार्थिवेभ्योमन
स्त्वष्टुस्वाहात्वासुभवसूर्यायेत्यन्तोयजुषोमयुः २१ अथहुत्वावोपांशुग्रहमवमार्ष्टीद
मवाउपांशुंहुत्वोर्द्ध्वमुन्मार्ष्ट्यूर्ध्वाह्यवाञ्चमवमाष्टियत्प्राञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानंद।
धाति २२ अथनीचापाणिनामध्यमेपरिधौप्रत्यगुपमार्ष्टीदंस्वाउपांशुं हुत्वोना
नेनपाणिनामध्यमेपरिधौप्रागुपमार्ष्ट्येष्यात्रनीचापाणिनामध्यमेपरिधौप्रत्यगु

श्रा० रु० ५

पमारश्छिरस्यच्चमेवाग्निं त्रेतनइदानं ततदानन्स्थानि देवेभ्यस्तामरीचिपेभ्यश्तिसो

सावेवमंयुः २२ तेयन्ताक्रम्यमादयति। उदानथ्वेशुद्दानोत्स्मैषतानि वैसंस्पृ

ष्टानि मद्यति प्राणोदानावेवैतत्सं स्पर्शयति प्राणोदानौ संदधाति २४ तानि

वाएतानि ग्रहणमानानि शेरे आ तृतीयसवनात्तस्मादिमेमनुष्याः स्वपन्ति तानि तृत

तीयसवने प्रयुञ्जन्ते तस्मादिमे मनुष्याः स्वप्ताप्रबुध्यन्ते तेनिशितास्वराचराय

न्तस्मैवैतद्विधामनुवयरश्वदद्वैयत्तोविधीयते तेनस्योपांशुस्वन्तर्यामावेवपदवा

न्तोपांशुसवनः २५ तानिवाएतानि ग्रहणमानानि शेरे। आतृतीयसवनात्तायतेय ५

न्नपतिर्वैतद्यन्नायते तस्मादिमानि वयांसि विरस्तपतावनाशुवानानिपत
न्तिनानिशुनस्तनीयमवनेप्रशुष्यन्ते तस्मादिमानि वयांसि समासम्पतावा
शुवानानिपतन्ति यत्तस्यैवैतद्धिधाम ॥ २९ ॥ ३यं हैवा उपांशुः। प्राणो ह्युपांशु
रिमांश्च देवप्राणस्त्रभिप्राणितमस्मावेवान्तर्याम उदानो ह्यन्तर्यामोस्रुं देवलोक
मुद्दनश्चभ्युदनितयन्तरिदमेवोपांशुसवनो व्यानो ह्युपांशुसवनोन्तरिदं।
देवव्यनन्नभिव्यनितीति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् २ वाग्घवाएसैन्द्रवायवः। एतद्व्यात्मनि
द्दोहयद्धहृयायवज्ञंश्रजदाशसोमल्लीयात्मन्यमानो नास्तषीती वविभ्यन्तिलयाञ्च

ग्रा॰ केनदेवापिदेवाग्रपत्मलयन्त १ तेऽद्देवाऽब्रुवः। त्त्रैवेदन्तेहुत्रंविदानजीवंहन्त।
र॰ नएकोवेनयद्हिनोवाहुत्रोज्जीवतिवेति २ तेवायुमब्रुव। त्त्वयमैवायुर्योयंपव
१॰ तेवायोत्वमिदंविद्धियद्हितोवाहुत्रोज्जीवतिवात्वैवनमाशिष्टोमिमयदिज्जीवि
10 ष्यतित्वमेवतिप्रेष्ठनरागमिष्यसीति ३ सहोवाच। किमेततनःस्यादितिप्रश्नमवष
ह्नारपवनेसोमस्पतान्नइतितथेत्येयायवायुरेहन्तेहवइंसहोवाचहतोहुत्रोयद्हते।
कुर्यीततत्कतेति ४ तेदेवाग्रभ्यहस्यन्त। यथाविनिवेत्स्यमानाएवंहंसयमे। १॰
कोलभतमएकदेवस्योभवधन्होसहिदेवस्योयंमदवःसमप्यद्रदेवस्यत्तयदेत्तंपैत्रे।

अंगृह्णततस्मादंशुर्नाम ५ सएषमाशूयत्सपनांकुरुतः शृतिरभिववौसनाल
माङ्गत्याश्रासनालभताय ६ तेदेवावायुमब्रुवन्वायविवादीमन्नःस्वादयेतिस
होवाचकिंमेततःस्यादितित्वय्यैवतानिपात्राण्यणाचदीरन्निति तथेतिहोवाचशृ
यंतमेमत्युपवानेति ७ तस्मदेवा।यावन्मात्रमिवगन्धस्यापजघ्नुस्तंतस्मशुभद्।
घुःसएषपशुक्कुणपगन्धस्तस्मात्कुणपगंधात्रापिगृह्णीतसोमस्यदेवराज्ञो
गन्धः ८ नोपवतिष्ठीवा।तस्माद्यद्यप्यासक्तश्वमभ्येतनाभिवातेपरिपाक्त्रोहैसोमः
पाप्मापदमः सयथाश्रेयस्यायतिपापीयान्प्रत्यवरोहेदेवं ह्यास्मायत्नःप्रत्यवरो।

ग्रा॰ इति ९ अथेतरं वायव्यं वा । तद्देवदेवयन्तोलमाङ्गत्या आसालम्भतायत्तस्मदे ।
तः तानि नानादेवत्यानि सन्नि वायव्यातीत्याच वदते सोमैष प्रथमवषट्कारस्य सोम
॥ स्य राज्ञः पितामुपतेन पात्राएपाववदते १० इन्द्रो ह वा ईक्षांचक्रे । वायुर्वै नोऽस्य यतमस
॥ भूयिष्ठभाग्यस्य प्रथमवषट्कारस्यैषस्सोमस्य राज्ञः पितामुपतेन पात्राएपाववदते ।
हन्तास्मिन्नपि वयमिच्छा इति ॥ स होवाच । वायवा मास्मिन्नद्य इन्द्र भजेति किन्ततः ।
स्यादिति निरुक्तमेव वाग्वदेदिति निरुक्तं चेद्धा वाग्वदेदा वाचं ज्ञास्यामीति तत एवैषे । ॥
न्द्रावायवो ग्रहो भवद्वायव्यो हैव ततः ११ । १२ स इन्द्रोऽब्रवी । दर्ध मेस्य ग्रहस्येति

रीयमेवत इतिवायुरर्द्धमेवम इतीन्द्रस्तुरीयमेवत इतिवायुः १३ तौप्रजापतिंप्रति

प्रश्नमेयतुः।सप्रजापतिर्ग्रहंद्वेधाचकारसहोवाचेदंवायोरित्यथयत्पुनरर्द्धंद्वेधाच

कारसहोवाचेदंवायोरितीन्द्रन्त्वेतीन्द्रंतुरीयमेवभाजयाञ्चकारयद्धैवतत्तुर्यन्तत्तु

रीयन्ततएषऐन्द्रतुरीयोग्रहोऽभवत् १४ तस्मावापतस्यग्रहस्याहिंग्रोऋचोवायव्येव।

पूर्वेन्द्रः वायवस्तुन्नराहैअनुवाकेवायव्येवपूर्वेन्द्रावायवस्तुन्नराहैप्रैषोवायव्यएवपू

र्वेऐन्द्रावायवउत्तरोहैयाज्येवायव्येवपूर्वैन्द्रवायवस्तूत्तरैवमेनन्तेरीयन्तुरीयमेवभा।

जयाञ्चकार १५ सहोवाचानुरीयन्तुरीयञ्चेन्मामबीभजन्तुरीयमेवतर्हिवाङ्निरु

ब्रा॰ क्तं वदिष्यन्तीति तदेतत्तुरीयं वाचो निरुक्तं यन्मनुष्या वदंत्यथैतत्तुरीयं वाचो नि
र॰ रुक्तं यत्पशवो वदन्त्यथैतत्तुरीयं वाचो निरुक्तं यद्वयांसि वदन्त्यथैतत्तुरीयं वा
१२ चो निरुक्तं यदिदं क्षुद्रं सरीसृपं वदति १६ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तं। चत्वारि
वाक्परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः गुहा त्रीणि निहिता नेङ्ग-
यन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्तीति १७ अथातो गृह्णात्येवा वायो भूष शुचिपा
उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववारा। उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपे
यं वायवे त्वेति १८ अथापरं गृह्णातीन्द्रवायू इमे सुता उप प्रयोभिरागतं १२

इन्द्रवायुशान्तिः २ उपयामगृहीतोसिवायवइन्द्रवायुभ्यान्त्वैषतेयोनिः स।
जोषोभ्यान्त्वेतिसादयतिसयदाहसजोषोभ्यान्त्वेतियोवैवायुःसइन्द्रोयइन्द्रःस
वायुस्तस्मादाहैषतेयोनिःसजोषोभ्यान्त्वेति ४ ब्राह्मणम् १ क्रतूदक्षौहवाअस्य
मित्रावरुणावेतन्न्वध्यात्मं सयदेवमनसाकामयतइदम्मेस्यादिदंकुर्वीयेति
सएवक्रतुरथयदस्मैतत्समृध्यतेसदक्षोमित्रएवक्रतुर्वरुणोदक्षोब्रह्मैवमित्रः
क्षत्रंवरुणोभिगन्तैवब्रह्मकर्त्ताक्षत्रियः १ तेहैतेअग्रेनानेवासतुर्ब्रह्मचक्षत्रंचत।
तः शशाकैवब्रह्ममित्रऋतेक्षत्राद्वरुणात्स्थातुम् २ नक्षत्रंवरुण। ऋतेब्रह्मणो।

ब्रा॰ मित्राद्यद्धकिंचवरुणःकर्मचक्रेऽप्रसूतंब्रह्मणामित्रेणनहैवास्मैतत्समानृधे १
द्वि॰ सक्षत्रंवरुणो।ब्रह्ममित्रमुपमंत्रयांचक्रउपमावर्त्तस्वसंसृजावहैपुरस्त्वाकरवै
१३ त्वत्प्रसूतःकर्मकरवाइतितथेतितौसमसृजेतांततएषमैत्रावरुणोग्रहोऽभव
13 त् ४ सोएवपुरोधा।तस्मान्नब्राह्मणःसर्वस्येवक्षत्रियस्यपुरोधांकामयेतसं
ह्येतौसृजेतेसुकृतंचदुष्कृतंचनोएवक्षत्रियःसर्वमिवब्राह्मणंपुरोदधीतसंहे।
वैतौसृजेतेसुकृतंचदुष्कृतंचसयत्ततोवरुणःकर्मचक्रेप्रसूतंब्रह्मणामित्रेण १३
संहैवास्मैतदानृधे ५ तत्तदवक्लृप्तमेव।यद्ब्राह्मणोराजन्यःस्याद्यदिराजानंलभे

तस्मद्धैतदेतद्धैवानवकॢप्तंयत्क्षत्रियोऽब्राह्मणोभवतियद्धकिंचकर्मकुरु
तेऽप्रसूतेब्रह्मणामित्रेणनहैवास्मैतत्समृध्यतेतस्मादुक्षत्रियेणकर्मकरिष्य
माणेनोपसर्तव्यएवब्राह्मणःसंहैवास्मैतद्ब्रह्मप्रसूतंकर्मर्ध्यते ६ अथा
तोगृह्णात्येव।अयंवांमित्रावरुणासुतःसोमऋतावृधा।ममेदिहश्रुतंहवं
उपयामगृहीतोसिमित्रावरुणाभ्यांत्वेति ७ तंपयसाश्रीणातितद्यत्पय
साश्रीणातिवृत्रोवैसोमआसीत्तंयत्रदेवाअघ्नंस्तंमित्रमब्रुवंस्त्वमपिजहीति
सनचकमेसर्वस्यवाअहंमित्रमस्मिनमित्रंसन्नमित्रोभविष्यामीतितंवैत्वा

ब्रा॰ यत्रादन्तेरेष्ठामरत्यदमपिदन्तीह्रोवाचतस्मात्यशावोपाक्रामन्मित्रंसत्रा।
तृ॰ मित्रोभूदितिसपशुभिर्व्यार्द्ध्यततमेतद्देवाःपशुभिःसमार्द्धयन्त्यत्यसाश्री।
१४ णंस्तच्छोपवैनमेषपत्पशुभिःसमर्द्धयतियस्ययसाश्रीणाति ८ तदाहुःश
14 श्वद्धैनवचकर्मेदृशमितितद्यद्देवात्रपयस्तन्मित्रस्यसोमपवक्रणास्यतस्मात्य
यसाश्रीणाति ९ सश्रीणाति।रायावयंससवांसोमदेमहव्येनदेवायवसे
नगावः।तान्धेनुंमित्रावरुणायुवंनोविश्वाहाधत्तमनपस्फुरंतीमेषतेयोनि। १४
ऋतायुभ्यांत्वेतिसादयतिसयदाहऋतायुभ्यांत्वेतिब्रह्मवाऋतंब्रह्महिमित्रोब्रह्मो।

त्वनेवहृतमायुः संवत्सरोऽपि वहृतः संवत्सरश्चायुस्तस्माद्दोषैस्तैर्यो निरू
क्तायुर्भ्यां भवेति ॥१०॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ श्रोत्रं देवा अस्यासिञ्चन् । तस्मात्सर्वतः परिह्वा
रं भवन्ति सर्वतो ह्येनेन श्रोत्रेण शृणोति य एवं वेद भृगवो वाङ्गिरसो वा स्वर्गं लो
कं समाश्नुवत तद्भवतो वा भार्गवश्च वत्सो वाङ्गिरसस्तद्देवजनीभिः कृत्यारूपे
जेद ॥१॥ शर्व्यातो देवाः देमानवो ग्रामेण वचाः । सत्तदेव प्रतिवेशो नि विविशेत
स्कन्दमाराः क्रीडन्तु रमजीभिः कृत्यारूपमनर्घ्ये मन्यमाना लोहैर्विपिपिशुः ॥२॥
सशार्यातेभ्यः स्कुक्रोधातेः भ्यो संतां चकार पितेव पुत्रेण पुष्टा तानाभाजा ॥२॥ शर्व्या

𑆧𑇀𑆫𑆳॰ 𑆠𑆾𑆲𑆮𑆳𑆆𑆑𑇀𑆰𑆳𑆚𑇀𑆖𑆑𑇀𑆫𑆼𑇅 𑆪𑆠𑇀𑆑𑆴𑆩𑆑𑆫𑆁𑆠𑆱𑇀𑆩𑆳𑆢𑆴𑆢𑆩𑆳𑆥𑆢𑆵𑆠𑆴𑆱𑆓𑆾𑆥𑆳𑆬𑆳𑆁𑆯𑇀𑆖𑆳𑆮𑆴𑆥𑆳𑆬𑆳𑆁𑆯𑇀𑆖𑆱𑆁𑆲𑇀𑆮𑆳𑇅𑆥
𑆯॰ 𑆪𑆴𑆠𑆮𑆳𑆇𑆮𑆳𑆖 𑇔 𑆱𑆲𑆾𑆮𑆳𑆖𑇅𑆑𑆾𑆮𑆾𑆢𑇀𑆪𑆼𑆲𑆑𑆴𑆚𑇀𑆖𑆴𑆢𑆢𑇀𑆫𑆳𑆑𑇀𑆰𑆵𑆢𑆴𑆠𑆴𑆠𑆼𑆲𑆾𑆖𑆶𑆂𑆥𑆶𑆫𑆶𑆰𑆍𑆮𑆳𑆪𑆁
𑇑𑇕 𑆘𑆵𑆫𑇀𑆟𑆴𑆂𑆑𑆸𑆠𑇀𑆪𑆳𑆫𑆷𑆥𑆂𑆯𑆼𑆠𑆼𑆠𑆩𑆤𑆫𑇀𑆡𑇀𑆪𑆁𑆩𑆤𑇀𑆪𑆩𑆳𑆤𑆳𑆂𑆑𑆶𑆩𑆳𑆫𑆳𑆬𑆾𑆰𑇀𑆛𑆽𑆫𑆥𑆴𑆥𑆴𑆰𑆤𑇀𑆤𑆴𑆠𑆴𑆱𑆮𑆴𑆢𑆳
15 𑆚𑇀𑆖𑆑𑆳𑆫𑆱𑆮𑆽𑆖𑇀𑆪𑆮𑆤𑆅𑆠𑆴 𑇕 𑆱𑆫𑆡𑆁𑆪𑆶𑆑𑇀𑆠𑇀𑆮𑆳𑇅𑆱𑆶𑆑𑆤𑇀𑆪𑆳𑆁𑆯𑆳𑆫𑇀𑆪𑆳𑆠𑆵𑆩𑆶𑆥𑆳𑆣𑆳𑆪𑆥𑇀𑆫𑆱𑆴𑆰𑇀𑆪𑆤𑇀𑆢𑆱
𑆄𑆘𑆓𑆳𑆩𑆪𑆠𑇀𑆫𑆫𑇀𑆰𑆴𑆫𑆳𑆱𑆠𑆠𑇀 𑇖 𑆱𑆲𑆾𑆮𑆳𑆖𑇅𑆉𑆰𑆼𑆤𑆩𑆱𑇀𑆠𑆼𑆪𑆤𑇀𑆤𑆳𑆮𑆼𑆢𑆴𑆰𑆩𑆳𑆲𑆴𑆁𑆱𑆴𑆰𑆩𑆴𑆪𑆁
𑆱𑆶𑆑𑆤𑇀𑆪𑆳𑆠𑆪𑆳𑆠𑆼𑆥𑆲𑇀𑆤𑆶𑆮𑆼𑆱𑆁𑆘𑆳𑆤𑆵𑆠𑆳𑆁𑆩𑆼𑆓𑇀𑆫𑆳𑆩𑆅𑆠𑆴𑆠𑆱𑇀𑆪𑆲𑆠𑆠𑆍𑆮𑆓𑇀𑆫𑆳𑆩𑆂𑆱𑆁𑆘𑆘𑇀𑆚𑆼𑆱𑆲𑆠𑆠 𑇑𑇕
𑆍𑆮𑆯𑆳𑆫𑇀𑆪𑆳𑆠𑆾𑆩𑆳𑆤𑆮𑆇𑆢𑇀𑆪𑆶𑆪𑆶𑆘𑆼𑆤𑆼𑆠𑇀𑆥𑆫𑆁𑆲𑆴𑆤𑆱𑆳𑆤𑆵𑆠𑆴 𑇗 𑆃𑆯𑇀𑆮𑆴𑆤𑆿𑆲𑆮𑆳𑆅𑆢𑆁𑆨𑆴𑆰𑆘𑇀𑆪𑆤𑇀𑆠𑆿𑆖𑆼

रत। स्तौ ग्रुकं स्या मृपेयब्रह्मस्या भिम्शुनमीषा ते तत्र्वन्सौ ८ तौ होचतुः। स कस्मै
कमिमं नीर्णि कृत्वा रूपमुपशे ष आवामनुप्रेहीति स होवाच यस्मै मां पिताऽदात्तस्मै
वाऽहं तं जीवन्तं हास्यामीति तद्धाय स्वषिराज्ञस्तौ ९ स होवाच स कस्मै किं त्वेतद्
वोचतामिति तस्मा एतद्याचचक्षे स ह व्याख्यातः उवाच यदि वै तस्य न ब्रूवतः सा त्वं श्रु
ता ह्वैव स सर्वां विद्वद्योन स सर्वं स्वहा विवाथ मे प्रतिब्रूहीति त्वं यद्वथ इति तौ यदि त्वा।
ब्रूवतः केन त्वमास सर्वां स्वः केनास स्वहा विविति सा त्वं श्रुत्वास्यतीन्द्र मे प्रवर्ष्ठ वा णं क
हतमथ त्वां वक्ष्यामीति तां ह नरूपेय तस्मा ऽ हैतदेवोचतुः १० सा होवाचानैवैह

ब्रा॰ सर्वौ विविस्पोनस्वसमस्मृद्धाविवाथमेपतिन्निषन्स्थ इति तौ होचतुः । केनावम
रु॰ सर्वौ स्थः केनासमृद्धाविति सा होवाच पतिं तु मे पुनर्युवाणौ कृतमथ वां वक्ष्या
१६ मीति ॥ तौ होचतुरेतं ह्रदमभ्यवजहार स येन वयसा कामिष्यते तेनोदैष्य ।
16 तीति तं ह्रदमभ्यवजहार स येन स्व वयसा चकमे तेनोदेयाय ॥ २ ॥ तौ होचतुः ।
स्थ कश्चे केनावमसर्वौ स्थः केनासमृद्धाविति तौ दधीचिरेव प्रवाते चक्रतुर्देवत्रमीरे
वायत्तन्नत्वेतेते वां यज्ञादन्तर्यन्तीति तेनासर्वौ स्थः केनासमृद्धाविति तौ ह तत प
वाश्विनौ प्रेयतुस्तावाजग्मतुर्देवा यत्र तन्वाना आसन्ते सदिष्ठवमाने ॥ ३ ॥ तौ हो १६

वच्न। ह्रपनौ ह्रूयज्ञमितितेहदेवाउत्तुर्न्नेवाश्रुपह्रू यिष्णामहेमहूमन्त्रघेश्रमः
स्हूमवारिहेंभिषज्न्लाविति ॥४ तौहोवचतुविशीर्मौवेयज्ञेनयज्ञधरति।
कथंविशीर्सेन्सुपत्नौ ह्रूयज्ञमथर्वाचस्मावरतितथेतिताउपाह्रूयज्ञातताभ्या
मेतमा। श्विनेग्रहमगहूं स्तावद्युर्घ्र्यज्ञास्याभवतीतावेतयज्ञस्यशिरःप्रत
यत्नोनहदत्तहिवाकीर्मोवांब्राह्मणोव्याख्यायतेयथातयज्ञस्याशिरःप्र।
तिदधतुस्तस्मादेषस्तनेवदिष्ववमानेयहोगृह्णतेस्तनेहिमहिष्ववमानयुग।
गछतां ॥५ तौहोचतु। ईश्वौवाप्रवायज्ञस्यस्तोवोयावद्धर्यूरदनाविमप्रस्ता

ब्रा. हूस्मयोहरानाभिहिदेवत्यानितिताभ्यामेनेपुरस्तान्हुदंपर्योजन्दूराभिहिदेव।
२ मोंस्तस्मादेषदृशामोग्रहोगृह्यतेतन्नीयएववषट्क्रियतेथयदश्विनावितीमेद
17 वैद्यावापृथिवीप्रत्यक्षमश्विनाविमेहीदंᳲसर्वमाश्नुवातांपुष्करस्रजाविति।
ग्निरेवास्यैपुष्करमादित्योमुष्यै १६ अथातोगृह्णात्येवयावांकशामधुमत्यश्वि।
नासूनृतावती।तयायज्ञंमिमिक्षतं।उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यांत्वैषतेयोनिर्मा
ध्वीभ्यांत्वेतिसादयतितंवैमधुमत्यावोगृह्णातिमाध्वीभ्यांत्वेतिसादयतितद्यन्म। २
धुमत्यवागृह्णातिमाध्वीभ्यांत्वेतिसादयति ९ दध्यङ्ह.वाआथर्वणो।मधु

नामब्राह्मणाश्रुवावेतद्देवयोः प्रियं धाम यद्देवयोरेतेनोपगच्छति तस्मान्मधु
मत्सर्वांगं ह्यातिमाधीवाध्वांतेमादयति ८ तानिवापतानि। ग्रहपतिपा
त्राणिभवन्तिरस्नावैमेन्द्रवायवपात्रं तत्तस्यद्वितीयं रूपं तेन तद्द्विदेवत्यम।
न्कावैमैत्रावरुणपात्रं तत्तस्यद्वितीयं रूपं तेन तद्द्विदेवत्यमौष्ठमाश्विनपात्रं त
त्तस्यद्वितीयं रूपं तेन तद्द्विदेवत्यमथयदश्विनावितिस्रुग्भ्यौवाऽश्विनावैष्ट।
मिववाः इदम्सावित्तस्मादौष्ठमाश्विनपात्रंभवति ९ ब्राह्मणम्। चतुर्थीद्वायम्।
सप्तत्रकामस्थितौतद्धापपपवश्रक्रौयपषतपतितधदेशपतत्तपतितेषश्रक्रत्स्वर

शा॰
ब्रा॰
१८
18

मापवमस्थौ। तं सक्तुभिः श्रीणाति। तदेनमस्त्यं करोति तेनो एष मस्योतो ह।
वा आसीप्रज्ञानां चलक्ष्मीमथयद्वै तौ नो दियातां त्वद्वै वेदस्त्रीवनपाणीति ज्ञांनीशुः २
तयोरन्यैवान्यतरमन्वाघोन्यतरमन्वैतेवशुक्रमेवाघोमस्थितमनुतौवा अन्यस्मैरः।
होते अन्यस्मैह्रूयेते शंशमक्त्रौ विन्यस्हररतसेताभ्यां रहेते देवताभ्यो ह्रूयेतेतय
तथा ४ तयोरन्यैवान्यतर। आघोन्यतसोनैवशुक्रआघोमेथी ३ यद्वैवेदेवा। असुरर
त्समान्याप्रजग्निरेतदेतावेवनशोकुरूपदहन्तवद्धसदेवाः किञ्चकर्मकुर्वतेतद्धस १८
मोह्यिनाविप्रपवशुनरपद्रवतः ५ तेहदेवाऊचुः। रूपज्ञानीतयथेमावपहन्ता

महाइतितेह्रोग्रहोग्रह्नावेवाभ्यांग्रह्नामतावभ्यावेछ्यतस्त्रोसीकृत्यापद्दनिष्ठा
मह्रइतिताभ्यांग्रहौऽन्नग्रहस्तावभ्यावेनाज्ञौसीकृत्यापाञ्चततस्माछ्एग्रमक्रो
भ्यामितिग्रहसेतेदेवताभ्योह्रूयते १ अपिहोवाचयाज्ञवल्क्यो। नोखिदेवताभ्यप।
वगृह्णीयामा २ विज्ञितरूपमिवहीदमितेहैसतन्मीमांसमेवकेतेन्नतचकार
इमासुदैकेशुक्रस्पशुरोकवेकर्क्षेत्रयमेनस्मोदयत्तश्चिगाभोज्योतिर्ज्ञेराष्ट्रज्ञसो
विमानइतितेनदेनस्परूपक्रमोयपष्ठतपतीतियदाहज्योतिर्ज्ञेराप्रुरिति ८ इमा
ञ्जेवशुक्रस्पशुरोकवेकर्यो। नेअनत्थाशृर्वेथाविश्वचेमथाज्येष्ठनातिम्माहिषद

श्रा॰ ःस्वर्विदमित्यन्नाद्येनमद्धताहिज्येष्ठतमस्मादाहज्येष्ठतातिम्बर्हिषदं स्व।
द॰ र्विदं प्रतीचीनं वृजनन्दोहसेऽकनिमाशुञ्जयन्तमनुयासुवर्द्धसे उपयामगृही
१९ तोसिशण्डायत्वैषतेयोनिर्वीरतांपाहीतिसादयमत्रावेनमवन्नाद्वीरस्तस्मा।
दाहैषतेयोनिर्वीरतांपाहीतिदक्षिणार्द्धेसादयत्येताःहोषदिशामनुसंचरति ९
अथमन्थिनंगृह्णाति। अयम्वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाज्योतिर्जरायूरजसोविमाने इम
मपांसङ्गमेसूर्यस्यशिशुन्नविप्रामतिभीरिहन्ति उपयामगृहीतोसिमर्का १९
यत्वेति ९ तंसक्तुभिःश्रीणाति। तयत्सक्तुभिःश्रीणातिवरुणोहवैसोमस्य

गत्नीभीवातिश्रतिपिपेषतदश्वयत्ततोश्वः समभवत्तयदश्रुयथात्समभव।
त्तस्मादश्वोनामतस्यशुश्रकन्दततोयवः समभवत्तस्मादाहुर्वरुणोयवइ।
तितद्येदेवास्यात्रवरुणोमीयततेनैवैनमेतत्समर्द्धयतिकृत्स्नंकरोतितस्मा।
त्करम्भिः श्रीणाति ॥ सश्रीणाति। मनोनयेषुहवनेषुतिग्मंविपः शच्यावनु।
थोद्रवन्ता। आयः शर्याभिस्तुविनृम्णोअस्याश्रीणीतादिशंगभस्तावेषतेयो।
निः प्रजाः पाहीतिसादयत्याधोसितमनावाधाईमाः प्रजाविशस्तस्मादाहैषतेयो।
निः प्रजाः पाहीति ५ द्वौग्रोद्वितौशूर्पशकलौभवतो। द्वावग्रोद्वितौग्रोदितत्स्वे

ब्रा॰ वाय्युर्गोदत्ते प्रोतितिनैवैवमेव प्रतिप्रस्थाता प्रोतितिनैवादत्ते प्रोतितिनैव स्रुक्रमे।
स्टः वाह्मशुंगदत्ते मस्यिनेप्रतिप्रस्थाता ॥ १ ॥ सोम्बर्हु। स्प्रोतितिनेन पूपशकलेनाममा
२॰ र्क्षुपमस्छः शाणाः इत्येवमेव प्रतिप्रस्थाता पमस्छोमर्के इतितिनसाददानावेस्वर
४० तमेश्रुपदतो देवाम्नाश्रुकपाः प्राणायं वित्येवाह्यर्ध्रुत्रिक्रमति देवाम्नामस्यिपाः
प्राणायं वितिप्रति स्थातातदेनौ देवताभ्यपव प्राणयतः ॥ ४ ॥ तौजन्वतेनारूवती
यमरन्नी संयन्न। स्नाउनरवे दौ सादयतो दक्षिणायामेव श्रोणावह्यर्ध्रुः सादय। २॰
न्नतरायाप्रतिप्रस्थाताउ स्जन्नावेवानापृष्णसीतितरदौभिरैवेतइतरवेदि

मनाय्यैषां कृत्तो विपर्येच्छन्तो वापत्नावग्निं भवतो येच्छन्तो तस्मात्पर्येवेतत्त्रि ।
क्रुवातेन घोटैनो विपरियत्नावग्निं च्छिनत्ति ।१५ सोघ्वर्युः पर्येति । सुवीरो
वीराञ्जनन यन्परीहीत्यन्नासेतमवत्नाद्वीरस्तस्मादाह सुवीरो वीराञ्जनन ।
यन्परीहीत्यभिरायस्पोषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते यदा
हाभिरायस्पोषेण यजमानमिति ।१६ अथ प्रतिप्रस्थाता पर्येति । सुप्रजाः प्रजाः
प्रजनयन्परीहीत्याघोसेतमवत्नाद्यादीमाः प्रजा विशस्तस्मादाह सुप्रजाः प्रजाः प्र
जनयन्परीहीत्यभिरायस्पोषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते ।

ब्रा॰ यदादाभिगयस्योष्टेण यजमानमिति ९ तावपि ध्यायति क्षमनस्तिनद्रष्टैवेतनक्ष
न॰ तस्तस्मादिमौ सूर्याचंद्रमसौ प्रांचौ यंतौ न कश्चन पश्यति तौ पुरस्तात्परात्यायोऽस्तं।
२१ तः पुरस्तात्तिष्ठन्तो ज्वजन्नत्याविरेवैनावेतत्कृतस्तस्मादिमौ सूर्याचन्द्रमसौ प्रत्यंचौ।
यन्तौ सर्व एव पश्यति तस्मात्पराग्रेतः सिच्यमानं न कश्चन पश्यति तदुपस्थात्संजा
यमानं सर्व एव पश्यति १८ तौ जवतेन रूपमसत्त्रीमसयन्तो यद्यग्निर्ज्ञो हाद्येतय।
कश्चाग्निरुहाद्येताप्ययेणैव रूपमवन्तीमन्वाधाताः संजग्मानौ दिवा पृथिव्याशु
क्रः शुक्रशोचिषेत्येवापूर्षेः संजग्मानौ दिवा पृथिव्यामन्थी मन्थिशोचिषेतिप्र २१

तिप्रस्थानाच्चतुर्थो रैवते ग्रामणोऽक्षस्तत्र चतुर्थीं पर्वैनत्संधत्ते तस्मादिमेऽग्निभि।
नोक्षितीचतुर्थीसं: दिते ९ सोऽधर्ष्युरप्रतितेनूपशाकलेतिरस्पतिनिरस्त:श।
ण्डस्येवमेव प्रतिप्रस्थाता निरस्तो मर्कः ततिसृणाङ्क्तिभ्यो हरदसेऽपदत्तः १०
अथाधर्ष्युः । प्रोक्षितिनूपशाकलमाहवनीये प्रस्तति शुक्रस्य विष्ठानमसीत्येवमेव
प्रतिप्रस्थानामस्थितो धिष्ठानमसीति चतुर्थो रैवते समिधौ चतुर्थीपर्वतत्समि
धेन तस्मादिमे समितश्चतुर्थी ११ तत्रजपतिश्चक्षित्रस्य तेदेवसामस्तुवीर्यस्य रायस्प
षष्यददितारःस्यामेत्याशीरेवैषैतस्य कर्मणश्चाशिषमेवैतदाशास्ते १२ अथा।

ब्रा. आत्माहाप्रातःप्रातःसवनस्यशुक्रवतोमधुश्चुतइन्द्रायसोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति
२. वषट्कृतेध्वर्युर्जुहोतीतितदनुप्रतिप्रस्थातातदनुचमसाध्वर्यवः २३ तौवैपुरस्तात्ति
२२ ष्ठन्तौजुहुतः।अध्वर्युश्चैवप्रतिप्रस्थाताचतस्मादिमेपुरस्ताच्चक्षुषी २४ अभितोयूपंति
ष्ठन्तौजुहुतो।यौयौवैनासिकेवंयूपस्तस्मादिमेअभितोनासिकांचक्षुषी २५
तौवैवषट्कृतेतौसंततोमन्त्रेणजुहुयेते।एतेनोहैतौतदश्नुवातेयदेनौसर्वंसवन।
मनुह्वयतेयद्वैवेतौसर्वंसवनमनुह्वयतएतौवैप्रजापतेःप्रत्यक्षतमांचक्षुषी।
येतौसत्यंवैचक्षुःसत्यंहिप्रजापतिस्तस्मादेनौसर्वंसवनमनुह्वयते २६ सत्र २२

होति। सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववारा स प्रथमो वरुणो मित्रो अग्निः। स प्रथमो बृह
स्पतिश्चिकित्वांस्तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोत स्वाहेति २७ स यज्ञहोति सा प्रथमा
स प्रथम इति शस्त्रद्वैरेतसः सिक्तस्य चक्षुषीप्र प्रथमे संभवतस्तस्माज्जुहोति।
सा प्रथमा समध्यम इति २८ ग्रहसंप्रेष्यति। प्रैतु होतुश्चमसः प्रब्रह्मणः प्रोद्गातॄ।
णां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्यानां होत्राणां चमसाध्वर्यव उपावर्तध्वं शुक्र।
स्याभ्युन्नयध्वमिति संप्रैषपदैर्वषट्पदैरन्यप्रतिप्रस्थातार्यवोः पात्रे संस्रवमवनय
स्तत्र पैवेतदाय्यमलिं हारयति समध्वर्युर्होतृचमसमेवनयति भक्षायवषट्कर्तुर्हिम

ब्रा॰ त्याः प्राणो वै वषट्कारः सोस्मादेतद्वषट्कुर्वतः पराङिवाभूत्प्राणो वै भक्षस्तत्प्राणं।
त॰ पुनरात्मंधत्ते १९ अथ यदेते प्रतीचीपात्रेण हरन्ति हरंत्यत्मान्नुहोंस्नवषीहितेस
२२ ऽस्वमेवहोत्स्वमसेवनयति १० अथ होत्राणांचमसान्भक्षयन्ति ऋतवो धिष्ण्या
वा एते संस्रवा भवन्ति नालमाहुत्यै तानेवैतत्पुनराप्याययन्ति तथालमाहु
त्यै भवन्ति तस्माद्धोत्राणांचमसान्भक्षयन्ति ११ अथ होत्राः संयाजयन्ति॥ हो
त्राह वै युक्ता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति त एवैतत्सन्तर्पयन्ति तृप्ताः प्रीता देवेभ्यो यज्ञं २३
वहानिति तस्माद्धोत्राः संयाजयन्ति १२ स प्रथमायाम्वाहोत्राया।मिष्टायाञ्जन।

मायावातुमंत्रयनेतं पत्नद्रोणामध्योयाः स्वप्रीतेः संहृतायत्स्माद्देतिद्रोणाणा
मैवैषान्तरिक्षेरथ्येणप्रत्यङ्क् प्रविशन्तिन्ययाऽश्रीदित्यश्री छत्रयज्ञन्ताग्निभमः स
यज्ञतितस्मादादायाऽश्रीदिति ११ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः कपिष्ठकासंर्वे
१६ ब्राह्मणम् ६ आत्माह्वाअस्यायजमानः । सोऽयमेवसर्वमेवसर्वंह्ययमात्मा
तस्मादनयागृह्णात्यस्मैहिस्थालीभवतिस्थाल्यास्थाल्यैनंगृह्णातिसर्वोह्येषवाउयंस
र्वमेषगृह्यतस्मादनयागृह्णाति १ पूर्णंगृह्णाति । सर्वंह्येषपूर्णं सर्वमेषगृह्यतस्
स्मात्पूर्णंगृह्णाति २ विश्वेभ्योदेवेभ्योगृह्णाति । सर्वंह्येषविश्वेदेवाः सर्वमेषगृह्य

शा॰
रु॰
२५

तस्माद्धि स्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति ३ सर्वेषु सवनेषु गृह्णाति । सर्वैर्हि सवनानि सर्वे
मेष ग्रहस्तस्मात्सर्वेषु सवनेषु गृह्णाति ४ स यदि राजोपदस्येत्तमत एव तत्वा
न्वतः प्रभावयेदात्मा वा आग्रयण आत्मनो वा इमानि सर्वाण्यङ्गानि प्रभव ।
न्ति तस्मादेतं ततो हारियोजनेन ग्रहं गृह्णाति तदात्मन्येवास्यैतां प्रतिष्ठायामन्ततो ।
यज्ञः प्रतितिष्ठति ५ अथ यस्मादाग्रयणो नाम यां वा अमुं ग्रावाणमाददानो ।
वाचं यच्छन्नत्रैवैषाग्रे वदन्यत्साग्रेवदस्तस्मादाग्रयणो नाम ६ एतेभ्यो वै तां
भीषा वाचमाच्छच्छन्नस्त्वतः प्राचो ग्रहाणि गृह्णात्यथैष सन्नमः षह्वास्तवः से २५

वत्सरस्यसर्वंवैसंवत्सरः ७ तान्देवाः सर्वस्मिन्निर्जितेभयेनाष्ट्राग्रेवाचमवदंस्त
थोवैषएतत्ः सर्वस्मिन्निर्जितेभयेनाष्ट्राग्रेवाचंवदति ८ अथातोगृह्णात्ये
व। येदेवासोदिव्येकादशस्थपृथिव्यामध्येकादशस्थाप्सुक्षितोमहिनैकादश
स्थतेदेवासोयज्ञमिमंजुषध्वं। उपयामगृहीतोस्याग्रयणोसिस्वाग्रयणइतिवा
चमेवैतदयातयाम्नींकरोतितस्मादनयासमानः सहिपर्यासंवत्सरस्ययज्ञामिता
येनाभिदक्रमर्याघदाग्रयणोस्याग्रयणोसीतिगृह्णीयात्तस्मादाहाग्रयणोसि।
स्वाग्रयणइति ९ पाहियज्ञंपाहियज्ञपतिमिति। वाचमेवैतदन्तस्थामागोपायय

ब्रा·
र·
२५

त्नमिति पाहि यज्ञपतिमिति वाचमेवैतदुत्तरह्यामाह गोपाय यज्ञमानमिति य।
ज्ञमानो हि यज्ञपतिस्तामितिहि येणापातविसंत्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्तरह्या।
माह यत्तौ वै विश्रुर्यत्तस्तां वीर्येण गोपायतिति विसलत्वं पाहीति वाचमेवैतदु।
त्तरह्यामाह यज्ञत्वं गोपायेत्यभिसवनानि पाहीति तदेतं यद माह सर्वाणि ह्येष स
वनानि श्रति १· अथयद्रशपवित्रमुपरहृहिंकरोति। साहैषा वागग्रुयमानात
नामनस्यान्देवा वाचिताग्नायां हिंकारेणैव प्राणमदधुः प्राणो वै हिंकारः प्रा। २५
णो हि वै हिंकारस्तस्मादपिनासिकेन हिंकर्त्तुं शक्नोति से तेन प्राणेन समजिहृ।

तस्य दीर्घेतास्नः प्राणं लभतेऽथ स संजिहीतीति तस्योपवैषः पवनं हाविर्तोऽनयाऽंहि।
कारेणैव प्राणं दधाति स एतेन प्राणेन संजिहीते विष्कुर्नो हिंकारो विशुद्धियन्तः ॥१॥
अथ यदाह सोमः पवत इति स यामेवामूं भीषामरतस्मभ्योऽनं निरस्तुवे स्तामेवैतस्मै
वे स्मि विजितेऽभयेऽनाष्ट्रे निरादहत्तामाविष्कुरोति तस्मादाह सोमः पवत इति ॥२॥
अस्मै ब्रह्मणे स्मैतद्गायेति। तद्ब्रह्मणे तद्गायत्यवाहास्मै स्वन्वते यजमानाय पवत इ
ति यजमानायाह ॥३॥ तदाहुः। एतावद्वै वो कामा सादयेदेतावद्वा इदं सर्वं यावद्ब्र
ह्मक्षत्रं विडिन्द्राग्नी वा इदं सर्वं तस्मादेतावद्वो कामा सादयेदिति ॥४॥ तद्ब्रूयादे

ब्रा॰
८॰
२६

वसूयाइषड्ग्नैं पवत इति नृष्टिन दादयदादेष इमग्नैं इति योनृष्टाहर्ये सोग्नायनेत
स्मैतद्दाहाङ्गेगैषधीभ्यः पवत इति तदस्य त्रौषधिभ्यस्माद्द्यावापृथिवीभ्यां पव
त इति तद्दाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यामादय योविदं सर्वमभिहभूताय पवत इ।
ति स यद्वै पवत इत्येवैतदाह १५ तदु हैक आहुर्ब्रह्मवर्च्चसाय पवत इति तदु तथा
न स्याद्गृह्णीयादासैस्मद्गृह्णाणा इति तदेव ब्रह्मवर्च्चसायाद्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष
ते यो हि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति सादयति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णाति तस्वैमध्ये २६
सादयत्यात्मा ह्येष मध्यमस्तस्मादात्मानमादतिणोकूयस्यालीभवसमराहित यस्या

ली ९ ब्राह्मणम् अथ यं द्वावाश्रस्यैषो निरुक्तश्चात्मा यद्रस्पः सोऽस्यैष आत्मै
वात्मा यथानिरुक्तः प्राणः सोऽस्यैष प्राण एव तस्मादेनया गच्छानस्यैहिस्या।
लीभवति स्यात्पार्श्वेनैगच्छान्यजरादीयमस्तान्नरं स्यस्तमाधुत्तस्मादेन
या गच्छाति। नैव पूर्णीं गच्छाति। सर्वेषानयघस्पूर्णीं सर्वेनयघदाधुत्तस्मात्पू
र्णीं गच्छाति २ तस्या सा वेवपुर्वप्राणा। यात्मैवास्यैतेन संहितः पर्वाणि संतता
नि तद्गाग्रगच्छीनयैव तस्माद्धावाकायोऽनमोऽग्रहीभवति ३ अथ यद्रज्ञानत्तुण
वहरति। तृतीयप्रसतीवरीणीमवनयति तस्मिंस्तमैति प्रथममहोनरस्पस

श्री. वनस्पकरोत्स्नन्नमंशृर्द्धेस्पसयङ्ततस्पसवनस्पतन्सूर्वेहृःरोतियस्तूर्वेस्पतङ्।
रु: मंतद्यानिषन्नतितस्मादिमानिपर्व्वाणिब्यतिषक्तानीदमित्यमतिदानसि
१२ दमित्यं ४ एवमेवमाध्यन्दिनेसवने।गृहीतएवैतस्माद्छावाकायोन्नमो
97 ग्रहोभवत्पथ्यस्तीयंवसतीवरीणामवनयतितत्सर्व्वंसमैतिप्रथममग्रहोतस्स
मवनस्पकरीत्सन्नमंशूर्वेस्पसयङ्ग्नस्पसवनस्पतन्सूर्वेहृरोतियस्तूर्वेस्पतङ्गम
मनद्यतिषन्नतितस्मादिमानिपर्व्वाणिब्यतिषक्तानीदमित्यमतिदानसि १२
दमित्यंतयदस्यैतेनात्मानमःहितस्तेनास्यैषग्राग्रुः ५ सैषाकामदुघैवेद्।

स्तोत्राय । त्रिभ्यः पैवेभ्यः प्रातःसवनं रुद्रेभ्यो विशृङ्क्लादित्येभ्यो माध्यंदिनं सव
नेन समद्धुवः षट्त्रिंशदेव वोवार्माक्षं वो काम मा ध्वंसेनेनो दृषा काम
इदं वैवस्तोत्रारः ९ तस्मादाग्नेयोऽष्टाकपालो गायत्र्या सामास्यं त्रिवृतो रथन्तरस्य त्रिवृतो र
थन्तरस्य सामगृह्योष्टपदस्तनपतिनयत्र स्तोदेता अप्रदेष्यावायत्ररथन्त्रा
बृहतः सैषा पञ्चदशो पद्दै साममयः ७ ते देवा अब्रुवन्नेते मा यज्ञः स्याम तथेयं
वह्वलतैव विद्या भविष्यतीति ता यज्ञः षड्युक्तनपञ्चाववल्लतैव विद्याभव
तु ८ तेषामैन्द्रो एकादशकपालस्त्रैष्टुभा त्रिवृतो रथन्तरस्य त्रिवृतो रथन्तरस्य साम सर्वदेवत्यं ।

श्रीः स्तुभ्यो विगच्छन्तीति तेनो ह्यस्यैष पुरोहव्यो भवति तस्मात्पुरोहव्यं गच्छन्ति १
रुः श्वातो गच्छामेवो। यथामगृहीतो मीत्रायवा वृहद्धते वयस्वत इतीन्द्रो वै
२८ यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेति वृहद्धते वयस्वत इति वीर्यवत इत्येवैतद्वा।
इयदादित्वृहद्धते वयस्वत इत्युस्माकं गच्छामी त्स्येभ्यो हेवं गच्छन्ति यत्र इन्द्र
वृहद्धय इति यत्र इन्द्र वीर्यमित्येवैतदाह तस्मै वा विश्वे वेति यज्ञस्य हेन मापु
षे गच्छन्ति तस्मादाह तस्मै वा विश्वे वेत्येषते यो निरुप्ये भ्यस्तेति स्मादयत्स्व। २८
त्येभ्यो हेवं गच्छन्ति १ तं विगृह्णन्ति। देवेभ्यस्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गच्छामी

तिप्रशासमसंःसकृर्योपएवंकृयोपख्यादेवतेनैवविराजीयात् ॥ मित्रावरु
णाभ्यांत्वादेवाव्यंयज्ञस्यायुषेगृह्णामीत्येवमैत्रावरुणायमैत्रावरुणीषु।
दितसैस्तुवतेमैत्रावरुणीरनुशंसतिमैत्रावरुण्यायायजन्ति २ इन्द्राय
त्वादेवाव्यंयज्ञस्यायुषेगृह्णामीत्येवब्राह्मणाच्छंसिनऐन्द्रीषुदितसैस्तुवत
ऐन्द्रीरनुशंसत्यैन्द्र्यायजन्ति ३ इन्द्राग्निभ्यांत्वादेवाव्यंयज्ञस्यायुषेगृह्णामीत्ये
वाच्छावाकायैन्द्राग्नीषुदितसैस्तुवतऐन्द्राग्नीरनुशंसत्यैन्द्राग्न्यायजन्तीन्द्रा
यत्वेन्द्रायत्वेत्येवमाध्यन्दिनेसवनेऐन्द्रंहिमाध्यन्दिनंसवनम् ४ नडुहः।

श्रा॰
ते॰
२९
29

वरकाद्यर्यंवोविरद्रूत्सउपयामगृहीतोसिदेवेभ्यस्त्वादेवाव्यमुक्थेभ्यउक्थाव्यं।
मित्रावरुणाभ्यांत्वाजुष्टंगृह्णाम्येषतेयोनिर्मित्रावरुणाभ्यांत्वेतिसादयतिपुन
र्हविरसीतिस्थालीमभिमृशति ।५। उपयामगृहीतोसि।देवेभ्यस्त्वादेवाव्य
मुक्थेभ्यउक्थाव्यमिन्द्रायत्वाजुष्टंगृह्णाम्येषतेयोनिरिन्द्रायत्वेतिसादयतिपुनर्हवि
रसीतिस्थालीमभिमृशति ।६। उपयामगृहीतोसि।देवेभ्यस्त्वादेवाव्यमुक्थे
भ्यउक्थाव्यमिन्द्राग्निभ्यांत्वाजुष्टंगृह्णाम्येषतेयोनिरिन्द्राग्निभ्यांत्वेतिसादयतिसा २९
दयेतिवापुनर्हविरसीतिस्थालीमभिमृशतीन्द्रायत्वेन्द्रायत्वेत्येवमाध्यंदिनेस

वनपेल्ह य्यः हिमाय्यत्रिनः सवनन्द्धिर्हपूर्णदेविरसीति स्थालीमभिमृशेत् ।
तिष्ठन्तीमन्तरीयविदधाति २ नैवैनामुपयामेन गृह्णीयान्न यो नो सादयेद्यदि
ह्येवैव ऽपयामेन गृहीतो भवत्यथो यो नौ सन्नोऽन्नामित्रायैर्ज्ञामित्रकृयोऽथैनम
प्राणुपयामेन गृह्णीयादथो यो नौ सादयेद्यद्यत्सन्न देविरसीति स्थालीमभि
मृशति पूर्णर्हि स्यैर्दक्षुः दीर्घम्भवति तत दाढ्येतत् स्थालीमेव निदध्यात् ३ ब्रा
ह्मण ३ अयं देवाश्रैस्थप्राणे । यो वै पूर्णस्तात्स वैवैश्वानरपवाथ्ययोर्युपस्था
त्सदुवस्तोदस्मैनौ ह्वावैवाग्रदोगृह्णान्निपुवैश्वानरावितितयोरयमथ्यतर्हि

श्रा॰
ह॰
३॰
30

ग्नेरायवश्चतेयवतयवसयदितेवरकेभ्योवायत्तोवानुब्रुवीतयजमानस्तं।
वमेवैनमेवद्धेत्तमेवद्धोत्रेचमसे। यद्वाश्चस्मावाचीनंश्रान्तेस्तद्देस्मैयश्चात्म
नः सोमैश्चाश्यूरेवतस्मादेनयागृह्णात्यस्मै हि सलीभवतिस्यालयावेनगृह्णा
त्यजराश्चाहीयमसस्ताजरः स्पस्तमायुस्तस्मादेनयागृह्णाति २ तमैर्हष्णीर
ह्णाति। सर्वं वैतेन यत्पूर्णं सर्वंत्वधराञ्जस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ३ वैश्वानराय।
गृह्णाति। संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सर आयुस्तस्माद्वैश्वानराय गृह्णाति ४ ३॰
सयातः सवनेगृह्णीत। पेतस्मात्कालउपशेतेतेदेवं सर्वाणि सवनान्यतीत।

यति ५ तेनास्य स्तूयमानेनैव तयो । त्र्द संवत्सरं यजमानोतिजीवेयत्स्तूयमानेनैव त
येत् ६ तं शस्यमानेनैव तयति । तदेनं द्वादशं स्तोत्रमतिनयति तथापरेष
रमायुः समश्नुते तथो ह यजमानो ज्योग्जीवति तस्माद्वास्याग्निष्टोमसत्स्य
देतस्य स्तोमात्र सर्वेत्रय स्तावयेत तथा सर्वमायुः समश्नुत आयुर्वा अग्निष्टोमः स एषत ।
था सर्वमायुरेति ७ अहोस्यस्यावाचीनेनाभे । स्तदेष ह्यात्मनः स यस्मै हेत
स्यास्तोमात्सर्वेदा प्रवा स्तावयेत् भ्रुवं स्तावमेदेवेभ्रुवमवमेदानीति तस्माद्धा
अग्निष्टोमसद्भवति तद्धैनं यजमान एव यजमानस्यैषत दात्मनः ८ सर्वाश्च

ब्रा० ग्निष्टोमसद्भवति। यशो वै सोमस्तस्माद्यस्सोमेन लभते यश्चतो भावे वा गच्छतो यशए
द्वि० वैतद्दृष्टमागच्छन्ति तद्धा एतद्यशो ब्राह्मणाः संप्रसृप्यात्मन्दधते यज्ञद्वयन्ति सदय
३१ शएव भवति य एवं विद्वान्सर्पति ९ ते वा एते। सर्पन्त एवाग्निष्टोमसद्येन यशः
31 सन्निधाय सर्पन्ति ते एवं वै यशसो भवन्ति तदेषरिगरैस्वैवइन रात्मन्यशो धत्ते तेषा
ं हैषद्व यशांसि तत्सोमभक्षाश्चैति य एवं विद्वानग्निष्टोमसद्भवति ९ देवाश्च वा असु
राश्चो। भये प्राजापत्याः पस्पृधिरपतस्मिन्स्पर्धन्ते प्रजापतौ पितरि संवत्सरे स्माकमयं ३१
भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥ ततो देवा। अर्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुस्त एतदग्निष्टो

ममघन्दृष्णस्तपतेनाग्निष्टोमसमघेन सर्वं यत्नं समवृजन्तोनरायन्तस्ह एष्यन्तान।
घोपवैषपतेनाग्निष्टोमसमघेन सर्वं यत्नं संवृङ्क्ते ऽवैनिसपत्नान्यन्तान्तसमहाश्र।
ग्निष्टोमसमङ्कवति २ तेगरहीवोवनेरेदविहानेमादयति। प्राणावैग्रहानेष्याणान्सो
ह्याणीसुटपकीर्णैवास्तरान्तरहान्सादयत्यथैतेऽच्युहानन्तरणं चनान्तर्ह्योय २ यद्वा
ग्रस्योर्हृंनाभे। स्तदस्येनग्रात्मनउपरीवैवैतग्रहहृहेत। भेरुपरीवैवैतग्रहउपकीर्णान्त
स्मादुपकीर्णैसादयत्यथैतेऽच्युहानन्तरणं चानीनर्ह्योय ४ यद्वाग्रस्मावाचीनं नाभे।
स्तदस्येषग्रात्मनोधरंवैवैतग्रहदवाचीनं नाभेरधरंवैवैतग्रहहुहानन्तरणं चनान्तर्ह्योयत।

श्रा॰ स्मादेतं स्रुसन्नहणं चनान्तर्हंयस्माद्यति ॥ ५ ॥ एषवैप्रजापतिः यएषयज्ञस्तायते।

रु॰ यस्मादिमाः प्रजाः प्रजातापतस्मैवाप्येतस्यनुप्रजायन्ते सयात्नुपकीर्णंसायति

३२ तस्माद्यास्त्वानन्नुप्रजाः प्रजायन्तेताअस्मैनात्मनोस्पांप्रतितिष्ठंतियोवैस्वापैः

प्रतितिष्ठन्तिताअस्मैनात्मनोस्पांप्रतितिष्ठन्त्यथयदेतंस्रुसन्नहणंचनान्तर्हीय

सादयतितस्माद्यापत्समन्नुप्रजाः प्रजायन्तेताआत्मन्नैवास्पांप्रतितिष्ठन्तिमत्र

याश्चश्चापराश्च ॥ ६ ॥ तद्धापत्नादस्यापवानस्पज्जन्नंकरोतियद्रुपकिरतिसयान्नुप। ३२

कीर्णंसादयतितस्माद्यास्त्वानन्नुप्रजाः प्रजायन्तेताअस्मैनैवात्मनोस्पांप्रतितिष्ठ

त्तिशापैः ९ तद्धापत्ता। दादृवनीयेञ्ज हृतिगुरोऽग्रशंपानाः करंभन्द्यामिता
मितितयथागुत्वयग्रासिंचेदेवंतदैथेषपकरूपगुपशेतेश्रापश्वैवतस्मायदेने
मुत्वेननानारूपमशरमश्रात्यथैतेनप्राणैनेकरूपमेवप्रसावयतेपश्वैवाथ
यस्मात्पुत्रोनाम १८ देवाद्वैयत्तेनन्वाना। त्तेमरात्तैमथ्याग्रासहृताहिभयांचक्र
स्तांदक्षिणानेमहराद्तमात्यामेञ्जत्तेषामेनान्दक्षिणाना। दाञ्जनत्र्रपेनदक्षिणा
ःहविर्हीनमञ्जत्रूपेणनमेवनशोकंरुद्वन्ननञ्जनरमेवहविर्हीनन्दक्षिणाःहवि।
हीनमहंःहनयदेवत्रशोकंरुद्वत्तत्स्मात्पुत्रोनाम १९ तस्यैवोपायमि। शिरो

ब्रा· वाएषएतस्मैगायत्र्यैयज्ञोवैगायत्रीद्वादशस्तोत्राणिद्वादशशस्त्राणितच्चतुर्विंः
र· शतिश्चतुर्विंः शाक्षरावैगायत्रीतस्याएषशिरःश्रीर्वैशिरःश्रीर्हिवैशिरस्त।
११ स्मायोर्हस्यश्रेष्ठोभवत्यमावश्रुष्वार्हस्यशिरश्माङ्गःश्रेष्ठोह्यश्येनयदेषळ्यश्येन
यजमानोऽव्ययान्नाऽतितस्माहेगोपायन्ति २· वत्सोवाएषाएतस्मैगायत्र्यैयज्ञो
33 वैगायत्रीद्वादशस्तोत्राणिद्वादशशस्त्राणितच्चतुर्विंः शतिश्चतुर्विंः शाक्ष।
रावैगायत्रीतस्याएषवत्सस्तंयज्ञोपायन्तिघोपायन्तिवाऽमावत्सान्दोहायय
दिदम्प्योऽइह्यएवमिथंगायत्रीयजमानायसर्वान्कामान्दोहानाऽइतितस्माहे। ११

गोपायन्ति ॥ अथयदध्युरुंस्थप्रतिश्यानाच । तिष्ठन्त्रामतःप्रच्चपद्यतेयथाव
हवत्सोधावञ्छरेदेवमेतंग्रहस्थपाचरन्तमवनयतिगायत्रीमेवैतन्मस्त्रावयति ।
प्रत्नेयंगायत्रीयन्नमानायसर्व्वाकामारोदानाऽइतितस्माद्वाअवनवति ॥ सो
वनयतिप्रवेंशुवेनमनसावाचासोममकृत्पामीतिगृह्णामीतिवायथानइन्द्र
हिंशोसपत्नाःसमनस्सकरदितियथानइन्द्रस्माऽप्रजाविशःश्रियैयशसेना
द्याद्यासपत्नाःसंमनसःकरवदित्येवैतदाह ॥ अथातोगृह्णामेवमूर्द्धानंदिवो
अरतिंपृथिव्यावैश्वानरमृतनमग्निम् । कविंसंम्राजमतिथिंजनानामासन्ना ।

ब्रा॰ पाङ्क्तं न यज्ञे देवाः। उपयामगृहीतोसि ध्रुवोसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोच्यु।
५॰ तानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिर्वैश्वानराय त्वेति सादयति ध्रुवमनन्तर्णं च नान्त
१४ र्हीयमैश्वानराय सेनेमम्लोकाति १४ ब्राह्मणम् १ ग्रहाग्रहीत्वोपनिष्क्रम्य विप्रु।
षां होमं जुहोति न यद्विप्रुषां होमं जुहोति यापवास्मात्र विप्रुषस्कन्दन्ति ताप
वैतदाहवनीये स्वगाकरोत्याहवनीयो ह्याहुतीनां प्रतिष्ठा तस्माद्विप्रुषां होम
ञ्जुहोति। स जुहोति। यस्ते द्रप्स स्कन्दति यस्ते अंशुरिति यो वै स्तोकस्कन्दति स द्र
प्सस्तमाह यस्ते अंशुरिति तदंशुमाह ग्रावच्युतो धिषणयोरुपस्थादिति ग्रा। १४

ष्टकृतोऽपि हविर्भ्याᳪं स्कन्नमध्वर्योर्वा परिवायः पविशादिमध्वर्योर्वा हिर
ण्याभ्याᳪं स्कन्नाय विशाहानेत्रेष्वन्वहोमि मनसा वषट्कृतᳪं स्वाहेति तथा वषट्कृ।
तᳪं हुतमेवमस्यैतद्भवति २ अथ स्त्रीणां यै वेदो हेरणो ऽथ धृष्णु यादनेनाध्वर्युः प्रथ।
मोऽप्रतिपद्यते प्राणोदानौ यज्ञस्याथ पत्नीनां गावेव यज्ञस्याथोऽज्ञातानेव प्रजा
पतिर्यज्ञस्याथ प्रतिहर्त्ताभिषवाभ्यान्तो वा ३ तावापत्नी। संवर्त्विजो यजमानो ला
रभते पत्नीवा एवं सर्वो यज्ञो यावन्त एते पञ्चर्त्विजो भवन्ति पाङ्क्तो वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवै
तद्यजमानो न्वारभते ४ अथायतनाद्दृणं। वाचा लम्विशास्यतिदेवानामुक्कमण

ब्रा· मसीतियज्ञैवैदेवायत्तेनस्वर्गंलोकं समाश्नुवततपतस्मात्स्वानालहर्धाः स्वर्गो
न· लोकमुपोदक्रामंस्तयजमानमेवैतत्स्वर्गंमाख्यातमनुसंख्यापयति ५ अथा
३५ मनरमणं। ऊरस्ताद्दक्षिणाग्रुपास्यतितस्मीमेवलोमोवाएषप्रजापतिर्यद्द्गा
तारः सरद्दं सर्व्वेयुतरद्दं सर्व्वं संभवतितस्माएवैतदरणामपिदधातितद्यो।
द्दाषुर्वन्नयुनेनेतं संभवमथयदाजपत्निलयोद्गातारः ६ अथस्तोत्रमुपाक
रोतिसोमः पवतइतिसवैपराणेवस्तोत्रमुपाकरोतिपरावस्तवतेदेवावापता।
तिस्तोत्राणः पुपाहमानियस्सवमानाः परास्तोयेनैर्देवाः स्वर्गंलोकं समा। ३५

35

भवतस्तस्मात्पराग्गोवत्सोऽनूपाकरोति पराञ्चं स्तुवते ७ उपावर्तस्वमित्रि वाश्रा।
यामित्स्तोत्रमभ्यावर्तयं स्तुवतः प्रजा वै प्रजापतिस्तोत्रमभ्युपावृत्ता स्वाया
दिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तते प्रजायन्ते ८ अथ यद्बहिष्पवमानेन स्तुवते । ऊ
र्ध्वा य मा वमथादित्य आसत स्तव: परिगृह्यैवातऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमुपोद।
क्रामन्नमुष्मिन्नप्रतिष्ठितस्य पतितयोपैवैतद्वत्तिजो यजमानं परिगृह्य।
वातऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमुपोत्क्रामन्ति तस्माद्बहिष्पवमानेन स्तुवते ९
नैर्देवा पथा स्वर्गो। यद्बहिष्पवमानेन स्तौषु सन्निजपवस्माच्छ्वारिद्वा अव स्वर्गं

ब्रा॰ स्पलोकस्पसंपाराणामन्नस्पापकपवमन्नयितायपवनितः सयथाशूर्णीमभ्या
र॰ हत्समन्नयेदेवं हैनाः समन्नयतितेहैसर्व्वंपवयत्तोनोः स्वगर्यान्तस्माद्सर्वे।
१९ स्मादेवपत्नाविन्यस्पतिरिवाधिषत १ अथस्ततपतांवाचेवदस्य। श्रीदश्री।
विदस्मदिस्वणीहिपुरोडाशा २।१ अलेङ्कहपशुनेदीतिविदस्यश्रीन्नमि
न्यपवैनमेतत्करणातिवर्द्धिस्तीतोवर्द्धिषिसमिद्वदेवेभ्योज्नदवानीतिपुरो।
डाशो २।२ अलेङ्कबिनिपुरोडाशैर्हिसवरिष्णम्भवतियपशुनेदीतिपशुपाकसि।
ष्णम्भवति ॥ अथपुनःप्रपद्य। शिवतंग्रहेंगरुत्मान्मा। शिवतंग्रहेंगरुत्मोपविष्क १९

मयूपं पर्य्यग्नयति पर्य्यग्नीय यूपं पशुमुपाकरोति यमेवास्मिन्नेतद्दधाति २
सपातः सवनमालब्धा। आतृतीयसवनाच्छ्रप्यमाणा उपशेते सर्व्वेस्मिन्नेवैत
द्यज्ञे रसं दधाति सर्व्वो यज्ञः रसेन प्रसज्जति ३ तस्मादाग्नेयमग्निष्टोम आलभे
त। तद्धि सलोमयदाग्नेयमग्निष्टोम आलभेत यद्युक्थ्यः स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमा
लभेतैन्द्राग्नानि ह्युक्थानि यदि षोडशी स्यादैन्द्रं तृतीयमालभेतेन्द्रो हि षोड।
शी यद्यतिरात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती योषा वै वाग्यो
षा रात्रिस्तद्यथायथं यज्ञक्रतून्कल्पयति ४ अथ सवनीयैः पुरोडाशैः प्र।

ब्रा॰ चरन्ति। देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्यैतच्छरीरं यद्गिरयो यदश्मा
तृ॰ नस्तदेषोशाना नामौषधिर्जायत इति ह स्माह श्वेतकेतुरौद्दालकिस्तामेतदाहृत्या
३८ भिषुण्वन्तीति ॥१५॥ स यत्पशुमालभते। रसमेवास्मिन्नेतद्दधाति स यत्सवनीयैः
37 पुरोडाशैः प्रचरति मेधमेवास्मिन्नेतद्दधाति तथो हास्यैष सोमः पशुर्भवति ॥१६॥
सर्वे ऐन्द्रा भवन्ति। इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मात्सर्व ऐन्द्रा भवन्ति ॥१७॥ अथ यत्पुरो
डाशो। धानाः करम्भो दध्यामिक्षेति भवति या यज्ञस्य देवता स्याः स्वीताश्रसे। ३७
निति ॥१८॥ इन्द्रं वा अनुरूपमशितानाकामयते। धानाः त्वा देयं करंभमश्रीयात्तस्था।

श्रीर्यामामितामश्रीर्यामितिने सर्वै कामा मायायत्तस्स देवतास्ताः स्वप्रीतास्स।
त्रिसंथयदेषाप्रातः सवनएवमैत्रावरुणीपयस्यावक्कामाभवतिनेतरयोःस
वनयोः ९ गायत्रीवैप्रातासवनंवहति। त्रिष्टुम्माध्यन्दिनं सवनंजगतीतृ।
तीयसवनंनह्वाप्नेकाकिन्येवत्रिष्टुम्माध्यन्दिनं सवनंवहतिगायत्र्याचवृह।
त्याचानेकाकिनीजगतीतृतीयसवनंगायत्र्याश्चिद्ककुभामनुष्टुभा २ गाय
त्र्यैवैकाकिनीप्रातःसवनंवहति। सैताभ्यांपङ्क्तिभ्यांस्तोत्रपङ्क्त्यावहृद्विपङ्क्त्याव
चनार्योज्यातिवहद्विपवमानंपञ्चमंपञ्चपदापङ्क्तिःसैतयास्तोत्रपङ्क्त्यानेकाकि

ब्रा॰ नीगायत्रीप्रातःसवनेभवति २। इन्द्रस्यपुरोडाशोहर्योर्धानाःपूष्णःकरंभःसर।
र॰ स्वत्यैदधिमित्रावरुणयोःपयस्यांएवंवपद्राणक्षिःसैनयादविष्णुस्थानेकाकि।
१८ नीगायत्रीप्रातःसवनेवदन्तेतस्यापवपङ्क्तिःसंपदःकामायप्रातःसवनएवै
38 षामैत्रावरुणीपयस्यावरुणाभवतेतरयोःसवनयोः २२ ब्राह्मणम् ४ भव।
यिवामस्रुपहूताःस्मरद्भकोतिष्ठति। पुरोडाशवृगलमादायनयैवेनइपसव्यो
क्ताकोवादनदसैपुरोडाशवृगलंपाणावादधदाह्लावाकवदस्वयेवेवा
यमित्यादायतवाप्रच्छावाकः १ तमिन्द्राग्नीप्रत्रुसमनत्रुतौ। प्रजानांप्रजास्मै १८

तस्मादैन्द्राग्नो चक्रवाकः स एतेन वह्नि विषायदस्मा एतस्योशशस्त्रगलेपाणा।
वारस्यामितेन चारेषेयेण यदेन दन्वादृते नानुममश्नुते २ स वैवमेतन्नै चक्रवाकास्
नयदैश्वरतितघत्मन्नै चक्रवाकस्तन्यदैश्वरति मिथुनं वा अचक्रवाकपंद्वगोस्।
चक्रवाको द्वौ द्वींशग्रीद्वद्वं हि मिथुनं प्रजननं स एतस्मान्मिथुनात्प्रजननानाहृत्
न्संवत्सरप्रजनयति ३ य एवमेतं चक्रवाक। स्तन्यदैश्वरति सर्वं वा स्तनवः सं
वत्सरः सर्वमेवैतत्प्रजनयति तस्मात्मन्नै चक्रवाकस्तन्यदैश्वरति ४ तानेवाद्वाद।
शारत्नीया। द्वादश वै मासाः संवत्सरस्यैतस्माद्द्वादशारत्नी यादयो अश्वपितृयो।

श्रा· दशगृह्णीयाद्यस्तित्रयोदशो मासः स्तिद्वादशैव गृह्णीयाद्दैवसघत्न ५ द्रोणक
र· लशाद्गृह्णाति। प्रजापतिर्वै द्रोणकलशः स एतस्मात्प्रजापतेरेतत्संवत्सरं प्र
३९ जनयति ६ उभयतोमुखाभ्यां पात्राभ्यां गृह्णाति। अतस्तयोरन्तो य उभयतो।
३९ मुखेन तस्मादयमनन्तः संवत्सरः परिप्लवते तं गृहीत्वा न सादयति तस्मादयम
सन्नः संवत्सरः ७ नानुवाक्यामन्वाहा ह्वयति वाग्नुवाक्या याज्यान्तो सेवायस्त्व
येदिति वायदिनक्तन्नानुवषट्करोति नेदन्तं नपह्यणन्नाइति स दैवप्रथमो ग्रहो गृ ३९
हीतः स होनमाविरमैवैतत्सर्वं संवत्सरेण परिगृह्णीतस्तिदिदं सर्वं संव।

त्सेरेण परिगृहीतम् ८ तिर्य्यग्वान्यतः क्रामति । प्राङन्यतः पद्यते तस्मादिमेवंचो
मासायंस्मथयद्वुभौ वा सहृतिक्रामेतामुभौ वा सहृप्रपद्येयातां तो एष्य गृहे वेमेमा ।
मार्द्ध्रुस्तस्मात्तिर्य्यग्वान्यतः क्रामति प्राङन्यतः पद्यते ९ तौ वा अस्त्वनेति षड्वरा ।
ता अस्य देवा अग्रे असृजन्त ताभिरिरिति च तस्माद्वा त्रिमसृजन्त सर्य्यैर्हताव देवा अभवि ।
षड्वाचिर्हैवाभवि षट्व्यवस्यत १० तौ वा अस्त्वनेत्सुपरिश्यद्धि ष्वरत । स्त्वेह्वाः प
रस्तादहरहः पुनस्तस्मादिदमयादहरथराबि रिथ स्थोर्दृर्भ्वविता ।। अस्त्वनेतिर्वैदेवा अम
नुष्यानसृजन्त ताभिरिति पशूनस्य पन्नमध्येयेन पशूनसृजन्त तस्मादिमे पशव

ब्रा॰ उभयतः परिगृहीता वशमुपेता मनुष्याणाम् ॥ २ ॥ ता वा ऋतुनेति षड्ढ्वयोंत
२: र्यापात्रे विपर्य्यस्यते ऋतुभिरिति चतस्र इति तर्यापात्रे विपर्य्यस्यते अन्यतर।
४॰ त एवं ते देवा अन्वदस्सृजन्ते तान्यन्तरत एवं ते देवा मनुष्यान्सृजन्त्यानन्तरतः पश्वृत
40 श्च्यातो गृह्णामेवो। उपयामगृहीतोसि मधवे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृ।
हीतोसि माधवाय त्वेति प्रतिप्रस्थाता तेनातेन वा असन्तिकौ समयच्छंते तदुपयोज्जा।
यन्ते वनस्पतयः पच्यन्ते तेनो ह्वै तौ मधुश्च माधवश्च ॥ ५ ॥ उपयामगृहीतोसि शुक्रा ४॰
य त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतोसि शुचये त्वेति प्रतिप्रस्थाता तावेव ग्रैष्मौ स

यद्देवा योर्द्धे लिप्सन्त पतितेनेनो दैतो शुक्रश्च शुचिश्च १५ उपयामगृहीतोसि । नभ
से त्वे ते वायव्यं गृह्णाम्युपयामगृहीतोसि नभस्याय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव
वार्षिकावृतू नो वेदिवो वर्षति तेनेनो दैतो नभश्च नभस्यश्च १६ उपयामगृही ।
तोसि । इषे त्वे ते वायव्यं गृह्णाम्युपयामगृहीतोस्यूर्जे त्वेति प्रतिप्रस्थातैः तावे
व शारदौ स यज्ञस्य पूर्वे समुद्धयथः पञ्चान्तेनेनो दैता विषश्चोर्जश्च १७ उपयाम
गृहीतोसि । सहसे त्वे ते वायव्यं गृह्णाम्युपयामगृहीतोसि सहस्याय त्वेति प्रस्था
तैतावेव हैमन्तिकौ स यद्धेमन्त्समाः प्रजाः सहसेव संवशामुपनयन्तेनेनो दैतौ

श्री· सहश्चसहस्यश्च १८ उपयामगृहीतोसि तपसे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयाम

रु· गृहीतोसि तपस्याय त्वेति प्रतिप्रस्थाता तेनावेव शैशिरौ समपद्येतां धोर्बेलिधुः।

५१ श्चापतिनेनोहैतौ तपश्च तपस्यश्च १९ उपयामगृहीतोस्यंहसस्पतये त्वे

ति द्वयोर्दशं ग्रहं गृह्णाति यद्द्वयोर्दशं गृह्णीयाद प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पा

त्रे संस्रवमवनय मध्वर्युर्वा प्रतिप्रस्थातः पात्रे संस्रवमवनय यन्नाद्रवति भ

वन् २० अथ प्रतिप्रस्थाताभतिते न पात्रेणैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति न यद्भवति ते ५१

न पात्रेणैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति न वा अस्य ग्रहाणाममत्रव षड्दुर्वेनस्मै तेभ्यो वा पैन्द्रा

ग्रंग्रहंग्रहीष्यन्तद्वतितस्मैन्द्राग्नेनैवानुवषट्कृता भवंति ॥ १॥ यद्वेवैन्द्राग्नंग्रहं।
गृह्णाति। सर्वं वा इदं प्राजीजनत प्रजनयंस्तद्ग्रहानग्रहीत्स इदं सर्वं प्रजनय्येद।
मेवैतत्सर्वं प्राणोदानयोः प्रतिष्ठापयति तदिदं सर्वं प्राणोदानयोः प्रति
ष्ठितमिन्द्राग्नी हि प्राणोदानाविमे हि द्यावापृथिवी प्राणोदानावनयोर्हीदं
सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ २॥ यद्वेवैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति। सर्वं वा इदं प्राजीजनत प्रजनयंस्त।
ग्रहानग्रहीत्स इदं सर्वं प्रजनय्यास्मिन्नेवैतत्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति
ताविमावस्मिन्त्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ हितौ ॥ ३॥ अथातो गृह्णात्येव। इन्द्राग्नी।

श्रा: आगतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यं अस्य पातं धियेषिता । उपयामगृहीतोसीन्द्राग्नि
रु: भ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सादयतीन्द्राग्निभ्यां ह्येनं गृह्णाति २५ अ
४२ थ वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति सर्वं वा इदं प्राञ्जीजनयच्छन्नयाद्रान्नयद्रीत्सयद्धैताव
द्देवा अभविष्यन् यावन्तो हैवाग्रे प्रजाः सृष्टास्तावन्तो हैवाभविंस्तन्न प्राजनिष्यन्त
अथ यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति इमं एवैतत्सर्वमिमाः प्रजा याथायथं व्यवसृजन्ति
तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तं प्रजायन्ते शुक्रपात्रेण गृह्णात्येष वै शुक्रो य
एष तपति तस्यैते रश्मयो यद्विश्वेदेवास्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति २६ अथा ४२

42

तो गृह्णात्येषो मासश्चर्षणीधृतो विश्वेदेवास आगत दाश्वांसो दाशुषः सुतम्
उपयामगृहीतोसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति सादय।
ति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णाति ११ ब्राह्मणम् ५ गृह्णाति द्वावापतद्धोतयच्छं
सति तस्मादेतद्गृणावेव प्रथेवा ध्रुवं गृह्णाति तस्मात्स्त्रियो नाम १ तमेव शंव।
मासीनमाह्वयते सर्वैर्वा अयमङ्गैः प्राण्वच्छ्रा विज्यं कर्व भिन्तध्योऽहा सेन तस्माद्गेवा
विज्यं कृतं भवति २ प्रजापतिर्ज्ञाता योसर्वे तामसपतन्प्रजापतिरुह्यमानायोषा
याम्सृचिरोनरितेतः सिंचति यन्मतेतद्धोताश सेणप्रजनयति तञ्चातिषथायमस्म

ब्रा० रुपः शिवतस्तद्यद्देवकृतानि तस्मात्कृत्स्नाम २ तद्वैपपलव्यप्रतिग्रहणानी दृमे
र० वैतद्देतः सिक्तमुपतिमवरुणध्ययत्प्राङ्किं छन्त्रतिग्रहणीयान्यराणुद्देवैनद्देत सि
५२ क्तं प्राणस्पेन्न ब्रह्मन्तायेत समप्र्यायुधैवैतद्वैतद्देतः सिक्तं प्रजनयतो ४ यात
43 घामानि वैदैवेश्चन्दाः सिक्तन्तो भिह्रिदेवाः सर्वलोकं समाश्नुवतमदोवे
प्रतिगरो यो वात्स्विमदो यः सामन्त्रसोवैस्तस्नन्दः स्वैवैतद्दसंदधात्स्यातथा
मानिकरोतितैरयातघामैर्यंजंतनवते ५ तस्माद्यद्यद्धवेशः शं से द्द्हवैहद्धवैम।
तिगरणीयाघद्दियक्कः शं सेतपदे पदे प्रतिगरणीयाघद्वैशं सन्नवानितित्वद ५२

स्मात्सामान्नियन्तमनववद्वैनिनन्यत्रिगरेण संदधातिनाच्छायाणां ॥ वतसामनव
वमायायज्ञमानस्योच्चैर्वैतज्ज्ञानत्यालोकत्विनन्ति ६ चतुरक्षराणि देवा आ
बृहत्यां ॥ साम स्वत्तो जगती सोममच्छापतत्सा त्रीण्यक्षराणि हित्वाजगाम ततस्त्रि
ष्टुप्सोममच्छापतत्सैकमक्षरं ॥ हित्वाजगाम ततो गायत्री सोममच्छापतत्सैता
नि चाक्षराण्याहरन्त्यागच्छत्सोमं च ततोष्टाक्षरा गायत्र्यभवत्तस्मादाहुरष्टाक्षरा।
गायत्रीति ७ तद्यत्प्रातःसवनमेतद्वाव तस्माद्गायत्रं प्रातःसवनं स एवमाध्य
न्दिनं सवनमेतद्वाव तत्तानां ॥ त्रिष्टुब्वावोपवाद्दमायाति चिभिरत्वैरूपमादूयस्य।

ब्रा॰
तृ॰
५५

मामायत्तादन्नगर्भोऽसति तत्थेनितासुपाह्नयनततएकादशातगायत्रिष्टुभमभनवा।
तस्मादाड्सेत्रिष्टुभं माध्यंदिनाः सवनमिति ८ तथैवत्तृतीयसवनमनवततः
द्विगान्नवाचोपवाद्दमायानेकेनातेरागोपमाक्रयवमामयत्तादन्नगर्भोऽसति
तथेतितासुपाक्रयततनो द्वादशात्वराजगान्यभवन्नस्मादाङ्जगतं त्ततीयस
वनमिति ९ तदाहुः गायत्रीणि वै सर्वाणि सवनानि गायत्री ह्येवैतदुपसृजमा।
नैति तस्मात्सं सिद्धेत्यातः सवनेष्वतिरश्रीयात्सं सिद्धादित्रगायत्र्या गायत्रस।
कृत्स्नमाध्यंदिनं सवनं एकं हि सा वरं हि तां गायत्रीनैवैनामेतत्समर्धयति ५५

कृत्स्नंकरोति ९ यत्रत्रिष्टुभःशास्यन्ते त्रिमद्वन्तीयमश्ववन्तेचैगािहिमावत्तागि
हिवागाव्हैनैवैतामेतत्समर्द्धयतिकृत्स्नंकरोति ११ यत्रद्यावापृथिव्यःशस्य
ते इमेवैद्यावापृथिवीइमाःप्रजाउपजीवन्तितदेनयोरेवैतद्यावापृथिव्योरसे
दधातितेरसवत्याउपजीवनीयेइमाःप्रजाउपजीवन्तिसवाङ३मित्येवप्रतिग्र
णीयान्नहिमसंप्रतहेवाविदुः १२ नेद्वैकेऽध्यामोदैववागितिप्रतिगरणेतिवाक्य
त्रिगरणन्हाचमुपाप्नमःतिवदन्तस्तदेतयान्नहर्योद्यथावैकथावप्रतिगरण
मुपमैवाम्सवाप्नवतियावाहिप्रतिगरणानितस्मादो३मित्येवप्रतिगरणीया।

ब्रा॰ तद्धि मिथुनं तद्देवा विदुः ९ ब्राह्मणम् १ २ द्वा ११ द्वा ११ त्यभिष्टुणोति त्वमेवैन।
दि॰ दाध्यावयति हृदं हृदं दिशीन्द्र मेवैनदाध्यावयति १ मधुश्चामेधिनीश्रयमाणद।
५५ ह्वाति शुक्रवधेतत्सवनमयातयामं सर्वं शुतेष्वसवनेषु यत्सतेयमरुत्व।
45 तीयमथो सप्रशस्यानित्यापिभवति २ तद्धैके उक्थ्यं यद्दीनाष्यमरुत्वतीयं यद्
ह्वेति तदु तथा न कुर्यान्मरुत्वतीयमेव यद्दीनाष्योक्थ्यं यद्ह्वीयात १ ताञ्चाप।
तान्येव यद्दान दद्मान्येपैवैवक्नोयन्माध्यंदिनः पवमानस्तस्मात्पंचदशः पञ्च
सामा भवति पञ्चदशो हि वज्रः सप्तैः पञ्चभिग्रहैः पञ्चवारं साम्राज्य. लघोङ्गलि ५५

भिर्वै प्रहरति ४ इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्रजहार स वृत्रं पाप्मानं हत्वा विजिते भये
नाष्ट्र इति यानि नाथमस्मादप्येतेन हि यदेवैतेन माध्यन्दिनेन पवमानेन स्तुव
ते य विजिते भये नाष्ट्र इति यानीयन्ते तथो एवैष एतैः पञ्चभिर्ग्रहैः पाप्मने
द्विषते भ्रातृव्याय वज्रं प्रहरति स वृत्रं पाप्मानं हत्वा विजिते भये नाष्ट्र इति।
यानि यन्ति तस्माद्वा एतानन्वग्ग्रहान्गृह्णाति ५ तद्यन्मरुत्वतीयान्गृह्णात्ये
तद्वा इन्द्रस्य निष्केवल्यं सवनं यन्माध्यन्दिनं सवनं तेन वृत्रमजिघांसत्ते
न व्यजिगीषत तं मरुतो वा अस्यापक्रम्य तस्थुः तं वा इन्द्रो विशो मरुतो विश्वा

ब्रा॰ वैतद्वियो बलवान्भवति तस्मादाश्वथ्ये क्लृप्तपात्रे स्यात्तो काऽर्थं धर्मं सयोने भवतः
त॰ ६ नातिल्ल उपमन्युर्यावञ्चकु उपमावर्तेतेद्गुच्छाभिर्वलेन हूतं ह्नानीति ते हो
४६ चुः किं तत्ततः स्यादिति ते भ्यपतौ मरुत्वती यो यश्वरस्नाति ७ ते होचुरुप
निधायैनमोन्न उपावर्त्तो महाशतितपन्नमपनिधायै वैनमोन्न उपावर्त्तस्तदाउ।
होस्मद्गानापनिधायैवैमोन्न उपावृत्तन्निति ८ सहोवाच सैदेवमोन्न सोपा
वर्तेधमिति ते भ्यो वैन स्तुती यं ग्रहं गृह्णाणेति नेभ्यपर्वेस्नीयं ग्रहमगृह्णाउ।
पयामगृहीतोस्मि मरुत्वान्धोज सशतितपनं स्रदेवैन सोपावर्त्तन्ते नेर्छोज ४६

घ्नन्ते नैद्वेत्र मरुत्वतीयं वा अस्मै विशो मरुतो विशा वै क्षत्रियो बलवान्भवति तत्त्र
एवैतद्बलं दधाति तस्मान्मरुत्वतीयान्गृह्णाति ९ स वा इन्द्रायैव मरुत्वते गृ
ह्णीयान्नापि मरुद्भ्यः स यद्धापि मरुद्भ्यो गृह्णीयात्प्रत्युद्यामिनीं ह क्षत्राय वि
शं कुर्यादेष्वेनादिन्द्रमेवानु मरुत आभजति तत्क्षत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरा
मनुवर्त्मानं करोति तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयान्नापि मरुद्भ्यः ९ अपक्र
माद्धैवैषामेतदिन्द्र भयाच्चकामायदिमे यत्रापक्रामेयुर्यत्रान्यमभिश्रयेरन्निति ता
न्नैवैतदनपक्रमिणो करुते तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयान्नापि मरुद्भ्यः ॥

ब्रा॰ ऋतुपात्राभ्यां गृह्णाति नवो वै संवत्सरो यन्नर्तवस्तदृप्रातः सवने प्रसन्तं संवकल्प
त॰ ते यदृतुग्रहान्गृह्णात्यृतैव तं संवत्सरं माध्यन्दिने सवने कल्पन्ते यदृतुपात्राभ्यां म
५८ रुत्वतीयान्गृह्णाति विशो वै मरुतो ऽन्नं वै विश ऋतवो वा इदं सर्वमन्नाद्यं पचन्ति
तस्मादृतुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृह्णाति ॥ अथातो गृह्णात्येवेन्द्र मरुत्व इह।
पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति
कवयः सुयज्ञाः उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा म। ५८
रुत्वते ॥ मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रं विश्वासाहम

57

वसे नूतनायोग्रं सहोदामिह तं हुवेम उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा मरुत्व।
त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते उपयामगृहीतोसि मरुतां त्वौजस इति तृती
यं ग्रहं गृह्णाति ॥४॥ अथ माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति पाप्मना वा एतदिन्द्रः संसृष्टो
भूयद्धि शा मरुद्भिः स यथा विजस्य कामं यथा विशा समाने पात्रेऽशीयादेवं तद्य।
स्मात्पुनर्मरुद्भिः समानं ग्रहं गृह्णाति ॥५॥ तं देवाः सर्वस्मिन्विजितेऽभयेऽना
ष्ट्र एषेकाकामन्नाहिन्द्रे देवं सर्वस्मात्पाप्मनो व्यवृहन्यन्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्ण
न्त्यथो एवैष एतद्यथेषीकां मुञ्जात्स्यादेवं सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते यन्मा

ब्रा· हेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति ॥ १६ ॥ यद्वेव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति । इन्द्रो वा एष पुरा वृत्रस्य वधादथ
तृ· वृत्रं हत्वा यथा महाराजो विजिग्यान एवं महेन्द्रोऽभवत्तस्मान्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णा
५८ ति महीतस्वेवैनमेतद्बलं करोति वृत्रस्य वधाय तस्माद्वेव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति
शुक्रपात्रेण गृह्णात्येष वै शुक्रो य एष तपत्येष उ एव महांस्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृ।
ह्णाति ९ अथातो गृह्णात्येव महीं ॥ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमि
मासहोभिः अस्मद्र्यग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् उपयामगृ
हीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेति सादयति महेन्द्राय ह्येनं गृह्णाति ९ ५८

ग्रहोपाकृमैनोनावंवदन्त भिषोतेरोतिणनोलावलान्तुहादयन्ताग्नीदाशि।
रेविनयसोमस्यविनादितिनेवैनन्तीयसवनायैवाभिषुतावेभिषुप्ववन्तिन्तनी
यसवनायोलावलान्तुहादयन्तिनतृतीयसवनायाग्नीदाशिरेविनयन्तितृतीय
सवनायसोमस्यहरं श्रपयन्तेनैवेशुक्रवतीरसवतीसवनेयस्मान्नःसवनेच।
माध्यन्दिनञ्चसवनमपैनन्निहीनशुक्रंपनरतृतीयसवनंतन्देवैनस्मान्नाध्यन्दि
नान्सवनात्रिर्निर्मीनतनयोद्दासैनशुक्रवदसवरतृतीयसवनेभवतितस्मादे
नामत्रवावंवदति ९ ब्राह्मणम् १ द्वितीयःप्रपाठकःसमाप्तःकाठिकाते।

ब्रा॰ त्वा ।१९ घ्नन्ति वा एतद्यज्ञं यदेनन्तन्वते यन्न्वेव राजानमभिषुण्वन्ति तत्तं घ्नन्ति
२॰ यत्पशुं संज्ञपयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युलूखलमुसलाभ्यां दृषदुपलाभ्यां ।
४९ हविर्यज्ञं घ्नन्ति ।१ स एष यज्ञो हतो न ददक्षे तन्देवा दक्षिणाभिरदक्षयंस्तद्यदेनं ।
दक्षिणाभिरदक्षयंस्तस्माद्दक्षिणा नाम तद्यदेवात्र यज्ञस्य हतस्य व्यथते तदे
वास्यैतद्दक्षिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्माद्दक्षिणां ददाति ।२ तद्धै
घदशेनेव हविर्यज्ञो ददति नदक्षेवाशनदक्षिणः सौम्योध्वरः स्याद्दैवैषमनन्तेयज्ञो ।
यत्प्रजापतिः शुक्रो वै प्रजापतेर्वै दिष्टं सोयं शतायुः शततेजाः शतवीर्यस्तं ४९

शान्तेनैव दत्तयतिनाशान्तेन तस्मान्नाशान्तदक्षिणाः सोमोऽध्वरः स्यान्नो हैवाशान्तद
क्षिणेन यजमानस्याग्निं वध्यान्नेदस्यातिभ्रमानि यमिमे हन्तिं छन्देषवन्दद्व।
यिष्यन्तीति ४ द्वया वै देवा देवा अहैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रुवांसोऽनूचा
नास्ते मनुष्यदेवास्तेषां द्वेधा विभक्त एव यज्ञ आहुतय एव देवानां दक्षिणा मनु
ष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुश्रुवषामनूचानानामाहुतिभिरेव देवान्प्रीणाति द
क्षिणाभिर्मनुष्यदेवान्ब्राह्मणाञ्छुश्रुवषोऽनूचानांस्त एनमुभये देवाः प्रीताः
स्वर्गं लोकमभिवहन्ति ५ तावा एता ऋत्विजामव दक्षिणा अग्न्याधानपतपत।

श्रा· त्मानꣳ संस्कुरुते ऽथैतं यजमानस्मैमस्मुं ये यज्ञमभ्ययꣳ मामममयमाकृतिमयꣳ सोऽस्मा।
र· मुष्मिंलोक आत्मा भवति तद्येमा जीजनन्नेति तस्माद्धविर्यज्ञ एव दक्षिणा दद्या
५· न्नाह्रविर्यज्ञः ५ अथ यत्तिपरेमगार्हपत्ये दाक्षिणानि जुहोति सदशाहोमीये।
50 वाससि हिरण्यमश्ववध्या वध्या यज्ञहोति देवलोके मेष्यसदिति वै यजते यो यजते
सोऽस्यैष यज्ञो देवलोकमेवाभिप्रैति तदन्वीदक्षिणा यान्ददाति सैति दक्षिणाम
न्वारभ्य यजमानः चतस्रो वै दक्षिणाः हिरण्यं गौर्वासोऽश्वो नवैतदवकल्पते यद। ५·
श्वस्य पादमवदध्याद्यद्गोः पादमवदध्यात्तस्माद्दशाहोमीये वाससि हिरण्य

स्रुवधावधायजुहोति ७ सौरीभ्यामृग्भ्यांजुहोति नमस्कारावाअस्मैलोकेन्ना।
र्हितः सएतेनज्योतिषानमोपहत्यस्वर्गंलोकमुपसंक्रामतितस्मात्सौरीभ्या
मृग्भ्यांजुहोति ८ सजुहोत्युदुत्यंजातवेदसंदेवंवहन्तिकेतवः दृशेविश्वाय
सूर्यंस्वाहेत्येतयागायत्र्यागायत्रीवाइयंपृथिवीमेवंप्रतिष्ठांतदस्यामेवैन
त्प्रतिष्ठायांप्रतितिष्ठति ९ अथद्वितीयांजुहोति चित्रंदेवानामुदगादनी
कंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेःआप्राद्यावापृथिवीअन्तरिक्षंसूर्यआत्माज
गतस्तस्थुषश्चस्वाहेत्येतयात्रिष्टुभालोकमेवैनयोपप्रैति १० अथाग्नीध्रेहैवे

ग्रा॰ कामान्दोहेनितघट्टग्रावग्रीधेहैवैकांवाजदोग्ध्रिवैंपशूनामीढेतपतमभितः
न्दः परिणिविशान्तेतमेतमेतयाहृत्याश्रीणातिसोसैग्रीतोनुमन्यतेनेनानुमता।
५१ न्दाति ॥ सन्नहोत्र श्चेनयस्यपथ्यायांपश्रस्मान्निविश्वानिदेववयुनानिविद्वान्
51 युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमउक्तिंविधेमस्माहेत्यपयहिस्वंयुघवा
युक्तेवादस्यन्तस्यादथहितीयाज्जुहयायधुनाद्वियेन १२ सन्नहोत्रयज्ञोग्रयि
हेविवस्वणोवमघः ९ रपतप्रभिदन् ग्रयमानाज्ज्यतवाजस्तालावयंःशः।
जुयतनंतंपाणःस्वाहेतियाजमानस्यः १४ अथहिरण्यमादायशालामभ्ये ५१

त्ति एतत्तोनवैदिव्येत्विणाउपतिष्ठन्ते सोऽग्रेण श्रान्तिष्ठन्नभिमंत्रयन्ते रूपेणावो

रूपमभ्यागामितिनदृवाग्रेणशवोदातायवतामिरैतेपतिधायस्वानिरूपाणि

शरीरैः प्रस्थपान्तिष्ठन्तनानेनदेवाः सैरेवरूपेयत्तस्मादेउपार्थेस्वेस्वानिरूपाणि।

ज्ञानानाग्न्यभ्यवार्थंस्तेरान्तमनसोलन्दानायोभवंस्तथो पैवेनानेषपन्तेवैरे।

वद्रूपेयंतस्माद्धाउपैतितेस्वानिरूपाणिज्ञानानाग्न्यभ्यवयन्तितेरात्नमनसोल।

दानायभवंति १४ त्रयो वै विश्वेदेवाविभजन्निति ब्रह्मैवैतद्यस्तदेनाब्रह्मणा।

विभजतिब्रह्मवैवेदत्रिणीयंचाद्त्रिणीयंचवेदत्रयोह्यस्मैलोकाद्वितीयायवैवेदमाभ

ब्रा॰ वन्नितारदक्षिणीयाय १५ अनस्वापश्चाश्वेतेति यो वै देवानीपश्चैति सऽनस्वाप
र॰ श्चैति चन्द्रदक्षिणाः तिन्दे तेन ज्योतिषा यन्ति १६ अश्वसरोभ्येति विश्वः पश्चय्य
५२ न्तीतमिति विन्नयाद्दक्षिणयालोकं क्षेषमित्येवैतनदाह १७ अश्वसदः श्वेतते।
यन्न स्वसदस्यैति तिमानासदस्याश्रुतिविलनेत्येवैतद्दाह १८ अश्वहिरण्यमाद
यामीयमभ्येति ब्राह्मणमथ विदेयं पितरमन्तमभ्येत्र मन्यमिति यो वै तानोन्नात
ऊलीनः स पितरमात्येत्र मन्यो यो वै तान्तायापिकतिपर्यं दक्षिणां ददाति ताभि
मं जनयन्नृषिमार्षेयमिति यो वै तानोनूचानः स ऋषिरार्षेयः स्वधान्नदक्षिणामि ५२

52

तिस्रहिस्रधा तद्दक्षिणाः ॥९॥ अथैषैवन्नुपसद्या श्रीश्चैहिरण्यन्दद्यात्तस्माज्ज्ञानादेव।
ज्ञागच्छेतेति यां वैरातमनाश्वविचिकित्संदक्षिणां ददाति तया महज्ञयति देवज्ञा
गच्छेतेति देवलोके मेप्यसदितिवे यजन्ते यो यजनेन तदेवलोकपैवैनमेतदपिहि।
तेकरोति प्रदातारमाविशतेति मामाविशतेत्येवैतदाहतद्योदास्मादेनाः पराञ्चो
न प्रणश्यन्निति न यद्दक्षिणां ददाम्येनो हि विश्वेदेवाश्चस्तेनत्वमयाज्ञ्य
त्तस्माद्ग्रीवैप्रथमायदक्षिणान्ददाति १० अथैषैवमेवोपसद्या त्रेधायद्धिरण्यन्दद्या
ति यज्ञवाश्रदः प्रातरनुवाकमन्वाहस्तदहैस्मैतत्सरागाः संसृष्टिर्वोपीक्रषीणाः

श्रा॰ होतास्मा थैनन्सदा सरतममममभिपुत्रवेतक्ष घयोत्रिमजुवत्रेदिःप्रणेद्रिः दक्तमोय।
द॰ ज्ञद्दीतिमपञ्जतमोपाद्ज्ञयमैज्योतिर्यश्दंतमोपवधीदितितस्मापतज्योतिर्दिश।
५१ णपन्दतिणामनयेज्योतिः दिशणपंतहैमननेजमाबीर्यणर्षितमोपजबानाथे
53 घपतेनैवेनज्योतिषातमोपदन्तितस्माद्रात्रेयायद्दिशणपन्ददाति २। अथब्रलणो
ब्रह्मदियज्ञन्दतिणनोभिगोपायत्यथोक्त्रात्रेयदोत्रेयायधर्मुष्पाः दविर्होतस्यासी
नाम्यामथपुनरेतपग्रत्तोत्रेयमैत्रावरुणायाथब्राह्मणाच्छं स्निनेयायोष्टेत्रेयनेष्टे ५१
याक्षावाकायाथोत्रेयग्रावस्तुतेयमब्रह्मणपायेप्रतिहर्त्रेउन्नमायददातिप्रति

द्रवो वा एष सोमा आपवतइन्द्रस्ततः प्रतिदयतितयोदास्मादेताः पराञ्चो नश्यला।
द्यन्ति २२ अथ यादेन्द्राय मरुत्वते ग्रहं गृह्णीति यत्रैवैष प्रजापति राध्रदद्दौत हेन्द्रेश्तो
वक्के सर्वैर्वा अथ यमिदन्त्रास्यति नामसंकिञ्चन परिशेशत्यनीति स एतं वज्रमुद
यच्छिन्नाय मरुत्वते ग्रहं गृह्णीतत्पदानायतनो नाददानस्य एवोपोनर्हितं तथैव वज्र
मुद्यच्छत इन्द्राय मरुत्वते ग्रहं गृह्णीमादानायतनानदाति २३ चतस्रो वै दक्षि।
णा दक्षिणा अग्रे वै देवानान्नन स्यायतन आपुर्हिरण्यमन्नं यथा ग्रीध्रे कुर्वन्नेतद
दान्न स्मादग्नेन्तर्हि यग्नीध्रे हिरण्यन्दीयते २४ अथ गौः प्राणमेवैतयात्मन स्पातेषा

ब्रा॰
द॰
५४
54

णोहिरण्यगोरत्नं हिरण्यगोरत्नं हिरण्यगात्राणं रुद्राय प्रेते ददात् २५ अथ वासस्त
वमेवैतेनात्मनस्त्रायते नग्निवासस्त्वं स्मानयज्ञाय तेददात् २६ अथाजोव
ज्ञो वा अग्नेर्वा उत्तमं वैलम्बेगाकृतेयाम लोके मेणसहिति वै यज्ञने योयज्ञते
नयमलोकं एवैनमेनद्रयिति नेकरोति तेयमाय ब्रह्मणो ददात् २७ सहिरण्य
प्रयेत्य ग्रहेणाम संवरुणो ददाति त्यग्रयेसेन रुद्रणो ददात् सोऽमृतत्वमशीयायु
र्दात्रे पयि मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इति २८ अथ गां प्रयेति रुद्राय वासम संवरुणो
ददाति तिरुद्राय येतानां वरुणो ददात् सोऽमृतत्वमशीय प्राणो दात्रे पृथिवी वयो मह्यं ५४

प्रतिग्रहीत्रइति १९ अथवासःप्रयेति बृहस्पतयेत्वामह्यंवरुणोददाविति
बृहस्पतयेसैतद्वरुणोददात्सोमृतत्वमशीयवस्रोदात्रएधिमयोमह्यंप्रतिग्रही
त्रइति २० अथाश्वंप्रयेति यमायत्वामह्यंवरुणोददाविति यमायसैतद्वरुणो
ददात्सोमृतत्वमशीयहयोदात्रएधिवयोमह्यंप्रतिग्रहीत्रइति २१ अथयदन्यद्
ददाति कामैतत्तइतीदंमेध्यमुत्रासदितिनत्रयेति कोदात्कस्माअदात्कामो
दात्कामायादात् कामोदाताकामःप्रतिग्रहीताकामैतत्तइतितदेवतायाअति
दिशति २२ नराशंसदेवतायाअतिदिशोदिदंवैयादेवताः समिंधेमादीयमा।

ब्रा॰ नास्मः स्वः श्रेयसी भवतीदं वै यस्मिन्न्ब्रह्मावर्म्याद्दधाति सदीप्यमानएवस्मः स्वः श्रेयो
८॰ भवति स्वः स्वोऽहं वै श्रेयान्भवति य एवं विद्वान्दधाति सहस्राणि नियथा समिद्धेऽस्य या।
५५ देव मेनाज्जहोति या मध्याय तेदस्ताति तस्माद्धीयं नाति दिशेत् ॥ ११ ब्राह्मणम्।
55 त्रया वै देवा वसवो रुद्रा आदित्यास्तेषा विभक्तानि सवनानि वसूनामेव प्रा।
तः सवनं रुद्राणां माध्यन्दिनं सवनमादित्यानां तृतीयसवनं तद्धास्मिश्र
मेवास वसूनां प्रातः सवनमसमिश्रं रुद्राणां माध्यंदिनं सवनं मिश्रमादित्याना ५५
न्तृतीयसवनं १ तेहादित्या ऊचु र्यथेदमसमिश्रं वसूनां प्रातः सवनमसमिश्रं रु

द्राणां माध्यन्दिनं सवनमेवं त्रैष्टुभमस्तु तामिश्रा आहुर्द्वैतन्न रूपेति तानेषे देवा अब्रुवंस्ते
मं स्थितपत्र माध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयसवनादेन मद्ध हरतुः स एषोऽप्येतर्हि
तस्यैव ग्रहो हूयते मं स्थितपत्र माध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयसवनात् २ ते हा
दित्या ऊचुः क्लेवं वाऽस्त्रवस्मिन्सवने स्मो ते वेन रस्मिन्प्रदेनो रहतां सिनद्धिं स्यु।
रिति ३ ते ह हि देवा अस्माननु। रक्षोभ्यो वै विभीमो ह तेन युष्मानन्वविशामेति ४ ते
ह हि देवमा ऊचुः किमस्माकं ततः स्यादिति यस्माभिरन्ववघ हता भविष्यथेति।
हादित्या ऊचुस्तथेति ते हि देवतया अन्वाविशन् ५ स यत्र प्रातः सवने हि देवमैः प्र

प्रा॰
न॰
५६

56

वरतिनस्मस्थानादित्यपात्रेणाद्रोणकलशात्प्रतिनिगदीतउपयामगृहीतोसी
त्येनावनाय्यपुरेवा आवयमस्पर्यो तञुह्येमंत्रहोतिप्रतिप्रस्थानादिमेभ्यस्वेति।
सः स्ववमवनयम्येनावनेवमेवमर्वेषु ६ नघत्यतिप्रस्थानाप्रतिनिगदीतेहि
देवस्यानैश्रविशत्रस्माभिवञुवषट्कृताभक्ष्यिंघेमुदादित्याऊञुर्योस्माञमृहि।
नीयामाऊतिंत्रहोतिसिष्टकृतेवेनाञ्जहोतिसिष्टकृतोवापतेञुवषट्कृतेनेत
योहासेनेञुवषट्कृताश्शसिष्टकृतोभवस्तुतयाहेत्रहोहेनस्पदेवस्पदिकस्माऊ ५६
नगाहेत्रहोति ७ यहेवप्रतिप्रस्थानाप्रतिनिगदीते हिदेवस्यानैश्रविशत्स्यानेव

प्राविशंस्तेभ्य एवैनं त्रिभिः समीनेथ्यापिदधाति तेभ्यो ह विभयुर्यद्विस्रुरुगायेयुवने
तोमसस्तं रत्नसमानादभ्यग्निनियज्ञो वैविस्तलघत्ताये वैनमपिदधाति शमास्रा
थ्यारुत्सं स्थितपवमाध्यत्रिनेमवनेशुगान्नीथमवनादेदियजमानेति ८ ते
सं प्रयत्नेथ घर्मं स्य यज्ञमानस्माग्नीध्रस्य प्रतिप्रस्थाने त्रेनाथ्ययोमः परिवेतम
वस्त्रमोहोस्य पिदधाति स्तोभ्यो ह विभयुरथा घर्मं शारिम स्थालीं चादिसं पाद
वाचनेमस्उपतिष्ठ परिशृतमभूनेवि विरटक्रान्तिनेष्ठवस्मोनतोरिति ९ अथयरक्रान्ति
कदावनस्तरीगसितेदृसस्थभिरासुवेघउपेतेनमववभयपरस्तुनेरानेदेवस्य ए

श्रा॰ स॰ ५९ 57

च्युतश्चादिमेभ्यस्त्वेति ९ तं हैनोपयामेन गृह्णीयाद्दशैवैते उपयामेन गृ।
हीतो भवन्त्यजामितायै जामितायै जामि ह कुर्याद्यदेनं संग्राहुपयामेन गृह्णी
यात् ॥ अथापरस्मात्पुनरानयति कस्तद्वेतस्तीरसि प्रभुक्तस्त्वमेति पात्निज।
मनीवतीया दिम संवत्सरान्नूयमानस्याव रुन्धे दिव्या दिवेभ्यस्त्वेति १० अथ
दधिग्रहं गृह्णाति आदित्यानां वै हृतीयसवनं तदेवमस्मा आदित्या नावनत्युपश्यावस्त
मश्वद्वैवैनमपोऽरयानितनिदिदं पशुश्रपयोऽदितस्मात्सर्वं गृह्णीयादिमा दुश्मे ५९
धनश्ववदीरमस्मानां मसधनिपश्चादिववेवगृह्णीयामस्मादिवदीरं पश्नूनां

पथः ३ यद्वेवैतद्द्विर्गृह्णाति द्वितो ह्येव वा एते संस्थिता भवन्ति नालमा

त्मनेनानैवैतत्सवनाप्याययन्ति यथालमात्मने भवन्ति तस्माद्द्विर्गृह्णाति ४

सकृद्गृह्णाति यत्रो ह वा अनो प्रस्येति सह ग्रामाद्दिव्यासो भवन्तास्तद्यन्नः ग्रावाणो वी

ह्रमतिर्वैश्वानरः द्रोणकलशा वा रिवो विनरासदादित्येभ्यस्तेति ५ तदुपांशु

सवनेनमेतर्पयति विश्वान्देवानथ ग्रादित्येभ्यो निरानेन पञ्चपयाः शुसवनःग्रा

तिमयच्छेदो वा एष भवति नन्दनः ह्यप्वभागेषीणाति ६ तद्यद्दशाभिर्द्वैपवि।

त्रेणोपस्पृशत्येते व शुक्रवतीरसवतीसवनेषु तस्मात्सवनस्याप्यर्थे दिनेव सव

श्रा·
र·
५८

नमैष्येत त्रिह्रोतश्शुक्रं घन्नत्नीयमवनं स्यवन्नदशाभिर्न्वेपवित्रेणोपस्पृशन्ति तेनो
हास्यैतन्ब्रुक्रवदमवनीन्नीयमवनं भवति स्यान्नदशाभिर्न्वेपवित्रेणोपस्पृश
न्ति १७ समेत्य यन्ति विश्वस्मादित्येषनेसोमपीथस्तस्मिन्नस्मेयथोन्नेत्रउपा ः
शुमवनं प्रयच्छन्त्यथा होत्रेताश्मास्हन्नग्राश्रितिनानायवनी येवाह्नन्ति वमसे
वा १८ राजानमुद्रीयादित्यानामैवत्नीयमवनमादित्यानाग्रन्नग्रावणस्त्तदेना
न्मपवभागेश्रीणान्मपोर्णुवन्तिहारे १९ अथापिधायोपनिष्क्रामन्ति २तोम्यो। ५८
त्यविमधुरथ्याहादित्येभ्योनुत्रूहीमत्रमस्पृशपेघदिकामयेताश्राग्नेवसंपशेपदा

दितेभ्यः प्रेष्याश्रियेभ्यः श्रियधामभ्यः श्रियङ्गतेभ्यो महद्भ्यः सर्वस्मै पतिभ्य उरो वन्त
रित्मस्माध्यतेभ्य इति वषट्कृते जुहोति नानुवषट्करोति नेम शृतश्रौषट्कृणज्ञानीति
प्रयच्छति प्रतिप्रस्थात्रे समन्तमनवौ २० अथ पुनः प्रपद्य अङ्गारमाद्रत्वा उदीचीन दशा
स्पविस्त्रं विनश्चन्ति प्रक्रम्य दयनाधर्षुणाग्र याणामस्सम्मारद्गानि प्रतिप्रस्थाता सं
तस्मवावानयस्वन्नेनाचमसेनवोदं चनेनवा २१ नेवतस्त्वणामाग्रयणान्द्रतासा
श्रादिमानौ वैनरनीयमवनमादित्यान्वाअनुणावस्तस्मादिंद्रावोवचनहोविदिते
पयस्तस्मात्स्वतस्तणां धाणाणमाग्रयणां गरद्गाति २२ नयत्यतिस्थाता मं स्ववोसे।

ग्रा॰ ग्रहं गृह्णाति दिनग्रहो वा एष भवति न वा आदित्यग्रहस्यानुवषट्करोत्येतत्स्माहैसा
र॰ वित्रं ग्रहं ग्रहीष्यन् भवति तदस्य सावित्रेणैवानुवषट्कृतो भवति २२ यद्देवश्रुतिश्र।
५९ स्यानां मन्त्रसवौ तं ग्रहं गृह्णाति प्रजा वा एषाप्यपतन्निश्चाकृदमदोऽङ्ः प्रजापतेनीसव
59 नानृतीयसवनायावा एष यद्दोरसलेनद्रादिश्यानृतीयसवनमपिपद्यन्ते।
यानवदिष्ठं यत्ताइवैतितस्मात्यतिश्यानामिङ्ः सवैतं ग्रहं गृह्णाति २४ ग्राय
णाम् २ मनो वा अस्य सविता तस्मा वित्रं गृह्णाति प्राणो वा अस्य वितानमेवा। ५९
स्मिन्नेतनसृत्तानामाणेरधातियदुपांशुं गृह्णातिनमेवास्मिन्नेतमस्यानामाणेद्र।

ष्णाति यत्सर्वं गृह्णाति नात्र विमाउभयतः प्राणौ ह्येतौ यच्छायस्ह परिगृह्णाय।
श्राग्रयणात् । अन्तो वै संवत्सरो यद्दृतस्तेदः प्रातः सवने ग्रन्थन्तमेव कल्पयन्त्येयद्द
न्युग्रह्णाग्गृह्णात्यन्वेन त्यरोतं माध्यन्दिने सवनेव कल्पयन्त्येयद्दत्यापात्राभ्यामस्तव
तीयाभ्नगृह्णाति नवाग्रतं गृभ्यः इतिकं वनग्रहं गृह्णाति नर्भ्रपात्राभ्यां कस्मवनग्रहे
गृह्णाते २ पूर्वैवेसविनाग्रपषनपार्भे षड्यवर्गस्तवमस्तद्दनवः संवत्सरस्तृतीयस
वनेश्रन्थनमेव कल्पयन्त्येन स्मात्सा विवंगृह्णाति २ तस्मादुपांशुपात्रेणगृह्णा
ति मनोहस्वा अग्रसविनाप्राणउपांशुस्तस्मादुपांशुपात्रेणगृह्णात्यन्तर्याम।

ग्रा॰ पात्रेण वा समानं होतघट्टपाः स्वल्पयो मो प्राणो ऽश्नोति ४ प्राग्रहणाद्धू।
रु॰ ह्णाति मनो ह वा अस्य सविता ग्रहणं प्राणस्यैवैतन्मो ऽदधाति प्राणो ह वा अस्य स
हे॰ विता प्राणस्य ग्रहणं प्राणस्यैवैतन्मा प्राणान्दधाति ५ अथानो ऽरह्णामेव वामम
60 द्य सवितर्वाममु श्वो दिवे दिवे वाममस्मभ्यं सावीः वामस्य हि क्षयस्य देव भूरे
रया धिया वामभाजः स्याम उपयामगृहीतोऽसि सावित्रोऽसि चनोधाश्चनोधा।
असि चनो मयि धेहि जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिं भगायेति ६ तेषद्दीमानं सादय ६॰
ति मनो ह वा अस्य सविता तस्मादिदम्मन त्रे सन्नः प्राणो ह वा अस्य सविता।

स्मादयमसन्नः प्राणः संवसन्त्यथात्मं देवायस विश्वेन्द्रुदीन्या श्राभ्यात्मं देवायस
विश्वेश्रेष्ठ्यमिति वषट्कृतेनारोति नात्रुवषट्कुरोति मनो ह वा अस्य सविता नेत्रमनोऽग्रो
प्रवृणन्नानीति प्राणो ह वा अस्य सविता नेत्राणामग्नो प्रवृणन्नानीति १ अथा
भक्षितेनेन पात्रेण वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति न यद्भक्षितेन पात्रेण वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णा
ति नेद्वैसावित्रस्यानुवषट्करोमेत स्मादु हैव वैश्वदेवं ग्रहं ग्रहीष्यन्भवति तदस्यावैश्व
देवं नेवानुवषट्कृतो भवति ८ यद्वेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति मनो ह वा अस्य सवि
ता सर्वमिदं विश्वे देवा इदमेवैतत्सर्वमात्मनः कृत्नानुकरमत्त्रवत्मं करोति तदे

ब्रा॰ दं सर्वं समनसः कृतानुकरमनुवर्त्मा ९ यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति प्राणो ह।
र॰ यास्य सविता सर्वमिदं विश्वेदेवा अस्मिन्नेवैतत्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति
६१ ताविमावस्मिन्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ हितौ १० यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति वै
श्वदेवं वै तृतीयसवनं तदुक्थत एव सामतो यस्माद्वैश्वदेवं तृतीयसवनमुक्थ
ऋक्तोऽथैतदेव यजुष्टः पुरस्तात्सामतो यदेतं महावैश्वदेवं गृह्णाति ११ तस्मै शृतश्रु
तो गृह्णाति वैश्वदेवो वै शृतम्भृत्तो हि देवेभ्य उद्धयमनो मनुष्येभ्योऽन्तः पितृभ्य ६१
स्तस्माद्वैश्वदेवा शृतम्भृतः १२ तस्मा अपशोकश्कं गृह्णाति विश्वेभ्यो ह्येतं देवे

भ्यो रक्षांसि सर्व्वं वै विश्वे देवा यद्वैवोय यन्नः स्वियक्तामानि स यद्वैवैनं वि
श्वेभ्यो देवेभ्यो रक्षांसि ते नोदासेघ पुरो डाशस्यात्मवतिन स्मादपुरोडकं रक्षा
ति ॥ ४ अथ यानो रक्षांसेवो पयामरहीतोसि सुशर्म्मासि सुप्रतिष्ठानं इति ।
प्राणो वै सुशर्म्मा सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्थाय नम इति प्रमाणनि वै बृहदुक्थः प्रजा
पतये नम इत्येवैनदाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति
मादयति विश्वेभ्यो ह्येतं देवेभ्यो रक्षांसि सेयेय प्राइ. भ्यविष्यति ॥ ५ ॥ स यद्वैनाः स्त्री
नाशं स्तसे कयाचनशाभिनभूतेदाभ्यामि एयेविं शतीव तिसभिस्ववदसे

ब्रा॰ थिंः शातावनिगृह्णिवीयविद्वानाविसृजेतितदेतस्मामान्यायय्यायय्यास्वविपात्राणि
ष॰ विसृजन्ते वायुमतो यावैपशवः प्राणो वै वायुः प्राणेन हि पशवश्चरन्ति १५ सह
६१ देवेभ्यः पशुभिरपचक्राम तं देवाः प्रातःसवने नामंत्रयन्त स नोपावर्त्तत।
62 माध्यन्दिने सवने नामंत्रयन्त स हैवो नोपावर्त्तत तं तृतीयसवने नामंत्रयन्त १६
स होपावर्त्स्यन्नुवाच यन्मा उपावर्तेय किं मे ततः स्यादिति त्वयैवैग्राणि गृह्येरन्
या विसृजेरन्निति तदेतेनैतस्मात्पात्राणि युज्यन्ते यदैन्द्रवायवाग्रास्यातःसवने सर
ग्रामथ्यैतेनैतस्मात्पात्राणि विसृज्यन्ते यदाहानिगृह्णीवीयविद्वानाविसृजेतिपशवो ६१

वैत्रिवृतस्तोमस्य शिरो वैतन्माशिरा विमुञ्चन्ते ७ स यत्प्रातः सवन उपावर्त्स्यद्गाय
त्रं वै प्रातः सवनं ब्रह्म गायत्री ब्राह्मणोत्तरपशवो भविष्यन्त्यथ यन्माध्यंदिने सव
न उपावर्त्स्यदैन्द्रं वै माध्यन्दिनं सवनं क्षत्रमिन्द्रः क्षत्रियोत्तरपशवो भविष्यन्त्यथ
यत्तृतीयसवन उपावर्त्स्यद्वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं सर्वमिदं विश्वेदेवास्तस्मा
द्धिमे सर्वेयैव पशवः ॥ १८ ब्राह्मणम् ३ सोरेपनवरुणाप्रवरति सोमो वै देवा।
नां हविलरण्येतत्सोमायैव हविष्क्रियते तद्यातः सोमोऽनन्तरितो भवति चक्ष
र्भवति च तद्वै देवानामन्नमोदनो हि चक्षरोदनो हि पापदमन्न

ब्रा· स्माच्चनर्भवति । तेऽजनप्रातःसवनेप्रचरन्तिनमाध्यंदिनेसवनएतेवैदेवाना
स· त्रिकेवल्पेसवनेयत्प्रातःसवनेनेवमाध्यन्दिनेञ्चसवनेपितृदेवत्योवैसोमः
६१ सयत्प्रातःसवनेवाप्रचरेमाध्यन्दिनेवासवनेसमदंहकुर्याद्देवैश्चपितृ
63 भिश्चतेनतृतीयसवनेप्रचरन्तिवैश्वदेवंवैतृतीयसवनंतथाहासमदंकरोति
नानुवाक्यामन्वाहसकृदुह्येवपराञ्चःपितरस्तस्मान्नानुवाक्यामन्वाह १ अथच
तुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वा आश्राव्याहस्तुस्वधेतिवषट्कृतेजुहोतितथाश्नःप्राच्य ६१
आजनयोऽजताभवन्तिताभ्याप्यैवैनदन्तर्दधातितथाहासमदंकरोति ४ स।

आज्यस्योपस्तीर्य द्विश्चरोरवद्यस्योपरिष्टादाज्यस्याभिघारयत्याश्राव्याह सो।
मस्य यजेति वषट्कृते जुहोति ५ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा आश्राव्याह
ऋतस्य यजेति वषट्कृते जुहोति न यथाश्रुतउर्धामाहुतीर्हीष्यन्भवति ताभापवैत
देतदीर्धयति तथाहास्य समर्द्धं करोति स यदि कामयेताभयतः परियजेद्यदु कामयेता
न्यतरतः परियजेत ६ अथ प्रवराणीति स्रुग्भवति तस्या चतुर्गृहीतमाज्यं गृही
त्वा यर्द्धः प्राललोके हि स्यान्वाधारयति तद्यक्षालोके हि स्यान्वाघारयति यदे
वैतावदेवा अग्नुवन्स्तृतीयसवने वौषट्कृते न्याहुतिः प्राश्नाति तसौम्यापवृत्तो।

ब्रा॰ हियुक्तसोममपीथ्येनैनसोमाऽतिग्राहेष्येतिसैनानेषाहरतीयसवनपववृक्ता
नः ऽतिःप्राप्नोतिनसौम्यायश्लीलाकैर्धिष्ण्यान्व्याघारयतितान्नैनैरेवयज्ञविर्धा।
६४ प्योपकीर्णंयथापूर्वंव्याघारयतिमार्जालीयपर्वोत्तमम् ७ तद्धैकआग्नीध्री।
येऽपुत्रव्याघारयन्त्युदग्रऽदंकर्म्मान्तसंतिष्ठताइतिनतथानकुर्यान्मार्जालीय
पर्वोत्तमम् ८ सयज्ञाधधर्षुःशलाकैर्धिष्ण्यान्व्याघारयतितत्संतिप्रस्मात्तापत्नी
वतेग्रहंरह्णातियत्ताहैप्रजाःप्रजायन्तेयत्तात्प्रजायमानामिथुनात्प्रजायन्ते ६४
मिथुनात्प्रजायमानात्प्रजायन्तेतोयत्तस्यप्रजान्ते तदेनापत्तदन्तोयत्तस्यमिथुना

64

त्मन्नात्मा प्रजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो यत्तस्येमाः प्रजाः प्रजा।
यन्ते तस्मात्स्मात्तीव्रतं गृह्णाति ९ नस्वा उपांशुपात्रेण गृह्णाति यदि सावित्र
मुपांशुपात्रेण गृह्णीयादन्तर्यामपात्रेणैतं यदि सावित्रमन्तर्यामपात्रेण गृ
ह्णीयादुपांशुपात्रेणैवैतं समानं ह्येतद्यदुपांश्वन्तर्यामौ प्राणोदानौ हि यौ वै
प्राणः स उदानो वृषा वै प्राणो योषा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते १० त
स्मादग्रयणोऽहृकं गृह्णाति वीर्यं वा एषोऽहृक्षीणवीर्यं दधातीति तस्मादग्रयणोऽहृ
कं गृह्णाति ११ अथ धातौ गृह्णात्येवो पयामगृहीतोऽसि बृहस्पतिसुतस्य देव

ब्रा॰ स्मन इति वज्रो वै धूर्धूस्पतिर्वज्र स्यमस्यत्न स्यदेवसोमन इत्यै वैनदाहेन्द्रो रिन्द्रियावत

रः॰ इति वीर्यवन्त इत्येवैनदाहयदाहेन्द्रो रिन्द्रियावत इति पत्नीवतो ग्रहा २ ३ अथा।

९५ समिति न संप्रति पत्नीभ्यो गृह्णाति नेत्त्वा पुंवीर्यं दधानीति तस्मान्न संप्रति प।

65 त्नीभ्यो गृह्णाति ९ अथ यः प्रचरण्याः स्रुचः स्रुवः परिशिष्टो भवति तेनैनं ।

श्रीणाति समष्टयति वा अन्या नारीः श्रीणाति बध्नैते व्रष्टयति वज्रो वा आज्यमेतेन

वै देवा वज्रेणाज्येनाघ्नन्नेव पत्नीर्निराक्रवंस्ता हता अरिष्टा नात्मन स्वैशत न दा ९५

यस्य च नैशत तथो एवैष एतेन वज्रेणाज्येन हन्त्येव पत्नीर्निराक्रोति ता हता अभि

रक्षानाममनअनेशाते न दायस्यव नेशाते १३ सश्रीणात्य हूपरस्तादद्भुवस्ता
यदन्तरितन्तद्गमेपितामृताश्चहूं स्मर्यमुभयतोददर्शोहूदेवानांपरमेश्वहा
यदितिसदूदूमदूमितिश्रीणातिपुं सैवैनद्वीर्यंदधाति १४ अथाहाग्नीत्पा
त्नीवतस्ययजेति वृषावा अग्नीषोमापत्नीमिथुनमेवैतस्मजननंक्रियते सञ्ज
होत्यग्ना ३ इ पत्नीवन्निति वृषावा अग्निर्योषापत्नीमिथुनमेवैतत्प्रजननन्त्र।
क्रियते १५ सजूर्देवेनत्वष्ट्रेति त्वष्टावैसिक्तं रेतोविकरोतितदेतत्पुरैवैतत्सि।
क्तं रेतोविकरोतिसोमंपिबस्वाहेमत्राहैन्नरोतितया३तराअज्ञतयस्तेदेवाश्च

ब्रा· छेताः पत्न्यामेवमिवहिमिथुनं कृत्स्नमुत्तन्तोऽरिरिचीपुमाः सम्रुपशोत्तश्चाहृत्स्यथर्धं
न· रङ्ग्नीभ्रमलं सञ्चाहार्य्यर्थ्यं उपमाङ्क्रयसे तिते न प्रस्तुहूयेत को हि ह्नतस्य निरस्तस्य।
६६ प्रत्युपहवस्तस्मै प्रत्येवोपहूयेत न्व हूतस्याग्नीध्रं वषट्कुर्वन्ति तस्मात्तमवोपहूयेत
१६ अथ संप्रेष्यत्यग्नीद्गृहपस्थमासीदन्नेष्टः पत्नीमुदानयोनङ्गाग्नीधं संख्यापयोन्ने
तर्होतुश्चमसमनून्नय सोमं मातिरीरिच इति यद्यग्निष्टोमः स्यात् १७ यद्युक्थ्यः
स्यात् सोमं प्रभावयेति ब्रूयात्स विष्टदेवतस्याप्तमग्नीद्गृहपस्थमासीदत्यग्नि। ६९
र्वा उपस्थनिदानेन यदाग्नीध्रो योषा नेष्टा वृषाग्नीध्रो वा नेष्टा मिथुनमेवैतत्प्र

जननङ्क्रियतेऽथोदानयतिनेष्टापत्नीमुद्गात्रासंख्यापयतिप्रजापतिर्वृषासि
रेतोधारेतोमयिधेहीतिप्रजापतिर्वाउद्गातायोषापत्नीमिथुनमेवैतत्प्रज।
ननंक्रियते १८ ब्राह्मणम् ४ पशवोवैदेवानांछन्दांसि तद्यथेदंपशवो
युक्तामनुष्येभ्योवहन्त्येवंछन्दांसियुक्तानिदेवेभ्योयज्ञंवहन्तितद्यत्रछन्दांसि
सिदेवान्त्समतर्पयन्नथतथाछन्दांसिदेवाःसमतर्पयंस्तदतस्तत्यागमभूद्यच्छ
न्दांसियुक्तानिदेवेभ्योयज्ञमवाक्षुर्यद्देवान्त्समयतीस्तीयन् १ अथहारि।
योजनंगृह्णाति छन्दांसिवैहारियोजनंछन्दांस्येवैतत्सन्तर्पयतितस्मा।

ब्रा॰ हारियोजनं गृह्णाति २ तं वा अतिरिक्तं गृह्णाति यदा हि संस्थितो राजाथैनं गृह्णा
त॰ तीदं वै देवा अथ छन्दांस्यतिरिक्तान्यथ मनुष्या अथ पशवो ऽतिरिक्तास्तस्माद
६७ तिरिक्तं गृह्णाति ३ द्रोणकलशे गृह्णाति वृत्रो वै सोम आसीत्तं यत्र देवा अघ्नं।
67 स्तस्य मूर्द्धोद्ववर्त स द्रोणकलशोऽभवत्तस्मिन्यावान्वा रसः समस्रवदतिरिक्तो वै स।
आसीदतिरिक्तो ग्रहस्तदतिरिक्त एवैतदतिरिक्तं दधाति तस्माद्द्रोणकलशे
गृह्णाति ४ तं वा अपुरोरुक्कं गृह्णाति छन्दोभ्यो ह्येनं गृह्णाति स यद्देवेन छन्दो
भ्यो गृह्णाति तेनो हास्यैष पुरोरुक्मान्भवति ऋक्सामाभ्यां ह्येनं गृह्णाति ५। ६७

ग्रहधाना आवपति हर्योर्धानस्थ सहसोमा इन्द्रायेति तद्यद्देवा अन्नमिन्नेव बभूत्वे
मिन्नेव तद्दैवेनान्नं सर्वं भक्षयति ७ तस्योत्तरेना आवपत्यतिरिक्तो वा उत्तरेणाना हो
बोऽस्य तस्मा आवपत्यतिरिक्तं एष ग्रहः कल्पेतिरिक्त एवैतदतिरिक्त दधाति तस्मा
दुत्तरेना आवपति ८ महेन्द्रपथि निधाय आवपति मूर्द्धा ह वैष मोषा ह धाना
सोमे भक्षाणो न सूदीमाश्याः धाना सोमा न्यक्षिपता संक्षेत्र वषट्कृते न होता न्व
वषट्कृते घधाना विलिङ्गेनेभक्ताय ९ तद्धैके द्रोणकलशे प्रत्यास्यन्ति पराद
रन्ति वषट्कृतं भक्ष इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यथा चमसं वा अभक्षं भक्तं अथैषो

ब्रा॰ निरिक्तस्मादेतस्मिन्सर्वमेवभवति तस्मादानाविलिष्टन्तोभवताय १ तान ।
स॰ दध्निः खादेयुः पशवोवाएतेनेत्स्वभूतस्मादेकवावामद्यइतिप्राणोरेवभवतय
६८ न्ति यस्तेश्रश्वशानिर्भतोयोगोमनिरिति पशवोह्येतेनतस्मादाद्ययस्तेश्रश्वशानि
68 र्भतोयोगोमनिरितितस्यान्तःइष्टयज्ञंषस्तनस्तोमस्येतीर्णानिह्यियज्ञःसिभव ।
न्तिस्तनास्तोमाः शस्तोम्यस्येतिश्चस्तानिस्पृक्तानिभवन्त्युपहूतस्योपहूतोभ
वयामीत्युपहूतस्येतउपहूतोभवतयति ॥ तानाभ्योप्रतिकिरेयुर्नैवेद्दिष्टम ६८
सौनुहवामेस्वतरवेदावेवनिवपन्तितथानबर्हिर्होयत्ताडवन्ति २ श्रथपूर्णे

पाणावप उपस्पृशन्ति यदेनं केशश्मश्रोमाऽस्यावलतेयथैवैषुक्तो वदेऽदेवमेते।
यथा विंस्वंकुर्वन्नतवैषुक्तः तणनेवाविवालिशानेशान्तिरापोभेषजन्त्र।
यदेवाव्रतणवनेवाविथ्यालिशान्तेशांतिरापस्तदद्भिः शान्त्याशमयन्नेनदद्भिः
संदधतेतस्मात्पर्णेपाणावप उपस्पृशन्ति १२ तेसमवस्पृशन्ति संवर्चसापयसा
सन्तनूभिरगन्महिमनसासंशिवेनत्वष्टासुदत्रोविदधातुरायोनुमार्ष्टुतन्
न्वोयद्विलिष्टमितियद्विच्छिन्नंसंदधते १४ अथस्रुवावाप उपस्पृशन्ते इयन्तथ
स्मात्स्रुवावाप उपस्पृशन्तेस्तत्स्वाग्रापोस्तेनैवैनत्संस्पृशन्त्यपनदैवैवेनकर्म्मा

ब्रा॰ त॰ ६९ न्मकुर्वते तेन स्मान्नत्वाम्रुपस्पृशन्ते ॥५ ब्राह्मणम् ५ तानि वा एतानि नव स
मिष्टयजूंषि जुह्वोति तद्यन्नव समिष्टयजूंषि जुह्वोति नव वा अमूर्ध्वे बहिष्पव
माने स्तोत्रिया भवंति सैषो भयतोन्नूना विराड्ब्रननायैतस्मादुभयतोन्नूना
न्मजननात्प्रजापतिः प्रजाः ससृज इतस्योर्ध्वा इतस्मा वाचीस्तस्यो एवैष पत।
स्मादुभयत एवं न्नूनात्प्रजननात्प्रजाः सृजन्त इतस्योर्ध्वा इतस्मा वाचीः १ द्विस्तू
रस्तोत्रियाणां दशमः स्वाहाकार एतेषान्तथ्यो हास्यैषा शून्ता विराड्शं दक्षि। ६९
णी भवति २ अथ यस्मात्समिष्टयजूंषि नाम यावा एतेन यज्ञेन देवता ह्व।

यन्ति याभ्य एष यज्ञस्तायते सर्वा वै ताः समिष्टा भवन्ति तद्यत्ताः सर्वाः स
मिष्टाः स्वैताञ्जुहोति तस्मात्समिष्टयजूंषि नाम ३ अथ यस्मात्स
मिष्टयजूंषि जुहोति रिरिचान इव वा एतर्हि यजमानस्यात्मा भवति यद्ध्यस्य
भवति तदस्यैतद्ददानि तमेवात एभिः पुनराप्याययति ४ अथ यान्यग्नावामि
त्रीणि जुहोति यां वा एतेन यज्ञेन देवतां ह्वयति याभ्य एष यज्ञस्तायत उपहू
ता वै ता अस्मिन्नेयावत्समिष्टयजूंषि जुहोति ता नानोज्जुहोति ता एवैत
द्यथायथं व्यवसृजति यत्र यत्रासां चरणं तदनु ५ अथ यान्यन्नमानि त्रीणि जु

ब्रा॰ होति यत्तेवा एतदग्नीञ्जानन्तयदेवमततन्तेञ्जनयित्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्स्थाति।
स॰ ष्ठापयति तस्मात्समिष्टयजूꣳषि जुहोति ६ स जुहोति समिंद्धाणो मनसाग्ने।
८॰ ष्विगोभिरिति मनसेति तन्मनसा रिरिषानमाप्याययति गोभिरिति तद्गोभि
70 रिरिषानमाप्याययति सꣳ सूरिभिर्मघवन्सꣳ स्वस्त्या सं ब्रह्मणा देवकृतं यद
स्तीति ब्रह्मणेति तद्ब्रह्मणा रिरिषानमाप्याययति सं देवानाꣳ सुमतौ यज्ञि
यानाꣳ स्वाहा ७ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरिति वर्चसेति तद्वर्चसा रिरिषान ८॰
माप्याययति पयसेति रसो वै पयस्तत्पयसा रिरिषानमाप्याययत्यगन्महि म

नसामसं शिवेन त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोनुमार्ष्टुतन्वो यद्विलिष्टमितिय
द्विलिष्टं तत्संदधाति ८ धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपा देवो।
अग्निः त्वष्टा विष्णुः प्रजया संरराणा यजमानाय द्रविणन्दधात स्वाहेति तद्देव
ता रिरिवांसे पुनरराणाय यतियदाह यजमानाय द्रविणन्दधात स्वाहेति ९ सुगा
वो देवाः सदनाऽकर्म य आजग्मेदं सवनं जुषाणा इति स्वगानि वो देवाः
सदनान्यकर्म य आगातेदं सवनं जुषाणा इत्येवैतदाह भरमाणा वहमाना ह
वींषीति तद्देवत्रा हरन्ति भरमाणा अहरतेयज्ञ येवाहना वहमाना उतेयज्ञ

श्रा॰ यवाहवनं तस्यैवैतद्दाह तस्माद्दाहुर्मरमाणवद्दमानाद्दवीऽ व्यस्मेवनवस
ब्र॰ वोवमृनिस्वाहा ८ या २ ॥३ अवदाउशानो देवावदेस्तान्नेरयसेञ्छग्रेसथस्पार
७१ स्वग्निर्यो आहाम्नृन्देवानावहाम्नृन्देवानावद्देतितमेवैतद्दाहयान्देवानावाती।
71 स्तान्नामयथयज्ञयत्रैषांवरणतद्विज्ञितिजादिवाऽऽस्तः पपिवाऽऽसख्यविशस्तिज
दिवाऽऽसोपपिविश्वेदिपशुंपुरोडाशं भवन्ति पपिवाऽऽसस्तिपपिवाऽऽसाहि।
सोमाऽऽराज्ञानेभवन्तितस्मादाहजदिवाऽऽरुः पपिवाऽऽसख्यविश्वेसहवम्मद्दे ७१
सरातिष्ठनाउस्माहेतितद्देवदेवलाख्यवसृजति ॥ वयऽऽद्विनाप्रयतियज्ञेप्रसि

त्वेष्टेष्ठोतारमहृणीमहीहस्मयगयाऋस्यथगयाऋस्यथग्रनाशातिष्ठः प्रज्ञानन्नस्स
स्रुपयाहिविद्वात्मादेस्यग्निमेवैतयाविमुंचत्यग्निमवसृजति १२ देवागातुवि
दइति गातुविदोहिदेवागातुंवित्त्वेति यज्ञंवित्त्वेत्येवैतदाहगातुमितेतितदेतो।
नयथायथमवसृजति मनसस्पतइमंदेवयज्ञंस्वाहावातेधाइत्ययमेवयज्ञो।
योयंपवतेतदिमंयज्ञंसंभृत्यैतस्मिन्नप्यन्तेप्रतिष्ठापयतियज्ञेनयज्ञंसंदधा
तितस्मादाहस्वाहावातेधाइति १३ यज्ञयज्ञंगच्छयज्ञपतिंगच्छस्वांयोनिंगच्छ।
स्वाहेतितत्प्रतिष्ठितमेवैतद्यज्ञंसंतनुंस्वायांयोनौप्रतिष्ठापयत्येषतेयज्ञोय

ब्रा॰ तपते सहस्रकवाकः सर्व्ववीरस्तं तस्य सवादेति तत्प्रतिष्ठितमेवैतद्यत्तं स
३ः तं सहस्रकवाकं सर्व्ववीरं यजमानेततः प्रतिष्ठापयति ।४ ब्राह्मणम् ।१
७२ तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकसंख्या ।२२ स वा अग्नेर्वभृथमभ्यवैति त
घदवभृथमभ्यवैति यो वा अग्नेस्मम्भृदाहुतिभ्यो वा अस्यैतमसद्गीजनदथैतद्ध
वीरमस्मिन्नरसो भिन्नतत्र परास्यन्तदभ्यवदन्ति रसो वा आपस्तदस्मिन्नेतं रसं द
धाति तदेनमेतेनैतेन संगमयति तदेनमतो जनयति स एनं जातमेव सन्तं नयति त ७२
घदपोभ्यवहरन्ति तस्मादवभृथः ।१ अथ समिष्टयजूंषि जुहोति समिष्टयजु

ङ्‌षिसेवाङ्गोयत्तस्यमङ्गलैवसमिछुयज्ञंङ्षियदेतमभितोभवतितेनवाला
लग्रुपममायन्तिसकृत्स्नविषाणाञ्चमेवलोवचावालेशास्पति २ माहिर्भू
र्मापृदाकुरित्यसौवाआदित्याऊर्जस्यस्वगाकरोयदेतदयोभ्यवहरं मथैषपवे
तस्यस्वगाकरोरज्जुरिवहिसर्प्पाः कूपारश्वहिसर्प्पाणामायतनान्यस्तिवैमनु
ष्याणांचसर्प्पाणांचविभ्रातृव्यमिवहनेनदतःसंभवदितितस्मादाहमाहिर्भू
र्मापृदाकुरिति ३ अथवाचयत्युरुंहिराजावरुणश्चकारसूर्यायपंथामन्वे
तवाउइतियथायजुरेवैतदभयोनाष्ट्राःसूर्यायपन्थामनवमेयत्तद्वरभयोनाष्ट्राः।

ब्रा॰ ण्यायस्त्विनत्वेवैतदाह ४ अपरेणाहाप्रतिष्ठानत्वेकरिति यदिहवा अप्यपाङ्व
स॰ सलमेवप्रतिक्रमणायमेवसन्तापवकान्दयाविधाक्षिदितिनदेनं सर्वस्मा
७३ दघादेनसः पाप्मनः प्रमुञ्चन्ति ५ अथाहसामगायेति सामह्यदीति वा गा।
येति वेव ब्रूयाद्यायन्ति हि साम तद्यत्साम गायन्ति नेदिदं बर्हिर्होयज्ञाच्छ।
रीरं नाष्ट्रा रक्षांसि हिनसन्निति समहिनाष्ट्राणां रक्षसामपहत्या ६ आग्ने।
यं गायत्यग्निर्हि रक्षसामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै सर्वाणि छन्दांसि। ७३
यदतिच्छन्दास्तस्मादतिच्छन्दसि गायति ७ स गायन् त्रिष्टुप्प्रतिप्रतिहरस्म

ह्वावोह्वावः इति तन्नाह्यणं वैन इद्वाः स्यान्तोपरपद्यन्ति ८ ततऊर्द्ध्वो निष्क्राम
ति जघनेन वावालमग्रेण ग्रीधं सय स्पांततो दिशायो भवन्ति तयन्ति ९
सयः स्यन्दमानानां यावरोहुदः स्यान्तमपोभ्यवेयाद्देता वाञ्चपां वरुणगृ
हीता याः स्यन्दमानानाञ्च स्यन्दन्ते वरुणो वा अपां ऋषयो निर्वरुणतायैयञ्जु।
तानविन्देदपि यापवकाश्यापोभ्यवेयात् १० तमपोवक्रमयन्तावयन्ति न
मो वरुणाया भिहितो वरुणास्य पाशा इति तदेनं सर्वस्माद्वरुणपाशा
त्सर्वस्माद्वरुणात्प्रमुञ्चति ।। अथ चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधं प्रास्य

ब्रा॰ मंन्द्रहोत्रग्नेरनीकमपआविवेशापान्नपात्प्रतिरक्षन्नसुर्यम् दमेदमे

६॰ समिधंयक्ष्यग्नेप्रतितेजिह्वाघृतमुच्चरण्यत्स्वाहेति १२ अग्नेर्वैदेवा यावद्धाया।

७४ वहाय्रप्रवेशयावकृन्तंदन्तोनाष्ट्रारक्षांसुपोतिष्ठन्तित्यग्निर्हिरक्षसामपहा।

74 न्तानेमेनयावसमिधेनयावाङ्कृत्वासमिद्धेद्वैस्पृधोन्तर्द्धवानीति १३ अथाप

रंवन्तर्हितेनमाज्यंगद्दीत्वा आघ्याद्दसमिद्धोयज्ञेतिसोमवर्हिषश्चत्वरःप्रया।

जानयजतिप्रजावैवर्हिर्वरुणोवाअवभृथोनेष्प्रजावरुणोरहत्ताद्दितितस्माद ७४

पवर्हिषश्चत्वरःप्रयाजान्यजमति १४ अथवारुणएककपालः१रोडाशोभव

ति यो वा अस्य स्वः सो भूद्राजन्निभ्यो वा अस्य तमजीजनद् ध्यैतच्छरीरं नास्मिन्नरसो
स्ति रसो वै पुरोडाशस्तदस्मिन्नेतं रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति त
देनमतोऽजनयति स पुनर्जात एव सञ्जनयति तस्माद्ब्राह्मण एककपालः पुरो
डाशो भवति १५ स आज्यस्योपस्तीर्य पुरोडाशस्यावद्यन्नाह वरुणायानुब्रूहीत्यत्र
हैके ऋजीषस्याहि रवद्यन्ति तदु तथा न कुर्याच्छरीरमापद्यते भवति नालमाहुत्यै हि
रवद्यति सकृदभिघारयति प्रत्यनक्त्यवदाने आश्राव्याह वरुणं यजेति वषट्कृते
जुहोति १६ अथाज्यस्योपस्तीर्य पुरोडाशमवद्यन्नाहाग्नीवारुणाभ्यामनुब्रूहि

ब्रा॰ नितन्त्विष्टकृते समवद्यज्ञाग्रयश्मादत्तेऽग्निंवरुणोगृह्णा दीति समयपस्त्रङ्गी।
र॰ षस्पहिस्वधेन त्याज समकृपयपुन्नाहि येताप्योपरिष्टाद्धिराज्यस्याभिवारयत्या
७५ श्राव्याहाग्नीवरुणौ यजेति वषट्कृते जुहोति ७ तावापत्नीः षडाहुतयो भवन्ति
षड्वा ऋतवः संवत्सरस्य संवत्सरो वरुणस्तस्मात्षडाहुतयो भवन्ति ८ एतदादि
त्यानामयन मादित्यानीमानि यजूंषीति वा अग्रः सयावदस्यवशाः स्यादेव
मेव विकीर्य्यैषैषधकृपनमितरथा यजमानः कर्म्मैवैब्रूयादितरथोत हिक्रुर्य्यादे। ७५
तानेवचत्वारः प्रयाजाननुपबर्हिषो यजेद्वावाज्यभागौ वरुणमग्नीवरुणौ द्वावनुया

ज्ञावपवर्द्धितो तद्ध स्माह शाट्यायनिर्विराड्ढि वाऽइयं तस्माद्धि यान्नमेवैतद्यत्तमभिसंपा
दयति १९ एतद्ध स्माहायन मतोऽन्यतरत्कृत्वा यस्मिन्कुम्भेऽग्नीध्रं भवति त
प्राप्लावयति स यद्धैनेन हृदयमश्नन्ति रिक्तापो वै स यद्धोरसो वा आपस्तदस्मिन्नेते
रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेनमतोऽन्नं नयति स एतेनान्नेनैव
मेऽन्नं नयति सन्त्वा विशान्तोषधीः कृत्वा परिति तदस्मिन्नुभयं रसं दधाति यश्चौष
धिषु यश्चाप्सु यत्तत्स्वा वायत्तत्पनेस्कोकैनामो वा केविधेमयत्वादेति तयद्दे
वयत्तस्मसाप्रुतदेवास्मिन्नेतद्दधाति २० अथातोऽहस्योपतिष्ठते देवीरापएषवो

श्रा॰
स॰
७६

गर्भोऽस्यपसः सेधगर्भस्त्वः हवीतः सभृतेविभृतेतितदेनमद्भ्यः परिददाति द्यु।
म्नेदेवसोमैषतेलोकस्तस्मायोऽसेतस्यलोकस्तस्मिंश्चवक्ष्वपरिचवक्ष्वेतितस्मिन्नः
शंवैयिमहांभ्यस्वनस्पतिभ्योगोपायेत्यैवैतदाह २१ अथोपमारयत्यवभृथ।
निचुंपुणनिचेरुरसिनिचुंपुणः अवदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृ
तमित्यवहेलनंदेवैर्देवकृतमेनोयासीन्सोमेनराज्ञवमर्त्यैर्मर्त्यकृतमित्यवहे
तनमर्त्यैर्मर्त्यकृतमेनोयासीत्पशुनापुरोडाशेनतत्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहीतिस।
र्वेभ्योमातिभ्योगोपायेत्यैवैतदाह २२ अथाभ्यवेत्यस्नातोयोन्यस्यशिरप्रधाव ७६

स्तावन्तो वा ससमीं परिधायोदेतः स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्यैतेवं सर्वस्मात्पा
प्मनो निर्मुच्यते तस्मिन्न तावच्चनैनो भवति यावत्कुमारे ऽदन्ति स यथैनैव निष्का
मन्ति तेन पुनरायन्ति पुनरेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति देवानां समि
दसीति यजमानमेवैतया समिन्धे देवानां हि समिद्धिमनु यजमानः समि
ध्यते ॥ ब्राह्मणम् ॥ आदित्येन चरुणोदयनीयेन प्रचरन्ति तद्यदादित्यश्चरु
र्भवति यदेवैनमदो देवा अब्रुवंस्त्वयैव प्रायणीयस्त्वयोदयनीय इति तमेवास्मा
एतदुभयत्र भागं करोति ॥ स यदस्य राजानं क्रेष्यन्त उपप्रैष्यन्त्यन्तते तस्मात्तस्याय

ब्रा॰ णीयज्ञामाथयदेवाऊभृथाउदेमयजनेनेतस्माद्देनउदयनीयज्ञामतहापनत्स।
र॰ मानमेवहविर्यदिमाप्रवशायणीयमदित्याउदयनीयमिथ्यंस्वेवादितिः २।
११ सैवपथ्यामेववाग्रेस्वस्तिंयजन्ति। तदेवाग्रप्रस्तायमानेवाचैवप्रयन्त्वपघन्तवा
७७ वादिमुग्यप्रस्तायतेयाग्रप्रस्तायतेयथापूर्वंकरोति ३ सोग्निमेवप्रथमंयजन्त
थसोममथसवितारमथपथ्यांस्वस्तिमथादितिंवागैवपथ्यास्वस्तिरियम
दितिरस्यामेवतद्देवावाचंप्रयच्छापयन्त्येवंवागस्यांप्रतिष्ठितावदति ४ स
थमैत्रावरुणीन्यशामत्न्मन्यामालभते सपषोमपवयत्तस्तायनेपशव। ११

न्य एव समिष्टयजूंषि ह्येवान्तो यज्ञस्य ५ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति य
द्वै यज्ञस्य स्विष्टं भवति मित्रोस्य तद्गृह्णाति यदस्य दुरिष्टं भवति वरुणो॰
स्य तद्गृह्णाति ६ तदाहुः। केनानयोर्भृदिति तद्यद्देवास्याग्रे मित्रः स्विष्टं गृह्णा
ति तद्देवास्मा अपत्ययाप्रीतः प्रसवं सृजति यद्वा अस्य वरुणो दुरिष्टं गृह्णाति त।
द्वैवास्मा अपत्ययाप्रीतः स्विष्टं करोति तद्वा अस्मै प्रसवं सृजति सोस्यैष स्व एव यज्ञो
भवति स्विष्टं स्वकृतं ७ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति। यत्रै वै देवा रेतः सिक्तं प्रा
जनयंस्तदाग्निमारुतमित्युक्थं तस्मिंस्तदाख्यायते यथ तद्देवा रेतः प्राजनयंस्त

ब्रा· तोऽङ्गारास्समभवन्नङ्गारेभ्योऽङ्गिरसस्तदेनद्ब्रह्मणेपशवः ८ अथयदाशान्तं सर्वः
र: पर्यशिष्यन्त। ततोगार्हपः समभवद्यस्माद्यत्पाऽं सर्वंभवतिगार्हपत्यानमिवहते।
१८ स्यादङ्गबध्ययदानकश्चनरसः पर्यशिष्यन्त ततएषा मैत्रावरुणीवशासमभवत्।
स्मादेषानप्रजायते रसाद्धिरेतः संभवतिरेतसः पशवस्तद्यदन्ततः समभवत्त
स्मादेतयत्तस्मादन्वर्ततेतस्माद्धाएषावैमैत्रावरुणीवशावक्रमनमाभवतियदि
वशांनविन्देदप्युतवशापवस्यात् ९ अथेतरान्विश्वेदेवाश्रमरीमृशपन्त ततोये १८
विश्वेदेवीसमभवद्यथवार्हस्पत्यासोनोभोरिह्नहस्पतिः १० सयःसहस्रस्वाम्।

योवानया।स्पशनाःसर्वाआलभेतसर्वंवैतेनाप्तंभवतिसर्वंजितंयःसंवत्सरं।
वाभूयोवाददातिसर्वमेताप्यमेवयथापूर्वम्मैत्रावरुणीमेवाग्नेयंवैश्वदेवीम
घमार्हस्पत्याम् ११ अथोयेदीर्घसत्रमासीरन्त्संवत्सरंवाभूयोवापञ्चनाःसर्वा।
आलभेरन्त्सर्वंवैतेषामाप्तंभवतिसर्वंजितंयेदीर्घसत्रमासतेसंवत्सरंवाभू
योवासर्वमेताप्यमेवयथापूर्वम् १२ अथोदवसानीययेष्ट्यायजेतेसआग्ने
यंपंचकपालंपुरोडाशंनिर्वपतितस्यपंचपदाःपङ्क्तिःयोयाज्यानुवाक्याभवति
यातयामेववापतदीजानस्ययज्ञोभवतिसोस्मात्पराङिवभवत्यग्निर्वैसर्वेय।

ब्रा॰ त्वाग्रयौरिद्मसर्वोन्यत्वांसेन्वतेयेचपाकयज्ञास्तैर्वैतेनयज्ञमेवैतेनपुनरारभतेतेन
र॰ घास्मायातयामायज्ञोभवतितद्योद्मस्मान्याङवति १३ तद्यत्पंचकपालः७
७९ पेटाशोभवति।पंचपदाःपंक्तिःयोयाज्यानुवाक्याःपाङ्क्तोवैयज्ञस्तद्यज्ञमेवैतेन
79 पुनरारभतेतेनघास्मायातयामायज्ञोभवतितद्योऽग्रस्मान्नापराङ्कवति १४ तस्य
हिरण्यंदक्षिणा।आग्नेयोवाएषयज्ञोभवत्याग्नेयंहिहिरण्यन्तस्माद्धिरण्यन्दक्षि
णानद्धाक्वासहिवहेनाग्नेयोऽग्निर्दग्धमिवहास्यवहंभवति १५ अथोचतुर्गृही ७९
तमोवाजंमदीप्ता।वैश्वव्यञ्जेदोमृतविलोविक्रमस्योरुतयायनकृधिाह

नेद्यूनयोनेनेपिवप्रप्रयन्तपतिंतिरश्चाहेतियन्तौवैविश्वस्तघत्तमेवैतन्नस्तनगारभ।
नेतथाश्यायानयामायत्तोभवतितथोऽस्मात्रपराङ्कवतितन्नोयच्छुक्रयाम्नद।
याज्ञाद्दतिएतङ्हविस्मादितिलाङ्कुरश्यथयैदैवैषोदवसानीयेष्टिः सेतिष्टतेयस्मा
यमाङ्कतिंत्त्वहोतिकालपवशानराङ्गतिम् १६ ब्रालाणम् २ वशामालभंतेगत
मालभ्यसैंत्त्वपयन्तिसैंत्त्वण्णाहवपाम्नतिवदेस्तत्विवयत्त्वपामन्नमर्शीङ्कभंमेष्टवैस्
यात्मयदितविंदैतिकिमाहियेरमच्छुविद्दत्तितत्रप्रायश्चित्तिः क्रियते। नैवैतद
वकल्पते। यदेकाम्मस्पमानाएकपैवैतयावेपुर्यहेमनयमानाद्धाम्यामिववेपु

ब्रा· स्यालीश्रौवोस्मीब्रव्योकल्पयितवैब्रूयात २ अथवपयावरन्ति। यथैवतस्य।
रू· वरणंवपयावरित्वाथपुंस्वयंजमानस्यपुनरेतःसम्प्रादायथ्युंस्त्रिंशूद्वैतेगर्भमि
८· तिनङ्हत्नोदरतोनिरूहेदराम्नोयावैमस्तायाउदरतोनिरूहन्तियदावैगर्भःसमृ
४० द्धोभवतिप्रजननेनवैसतर्हिप्रमर्दे।तितमपिविहृत्यश्रीणीप्रत्यंवैतिरूहितवै
ब्रूयात ३ तत्रिहृत्यमाणमभिमंत्रयत। पञ्चत्वदशमास्योगर्भोजरायुणासहे।
तिसयदाहैजविवितिप्राणमेवास्मिन्नेतद्धातिदशमास्यइतियदावैगर्भःसमृद्धो ८·
भवतियथदशमास्यस्तमेतदण्यदशमास्यंसंतंब्रह्मणैवयज्ञेनदशमास्यक

रोति ४ जरायुणा सहेति । तद्यथा दशमास्यो जरायुणा सहैयादेवमेतदाह य-
थायं वायुरेजति यथा समुद्र एजतीति प्राणमेवास्मिन्नेतद्दधात्येवायं दशमा-
स्यो अस्रञ्जरायुणा सहेति तद्यथा दशमास्यो जरायुणा सह स्रंसेतैवमेतदा-
ह ५ तदाहुः । कथमेतं गर्भं कुर्यादित्यङ्गादङ्गाद्धैवास्या अवद्येयुर्यथैवेतरेषाम-
वदानानामवदानेन तदु तथा न कुर्यादुत तेषो विकृन्ताङ्गो भवत्यथ यस्मादेव ग्री-
वाभ्यपि कृन्तेत तस्मादङ्‌ स्याल्पामेतम्मेधङ्‌ श्रोतयेयुः सर्वेभ्यो वा अस्यैषोऽङ्गेभ्यो
मेधश्चोततीति तदस्य सर्वेषामेवाङ्गानामवत्तं भवत्यवदन्ति वशायाश्चावदाना ।

ब्रा· नियुष्यैवैतेषामवदाने ६ ननिपशु। सपणोऽपयन्ति। तद्दैवैतन्मेधं ऽप्रप
रू· यन्तश्रीघेणावेभ्यागर्भम्यावर्श्वनतः पशुश्रपणास्योपनिधानि यदाम्नृतोभना
८। घमशुग्रावदानानामेवाभिज्ञहोति नैतन्मेधं पशुहास्मयन्ति पशुं तद्दैवैनं मेधं पशु
हास्मयन्ति ७ तेजवनेनवावालमंतनेणपूर्पंवाग्निंवाहरन्ति। रतिलन्तोनि
धायश्रति प्रस्थातावघम्य घस्तुवोहपस्तृणीतेथमनोत्ताधेह विधोत्तुवावृश्रा
हावघन्ति वशायाप्रवदानानां यष्येवैतेषामवदानम् ८ अथश्रवणीति ८।
स्तुभवति। तस्मां प्रतिप्रस्थातामेधायोपस्तृणीते द्विरवयति सकृदभिघारय

तिप्रचयनक्ष्मवदानेश्रयणात्तुवाचश्राद्राश्राव्याद्धप्रेष्येतिवषट्कृतेध्वर्युर्जुह्वोत्यध्

र्योरन्तुह्वोमेतज्जुह्वोतिप्रस्याता ४ यसैनेयत्तियोगमभर्गोऽस्त्र। यत्तियावैगभोस्त

मेनहृदयोणेवयजुर्घाययतियंकरोति यसैयोनिर्द्दिशण्यपीत्यद्दोवापतस्यैयो।

निर्विक्लिन्दन्तियदद्दोनिष्कर्षन्त्यस्तनमाषुद्दिशण्यन्तमिवास्यापतदस्मतीयोति

करोत्यकृत्यन्पकृतायस्पतेमात्रासमज्जीगमः स्वाहेतियद्दिषुमोत्स्याययुत्सी।

स्पार्देगात्पकृतायस्पतस्मात्रासमज्जीगमः स्वाहेतियधुप्रविलातोगर्भोऽमव

तिपुरुषस्यैवजन्दृयात्स्वमाः सोऽद्दिगर्भोऽथेगात्पततायस्पतेमात्रासमज्जीगमय

ब्रा॰ ऽस्मादेनं देवा यजमानाद्विषन्तं कुर्वन्ति यदा देवा निष्कर्षन्ति तमेनं द्रुष्टं लो
र॰ कं यज्ञ्चायज्ञ्चासमर्थ्यं मध्यतो यज्ञस्य पशुन मध्ये संगमयति १ अथायुर्वन
८२ स्पतिना चरति । वनस्पतिना धुर्व्यरिता यामसुपभृत्व वदानानि भवन्ति नानि
समानयमानानि तिलत्र्यादाम्ये लिखकृते तद्वृद्दीयस्या आक्रामति प्रति प्रस्थाता
सपतः सर्वमेवमेयं गरत्क्लीनेष्वोपरिष्टादिराज्यस्याभिघारयत्याश्राव्याह प्रेष्ये
ति वषट्कृते धुर्वं जुहोत्यध्वर्यो रत्नं जुहोमें जुहोति प्रतिप्रस्थाता ॥ शुक्रदस्मो विश
रूपः स्त्वरितिः । वज्रदानः ऽ इति देनं यदाह शुक्रदस्मः ऽ इति विश्वरूपः ऽ इति विश्वरूपा ऽ व ८२

हिगर्भो इन्द्रवन्तर्गो हिमानमानेज्ञथी रइमन्तसैषमानर्येको भवत्येकपदी
द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदीं वतच्छन्दी मष्टापदीं भवनानुप्रथन्तां स्वाहेति प्रथय
त्येवैनामेतन्नभूयो ह यजमानमष्टापद्ये स्मा यद्भवानष्टापद्या ९ न दाङ्गः । कैतेग
र्भेऽङ्गयो दितिर्हतपदैवेनमन्तरम्युरन्तरिलायतनावैगर्भा अन्तरिक्षमिवैतदघह
तस्ततदेनं स्वएवायतने प्रतिष्ठापयति न ह वा आर्त्यर्येपतेनत्रानुव्याहरेह त ।
तपनमस्तनमुहा स्पन्तीति तथा दैवस्यात् ९२ अपपदैवेनमभ्यवहरेगु । गपावा
अस्यसर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनमेव प्रतिष्ठापयति न ह वा आर्त्यर्येपतन्न त्रानुव्याह

श्रा· रेदस्यैवमरिष्यतीति तथा हैतस्मात् ।४ आखुकरीषं वैनमुपकिरेत् । इयं वा अ-
हू· स्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनमस्यामेव प्रतिष्ठापयति तद्वा आखुकर्षेण नेत्तत्रा तु व्याह-
८२ रेत्प्रिये स्मैस्तापश्मशानं नेत्करिष्यन्तीति तथा हैवास्मात् ।५ पशुश्रपणं वै-
नेमकृग्रोऽनुकृया । दहनात्यो वै देवानामकृतो विदृङ्गतमिवैतद्यदशृतो गर्भश्चा-
83
हवनीयात्पश्च आहृतो भवति पशुश्रपणस्तथाहनवहितोयस्ताद्भवति नश्र-
मतमिवाहवनीये देवानां वै मकृतस्तदेनमकृतस्यैव प्रतिष्ठापयति ।६ सङ्वै-
वमभिष्ट्युयजूंषि । प्रथमावशान्ते षंगारे षेतं सोऽग्नी षं गर्भमादत्ते नेत्प्राङ् ८२

ऽन्नं दोति मा कृत्स्नं वीर्य्यमकृत्तो यस्मादितये पाथादितो विमहृस: सहगोपान।
मोऽन्नं नश्नाति न स्वाहाकरोत्यहूता दो वै देवानामन्नो विडङ्क्तमिवैतद्यदस्वाहा
कृतं देवानामेवैमदन्नकृतन्तदेनम्मकृतन्स्वप्रतिष्ठापयति १७ अथाज्यावैरभिमृ
हृति। मही द्यौ: पृथिवी च न इमं यज्ञम्मिमिक्षतां पिपृतान्नो भरीमभिरिति १८ ब्रा
ह्मणम् ३ इन्द्रो ह वै षोडशी। तन्न सकृदिदं भूतान्यत्यरिच्यन्त प्रजा वै भूतानि
ता हैनेन सह यवमिवास। इन्द्रो ह वाऽईतां चक्रे। कथन्वहमिदं सर्वमतिति
ष्ठेयमर्वागेव मदिदं सर्वं स्यादिति स एतं ग्रहमपश्यत्तमगृह्णीत मऽइदं

श्रा॰
स्॰
८४

सर्वमेवाप्नोति ष्ठ्वोगेवास्मादिदꣳ सर्वमभवत्सर्वꣳ हवाऽइदमतितिष्ठत्य
ष्ठोगेवास्मादिदꣳ सर्वं भवति यस्यैवं विद्वान्सौषपते ग्रहं गृह्णाति २ तस्मादे
तदृषिणाभ्यनूक्तं। न ते महित्वमनुभूदध द्यौर्यदन्यया स्फिग्या क्षामवस्थाऽइ
ति न ह वाऽस्माद्यौरप्यन्तरं चन स्फिग्यौ महित्वमनुभवति षेदꣳ सर्वमेवाप्नोति षद।
ष्ठोगेवास्मादिदꣳ सर्वमभवत्सर्वꣳ हवाऽइदमतितिष्ठत्यष्ठोगेवास्मादिदꣳ
सर्वं भवति यस्यैवं विद्वान्षपते ग्रहं गृह्णाति २ तं वै हरिवत्यर्वां गृह्णाति हरि
वतीषु स्तुवते हरिवतीरनुशꣳसति वीर्यं वै हराऽइन्द्रो महाराणाꣳ सपत्नानाꣳ स ८४

84

सवृङ्क्ते तथाप्येवैष एतद्वीर्यं द्विषतः सपत्नानां संवृङ्क्ते तस्माद्धरिवत्सर्वा आगच्छ
न्ति हरिवती शुक्लवती हरिवती रक्षशां सति ७ ते वा त्रिष्टुभमागच्छन्ति गाय
त्र्यैव प्रातःसवनं त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं जागतं तृतीयसवनमथातिरि
क्तात्रिष्टुबस्यैवैनमेतद्वचयति तस्मात्त्रिष्टुभमागच्छन्ति ५ तमेवतः सक्तिना
पात्रेणागच्छन्ति। त्रयो वा इमे लोकास्तदिमानेव लोकांस्तिसृभिः सक्तिभिरा
प्नोति स्यैवैनत्त्वचनद्धर्मां सकाशेचययति तस्माद्बृत सक्तिना पात्रेणागच्छन्ति ६
तमेव प्रातःसवने गच्छन्तीया। दाश्रयणं गच्छन्तीवा समप्रातःसवने गच्छन्तेऽपेत स्मात्

श्रीः कालाङ्कुपशोनेतदेनं सर्वाणि सवनान्यतिरेचयति ७ माध्यन्दिने वैनं सव
रुः नेगृह्णीयादाग्रयणाग्गृहीत्वा सोपघामीमाः सैव प्रातः सवने पवैनं गृह्णी
८५ यादाग्रयणं गृहीत्वा स प्रातः सवने गृहीतं पेत्समाक्कालङ्कुपशोने ८ अथवा।
85 नोगृह्णामि वा। तिष्ठ वृत्रहन्रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी। अर्वाचीनं सु ते मनो ग्रावा।
कृणोतु वग्नुना उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय।
त्वा षोडशिन इति ९ अनया वा। युक्ष्वा हि केशिना हरी वृषणा कक्ष्यप्रा। अथा। ८५
न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिं चर उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते यो

निरिन्द्राय वा घोऽशिन इति ९ अथैत्यस्तोत्रमुपाकरोति। सोमोत्स्पेष्टुपाव ८८
नैधमिन्द्रेणैवेनमेतदुपयति स्तमेवगुणास्तमयाउपाकरोत्यस्तमि।
तेनुशाङ्सति तदेनानेश्रोत्रेसन्धाति स्तस्मात्सुणास्तमयाउपाकरोत्यस्तमि
तेनुशाङ्सति ११ ब्राह्मणम् ४ सर्वैर्दैवेदेवा अथैमसहस्राणामाप्तः सर्वे वै गुणपास्ते।
८८ षाङ्सर्वेषाङ्सहस्राणाङ्सर्वेषां गुणपानान्यो कामयस्त्रातिष्ठावनः स्यामेत्य
५ त्रिरिन्दुः स्वर्थः। तेर्वैतः आप्नुवन्नस्मैह। स्प्पतानतिग्रासानदृश्यन्तानसूगर
३१ ह्मातिततयदेनानत्सगरत्तुन्नस्मादतिग्रासानामेतेनिष्ठावानो भवन्त्यैतत्पव

ब्रा॰ नदहति हैवाति हैव दहैवं भवति य एवं विद्वानेतान्ग्रहान्गृह्णाति १ नो ह वा इदम
रू॰ ग्रेऽग्नौ वर्च आस। यदिदमस्मिन्वर्चः सोऽकामयतेदं मयि वर्चः स्यादिति स एतं
८६ ग्रहमपश्यत्तमगृह्णीत ततोऽस्मिन्नेतद्वर्च आस २ नो ह वा इदमग्र इन्द्र ओज आस
यदिदमस्मिन्नोजः सोऽकामयतेदं मय्योजः स्यादिति स एतं ग्रहमपश्यत्तमगृ
ह्णीत ततोऽस्मिन्नेतदोज आस ४ नो ह वा इदमग्रे सूर्ये भ्राज आस। यदिदमस्मिन्भ्रा
जः सोऽकामयतेदं मयि भ्राजः स्यादिति स एतं ग्रहमपश्यत्तमगृह्णीत ततोऽस्मिन्नेत ८६
द्भ्राज आस स एतानि ह वै तेजांसि एतानि वीर्याण्यात्मन्धत्ते य एवं विद्वानेता

नत्स्मान्नत्हन्ति ५ तान्वै प्रातःसवने गृह्णीयात्। आग्रयणं गृहीत्वात्मा वा आग्र
यणोऽङ्गवाश्रद्मात्स्मान्नवैकैकमतिरिक्तं ह्यो मध्यदं यं तत्त्वत्वत् ६ माध्यन्दिने वै।
तांत्सवने गृह्णीयात्। उक्थ्यं गृहीत्वोपाकरिष्यन्वा एतन्भवतो यद्ं द्वा उक्थ्यं सैषोति
हक्ता आत्मा यदुक्थ्यः सोपयामीमाद्ं सैव प्रातःसवनमेवैनान्गृह्णीयादा
ग्रयणं गृहीत्वा ७ तेमाहेन्द्रस्यैवानुहोमं हूयन्ते। एष वा इन्द्रस्य निष्केवल्यो
ग्रहो यन्माहेन्द्रो यस्यैतन्निष्केवल्यमेवास्यैतन्निष्केवल्यं शस्त्रमिन्द्रो वै यज
मानो यजमानस्यैवाप्तेकामीयग्रहास्तेतस्मान्माहेन्द्रस्यैवानुहोमं हूयन्ते ८

श्यानो गरुत्मांस्तेवा । अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्च्चः सुवीर्यम् दधद्रयिं मयि पोषं ८
उपयामगृहीतोस्यग्नये त्वा वर्च्चस एष ते योनिरग्नये त्वा वर्च्चसे ॥ उत्तिष्ठन्नोज
सा सह पीत्वी शिप्रे अवेपयः सोमममिन्द्र चमूसुतं उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वौ
जस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते ॥ अदृश्रमस्य केतवो विरश्मयो जनाँ अ
नु भ्राजन्तो अग्नयो यथा उपयामगृहीतोसि सूर्याय त्वा भ्राजायैष ते योनिः
सूर्याय त्वा भ्राजायेति ॥ तेषां भक्षो अग्ने वर्च्चस्विन्वर्च्चस्वांस्त्वं देवेष्वसि वर्च्चस्वान ८७
हं मनुष्येषु भूयासमिन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्वं देवेष्वस्योजिष्ठोहं मनुष्येषु भूयासं

ः सूर्यं प्रैति ष्टुभा जिष्णुः स्यां देवेषु सिध्या जिष्णोऽहं मनुष्येषु भूयासमित्येतानि ह वै ।
भाजनानि सो नाति वीर्याण्यात्मन्यथैतस्मै वे विड्ढ षण तान्कह्रानर्ह्वन्ति २ तावै षष्ट
ष्टरह गर्ह्नी यात्मुर्वै स्नह्रस्याग्नेयमेव प्रथमं ह्रैव्रह्नितीयं सौर्यं न्तीयपवमेवा
न्वहम ३ तान्तु है कउतरे ष्मे देवाह्रन्ति । तद्वृत्तथानक्रुयोन्सूर्वं पवे नां मा देवाह्नी
याघक न्तरेष्मे देवह्वीष्मन्स्यान्स्वं पवे नाम्मे देवह्वीना घो नरे ष्मे देवह्वीया दैव
मेवयथा पूर्वं विश्वजिनिसर्वं ष्टुप का द्द पवरहसक्ते ४ ब्राह्मणम् ५ एष वै ।
प्रजापति यं पष यत्तस्माययेने यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाताप तस्मैवाप्येनर्थंतुप्रजा

अंतर्यामपात्रमेवान्ववयः प्र

ब्रा॰ यन्ते १ उपांशुपात्राज्जायन्ते तेहैतमनर्यन्तेथ पशुम्पतेतस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्याव
द्व॰ र्त्तम्प्रजायन्ते २ उपांशुपात्रमेवान्वजाः प्रजायन्ते हैतमनर्यन्तेथ पशुम्पतेतस्मादि
८८ माः प्रजाः पुनरभ्यावर्त्तम्प्रजायन्ते ३ अथ यदेतयोरुभयोः सहसतोरुपांशु
र्ह्वैञ्जुहोति तस्मादुसहसतोजाविकस्योभयस्यैवाजाः पूर्वा यन्त्यन्वञ्चोवयः ४
अथ यदुपांशुं हुत्वोर्ध्वमुन्मार्ष्टि तस्मादिमा अजा अग्राशीनराज्ञाक्रममाणाउ
वयन्ति ५ अथ यदन्तर्यामं हुत्वा वाचमवमार्ष्टि तस्मादिमा अवयोवाचीनशीर्ष्णीः ८८
स्त्वनेनस्वयन्त्येता वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यदजावयस्तस्मादेतास्त्रिः संवत्सर

सविजायमानोहीनाशीनितिजनयन्ति ६ शुक्रपात्रमेवानुमनुष्याःप्रजायन्तेन।
ह्येतत्पुनर्यज्ञेप्रयुञ्जतेतस्मादिमाःप्रजाःपुनरभ्यावर्त्तंप्रजायन्तएषवैशुक्रो
यएषतपत्येषउएवेन्द्रःपुरुषोवैपशूनामैन्द्रस्तस्मात्पशूनामीष्टे ७ ऋतुपात्रमे।
वान्वेकशफम्प्रजायतेनह्येतत्पुनर्यज्ञेप्रयुञ्जतेतस्मादिमाःप्रजाःपुनरभ्याव
र्त्तंप्रजायन्तेश्लीवंवाऋतुपात्रमितीवेकशफस्यशिरआग्रयणपात्रमुक्थ्यपा।
त्रमादित्यपात्रमेतान्येवानुगावःप्रजायन्तेतानिवैतानिपुनर्यज्ञेप्रयुञ्जतेतस्मा
दिमाःप्रजाःपुनरभ्यावर्त्तंप्रजायन्ते ८ अथयदजाःकनिष्ठानिपात्राण्यनुप्रजा

श्रा॰ यन्ते तस्मादेता द्विः संवत्सरस्य विजायमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्त्यः कनिष्ठाः
त॰ कनिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजायन्ते ९ अथ यद्ग्रहा वो भूयिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजा
८९ न्ते तस्मादेताः सकृत्संवत्सरस्य विजायमाना एकैकं जनयन्त्यो भूयिष्ठानि हि
पात्राण्यनु प्रजायन्ते १० अथ यद्द्रोणकलशे। नानोदारियोजनं ग्रहं गृह्णाति।
प्रजापतिर्वै द्रोणकलशः स इमाः प्रजा उपावर्त्तते ता अभिजिघ्रत्येतेन
ह्यपत्ता अवति यदेनाः प्रजनयति ११ पंच ह त्वेवतानि पात्राणि। यानीमाः प्रजा।
अनु प्रजायन्ते समानमुपांश्वन्तर्यामयोः शुक्रपात्रं मन्थिपात्रमाग्रयणपात्रमुक्थ्य ८९

89

पात्रं पंचदशस्तवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञो यद्युषड्वेव सैवः
संवत्सरस्यव्याप्तिस्तत्पात्रमेवैतेषां षष्ठम् ५ एकं ह त्वेव तत्पात्रं यदिमाः प्र
जा अनु प्रजायन्त उपांशुपात्रमेव प्राणो ह्युपांशुः प्राणो हि प्रजापतिः प्रजा
पतिं ह्येवेदं सर्वमनु ६ ब्राह्मणम् १ एष वै प्रजापतिः य एष यज्ञस्तायते
यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्वेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते सम्प्रस्थितेन ग्रहं ग्रहीत्वाव
काशानवकाशयति १ स उपांशुमेव प्रथममवकाशयति प्राणायमेवास्यो
दानावेवैषपवसैम्यथोपांशुमवनं व्यानायमेवास्यौदानावेवैषपवसैम्यथान्तर्यो।

ग्रा॰ भसुदानय मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्यथैन्द्रवायवं वाचे मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्य
र॰ थ मैत्रावरुणं क्रतूदक्षाभ्यां मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्यथ शुक्रामन्थिनौ चक्षुर्भ्यां।
९॰ मे वर्चोदसौ वर्चसे पवेथामिति २ अथाग्रयणमात्मने मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्य
90 थोक्थ्यमोजसे मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्यथ ध्रुवमायुषे मे वर्चो दा वर्चसे पवस्वेत्यथा
म्भृणौ विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यो वर्चोदसौ वर्चसे पवेथामिति वैश्वदेवौ वाम्भृणौ वा।
तौ हि देवेभ्य उद्यन्ता मनुष्येभ्योऽतः पितृभ्यस्तस्माद्देशपदे वावम्भृणौ २ अथ द्रो ९॰
णकलशं कोसि कतमोसीति प्रजापतिर्वै कः कस्यासि को नामासीति प्रजापति

द्वैको नामर्थेस्एते नामा मन्महीति मनुते स स्नना मयन्त्वा सोमेनान्तीन्रपामेति ।
तर्प्पयति स एनं सोमेन स आश्विनं ग्रहं गृहीत्वा नमङ्क्षु शिषमाशास्ते सप्रजाः प्र
जाभिः स्यामिति तस्य प्रजामाशास्ते सुवीरो वीरैरिति तद्वीरानाशास्ते सुपोषः पोषैरि
ति तत्पुष्टिमाशास्ते ४ नान्वेव सर्वमिवावकाशये योन्वेव ज्ञातस्तमवकाशये ।
यो वास्य प्रियः स्याद्यो वानूचानो नूक्तेनैनो स्यास्व यात्म आश्विनं ग्रहं गृहीत्वा हृत्वं
यन्तं जनयति तं कृत्स्नं यन्तं जनयति ज्ञातमात्मन्यथैतमात्मन्कुते ५ ब्राह्मणं ९
नावापनाश्चतस्त्रिंशद्याहृत यो भवति प्रायश्चित्त यो मा मैष वै प्रजापतिर्यप

ब्रा· रु· ९१ 91

अथ यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजातास्तस्मादेवैतेन तत्प्रजायते १ अष्टौ वसवः
एकादश रुद्रा द्वादशादित्या इमे एव द्यावापृथिवी त्रयस्त्रिंश्यौ त्रयस्त्रिंशद्वै दे
वाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्तदेनं प्रजापतिं करोत्येतद्वा अस्त्येतद्ध्यमृतं यद्ध्यमृतं
तद्ध्यस्त्येतदु तद्यन्मर्त्यं स एष प्रजापतिः सर्वं वै प्रजापतिस्तदेनं प्रजापतिं करो
ति तस्मादेताश्चतुस्त्रिंशदाज्याहुतयो भवन्ति प्रायश्चित्तयो नाम २ नो हैके यजेत
न वा इमा वर्तते यत्तस्मादेवैतानि पर्वाणि स एष यज्ञस्तायमानयतायव देवतामभ ९१
वन्तेति ३ सा यदि हविर्भंड्वाहले द्याभ्रुप संक्रामेयुः स यस्यामेवैनीवेलायां

णपित्वयन्नितंदैवेनाशुरीचीः स्याप्येदृषेणाबाधालांप्राञ्ची ४ तयेपतेशुभितः
पुच्छकांहूटंशितालांशश्येदुच्छयातेनयोयदविणात्तस्मिन्नेतामन्त्रविदंशतमा
ज्याहुतीर्जुहोत्येतावान्वैसर्वोयज्ञोयावत्यएताऋवन्तविदंशत्याश्नतयोभवन्ति
तदस्याकृत्स्नमेवसर्वंयज्ञंदधात्येषासतोवृर्मस्मिन्नेतपक्षोतत्रप्रायश्चित्तिःक्रि
यते ५ अथयद्यग्निहोत्रस्थाल्यौ । नन्तर्भन्वीस्यजहुयादीलोपसत्न्यादवनीयेप्रसृत ।
आग्नीध्रेविवापतयज्ञस्यपर्वसन्नंसमेतेयदहलतिसायैवतद्दिनत्र्देवताभवतीत
यैवैतद्दिश्रयतितयासंदधाति ६ अथयदिस्कन्देन्नदद्भिरुपतियेदद्भिर्वाऽदं

श्रा॰ सर्वमात्मनः सर्वं ह्येवास्मै वैस्व वारुण्यो यद्धीदं किंचार्छति वरुण एवेदं सर्वं
त॰ मार्छयति यद्योऽन्नमाक्रमितारज्जाः स्विवीर्येमिवीरन्नमाशाविष्या यापत्येतेश्व।
९२ प्रनीतान्मद्दोमिभिविश्व यगान्वरुणापूर्वंड्रूनाविति यत्तोवैविस्त्र त्स्यैतद्धार्छेति वरु
णो वा आर्थ्येयितानयस्मा स्वैवैतद्देवताया आर्छेति योऽवदेवताप्यं तियतितामाप्मे
92
वैतदुभाभ्यामभिवरुणमुभाभ्यां सनयाति । अथोखामेवमस्यतो देवी दिवमगन्यज्ञ
स्ततो माद्रविणमष्टु मनुष्यानंतरितमगान्यज्ञस्ततो माद्रविणमष्टु पितॄन्पृथिवी। ९२
मगन्यज्ञस्ततो माद्रविणमष्टु यं कं च लोकमगन्यज्ञस्ततो मे भद्रमभूदित्येवैतदाह ८

तद्धस्मैतदारुणिराह किंꣳ स यजेत यो यत्तस्मान्नश्यापापीयान्मन्येत यत्तस्वा
श्वःश्वःश्रेयान्भवामीत्येव दुस्ममतदस्मादहयदेता आशिषउपागछति ९ आल
णम् ८ तद्वैत्रिरात्रे सहस्रं ददाति तद्देवासादसाहस्री क्रियते सप्रथमेहंस्त्रीणिच
शतानि नयति त्रयस्त्रिंꣳशञ्चैवमेव द्वितीयेहंस्त्रीणिचैव शतानि नयति त्रयस्त्रिं
ꣳशञ्चैवमेव तृतीयेहंस्त्रीणिचैव शतानि नयति त्रयस्त्रिंꣳशं तद्वा एषा सहस्र
तिरिच्यते १ सावै त्रिरूपा स्यादित्याहुरेतद्ध्यस्यै रूपतममिवेति रोहिणी त्वेवोप
ह्वलां स्यादेतद्ध्येवास्यै रूपतममिव २ सा स्यात्प्रवीता वाग्वा एषा निदानेन यत्साह

ब्रा॰ ऽपि यानि याग्नीवाऽश्वमागायानि यान्यप्रवीतानि तस्मादप्रवीता स्यात् ३ ततोऽग्रघ
द्वि॰ मेदसुत्रये हारयाऽपषानित्तानेनयहत्माहसीनस्मापतस्मत्संवाचः प्रजातस्त्वौदे
९२ षेति पश्चादेतां प्रजातमत्वैस्मन्मेवैनामहस्त्रयेऽस्त्रं मह्यां सप्रजातमेति पश्चादे।
93 षात्वेति सोऽपश्यामीमां सैवोन्नमप्यैवैनामहस्त्रयेऽस्त्रं मह्यां सप्रजातमेति पश्चा
देषात्वेति ४ तामन्त्रेण हविर्द्धाने दक्षिणेनाग्नीध्रं द्रोणकलशमवघ्रापयति य
तो वै द्रोणकलशोऽयत्तमेवैनामेतद्दर्शयति ५ आजिघ्र कलशं मह्या त्वा विश ९२
न्त्विन्दव इति रयिर्वा एष भवति यः सहस्रं ददाति तमेवैतद्दिशि वाने श्रुनरा

प्याययतियदाहाजिघ्रकलशंमह्यात्वाविशन्त्विन्दवइति ६ पुनरूर्जानिवर्त्तस्वे
ति तद्वेवरिरिचानंपुनराप्याययतियदाहपुनरूर्जानिवर्त्तस्वेति ७ सानःसहस्रं।
धुक्ष्वेति तत्सहस्रेणरिरिचानंपुनराप्याययतियदाहसानःसहस्रंधुक्ष्वेति ८ उरु
धारापयस्वतीपुनर्माविशताद्रयिरिति तद्वेवरिरिचानंपुनराप्याययतियदाह
पुनर्माविशताद्रयिरिति ९ अथदक्षिणेकर्णआजपति इडेरन्तेहव्येकाम्येचन्द्रेज्यो
तेऽदितिसरस्वतिमहिविश्रुति एतानितेऽघ्न्येनामानिदेवेभ्योमासुकृतंब्रूतादिति
वोचेदितिवैतानितद्वाअस्यैदेवत्रानामानिसायानितेदेवत्रानामानितैर्मादेवेभ्यः

ब्रा॰ सकृते ऽभ्युनारित्वैतदाहु ॥ ता नमवाञ्जैन्ति सा यद्यदुक्षाभिवीतश्रावीयात्र ।
र॰ विद्याद्दात्मीस्यं यजमानः कल्याणं लोकमज्जैषीदिति यदु द्वितीयाच्छ्रेयात्म ।
९४ स्मिंल्लोको यजमानो भविष्यतीति विद्याद्यद्वितीयाद्दिमादिति खिल यथा
९४ मतिखिलो भविष्यतीति विद्याद्यद्दितिणो यानि श्रेष्मालोका यजमानः श्रेष्यंती
ति विद्यादेतानि विजानाभि ॥ तद्यापतास्तिस्त्रतिस्रसिंः शान्यघिभवन्ति तासे
तामुपसमाकुर्वन्ति विवापत्तो विराजमूहन्ति यो वाव कुर्वन्ति विहिज्ञोपवाविरा ९४
ज्ञा विहृयद्दशाक्षरा वै विराड्हृत्कृत्स्नां विराजं संदधाति तां दोत्रे दद्याद्धोतादिसाद

सलस्मात्मात्ं हृदिदेदयान् २ हौवोच्चानात्यौक्रद्बीन तपोर्यतरोनाश्रावयेन्नस्माप्
नोऽदथाघृहोवापघउच्चेनायशनिक्तत्वाश्रावयतिवृहोपघाविराज्याविहृदातहु
हुपवैतहृहेदयाति २ तदाइ। चेसहसेधिकिञ्चिनदयात्सहसणोवसर्वांका
मानाप्नोतीतितइहोवाचाहरिःकाममेवयात्सहसेणाहसर्वान्कामानाप्नोतिका
मेनोऽप्येतरहृनेभवतीति ४ अथयदिरथंवाघुक्तन्दास्यस्याघघेहावशायेवाव
पायां हृत्तायां न्यथाइदवसानीयायांवेष्टौ ५ सवेदसिणानयन्वस्नादश
तोनपघस्माप्कान्दास्यन्तस्याहशाभ्यस्तेभ्योदशानसुपावर्तयेघस्मैहेदास्यन्तस्याम

श्री·
र·
१५

95

स्वभ्यस्तेभ्यो दशानुपावर्णेष्वेष स्सैति ह्वो दास्यस्वस्याश्विभ्यस्तेभ्यो दशानुपावर्णेष्वेष

सैषं वदासावस्याहाभ्याग्राम्यान्दशानुपावर्णेष्वेदेवमाशतान्तयोदासैषाववता

विराट्सुषिंहो लोके कामदुघा भवति १६ ग्रामलाम १४ चतुर्थः अपावकः समानः

कणिकासंख्या १५ तथैवैतद्दशाहेन वृद्धछन्दसा यजते तद्दुदान्वाहुरिति ब्र

ह्मवादिनो वदन्ति वृद्धछन्दाः स्तिसपवप्रज्ञातपवष्टं स्तोमो भवति समृद्धछन्दा।

स्तन्दैद्दुवायवानाद्दानन्दक्लीति । अथ चतुर्थे न्यूहतिगायत्र्यान्त्यहनिवृद्धछन्दाः स्ति १५

दायत्रयणागायत्रानन्दक्लातिप्राजापत्यंवापनञ्चतुर्थमहर्भवत्यात्मावाग्राग्रयणग्रा

त्मा वै प्रजापतिस्तस्मादाग्रयणाग्रान्नातिगृह्णाति २ तं यदहीनान्नसादयन्ति प्राणो वै
ग्रहास्तेऽस्य प्राणान्मोहयानीति मोहयेद्धास्य प्राणांस्तस्माद्येन न वारयन्नपवोपासतेऽथ ग्र
हान्नातिगृह्णात्यथ यदाग्रहान्नातिगृह्णाम्यथ यज्ञं वैतस्य कालस्तदेनं दिह्मस्तस्माद्यस
त्यैमेष्वाप्तानेमेवं पंचमसमदर्भं वतिनै देवतावापयावाग्रानातिगृह्णाति ३ अथ षष्ठेऽहन्
इति ग्रहान्स्पर्द्धन्ति कृन्तारं सितच्छन्दाग्रानतिगृह्णामि नेद्वा तन्त्रधृमसदर्भं वैमेष
वै शुक्रो यपत्तपति मेघउपवेंद्रः स्तस्माच्छन्दाग्रानतिगृह्णाति ४ तं यदहीनान्नसाद
यन्ति प्राणो वै ग्रहास्तेऽस्य प्राणान्मोहयानीति मोहयेद्धस्य प्राणांस्तस्माद्येऽधारयेन्नयेवो तं

ग्रा॰ पासते ऽथ गृहानश्नात्यथ यदा गृहानश्नात्यथैवैतस्य कालस्य देवनं सादयति
र॰ ५ अथ सप्तमे ऽहनि यदहान्यहनि ब्रह्मणं स्तितकुक्षाग्रानश्नाति माहेन्द्रं वा पत
९६ त्समसमस्य सर्वं वत्सैषैवेशक्रोधयपघतपत्सैषउपवमहेन्द्रस्याकुक्षाग्राहानश्नाति।
96 ति ६ तं गृहीत्वा न सादयति प्राणा वै गृहा नेत्याणान्मोहयानीति मोहयेत् प्राणा
न्तस्मात्सदयेत्तन्यायेत पवोपासते ऽथ गृहानश्नात्यथ यदा गृहानश्नात्यथैवै।
वैतस्य कालस्य देवनं सादयत्य ऐतन्नत्वा तमेवाष्ट सप्तमस्य सर्वं वनितं देवं वायवाग्रा ९६
नश्नाति ७ अथ नवमे ऽहन्यहनि यदहान्यहनि ब्रह्मणं स्तितदायपणाग्रानश्नाति

तिष्ठा गानेवा एव तत्त्वव मम हर्भवस्यात्मा वाञ्चा ग्रहयणाः सर्वेस्याहस्मात्माञ्जग
तस्माद्ग्रहयणा ग्रान्हत्यानि ८ तेषां द्वीवान समादयति प्राणा वै ग्रहास्तेप्राण
त्मोहयानीति मोहयेद्ध प्राणान्यत्माद्येन न्वारयत्नप्रवो पासते ग्रहान्हहास
प्रयस्तग्रहान्हत्यात्प्रयद्वैवैतस्य काल स्तदेनं हिंकृत्य सादयति ९ तदाहु
र्वेषु देवा ग्रहास्ता वै ग्रहास्तेस्याणान्मोहयानीति मह्येद्ध प्राणान्यद्यु देन स्मात्र वृहे
त् १० तदु वृद्धेद्वांसानि वै ग्रहाः कामवास्मान्य गानि व्यस्या सहं शेते तस्मादु वृ
हेदेव ॥ तदुनेव वृहेत् प्राणा वै ग्रहास्तेस्याणान्मोहयानीति मोहयेद्ध प्राणान्य।

श· ब्रा· ९८

शृतेनस्मान्नव्यृद्धेव १४ किन्नुतत्राध्वर्य्योर्येऽज्ञातावदोनावक्षन्ताः सिकृदत्तपन

ह्वावध्वर्यूचूतेहितिग्रहाग्रौदैवावायव्याग्रान्प्रातःसवनेगृह्णातिशुक्राग्रान्माध्यंदि।

नेसवनआग्रयणाग्रांस्तृतीयसवने १५ ब्राह्मणम् १ यदिसोममपहरेयुर्विधा

वेतैवेच्छेतैवयदिविन्दन्तिकिमाद्रियेरन्यद्युनविंदन्त्यथप्रायश्चित्तिः।

क्रियते १ द्वयानिवैफल्गुनानि लोहितपुष्पाणिचारुणपुष्पाणिचसयान्यरु।

णपुष्पाणिफाल्गुनानितान्यभिषुणुयादेषवैसोमस्यन्यङ्गोयदरुणपुष्पाणि। ९८

फाल्गुनानितस्मादरुणपुष्पाण्यभिषुणुयात् २ यद्यरुणपुष्पाणिनविन्देयुः

97

श्येनहृतमभिषुणुयाद्यद्वै गायत्री सोममच्छापतत्तस्या आहरन्त्यै सोमस्यांशुरप
तत्स श्येनहृतमभवत्तस्माच्छ्येनहृतमतिषुणुयात् २ यदि श्येनहृतं न विन्देद्विंशुप्र
हारानभिषुणुयाद्यद्वै यत्तस्य शिरोऽच्छिद्यत तस्य यो रसो व्यप्रुष्यत्तत आदाराः स
मभवंस्तस्मादादारानभिषुणुयात् ४ यद्यादारान्न विन्देदरुणदूर्वा अभिषुण
याद्यद्वै सोमस्यांशोऽपतत्ता अरुणदूर्वा अभवंस्तस्मादरुणदूर्वा अभिषुणुयात् ५ यद्यरु
णदूर्वा न विन्देदपि या एव काश्च हरिताः कुशानभिषुणुयात्तत्राप्येकामेव गामाद्
दद्यादावभृथादेवोदेत्य पुनर्दीक्षेत पुनर्यज्ञो सैव तत्र प्रायश्चित्तिरितित्र सोमाय

श्रा॰ हुतानाम् ६ अथ कलशादीनां यदि कलशो दीर्येतानुलिप्समधिमितिवृयात्सयघृ
ह॰ लभेरन्नुस्त्तमात्रं वीजनिमात्रं वा तद्वैरेकपर्णैरभ्युद्रीयपयथाश्मावंश्रयेद्गुर्वं
५८ घृतानुलभेरन्नुमयणमैवश्रकन्यामैरेकपर्णैरभ्युन्नीययथाश्मावंश्रवरेद्गुः सपय
नीतान्हृदतिणाम्हकलशो दीर्येनेतन्नाण्येकामेवगान्दधारण्यावभृथ्यादेवो देमप
नहीवेतन्नुन्नर्यन्तोह्येवतन्नश्रायश्चित्तिरितिनुकलशादिनाम् ७ अथ सोमातिरि
क्तानां यद्यग्निष्टोममतिरिच्येतनहृतमनपवोभ्यां रद्वीयायद्युक्थ्यमतिरिच्येतषोड ५८
शिनमनुपेयुर्यदिषोडशिनमतिरिच्येतनात्रिमनुपेयुर्यदिरात्रिमतिरिच्येतनाहरुपेयुः।

दैवेवानीरेकोस्ति ८ ब्राह्मणम् २ प्रजापतिर्वा प्रथमयदं स्रुः सोस्यैष आत्मैवा
त्माहयप्रजापतिस्तद्यैतमात्मानंक्रुर्वन्नियद्वैतंगच्छन्तितस्मिन्नेवात्मण्ण
न्स्थानियथायद्येतेप्राणाग्रहाख्याख्यायन्तेसदसर्वंतन्नेवयजमानोमुष्मिँल्लो
केसंभवति १ तदारम्भणमिवाद्यैतंगच्छन्त्यथैतदारम्भणमिवयत्रैतत्स्वर्गच्छ।
न्तितस्मादाहुःस्वर्गच्छन्तीति २ तस्मादुदुम्बरेणपात्रेणगच्छन्ति प्रजापतिर्वा
प्रथमाज्जायतयदुदुम्बरस्तस्मादौदुम्बरेणपात्रेणगच्छन्ति २ तस्यैवचनःसक्थिनापा
त्रेणगच्छन्ति त्रयोवाइमेलोकास्तदिमानेवलोकान्त्सहभिजयतीतिप्रजापतिर्वा

ब्रा॰ अनीमांल्लोकांश्चन्तर्थ्यस्तत्प्रजापतिमेवैतत्थ्यांमोतितस्मात्पुरतः सविनाया
ह॰ वेणगरङ्गाति ४ सवैतस्मीमेवग्रावाणमादत्ते तस्मीमंऽ शुचिवपतितस्मी
९९ मण्उपस्तनतितस्मीमुयत्यसकृदभिघ्राणातितस्मीमेघनमतवानंजुहोतित
देनंप्रजापतिंकरोति ५ अथास्माऽ हिरण्यमरुक्मभवति तदुपजिघ्रतिसयदे।
वात्रत्वणतेवाविवालिशातेमरतमायुर्हिरण्यंतदस्ततमायुरात्मंधत्ते ६ तदुहो
वाचरामजपतस्त्रितिः काममेवप्राणपान्कामममुत्दन्याद्यैहैतस्मीञ्जुहोतितदे ९९
वैनंप्रजापतिंकरोतीति ७ अथास्माऽ हिरण्यमरुक्मंभवति तदुपजिघ्रतिसयदे।

99

गात्रह्मणेनैवाविवाक्लिश्नातेमस्तनमाष्युर्हिरण्यन्दद्मस्तनमाष्युरात्मधने ८ तद्धैको।
वाचवृडिलग्राश्वतराणि व रूपस्यैवग्रहणीयान्यभिषुणुयाद्भिषुणवन्निवाग्रा।
ग्राभ्योदेवताभ्यस्तत्स्तन्नथातत्तः करोतियथोवाग्नाभ्योदेवताभ्योयथयद्वयथ्वा।
तितदेवास्याभिषुतम्भवतीति ९ तद्धैकोवाचयाज्ञवल्क्योऽभ्येवषुणुया न्नसोमस्
ह्यमस्तोममाद्स्ताब्रह्मणोमवदानाः स्मतास्मस्यर्षिणाभ्यनूक्तास्त्वेवाग्रम्यस्ये।
कस्यैवतदेवतायैसकृदभिषुणोतितद्वयथातत्तः करोतियथोवाग्नाभ्योदेवता
भ्यस्तस्मादभ्येवषुणुयादिति १० तस्माद्दशप्रथमगर्भोपङ्क्तोसोदृतिणाद्वादश।

श्रा·
ह्रः
१८
100

वैमासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरयं शुक्रस्तेनैनं प्रजापतिं करोति
११ तासां द्वादश गर्भास्ताश्चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्द्धमासाः संवत्सरः प्रजा
पतिः प्रजापतिरयं शुक्रस्तेनैनं प्रजापतिं करोति १२ तद्द्वादकौ कृत्स्नश्चतुर्विंश
तिमेवैताः प्रथमगर्भाः पष्ठौहीर्दक्षिणा ददात्यृषभं पंचविंशं दक्षिणामेतदु
हस्तदतो १३ स वा एष ग्रहः सर्वेभ्य एव ग्रहीतव्य आत्मा ह्येष यो न्वेव ज्ञातस्तस्य ग्रही
तव्यो यो वास्य प्रियः स्याद्यो वानूचानो नूकैनैनं प्राप्नुयात् १४ स हस्य ग्रहीतव्यः
सर्वं वै हस्मसं सर्वमेव सर्वं वेद स ग्रहीतव्यः सर्वमेव सर्वं वेदसं सर्वमेव विजि। १८

तिसर्व्वं ह्येष ग्रहीतव्यः सर्व्वं वै विश्वज्योतिः सर्व्वं ह्येषः सर्व्वमेष वाजपेये राजसूये ग्र।
हीतव्यः सर्व्वं ह्यतिरात्रे ग्रहीतव्यः सर्व्वं वै सत्रं सर्व्वमेष एतानि ग्रहणानि ॥ ५ ॥ ब्रा
ह्मणम् ३ ॥ यद्देवा एते गच्छन्ति षड्विंशो वै यं एष तनपतिर्ये संवत्सरमासते तद्व्या।
तपवसाम नो यथैतस्य रूपं क्रियत उत्तान ऋक्तो यथैत देवयज्ञः पुरश्चरणानो यदे।
ते गच्छन्त्येनेनोप वैनं गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णात्येवो दुन्यं जातवेदसं देवं वहन्ति के
तवः दृशे विश्वाय सूर्यं उपयामगृहीतोसि सूर्याय त्वा भ्राजायैष ते योनिः सूर्या
य त्वा भ्राजायेति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ४ ॥ अथातः पञ्चयनस्यैव पञ्चैकादशिन्यो वेयात्स

ब्रा॰ आग्नेयं प्रथमं पशुमालभेत यथा वा हरणमथ पुन राग्नेयमेवमेवैतेन यापश्वेकादशि
हृ॰ नेवथात् । अथातोग्रैन्द्राग्नमेवाहरहः पशुमालभेताग्निर्वै सर्वा देवता अ।
१० ग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तत्सर्वाश्चैवैतद्देवता आप।
नोति यो वै यज्ञस्य देवता ता आप्नोति २ अथातस्तोमायनस्यैवाग्नेयम।
ग्निष्टोम आलभेत तद्धि सलोमं यदाग्नेयमग्निष्टोम आलभेत यद्युक्थ्यः स्यादैन्द्रा
ग्नं द्वितीयमालभेतैन्द्राग्नानि ह्युक्थ्यानि यदि षोडशी स्यादैन्द्रं तृतीयमालभेतैन्द्रो १०
हि षोडशी यद्यतिरात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती योषा वै वा

10

ष्योघारात्रिसूत्रयथायथंयज्ञक्रतून्यावर्तयेयत्येतानित्रीण्येवयज्ञानितेषांयज्ञम
कामयेततेनैनयाजयेदुपालभ्यौपशूसौर्यंद्वितीयंपशुमालभतेवैष्णवंततोहन्त्याग्ना
पत्यमस्याञ्वते २ ब्राह्मणम् ५ अथातोमहाव्रतीयस्यैव प्रजापतेर्वैप्रजाःस
सृजानस्यपर्वाणिविसस्रंसुःसविस्रस्तैःपर्वभिर्नशशाकसंहातुंततोदे
वाअब्रुवन्तःआप्यनत्रेहस्यपतेमहाव्रतीयन्नरुश्रुतमस्याअभ्यग्रहंस्तेनास्यप।
र्वाणिसमदधुः १ समस्ंहितैःपर्वभिरिदमन्नाद्यमभ्युद्योयदिदंप्रजापतेरन्ना
द्यंयदेतमन्नाद्यानामशनमहेवानीव्रतंमहद्व्रतरद्व्रतमभ्युयेनायं समस्यासेतिन

ब्रा॰ स्मान्महाव्रतीयो नाम २ एवं वा एते भवन्ति ये संवत्सरमासते यथैव तत्प्रजाप।
र॰ तिः प्रजाः ससृजान आसीत्स यथैव तत्प्रजापतिः संवत्सरेऽन्नाद्यमभ्युदतिष्ठदे।
९२ वमेवैत एतत्संवत्सरेऽन्नाद्यमभ्युत्तिष्ठन्ति येषामेवं विदुषामेतं ग्रहं गृह्णन्ति ३ ता।
102 स्मा इन्द्रायैव विमृधे गृह्णीयात् सर्वा वै तेषां मृधो हता भवन्ति सर्वं जितं ये संवत्स
रमासते तस्माद्विमृधे वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः यो अस्माँ २।३ अभि
दासत्यधरङ्गमया तमः उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृध एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा विमृध इति ४ अथातो विश्वकर्मणो विश्वं वै तेषां कर्म कृतं सर्वं जितम्भ ९२

वतियेमं वत्सरमासतेनमा द्वैश्वकर्मणेविवाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतयेम ।
नोजुवं वाजेअद्याहुवेम सनोविश्वानिहवनानिजोषद्विश्वशंभूरवसेसाधुकर्मा उ
पयामगृहीतोसीन्द्रायत्वा विश्वकर्मणएषतेयोनिरिन्द्रायत्वा विश्वकर्मण इति ५
यद्युपैन्द्रीं वैश्वकर्मणीं विद्या त्वैर्वगृह्णीयाद्विश्वकर्मन्हविषावर्द्धनेनत्रातार
मिन्द्रमकृणोरवध्यम् तस्मै विशः समनमन्तपूर्वीरयमुग्रोविहव्योयथासदु
पयामगृहीतोसीन्द्रायत्वा विश्वकर्मणएषतेयोनिरिन्द्रायत्वा विश्वकर्मणाइ
ति ९ ब्राह्मणम् ९ एषवैग्रहो यएषतपतियेनेमाः सर्वाः प्रजागृहीतास्तस्मा ।

ग्रा· दाङ्गॆदानगृहीमइतिवयन्तिग्रहगृहीताः संत इति १ वागेवग्रहो वाचाहीदं
ह· सर्वंगृहीतंकिमुतद्यद्वाग्रहः २ नामैवग्रहो नाम्नाहीदं सर्वंगृहीतंकिमुतद्य
१०३ द्ग्रामग्रहोबहूनांवैनामानिविद्याथनस्तेनतेनतेनगृहीताभवन्ति ३ अन्नमेव
गृहो ऽन्नेनहीदं सर्वंगृहीतन्तस्माद्यावन्तोनोऽशनमश्नन्तितेनः सर्वंगृहीता
भवन्त्येषैवस्थितिः ४ सएषएषसोमग्रहो ऽन्नमापएषसयस्यैदेवतायापतेग्रहं।
गृह्णातिसास्मैदेवैतेनेनग्रहेणगृहीतातंकामं समर्द्धयतियत्कामायगृह्णाति १०३
सउघतंवादित्यमुपतिष्ठतेस्तेयंतंवाग्रहोऽस्यमुपतयाम्यांगृहाणामावदोमाप्राप।

रितियद्धिष्यात्समावस्मैकामोनाममर्द्धीतिवान्नैदेवास्मैसकामःसमृध्यतेय
स्माएवमुपतिष्ठते ५ ब्राह्मणम् १ देवाश्चवैयज्ञन्तन्वानास्तेऽसुररक्षसेभ्य।
आसंगाद्बिभयाञ्चक्रुस्तेहोचुःकोनोदक्षिणतआसिष्यतेथाभयेनाष्ट्रअन्तरतो
यज्ञमुपचरिष्यामइति १ तेहोचुःयएववनोवीर्यवत्तमःसदक्षिणतआस्तामथा
भयेनाष्ट्रअन्तरतोयज्ञमुपचरिष्यामइति २ तेहोचुरिन्द्रोवैनोवीर्यवत्तमम।
दक्षिणतआस्तामथाभयेनाष्ट्रअन्तरतोयज्ञमुपचरिष्यामइति ३ तेहेन्द्रमब्रुवंस्त्वमै
नोवीर्यवत्तमोसित्वंदक्षिणतआस्स्वाथाभयेनाष्ट्रअन्तरतोयज्ञमुपचरिष्यामइति ४

ब्रा॰ ३॰ १०४ 104

स होवाच किमेतत्तः स्यादिति ब्राह्मणाच्छंस्यानेवहसामतउतितस्माद्ब्राह्म।
णाच्छंसिनम्यस्तृणीतइन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणादितीन्द्रमुपसेधामइन्द्रोदक्षिणतआस्ता
त्याभयेनाष्टुउत्तरतोयत्तमुपाचरंस्तस्माद्यपवीर्यवत्तमः स्यात्स दक्षिणत आसी
नाथ्याभयेनाष्टुउत्तरतोयत्तमुपचरेयुर्यो वै ब्राह्मणानामनूचानतमः स पश्चामीयं
वन्नमो य यदिदं पवकस्मब्रह्माभवति कुविनस्मीमानस्यतितस्माद्यपवीर्यव।
त्तमः स्यात्स दक्षिणत आसीनाथ्याभयेनाष्टुउत्तरतोयत्तमुपचरेयुस्तस्माद्ब्राह्मणा १८
दक्षिणत आसनेथ्याभयेनाष्टुउत्तरतोयत्तमुपचरन्ति ५ स यद्वाद ब्रह्मणस्तोष्णा

सः प्रशास्तरिति तद्गृह्णाज्जपत्येतन्ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणेति ।
न यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव स्तृत सवितः प्रसव इति सो सोमा वेवमप्युरेते
न त्वेव भूयिष्ठा इवोपचरन्ति ६ अतेन त्वेवोपचरेद्देव सवितरेतं बृहस्पते प्रेति तत्स
वितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां प्रसविता बृहस्पते प्रेति बृहस्पतिर्वै देवा
नां ब्रह्मा तद्य एव देवानां ब्रह्मा तस्मादाह बृहस्पते प्रेति ७ अथ मैत्रावरुणो जपति
प्रसूतं देवेभ्यः सवित्रा त्वं मित्रावरुणाभ्यामिति तत्सवितारं प्रसवायोपधा
वति स हि देवानां प्रसविता त्वं मित्रावरुणाभ्यामिति मित्रावरुणौ वै मैत्रावरुण

ब्रा॰ स्यादेवैनेनयोपवैसैश्रावरुणयोस्यादेवैनेनाध्यामैवैतस्मादतस्मादाद्ग्रहं मित्रावरुणा
२॰ भ्यामिति ८ ब्राह्मणम् ८ त्रयी वै विद्या ऋचो यजूंषि सामानीवर्चोऽस्माः सर्वे
१०५ तिसवागेवर्चो वावासर्वे नियोर्जुति सोऽन्तरिक्षमेव यजूंषि द्यौः सामानि सैषा त्र।
105 यी विद्या सौम्येऽध्वरे प्रयुज्यते। इममेव लोकमृचाजयदन्तरिक्षं यजुषा दिवमेव सा
म्नातस्माद्यस्यैका विद्यानूक्ता स्याद्देवापीतरयोर्विद्ययोः स्विष्टं ते इममेव लोकमृ
चाजयदन्तरिक्षं यजुषा दिवमेव साम्ना २ तद्यापन स्मद्दवावः प्राज्ञानेहेऽन्द्र। १०५
स्तनीयेऽस्तनीये विसृष्टंच सामानि चेन्द्रो यजूंषि विसृष्टस्मात्सदस्यकामा।

मांऽऋग्वेदेनेदं हिंसदः १ अथैनं विभजन्ते मेनेर्यजुर्भिः पुरस्ताद्वैवि श्रुतितस्मात्त
स्वारायांनाम ५ वागेवर्द्धं स्वसामाभिव मतपवयजं विभागेयेन्यमागासीत्सर्वं
मेवतवाक्रियतसर्वं स्यात्तायतायथयत्र मतश्चसीत्रैवतत्र किञ्चनाक्रियतन शान्ता ।
यतनोऽस्मिन साध्यायतः कश्चनाजानाति ५ तेऽहेवावाचमब्रुव न्याचीप्रेहीदंशत्त
पयेति साहोवाच किमनेनतः स्यादिति यत्किंवावहूतं साराकारेणयज्ञेहूयतेन
तऽहेति तस्माद्य किञ्चावषड्कृतं साराकारेणयज्ञेहूयतेतद्वावः साप्राचीप्रैत्सेतत्र
तपयरितीऽहुः कृतेतीदंकृतेति ६ तस्मादृक्तेन्वेवत्वोहविर्होने शातस्तुवाक

ब्रा· सवाहसामिधेनीरन्वाहगायत्रीभिर्वेत्येवं द्विसयुजावभवताम् ७ तस्माद्ध्रूर्ध्वंस्त्रे।
र· वसदसिपत्रयोऽस्मारीमुद्धयन्तिसदःसमिमन्तिविद्युत्ताउपकिरन्त्येवं द्विसयु
१६ जावभवताम् ८ तद्यापतन्त्सदःपरिश्रायन्ते तस्मैमिनायतिरश्चेदमिथुनस्यर्यो
ताऽतिव्रूहंवापतन्मिथुनेयदन्यःपश्यतितस्मायघपिजायायापतीमिथुनस्थरंतौ
पश्यन्तिद्येवद्वतस्यागयवक्रूर्वीतेतस्माद्द्वारेणसदःप्रेतमाणाह्वयान्मापेति
याऽतियथाहमिथुनंचर्यमाणांपश्येदेवन्तकामाद्वारेणदेवक्रूतंद्विंद्वारे ९
एवमेवैतदविद्धानेपरिश्रयन्ते तस्मैमिथुनायतिरश्चेदंमिथुनंचर्योताऽति। १९

स्तद्वाप्तन्मिथुनेयद्द्वाः प्रजयतितस्माद्यद्यपिज्ञायापतीमिथुनौचरन्तौप्रज
त्तिप्येवरश्वतस्त्रागणवऋग्वांतेनतस्माद्द्वद्वारेणद्विरोंतेप्रेदमाणेभूयान्माप्रेत।
याइतियथाहमिथुनेनैवंमाणंपशपेदेवंतत्कामंद्वारेणदेवकृतनःद्विहारम् १
तद्वापतद्दृशासाम योवाम्हवंः सद्स्यध्येतितस्मान्मिथुनादिन्द्रोजातस्तेजसोवै
ततेजोजातंयद्दवस्त्रसान्नश्वेन्द्रइन्द्रतितेनमावदत्तेयपषतपति ॥ अग्नेतद्दृशा
सोमो योवाग्नीषोमीयविद्रोतेध्येतितस्मान्मिथुनाच्छन्दमान्नातोन्नाद्वैतदन्नंज्जातेय
दस्यस्वसोमाञ्चंद्रमाश्वन्दमातेनतस्मान्नंयपषतपतिनयजमानस्वैवैतज्जनयमत्रा

ब्रा॰ यज्ञास्मिन्नन्नयन्तस्वश्चसान्वश्चयन्नमानेञ्जनयन्ड्वश्चसोमाज्यामस्माग्रज्ञायं ।२ यज्ञ
रः याद्दैवैदेवा अग्रेयज्ञेनेतिरेथ्बाणसाम्नातदिदमप्येतर्हियज्ञैवाग्रेयज्ञेनानवनेथ
१० ब्राणसाम्नायज्ञोहवैनामैतद्यद्यज्ञरिति ।३ यत्रवैदेवा इमाविद्याः कमाडुडुहे ।
तद्युयज्ञविद्यैवमप्यिष्टाकामांडुडुहेमानिर्हान्तमेवासमानेतरेविद्येप्रयसनानति ।
त्लोकस्तथैलोकौप्रमाम ।४ तेतेदेवा अकामयन्त कथन्विंयंविद्येतरेविद्येप्रति
ष्ठाकथमंतरिक्षलोकस्तथैलोकौप्रतिष्ठादिति ।५ तेहोचु रूपाणि एवैव यज्ञभि १०८
श्चामंतनपक्षविद्येतरेविद्येप्रतिभविष्यतितनोन्तरिक्षलोकस्तथैलोकौप्रतिम ।

विद्यतीति १६ नैरृत्यां स्ववर त्राण्यायपदे वैनानितल्लनपद्याविद्येनरे विद्ये प्रत्या
सीन्नतोन्तरितलोकस्तरौलोकौ प्रत्यासीतस्मायज्ञं पितृनिरुक्तानि मन्यनिरुक्ता
नितस्मादयमन्तरितलोको निरुक्तः सेननिरुक्तः १७ सप्तउपांशुयज्ञमभिमर्शत्या
ण्यायपस्ये वैनानिसतान्येनमापीतान्याण्यायपतल्पश्यपडे वैस्वरनिरुक्तयस्ये वैनानि
सतान्येनं रूक्ताणिरूकयन्ति १८ वागेवर्ग्वेदसामानि च मनएवयजूंषिसत्य
श्वाचसामान्याववरन्तिवाक्के भवं स्पप्येयज्ञभावरन्तिमनस्तेभवन्तितस्मान्नान।
भिप्रेषितमध्वर्युणाकिंचनक्रियते यदैवाध्वर्युराद्रानुब्रूहियजेत्यथैवनतेऋंवैतिय

ब्रा·
त·
१०८

रवाऊर्ध्वितियद्वैवाघयुगाहलोमाः पवतउपावर्तेधर्मितयेवतेऊर्ध्वतियेसामृत्वाऊर्ध्वे
तितोऽस्त्वभिगतत्मनसावावदति १९ नहास्यतन्मनोधर्षुः पुरेद्वैवचरतितस्मा
त्स्यस्पृणांनामपुरश्वहद्वैक्षियायशासाभवतियएवमेतद्वेद २० नहास्यतदेवपुरस्त्र
णाम् यएवतपतिसपतस्यैवावृतावेद्धुहंरद्दीवेतस्यैवावृतमेवावर्त्ततश्वतिग्री
वैतस्यैवावृतमत्वावर्तेतग्रहंङ्क्षवेतस्यैवावृतंमेत्वावर्तेतसद्देवमस्त्रोसयोद्वेववि।
द्धातेतस्मावृताशक्नोतिचरितुंशक्नोतिद्देवमायोऽन्यसमेम २। ब्राह्मणम् १ योवै
हीतासानिषादत्तस्यत्तस्मादेनातासतउत्पाद्रथयमतोयत्तत्ववतेतथंतितत्त्रय १०८

नियोनेताभवतिमन्नस्मादेनाग्रणीत्याहुः १ याह्नदीक्षामानिव नृत्सवेतदयनन्त।
न्मन्नायणमथयमेतोयज्ञस्योदवङ्क्तोनिष्ठनिवृयुयाननस्मादेनातुदृष्ठुरिया
ह्नीतिवृयुरस्याहृदनम् २ अथदीक्षितिष्ठामाणाः समवस्यति तेयघग्निश्वेष्ठामा
णाभवन्त्यग्निणिष्वेवाग्नीत्समारोह्योपसमायन्तियत्रशान्नापत्येनपशुनायस्मा
णाभवन्तिमथितोपसमाधायोदृत्याहवनीयंयजन्तपतेनशाम्नापत्येनपशुना ३
तस्यशिरोनिदधति तेषांयदितदहरीक्षितानसमैत्यग्निरिणिष्वेवाग्नीत्समारोह्यथा
यथंविपरेत्यजुहूति ४ अथयदहरेषांदीक्षितानसमैत्य ग्निणिष्वेवाग्नीत्समारोह्योपस

ब्रा॰ सू॰ १९

मायन्तियद्वदीतिब्रूमागामभवन्तिगृहपतिरेवप्रथमोमथ्यतेमथ्यंप्रतिशालाया
अथेतरेषामर्हीदत्तिणतउपविशन्त्यहोउतनोमथित्वोपसमाधायैवैकमेवो।
ल्मुकमादायोपसमायन्तिगृहपतिर्गार्हपत्यंगृहपतेरेवगार्हपत्यादुद्धृत्याहवनी
यंदीक्षितेतरेषांसमानआहवनीयोभवतिनानागार्हपत्यादीक्षोपसत्सु ५ अथ
यदहरेषांक्रयोभवति तदहर्गार्हपत्याद्विहितउपदधात्यथेतरेभ्यउपवसथेधि।
ष्यांवैसर्जिनानांकालेशालाः पत्न्यउपसमायन्तिप्रजनयन्त्येतानपरानग्नीन्हृतएव।
वैसर्जिते ६ राजानंप्रणयन्ति यतएवैषआग्नीध्रीयोग्निर्भवत्यथैतएकैकवोयोल्मु १९

109

कमादायपयाधिस्मिन्मिण्यायन्ति तैरेवैनं तेषामुल्बं कैः प्रव्रजन्तीति रसमादयात्तवल्को
येनत्याक्रूर्वत्नीत्येतं त्वेकमयनं १ अथैतेद्दहितीयं मरणिषेवाग्रीत्समारोलोपस
मायन्ति यत्रप्राणापानेनपश्ननायत्समाणामवन्ति मथिनोपसमाधायोऽहुत्या
हवनीयं यन्नन्तपतेनप्राणापानेनपशुना २ तस्याग्निरोतिदयति तेषांयाहित
दद्दीतानसमेम रणिषेवाग्रीत्समानोहयथायथं विपरेत्यन्नहूति ३ अथय
दद्देषांदीतासमेम रणिषेवाग्रीत्समारोलोपसमायन्ति यत्रदीतिष्मामाणामभ
वन्तिगददपतिरेवप्रथमोममथ्यतेथेनरेपश्चेपविशपममथ्यतेतेन्नातंजातमेवानु

ब्रा॰ हरन्ति गार्हपत्येगार्हपत्योगार्हपत्येवागार्हपत्यमाहृत्याहवनीयं दीप्तं नेनेधाऽ समान।
द॰ आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यो दीप्तो लोप सप्त १॰ अथ यदर्हद्देवांक्रयो भवति
११॰ तदर्हगार्हपत्यमाविशति सुपरधात्स्येनरेभ्य उपवसथे धिष्ण्यं वैसर्जिनानां काले।
110 प्राञ्चः पत्न्य उपसमायन्ति प्रजननस्यैनमपरमग्निं हुतमेव वैसर्जिने ॥ राजानं।
प्रणयन्ति यत एवैष आग्नीध्रीयो ऽग्निर्भवत्यथैतमपकैकमेवोल्मुकमादाय यथाधि।
ष्ण्यं विहरायन्ति समस्तमुद्धेवनेक वेन्ति समहैनानां विदस्यर्वेकारं भवन्त्यापि हतमहैः ११॰
समहिं हन्ति यस्मिन्नग्नौ यजन्ते येन त्यागं वैन्येन हितीयमयनम् १२ अथैतं हन्तीयं

गृहपते देवाग्रण्यः समर्द्धन्ते यज्ञो ऽग्निर्जेनिष्ठ्या ते मनः सह यज्ञेनेन यज्ञेन जेष्ठ्यामो ।
नेन पशुर्वेधेन नन्नः सहसहनः साधुकृत्याय एव पापकृद्भवन्ति सैव नन्दिन्येव शुक्ला
गृहपतिरेव प्रथमः समारोहयते येन तेभ्यः समारोहयति सर्वमेव समारोहयते
वस्राय पत्नि यत्र प्राजापत्येन पशुना यस्तमाणा भवन्ति मध्यि नोप समाधायो ऽथ स्यार
वलीयं यजन्त पत्नेन प्राजापत्येन पशुना १३ नमस्शिरो निदधाति तेषां यदित्वहा ।
ह्रीत्वान समेस्यरागाप्रेक्षाश्रीस्तमारोहयथायथं विपरेमन्त्रहृति १४ अथ यस्तहृते
षांटीतासमैति गृहपते देवाग्रण्यः संवर्द्धन्ते यज्ञो ऽग्निर्जेनिष्ठ्या ते मनः सह यज्ञेन

श्रा· यद्वैतनेष्यमाणोनेनसंवेशनतन्नः सहसहन्तः सा यत्कृत्वा यथवमणांपंकरावन्नस्यैवतदि।
रः· ोवंस्वकारहपतिरेवप्रथमः समारोहयतेथैतेभ्यः समारोहयति स्वयमेवसमा
॥। रोहयंतेतत्रायन्तियत्रदीक्षिष्यमाणाभवन्तिमथित्वोपसमाधायोऽहृत्वाहवनीयं
दीप्तन्तेतेभ्याः समानएवाहवनीयोभवतिसमानोगार्हपत्योदीक्षोपसत्सु ॥ १५ ॥ अथ
यदहरेषांक्रयोभवति तदहर्गार्हपत्याच्चितिमुपदधात्यथैतेभ्यउपवसथेपिस्मा।
वैसर्जिनानाङ्कालेप्राञ्चः पत्न्यउपसमायन्तिप्रजहत्येतमपरमग्निं इतएववैसर्जिते
म्नानंप्रणायन्त यतएवैषआग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैतएकैकमेवोल्मुकमादाययथायथावि ॥।

स्यामिति पशायन्ति तन्त्व कृतं त्वा कृतं यज्ञानायि स्याभवन्ति वरीयानाकाशो मध्यस्थिवा।
णायेत्वध्यय यज्ञानां पुरोडाशाभूयोद्विविरुद्धिष्टुमसत्समांस्याइति ७ अथयेनसत्रेण
देवाः द्विषन्तं पाप्मानमपाघ्नतेमाञ्जितिमजयद्यैषामियञ्जितिस्तदस्तथैवैतपक
गृहपतिकावैदेवाएकपुरोडाशाएकयिस्याः द्विषन्तं पाप्मानमपाघ्नतद्विषत्रा
जायन्तेतथोएवैतएकगृहपतिकाएकपुरोडाशाएयिस्याः द्विषन्तं पाप्मानमप
घ्नतेद्विषत्राजायन्ते ८ अथाहःएवंस्मित्वुद्दीवीतवट्‌शाश्मलाभवति तन्माउभट्‌
समानाञ्जाहवनीयोभवतिनानागार्हपत्यास्तद्धिकृत्वंगृहपतेरेवगार्हपत्येज्ञावश्या

ब्रा॰ पत्नीः संयाजयन्त्याज्येनैतरे शंतियन्त्यन्त आसनेत तद्धिक्लृप्तं १९ अथाग्रप्राचीनवंशः शाला
र॰ ला भवति तद्देवत्रा समानत्रा आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यः समानत्राग्नीध्रीय।
११२ स्तदेतत्सत्रं समस्तं यथैकस्याहः समस्तद्रूपं तस्य तत्कुलाग्निस्तस्यैषैव समानत्याहूयद
न्नाद्विस्यो भ्यः २॰ ब्राह्मणम् १॰ देवा ह वै सत्रमासत श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः।
स्यामेति तेभ्य एतदन्नाद्यमभिजितमपाविक्रमिषत्पशवो वा अन्नं पशवो हैवैभ्यस्तद
पाविक्रमिषन्नहेत इमेस्मान्तान्नहिंस्युः कथमिव स्विन्नः सत्यन्त इति १ तप्तेगा ११२
र्हपत्ये हाग्नीमदधुः गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तदेनान्गृहेष्वेव प्रयच्छन्त

थेभ्य एतद्द्वारमभिजितं द्वारापाक्रामत् २ तथोपद्वे मे सत्रमासते ये सत्रमासते श्रियं
गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तेभ्य एतद्द्वारमभिजितमपविक्रमिषन्ति पश
वो वा अन्नं पशवो हैवेभ्यस्तदपविक्रमिषन्ति य हैनं इमे श्रान्ता न द्विं‌क्षुः कथमिवास्मि
न्नः संस्यन्त इति ३ तप ते गार्हपत्ये ह्याहुतीर्जुह्वति गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रति
ष्ठा तं देवा नात्र हैव नियच्छन्ति तेभ्य एतद्द्वारमभिजितं द्वारापक्रामति ४ तथो
पैवैतस्माद्देवद्वारमुपाहूतमपविक्रमिषन्ति य हैमा ये न द्विं स्यात्कथमिवास्मि
न्नासस्यन्त इति ५ तस्य परस्ताद्देवा ग्रेल शश्वधाष्नाति नदेनमुपतिमदन्ति नहेदन

ब्रा. वैतथा भवथा माऽस्मिन्नैव माहिंसीदिति तदेनमुपावसथ यन्नेमहदृक्षिणपवान्त्र।
२. स्याज्ञा दो भवति यद्एव विश्विहा नेतस्य व्रतः शाक्रोति चरितुम् ६ न हापन हशामे
११३ हुतस्त्रो स्यात क्रियते तेषामेकैकमेव बा चेयमश्राले वावमापयथैस्तयापीन
113 यायातयाऽश्रोन्तरमहस्त्वतेष्वेतरे विसृज्यन्ते समिद्धारा वा स्वाध्याय स्नातव्रा।
पश्रुक्ति ७ तेपराऽऽज्ञपममेत्या प ३ पस्तश पपत्नीशालं स मश्पयन्ते तेषु सम
नारम्भो वैतेऽश्राहुतीर्जुहोतीदं तिविदरमध्यमिदं पृति विदं हिव पृतिः स्वाहेति प श्र ११३
नैवैत दाहरपश्रूनैवैत दामत्रियक्वन्ते ८ अथ द्वितीयाऽऽजुहोति पस्तन्त्यसा मा

त्र३ त्याग्निमेवैतन्नारश्यिवाउपसृजन्ताहृधक्षणोभातनरन्ययच्चित्याग्निमेवैतनारश्यिवीत्म
यन्नमाहरायस्पोषमस्मामृदीधयन्त्वाहेतिपशवोवैरायस्पोषःपशूनेवैतदात्म
न्नियच्छन्ते ९ तेप्राञ्चउपनिःक्रामन्ति तेपश्चात्प्राचोहविर्द्धानेसंप्रपद्यन्तेपुरस्ता
द्वैप्रत्यञ्चल्लंऽसमानाग्न्येवंऽसद्योऽन्याने १० तउत्तरस्यहविर्द्धानस्य जघन्याया
कृत्वयौंऽसामाभिगायन्तिमत्रस्यऽरहितिनिराद्धिमेवैतदभ्युत्तिष्ठन्तेऽतस्वेदद्वौ
तरायांऽश्रोणाविततन्वन्तकृततनरम् ॥ यद्दत्तरस्यहविर्द्धानस्य जघन्यायांकृत्वा।
यौमरवान्नज्योतिरस्तताग्रभमेतिज्योतिष्टोपतेभवन्त्यस्तताभवन्तियेसत्रमासते

ब्रा· दिवंपृथिव्याअध्यारुहामेतिदिवंवाएतेपृथिव्याअध्यारोहंतियेसत्रमासतेविदामदे
रु· वानितिविन्दन्तिहिदेवान्स्वर्ज्योतिरितिविद्विंषतनशुपावयन्तिसवैतेज्योतिर्हैते।
११४ भवन्तितद्यदेवैतस्यसाम्नोरूपंतदेवैतेभवन्तियेसत्रमासते १२ तेदक्षिणस्यहवि।
र्धानस्याधोधोऽक्षंसमर्पयन्तिसयथाहित्वचोनिर्मुच्येतैवंसर्वस्मात्पाप्मनोनिर्मु
च्यन्तेतिछन्दसामर्पयन्त्येषवैसर्वाणिछन्दांसियदतिछन्दास्तस्यैनाप्पाप्मना।
वसेतितस्मादतिछन्दसासमर्पयन्ति १३ तेसमर्पयन्तिध्रुवंतमिन्द्रापर्वतानापरोगुधायो ११४
नःएतस्मादपतन्तमिद्धतंवज्रेणतन्तमिद्धतं ह्येवमायच्छन्समुद्रस्नेयद्दिनततत्र

स्माकं शान्त्यै तिस्रः विश्वतोऽस्माद्दर्भी शु विश्वतन्‌ इति ।८ ते वा उपनिष्क्रामन्ति
ते पुरस्तात्प्रत्यञ्चः सदः संप्रपद्यन्ते पश्चाद्धैव प्राचस्तं समानात्रथैवं सद्योभ्याने
ते यथायतनमेवोपविशन्ति देवेभ्यो ह वै वाचो रसोऽभिजितोपविक्रमिषांचकार ।
स इमामेव पराङत्यभिसस्रदियमैवाक्रस्याप एव रसो यदोषधयो यद्वनस्पतयस्तमे
तेन साम्नाप्नुत्सपनानामोभ्यावर्त्तेतत स्माद्दस्या मूर्द्धोड्षधयो जायन्त उद्धावतस्य
तयस्तथोपैवैतेभ्यपनद्धाचो रसोऽभिजितोपविक्रमिषति स इमामेव पराङ्. ति ।
सिसृप्सतीयं वै वाक्तस्याप एव रसो यदोषधयो यद्वनस्पतयस्तमेवैतेन साम्नाप्नुवन्ति

ब्रा॰ सर्पनाम्नोभ्यवर्त्तेतेतस्मादस्यामृच्योषधयोजायन्तऊर्ध्वावनस्पतयः १६ सर्प्प्र।
र॰ राज्ञ्याऋग्भिःस्तुवत इयंवैपृथिवीसर्प्पराज्ञीतदनयैवैतत्सर्व्वेमाभवन्तिस्वयंप्रस्तु
११५ तमनूपगीतंयथानामउपशृणुयादितिदेवेभ्यएतदन्यःप्रस्तुयादितिदेवेभ्यएतदन्यउ
115 पगायेदितिदेवेभ्यएतदन्यउपशृणुयान्तस्मात्स्वयम्प्रस्तुतमनूपगीते १७ चतुर्होतॄन्हो।
ताव्याचष्ट एतद्वैतत्स्तुतमनुशंसति यद्दिहोतानविद्याहृदयपतिर्योवदीनतरोव
स्तेवव्याख्याने १८ अथाथयोःप्रतिगरो राजन्हरिमेयजमानाभद्रमेभ्योयजमाने।
भ्योभूदितिकल्याणमेवैतन्मानुष्यैवाचोवदति १९ अथवाकोवाकेब्रलोघंवदन्ति ११५

सर्व्वैस्तेषामात्मं भवति सर्व्वे हि ते ते ये सत्त्वमास्ते चारिपुर्यंत्त्वभिस्तत्त्वान्यायेस्तद्।
वा कृत्स्नता शाङ्गं स्मिपुर्क्तैवस्तत्त्वा ग्रापेस्तद्वा कृत्स्नतास्तोषत सामभिस्तत्त्वान्यायेस्त
द्वा कृत्स्नतायैषामेत देवानामप्रमतवहर्द्वं भवन्ति यद्दृद्दा कोवाकं ख्यालक्षणानं दैवे
तैत्ताश्भवन्ति तद्वा कृत्स्यते २० प्रश्चवरीमुपसङ्क्रमणाद्वा वेयच्छन्ति विद्वान्ति।
वा एतेषु त्रिहेयन्ति ये वा वायच्छन्ते न त्वन्ते वा गिरि यत्तस्तामेषां पुरैकैक एव वाचं
यमश्चास्ते वाच माप्याययंस्तया पिन्तया यातया मञ्जोत्तरमदस्तत्त्वन्ते यात्र सर्व्वैव वा
गामा भवत्यपह्नुतकानां सर्व्व एव वाचं यमा वाच माप्याययन्ति तया पीतया यातत

ब्रा॰ याम्यातिरात्रस्तन्नते ११ अहं वरीमन्वारभ्यासते त्वष्टा उग्राइमा उद्धैवैतद्द्वादशमाप्या
द॰ ययन्ति १२ सेतेस्त्रिमितेशंवरपतिष्कामस्त्रितेज्जवनेनाद्वनीयमासतेश्रेमद्वि।
११६ हीनेतानावेयमानेववावेयमः प्रतिप्रस्थानावसतीवरीभिरभिपरिद्रवन्तितेयका
मान्नासीरंस्तेनवावेविसृजेरन्कामिदंसैवेपुरर्वयः सत्रमासतेसौनः कामः सनः स
मृध्यतामितियद्यन्नेककामाः स्युर्लोककामावाप्रजाकामावापशुकामावा १३
अनेनैवववावेविसृजेरन्भुवः स्वरितितत्सत्येनैवैतद्द्वावः समर्द्धयन्तिनयासमृद्धया ११६
शिषआशासतेसहप्रजाः प्रजाभिः स्यामेतितत्प्रजामाशासतेसहवीरावीरैरितितत्

116

हीनानाश्नामसनेमृणोभाः पोषैर्विनिनन्नुश्मिमाश्नामसने २४ अथयद्गृहपतिः सुब्रह्मण्या।
माह्वयति यस्माद्गृहपतिर्ब्रूयात्स्थगुहैदैवेके सुब्रह्मण्यामाह्वयन्ति गृहपतिस्त्वेव सु
ब्रह्मण्यमाह्वयेद्यस्माद्गृहपतिर्ब्रूयान्नास्मिन्त्सगुपरत्वमिष्टानामभियोऽप्यादधति २५
ब्राह्मणम् ॥ पंचमः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या १२१ सर्वैकंडिकासंख्या ६५८
देवाश्चवा असुराश्चो भयेप्राजापत्याः पस्पृधिरेततोऽसुरा अतिमानेनैव कस्मिन्नुवयं
जुहुयामेति स्वेष्वेवास्येषु जुह्वतश्चेरुस्तेऽतिमानेनैव पराबभूवुः तस्मान्नातिमन्येत प
राभवस्यहैतन्मुखंयदतिमानः। अथदेवा अन्योन्यस्मिन्नेव जुह्वतश्चेरुस्तेभ्यः प्र।

ब्रा· जापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो हैषामास यज्ञो हि देवानामन्नं २ ते होचुः कस्मिन्न इदं भ।
रु· विष्यतीति तेनैमममममेमेव न सम्यादयाञ्चक्रुस्तेऽदासम्पाधोतुरात्निमेवास्मिन्नन्ना
१२ मैहैसयोनऽजेच्छन्तिन स्यन्नः इदं भविष्यतीति तेनैच्छन्तिनस्मिन्नात्मिमाजनन्त २ सहैद
117 स्पतिः सविता२मेव प्रसवायोपायावत्सविता वै देवानां प्रसवितेदम्मे प्रसुववव
नप्रसूतः इदमुन्नयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रासुवत्तत्सवितृप्रसूत उदनयत्स
इदं सर्वमभवत्स इदं सर्वमुदनयत्प्रजापतिं ह्युदनयन्त्सर्वं ह्येवेदं प्रजापतिः। १२
स्तेनैसैतामेवोर्ध्वां दिशमुदक्रामन्तस्माद्यस्त्वेदेयस्मैनैषोर्ध्वांद्दस्यातेद्दिशिमेवा

ङ्ः ४ तद्येऽस्मात्पुरा वाजपेयेनायजन्त त एतां ह स्मैवोर्ध्वां दिशमुत्क्रामन्त्यविन्दन्तस्यो
पाविनैव ज्ञानन्युते येन प्रस्नव रूपान्तनोर्ध्वां वीनेष प्रत्यवरोहन्ति ५ ते ते ह्येय यजन्त।
स इदं सर्वमभवन्नस इदं सर्वं सृजयत्प्रजापतिं सृजयत्सर्वेषु ह्येवेदं प्रजा
पतिस्ते ते स्ते तामेवोर्ध्वां दिशमुत्क्रामन्त ६ तद्येऽस्मात्पुरा वाजपेयेनायजन्त प
ताः ह स्मैवोर्ध्वां दिशमुत्क्रामन्ति तत स्यौपाविनैव ज्ञानन्युते येन प्रस्नव रूपन्तं।
तोर्ध्वां वीनेष प्रत्यवरोहन्ति ७ स यो वाजपेयेन यजते स इदं सर्वं भवति स इदं
सर्वमुज्जयति प्रजापतिं सृजयति सर्वं ह्येवेदं प्रजापति ८ तद्दाहुः न वाजपे

ब्रा॰ येन यज्ञेन तं सर्वमाप्नवाम इदम् सृजन्त यन्ति यो वाजपेयेन यजते प्रजापतिं स उज्जयति
न॰ सर्वं ह्येवेदं प्रजापतिः स इदं न किंचन परिशिनष्टि तस्मै स्वरः प्रजापातेः पापीयसीम
११८ भिनोति ४ तिन्नड्वै यज्ञेनैव यपवमेते यत्नेकृश्मे विष्णुक्रमो यज्ञवृः साममतो ये
118 प्रनस्तयस्तपदं याजयेषुरेश्राट्वैवैनस्पयज्ञस्सस्पस्र ह्रियंदेने विद्वांः सोयाज्ञ।
यन्ति तस्मात् यजेतैव ५ स वाजपेयब्राह्मणस्यैव यज्ञो यदेनेन बृहस्पतिरयजत
ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणो थो राजन्यस्य यदेनेनेन्द्रो यजत क्षत्रं हीन्द्रः क्षत्र ११८
ं राजन्यः ॥ राजसूय एव राजसूयं राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति न वै ब्राह्मणो राज्या

यालमवरुन्धै राजसूयेंपरं वाजपेयेनम् ।२ राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति सम्रा
ड्वाजपेयेनावरं हि राज्यं परं साम्राज्यं कामयेत वै राजा सम्राड्भवितुमवरं हि
राज्यं परं साम्राज्यं न सम्राट् कामयेत राजा भवितुमवरं हि राज्यं परं साम्रा
ज्यम् ।३ स यो वाजपेयेनेष्ट्वा सम्राड्भवति स इदं सर्वं संवृङ्क्ते स कर्म्मणः कु।
र्म्मणः पुरस्तादेतां सावित्रीमाहुतिं जुहोति देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञ
पतिं भगायेति ।४ तद्यदेवाचो बृहस्पतिः सवितारं प्रसवायोपाधावत्सविता।
वै देवानां प्रसवितेदं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत उदजयानीति तदस्मै सविता प्रसवि

श्रा॰ नाप्रासवन्नस्मवितुःप्रसूतउद्जयद्देवमेवैषएतन्सवितारमेवप्रसवायोपधाव।
ह॰ तिसविताचैदेवानांप्रसविताचैदस्मैप्रसूतंवन्नस्यसूतउदग्रुज्जयानीतितदस्मैसवि
११९ ताप्रसविताप्रसौतितेनस्मवितुःप्रसूतउज्जयति ॥४॥ तस्मादाहदेवस्यसवितुःप्र।
119 सवयत्सप्रसवयत्यपतिंभगायदिव्योगंधर्वःकेतपूःकेतन्नःपुनातुवाचस्प।
तिर्वाजन्नःस्वदतुस्वाहेतिप्रजापतिर्वैवाचस्पतिरन्नंवाजःप्रजापतिर्नइदमद्या
न्नंस्वदत्वितिमेवैतदाहसप्तामेवाहुतिंजुहोत्यायसःसप्तायाप्तयःहोसेतन्मकमोर
सम्भवतिप्रसवत्रपतेयसंभवति ॥६॥ ब्राह्मणम् ॥ अथशेरव्हातिसर्वेताधैवतस्मा ११९

ह्यावं स्तुतशस्त्राण्यथैनामृतानानेवाग्निष्टोमिकानादानरशस्त्राण्याग्रयणान् ।
अथ पृष्ठ्यानि शस्त्राणि तद्यदेवैतेनैवा उदजयंस्तदेवैष एतेनोज्जयति २ अथ षो
डशिनः शस्त्राणि तद्यदेवैतेनेन्द्र उदजयत्तदेवैष एतेनोज्जयति ३ अथैतानां ।
वाजपेयग्रहान् शस्त्राणि ध्रुवस्तदेवान्सर्वस्मान्तः सप्तदशप्रजापतिर्दीनो ।
सीन्द्राय वाजपेयं शस्त्रामेवैतेयोनिरिन्द्राय वाजपेयं समितिसान्द्यमेषां वै ।
लोकानामनन्तमेव ध्रुवः यं पृथिवीमसमेवैतेन लोकमुज्जयति ४ अथ पञ्चदशवा
कुलसंस्थोम सप्तदशप्रजापतिर्दीनो सीन्द्राय वाजपेयं शस्त्रामेवैतेयोनिरि

ब्रा॰ न्द्राय त्वा जुष्टतममिति सादयत्येषां वै लोकानामयमेव व्योमेदमन्तरिक्षमन्त
२॰ रिक्षलोकमेवैतेनोज्जयति ५ पृथिविसदं त्वान्तरिक्षसदं दिविसदं देवसद।
१२॰ न्नाकसदमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जु
120 ष्टतममिति सादयत्येष वै देवसन्नाकसदेष एव देवलोकमेवैतेनोज्जयति ६
अपां रसमुद्वयसं सूर्ये सन्तं समाहितं अपां रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णा
म्युत्तममुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जु। १२॰
ष्टतममिति सादयत्येष वा अपां रसो योऽयं पवते स एष सूर्ये समाहितः सू।

योऽस्मवनमाप्तमेवैतेन सर्वमुज्जयति ७ यद्वा उज्जितयो ऽन्तो विप्रायमतिम
तेषां विशिशियाणां बोद्धमिषमूर्जं समग्रमन्नपयामग्रहीतो सील्वायत्वा
त्वं ऐश्वर्यं मेघतयोतिरिक्तायत्वाऽन्नमुतमसितिमादयन्त्वैरसोरसमेवै
तेनोज्जयति ८ नानावापना ऽपेचवाजपेयग्रहानगृह्णाति प्रजापतिमाप
नोत्युज्जयति यो वाजपेयेन यजते स वै सप्तदशो वै प्रजापतिः पञ्चवाऽऋतवः सं।
वत्सरस्य तत्प्रजापतिमुज्जयति तस्मात्सप्तदशवाजपेयग्रहानगृह्णाति ९ स
प्तदशस्तोमग्रहानगृह्णाति सप्तदशग्रहाग्रहान्प्रजापतेर्वोपत्नसंयसी

ब्रा॰ यन्तीमस्यैषउग्रावर्त्ततः सत्यं श्रीर्ज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तमः सुरैतेनैवैतदुभे
ह॰ ञ्जयत्सीञ्जयतिसर्वं वा एष इदमुज्जयति यो वाजपेयेन यजते प्रजापतिं ह्युज्ज।
१२ यति सर्वमु ह्येवेदं प्रजापतिः १० स यत्सप्तदश सोमग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो
वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मै
12 तत्सत्यं श्रियं ज्योतिरुज्जयति ११ अथ यत्सप्तदश सुराग्रहान्गृह्णाति स।
प्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतैवै
वास्मै तदनृतं पाप्मानं तम उज्जयति १२ त उभये चतुस्त्रिंशद्ग्रहाः संपद्यन्ते त्र १२

यस्मिंः शीर्ष्णे देवाः प्रजापतिमश्नुवंस्तस्मिंः शीर्षन्नु प्रजापतिमश्नुवन्ति ॥ १२ ॥ अथ यत्र
राजानं क्रीणाति तद्धितानः प्रतिवेशतः केशवात्पुरुषात्सीसेन परि-
स्रुतं क्रीणाति नवा एष स्त्री न पुमान्यत्केशवः पुरुषो यदह पुमांस्तेन न स्त्री य-
द्व केशवस्तेनो न पुमान्नैतदयो न हिरण्यं यत्सीसं नैष सोमो न सुरा यत्परिस्रु-
तस्मात्केशवात्पुरुषात्सीसेन परिस्रुतं क्रीणाति ॥ १४ ॥ अथ शष्पैस्तोक्मैर्लाजैः ।
वपन्ति पुरीतमेवास्मिंस्तपश्यात्तत्समस्मत्रेन्सोमग्रद्दास्नसराग्रद्दाश्लमद्धमाट्यामे
ति तस्माच्छष्पैस्तोक्मैर्लाजैर्वपन्ति पुरीतमेवास्मिंस्तपश्यात्तत्समस्मन् ॥ १५ ॥ अथ यत्र

ब्रा॰ उरुश्चेयाद्धारा वसतीवरीरुपासादयन्ति तद्यद्वयाद्धारा नेष्टापवीस्मृतेरुपासादयति
रु॰ दतिमतः पात्राण्युभयवद्भवन्ति एतमेवएतमेतस्मीनो ध्वर्युः सोमग्रहान्गृह्णा
१२२ ति पश्चाद्दत्याङ्ङासीनो नेष्टा सुराग्रहान्सोमग्रहमेवाध्वर्युर्गृह्णाति सुराग्रहं।
नेष्टा सोमग्रहमेवाध्वर्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टैवमेवैत्राक्रमयासहृत्लीनः
१६ नप्रमञ्चमतमध्वर्युः सोमग्रहमतिहरति नशंचमतन्नेष्टा सुराग्रहन्नै।
ज्योतिर्मतममृतं स्सृजावेति १७ उपर्युपर्येवातमध्वर्युः सोमग्रहन्धारय। १२२
मधोधोतन्नेष्टा सुराग्रहं संस्रवोस्यः मेनं सर्वस्मात्पाप्मनो विवृहति तस्मित्र

तावच्चैवैनो भवति यावद्ब्राह्मणस्याग्नौ लोमादयतः ९ अथाध्वर्युः हिरण्यपा
त्रेण मधुग्रहं गृह्णाति तमाध्ये सोमग्रहाणां सादयत्यथोऽन्यान्ग्रहान्गृह्णाति ध्रु
ध्रुवमथैतान्सोमग्रहाननु ममेत्तोत्रस्विज्ञोऽवममेशुक्रावनीयच्छ्रहतिनाभ्य
तयत्न्वपमाध्यन्दिने सवने मधुग्रहस्य चमसस्य ग्रहाणाम्श्वोघतेन स्यातः ९
ब्राह्मणम् २ आग्नेयमग्निष्टोम आलभते अग्निर्वा अग्निष्टोमोऽग्निष्टोममेवै
तेनोज्जयत्यैन्द्रमुक्थ्येभ्य आलभत ऐन्द्राण्युक्थ्यान्युक्थ्यान्येवैतेनोज्जय
त्यैन्द्रं षोडशिन आलभत इन्द्रो वै षोडशी षोडशिनमेवैतेनोज्जयति १ सार।

श्रीः स्वतः समुद्रश्यामायस्तोयामालभते। तदेतद्दन्तिरात्रे सतिरात्रे रूपं क्रियते प्रजा
रु॰ पतिमापष्ठउज्जयति यो वाजपेयेन यजते संवत्सरो वै प्रजापतिस्तदेतेन सा
१२२ स्तेनैनमाप्रिज्जयति तिम्मादेतद्दन्तिरात्रे सतिरात्रे रूपं क्रियते २ अथमह।
ह्रुउज्जेषेभ्यो। वशांश्श्रिमालभतऽएवैव वशाऽश्श्रियेऽदिदमस्याममूलिवाशु।
लेचाद्राघेप्रतिष्ठितेनैनेवं वशाऽश्श्रिरवम्मापष्ठउज्जयति यो वाजपेयेन य।
जते ब्रपेयः द्रवैनामैतघद्राजपेयं विशो वै मरुतोव्रं वै विशउज्जेषेभ्यः स्वश्चि १२२
मापवऽर्द्वेदेउज्जेषवन्मोयाज्याउवाकेयघुज्जेषवन्मोनविदेट्पियेपवकेचमा

हन्मो स्मात्तान्नु वै देवा एव वशामश्विन्यं ये हि वशामश्विन्नु विन्देदप्येव कां वा वशाम्
स्यात् ॥ ३ ॥ तस्मा आज्याग्रह्यद्धोतामाहेन्द्रं ग्रहमन्वग्रहं सन्ति न दक्षे वपया प्रचरे
युरेष वा स्व स्यत्ति निष्क्व वल्मो ग्रहो यन्माहेन्द्रो ष्येत त्रिष्क्व वल्ममेव स्तो त्रेनिष्क्व
वल्मः ॥ शहृ मित्रो वै यजमानस्तन्मध्यत एवैतद्यजमाने वीर्यं दधाति तस्मा
दस्या ग्रहवपया प्रचरेयुः ॥ ४ ॥ देवा वै दानानि ग्रह्यं यन्ति । ततो ह्येषां अन्न हा स्व
स्मीयं हि हिरण्वयति स कृदभिचारयति यमनमवदानाग्र्यो यो प्रभृति स कृत्स
कृत्स्नं वयति हि ह्यभिचारयति न यमन्नमवदानानि न घर्हश्रोता हि हिरण्वयति

श्रा· न्वैषा कृष्णला भवत्यथ यदेवैतैः प्रचरन्ति तेन दैवीं विशमुज्जयत्यथ यथाहैतिमानुषे
५· विश उपहरन्ति तेनो मानुषीं विशमुज्जयति ५ नेदन्तथानक्षयेत् । इलति
१२४ वापश्चपो यज्ञस्य यथादेसेति वापशयज्ञपयायप एवं करोति तस्माद्यैवैतरेघांप
शूनां वपाभिः प्रचरन्ति तद्दैवतस्यै वपया प्रचरेदुरेकधावदानानि श्रपयन्ति ।
124 न मानुषे विश उपहरन्ति ६ अथ सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभन्ते तेषां सर्वे
तूपरा भवन्ति सर्वे श्यामाः सर्वे मुष्कराः प्रजापतिं वा एष उज्जयति यो वाजपेये १२४
न यजते ते वै प्रजापतिः पशवोऽथ त्वं तत्प्रजापतिमुज्जयति सोमो वै प्रजाप ।

तिः पशुर्वै प्रमदं सोमस्तस्यतं प्रजापतिः प्रजनयति सप्तदश भवन्ति सप्तद।
शो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिं प्रजनयति ७ ते वै सर्वे तूपरा भवन्ति। पुरुषो वै प्र।
जापतेर्द्दिष्टं सोऽयं तूपरो विषाणानां तूपरो वा अविषाणः प्रजापतिः प्राजा
पत्या पतेन तस्मात्सर्वे तूपरा भवन्ति ८ सर्वे श्यामाः। हेवै श्यामस्य रूपे शुक्लं।
चैव लोम कृष्णं च द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या पतेन तस्मात्सर्वे।
श्यामा भवन्ति ९ सर्वे मुष्कराः। प्रजननं वै मुष्करः प्रजननं प्रजापतिः प्राजाप
त्या पतेन तस्मात्सर्वे मुष्करा भवन्ति १० ते वै रापवं समृद्धाः पशवो य एवं समृद्धा

ब्रा॰ त्रविन्देदपिकतिपयापवैवं समृद्धास्तुः सर्वं ह्येवेदं प्रजापतिः १० तद्धैके
स्तृ॰ नावरुणमालभन्ते यद्दिवै प्रजापतेः पशवस्ति वागेव तदेतद्धावप्रजयाम ३।
१२५ तिवदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्सर्वं वा इदं प्रजापतिर्ये हीमे लोका यदिदं किंच
स यदेवैषु लोकेषु वागवदति तद्धावप्रजयति तस्मादु तं नाद्रियेत ११ तेषामा
तृयत्रैत्रावरुणो वामदेव्यमनुशंसति तदेषां वपाभिः प्रचरेयुः प्रजननं वै
वामदेव्यं प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्यापते तस्मादेषामत्र वपाभिः प्रचरे। १२५
युः १२ अथैष्टानुयाजा भवन्ति। अथ यदेतैर्वा वथैषां हविर्भिः प्रचरन्ति

125

सोन्तोन्तो वै प्रजापतिस्तदंततन एवैनत्प्रजापतिमुञ्ज यमस्य यस्तुगा प्रवरेय
घाय मधानमेच्छन्त्साल्लंगवासक्त ततः स्मादेवत्तत्तस्मादेषामवद्दविर्भिः
प्रवरन्ति ९२ नेदंतथानऊर्यो। ध्यलन्ति वापष्यो यत्तपश्यादेमेति वापष्यत्त
पथ्याधएवं करोति तस्मादेवैतनेषांपशूनां वपाभिः प्रवरन्ति न देवैनेषां व
पाभिः प्रवरे ग्रुयदेवैतनेषांपशूनां हविर्भिः प्रवरन्ति न देवैनेषां हविषा
प्रवरे ग्रुरेकाव्वावामाभवसेकायास्मैकदेवमाहिप्रजापतये स्वपां शृन्का
च्छागानां हविषोव्वृहीति प्रजापतये स्मेवोपां शृन्काच्छागानां हविः

ब्रा॰
रा॰
१२६

प्रसितं प्रेष्ठेति वषट्कृतेन जुहोति ४ ब्राह्मणम् ३ तद्वै माध्यन्दिने सवनेऽभिषिञ्च।
ति। माध्यन्दिने सवन आजिं धावन्त्येष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादि।
माः प्रजाः प्रजातास्तमेवाच्छेन लं तु प्रजायन्ते तन्मध्यत एवैतत्प्रजापतिमुज्ज।
यति १ अगृहीते माहेन्द्रे। एष वा इन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्के
वल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानस्तदेनं स्व एवायतनेऽभिषि
ञ्चति तस्मादगृहीते माहेन्द्रे २ अथ रथमुपावहरतीन्द्रस्य वज्रोसीति वज्रो वै र १२६
थ इन्द्रो वै यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वज्रोसीति वाजसा असीति वाजसा हि रथस्तया

126

घैवाजं सेदिमत्र मैवाजस्य त्यायमत्र सुजयन्तित्येवैतदाह ३ तेन शृं श्रीतमन्ना।
द्वैघम्भववर्नयति। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्यत्र मैवाजो न्व प्रसवे मा
तरं महीमित्येवैतदाहादितिं नाम वचसा करामहे इती यं वै पृथिव्यदितिस्त्स्या
दाहादितिं नाम वचसा करामहे इति यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेशायस्यां ह्ली।
दं सर्वं भुवनमाविष्टं तस्यां नो देवः सविता धर्म साविषदिति तस्यां नो देवः स
विता यजमानं सुवतामित्येवैतदाह ४ अथाश्वानभिषिञ्चति। सवनाया।
भवनीयमानानत्र पिता वोदानीतानश्वोह वा अग्रे स्वं बभूव सोऽग्नेः संभवन्

ब्रा॰ सर्वैः समभवत्स सर्वो हि वै समभवत्तस्मात्सर्वैः पड्भिः प्रतितिष्ठत्येकैकमेव पा
नृ॰ दमुदस्य तिष्ठति तेन घेवाप्याद्रवती यन्नेवैनमेतत्समर्द्धयति कृत्स्नं करोति
५२ स्मादश्वानड्डिरम्लतति स्वपनायाभ्यवनीयमानात्त्वपि नावोदानीतान् ५
127 सोभ्युतस्यः श्वन्ना रम्स तमस्रभेषजमपाप्तुतस्य शान्तिं स्वाभवन वाजिन इत्मने
नापि देवीरापो यो वऊर्मिः प्रतूर्तिः ककुन्मान्वाजसास्तेनायम्वाजं सेदित्यत्र
सैवाजस्तेनायमत्र प्रभुञ्जयतित्येवैतदाह ६ अथ रथं युनक्ति। स दक्षिणां युग्यमेवा ५२
ये युनक्ति सव्या युग्य वा अग्रे मानुषे युंज्येवन्देवत्रा ७ स युनक्ति वातो वा मनो वेति।

नवैवानाकिंचनाशीयोस्मिन्नमनमःकिंचनाशीयोस्मिन्नस्मादाहवानो।
वामनोवेनिर्गंधर्वाःसमविंशतिःनेग्रेग्रमगुजनचिनिर्गंधर्वाद्रवाग्रग्रे
गुगुन्नस्तेपग्रेग्रमगुंजेस्तेनाग्रंजेविन्येवैनदाहहेत्रस्मिंजवमादगुरिविनये।
स्मिंजवमादगुस्तेनविचिजवमादथविन्येवैनदाह ८ अथसव्यागुंपगुनक्ति।
वातरंहाभववाजिन्युज्यमानइतिवाताजवोभववाजिन्युज्यमानइत्येवैनदाह
इन्द्रस्येवदक्षिणःश्रियैधीत्येवचेन्द्रस्यदक्षिणःश्रियैवयजमानस्यश्रियैधीस्व।
वैनदाहयुंजंतुत्वामरुतोविश्ववेदसइतियुंजंतुत्वादेवाइत्येवैनदाहातेत्वष्टाप।

श्री:
स:
१२८ त्सृजन्वंद्यथावितिलाग्रतिरोहितमिवास्याथद्वितीयम्प्रष्टिंयुनक्तिसव्याम्प्रष्टिंवाग्र
ग्रेमातृवेष्टेवंदेवञा ९ सयुनक्ति। जवोयस्तेवाजिन्निहितोगुहायःश्येनेपरी
त्तोअचरच्चवातइतियवोयस्तेवाजिन्नृणमश्वायपत्तिर्हितस्तेननःसंयत्तेप्रजाप
तिसृजइत्येवैतदाह। तेननोवाजिन्बलवान्बलेनवाजजिच्चभवसमनेच।
पारयिष्णुरित्यन्नस्यैवाजोजिद्धिनयप्यस्मिंश्चतोयत्तेदेवसमनरसंयत्तेप्रजा
पतिसृजइत्येवैतदाह १० तेवाएतएवत्रयोयुक्ताभवन्ति। त्रिवृद्धिदेवानांत। १२८
द्धिदेवानामपिप्रष्टिंयुनक्त्येवचतुर्थंवेतिमानुषोहिसनेयुक्तःस्यमभवतितद्वा।

तर्थं पशुपयुञ्जदहानिनस्मात्पीतरस्मिञ्जनपतपवत्रयोग्रुक्राभवद्यन्तिचिह्नु
ष्टिदेवानांनष्टिदेवत्रायिप्रष्टियुगपवचनर्थांवेतिमानुषोदिमनंयत्रदासन्म
वतिनत्वनर्थंपशुपयुञ्जदहानि ॥ अथवाहस्पत्यवरुत्रैवारं समदशशास्त्रवत्रि
वेपस्याःत्रमाणपशुञ्जयतियोवाजपेयेनयजतेत्रणयः द्वैनामैनद्यघ्नञ्जपेयेन
यदेवैनदत्रसुदत्तैषीनादेवास्मापनकरोति ए अथयदाहस्पत्योभवति।द्दहस्प
तिर्देनमग्रदत्तयनत्स्माद्धाहस्पत्योभवति ए अथयत्रैवारोभवति।त्रयस्त्रैवेद
हस्पतिरेनेवैत्रलणापन्नत्रेयश्रीवारास्तस्मात्रैवारोभवतिसमदशशारांभवति गो

ब्रा॰
त्र॰
१२५
129

सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिमुन्नयति ५ तमश्वानवघ्रापयति । वाजिनः
ति वाजिनो ह्यश्वास्तस्मादाहुर्वाजिन इति वाजं जितं स्यत्रमेवाज्ञो त्र जितं स्मै वै ।
तदाहुर्वाजं सरिक्षन्त स्याजिं हि स रिक्षन्तो भवन्ति हृदस्यैते भागमवजिघ्र
न्तीति हृदस्यैते स्वं भागं भवति तस्मादाहुर्हृदस्यैते भागमवजिघ्रन्तीति न्तयद ।
श्वानवघ्रापयन्ता मन्त्रयानीति तस्मादाश्वश्वानवघ्रापयति ५ ब्राह्मणमश्व
न्तयदाजिं धावन्ती । समेवैतेन लोकमुज्जयन्त्यथ यद्बृहत्सारथयः के साममगायन्ति ता १२५
भिरप्युदप्रितेन्नरिक्षलोकमेवैतेनोज्जयन्त्यथ यद्यूपं रोहन्ति देवलोकमेवैतेनोज्ज

यन्तितस्माद्वाएतत्त्रयंक्रियते ।१ सत्रस्यारथचक्रमधिरोहति । नाभिदघ्नउद्धित
देवस्याहंसवितुःसवेसत्यसवसोबृहस्पतेरुत्तमंनाकंरुहेयमितियदिब्रा
ह्मणोयजतेब्रह्महिबृहस्पतिर्ब्रह्महिब्राह्मणः ।२ अथयदिराजन्योयजतेदे
वस्याहंसवितुःसवेसत्यसवसइन्द्रस्योत्तमंनाकंरुहेयमितिक्षत्रंहीन्द्रः
क्षत्रंराजन्यः ।३ त्रिःसामाभिगायति । त्रिरभिगीयावरोहतिदेवस्याहंसवि
तुःसवेसत्यप्रसवसोबृहस्पतेरुत्तमंनाकमरुहमितियदिब्राह्मणोयजतेब्रह्महि
बृहस्पतिर्ब्रह्महिब्राह्मणः ।४ अथयदिराजन्योयजतेदेवस्याहंसवितुःसवेस

मध्यमवसस्तस्तोत्रमत्राकमहृदमितितत्त्वंदीक्षःतत्त्वंराजन्यः ५ अथस
ब्रा· प्तदशाइतीनजुहोत्यत्संसमितिवंति। शतीवआग्नीधात्प्रजापतिंवाएषउज्जय
ह्र· तियोवाजपेयेनयजतेवागैवप्रजापतिरेषावैपरमावाग्यासप्तदशानांबृह
१३· तीनांपरमामेवैनद्वाचंपरमंप्रजापतिमुज्जयतिसप्तदशभवंतिसप्तदशोवै
130 प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ६ अथैतेषांदुन्दुभीनामेकंयजुषाहन्तित
त्सर्वेयजुषाभवन्ति ७ सम्राडिति।बृहस्पतेवाजंजयबृहस्पतयेवाचंवदत १३·
बृहस्पतिंवाजंजापयतेतियदिब्राह्मणोयजतेब्रह्महिबृहस्पतिर्ब्रह्महिब्राह्मणः।

णः ८ अथ यद्दिग्रानृग्रो यजन्त । इन्द्रवायवं जयेन्द्राय वाचं वदन्ते इन्द्रवायवं जाप
यतेति तद्यं हीदं तद्यं ग्राज्ञः ९ अथैते षां जिह्मस्तायै षोडश्य पुनरास्त नेषे
तेषामृतुभिर्नामैके यज्ञघोषा वदन्ति निनमैव यज्ञघोषा वदन्ता भवन्ति १० स
प्रावदत्ययो । प्राणः सामान्या सेवाग्भूय याचूर्द्दस्पतिं वान मन्त्रीञपतान्नीञप ।
तत्रूर्द्दस्पतिं वातेवनस्पनयो विभृग्वृधमिति यद्द्विग्राह्मणो यजन्ते अथ स्वाहेत्युदू ।
स्पतिर्ब्रह्म यद्विग्राह्मणः ११ अथ यद्दिग्रानृग्रो यजन्त । प्राणः सामान्या सेवाग्भू
यये न्द्रवानमन्त्रीञपतान्नीञपते नृग्वानम्बुनस्पनयो विभृग्वृधमिति तद्यं ही

ग्रा॰ र॰ ।३। दुःतद्वैसर्वमाप्नोति ।१२ अथवैयस्मात्। ह्रात्रउवस्तुसप्तदशाप्रव्यायाथान्वविष्यतिया
वैवापकःप्रव्याथस्मावौस्मिर्यैप्रजापतिर्यथयावत्सप्तदशाप्रव्याथास्मावाने
नबहूनापतिः ।१३ नयह्रात्रयः प्रविष्यन्ते। एवैप्रजापतेःश्यामतूपरायह्रात्र।
अतस्मादेकःसन्बहूनामीष्टेयद्वैवचतरदरःप्रजापतिश्चवतरात्रोरात्रयः।
तस्मात्रयःप्रविष्यतिसप्तदशाप्रव्यायाथान्वविष्यतिसप्तदशोवैप्रजापति
स्सप्रजापतिमुज्जयति ।१४ अथयंयज्ञमायुनक्ति। तेयजमानमाप्नोतिष्ठतिदेव ।३।
स्यादहंसवितुःसवैसत्यप्रसवसोऽहस्पतेर्बोजजितोवाजेषमिति ।१५ त।

13/

यद्यैवादो बृहस्पतिः सविता प्रसविता यो पाथावन्तः सविता वै देवानां प्रसवि
नेदम्मे प्रसववन्तस्सन्त विप्रत्सः दस्रुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रस्
वन्तस्सन्तः स्उदज्जयद् एवमेवैष एतन्सविता रमेवप्रसवाय योपथावति सविता
वै देवानां प्रसविता नेदम्मे प्रसववन्तस्सन्तः रद्ज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसवि
ता प्रसौति तत्सवितृप्रसूत उज्जयति शृवेवत् ९ अथ यद्यं ध्यैरोरत्ने वासी वा
ब्रह्मचारी वैतयज्ञ रथी यात्मो वाष्पाय वाचयति वाजिन इति वाजिनो ह्यश्वा
न्स्मादाह वाजिन इति वाजनिजितनश्य ब्रह्मैवा जो ब्रजितन रस्मैवैन दादायनस्य भ्रु

ब्रा॰ वन्तश्च धनो दिक्षमृत्वन्तो यावन्ति योजनानि समानानि इति योजनशो हि मिमा
ऋ॰ नाय धात्रे यावन्ति काष्ठां गच्छेतेति यच्छैनानन्तरानाष्ट्रादं तां स्मिन् दिं स्तु।
१३२ रेवमेतद्राद्धधावन्त्यानि माक्लिर्दुह्वमीनभिसामगायति ७ अथैताभ्यां
जगतीभ्यां जुहोति। वाजवा मंत्रयते यदि जुहोति यद्यनु मंत्रयते समानमेव।
132 वेयुः ८ सजुहोत्येष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बंधो अपि कक्ष।
आसनि। क्रतुं दधिक्रा अनु संसनिष्यदत्पथामंकांस्यन्वापनीफणत्स्वा १३२
हा ९ उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः श्येनस्येव ध्रज

तोश्वंकसंपरिदधिक्राव्णसहोर्जातरित्रतःस्वाहेति २० अथोन्नवेणाविचेन ।
जुहोतिवाजवामंत्रयतेहूयन्तयस्माज्जुहोतिवाजवामंत्रयतेयदिजुहोतिय
द्यतुमंत्रयतेसमानएववंधुरेतानेवैनदश्वान्यावनउपवाजयत्यमेतेणवीर्यं।
न्दधातितिस्रोवाइमाःपृथिव्यश्चयमद्देकाष्ठेश्चस्याःपरेताएवैनदुज्जयति २१
सोत्तमन्त्रयते।शन्नोभवन्तुवाजिनोहवेषुदेवतातामितद्रवःस्वर्काः।जंभयं
तोहिंवृकंरक्षांसिसनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः २२ तेनोअर्वन्तो।हवनश्रुतो
हवंविश्वेशृण्वन्तुवाजिनोमितद्रवः।सहस्रसामेधसातासनिष्यवोमहोयेधन

वा॰ नंःसमिध्येद्धंजुहुयात् २३ वाजेवाजेवतवाजिनोनोधनेषुविप्राअमृताऋतज्ञाःअ
न॰ स्यमध्वःपिबतमादयध्वंतृप्तायातपथिभिर्देवयानैरिति २४ अथबार्हस्पत्ये
१३२ नचरुणाप्रत्युपतिष्ठते।तद्यदुपस्पृशत्यन्नंवाएषउज्जयतियोवाजपेयेनयजतेन्न।
पेयंहवैनामैतद्यद्वाजपेयंतद्यदेवैतदन्नमुदजैषीत्तेनैवैतदेतांगतिंगत्वासंस्पृ
133 शत्येतदात्मन्कुरुते २५ सउपस्पृशति।आमावाजस्यप्रसवोजगम्यादित्यन्नंवैवाज
आमान्नस्यप्रसवोजगम्यादित्येवैतदाहेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपेइतिद्यावापृ १३२
थिवीहिप्रजापतिरामागन्तांपितरामातराचेतिमातेवचहिपितेवचप्रजापति

गमासोमोऽश्रस्तवेनगम्यादितिसोमोहिप्रजापतिः २१ नमस्यानवघ्रापय
ति। वाजिनइतिवाजिनोह्यश्वास्तस्मादाहवाजिनइतिवाजजितइत्यन्नंवैवाजो
ऽन्नजितइत्येवैतदाहवाजंससृवांसइतिसरिष्यन्तइतिवाऽग्रऽआहसरिष्यन्तः
वरितर्हिभवन्त्यथान्तेससृवांसइतिससृवांसइवह्यन्तेभवन्तितस्मादाहससृवा
ंसइतिबृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेतिबृहस्पतेर्ह्येषभागोभवतितस्मादाहबृहस्प
तेर्भागमवजिघ्रतेतिनिमृजानाइतितद्यजमानेवीर्यन्दधातितद्यदस्मानवघ्रापय।
नीमसृजन्यानीतिवाग्रग्रेवघ्रापयन्त्यथाग्रेमसृदन्नैवमितितस्मादाग्रस्मानवघ्रा।

श्रा॰ पघ्नति २० अथैतेषामाजिसृतां रथानामेकस्मिन्वैश्यो वा राजन्यो वा पापाश्चि
५॰ नो भवति स वै हैतेन राधयां श्रोणाश्रुपविशाम्न साधर्त्तुं स्य यजमानस्य शूद्रेयाना।
१२४ गामश्रुत्रद्दमाद्दायनिष्क्रामत तस्मिन्वैश्यस्य वा राजन्यस्य वा पापाणा वा यन्नो यनेच्छा।
134 परयाद्दाराग्निराग्रह्दानाद्दायतिक्रामति स तत्र त्वेनेन शालापर्यैमेकं वै श्यस्य वा
राजन्यस्य वा पापाणा वाद्घदाद्दानेन तस्म त्रिष्क्रीणामीति स तं वै श्रीज्योतिः सो
मो नत्तेपापमानमः स्वरामततमेवैतत्स्त्रि यत्न्योति यजमानेद्याम न्तेन पाप्मा। १२४
नानमस्मा वैश्यं विध्यतितेः सर्वे भोगं कामयेतनतेऊहतेथेनं सहिरण्यपात्रमेव

मधुग्रहं ब्राह्मणो ददाति नेद्ब्राह्मणो ददृशमन्नमाशुगात्मं पन्नेस्तनं स्वाशुर्हिरण्मनो।
न्मयं भोगं कामयते तेऽक्रन्ते २८ ब्राह्मणम् ५ अथ स्त्रवं वाऽस्य विलापयं नीका।
दाया। द्रवनीयमैत्तिमपनाद्वादशामीर्न्त्रहोतिवावावयतिवायदिन्नहोतिय
द्विवाचयतिममानववंपुः १ सन्नहोति। पयेस्वाहा स्नायपयेस्वाहा पिन्नायस्वाहा
क्रन्तवेस्वाहा वसवेस्वाहा दर्भेन्तयेस्वाहा हेह्नुग्यायस्वाहा ह्नुग्यायवैनंः शिनाय
स्वाहा विनंः शिनग्रंन्नायनायस्वाहा न्नायभौवनायस्वाहा भुवनस्यपतयेस्वा
हाधिपतयेस्वाहेत्येता द्वादशामीज्न्नहोति द्वादश वै मासाः संवत्सरः संवत्सरः।

ब्रा॰ प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तस्यैवास्याप्तिर्यासंपत्तामेवैतज्जयन्ति तामात्मन्कु
ह॰ र्वते २ अथ षष्ठमी। छन्दोतिवावाचयतिवा यदिन्द्रछन्दोति यदिवावाचयन्ति समा
१३५ नपद्ववेधुः २ सवाचयत्यायुर्यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञे।
135 न कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतामित्येताः षड्ढमीर्वाचयति
षड्वा ऋतवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तस्यैवास्याप्तिर्यो
संपत्तामेवैतज्जयन्ति तामात्मन्कुर्वते ४ अष्टाश्रिर्यूपो भवत्यष्टाक्षरा वै गाय १३५
त्री गायत्रमग्नेश्छन्दो देवलोकमेवैतेनाभिजयन्ति समदशाभिर्वासोभिर्यूपो वे।

ष्ठितो वा विग्रथितो वा भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ५
गोधूमं च षालं भवति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिष्ठः सोयमन्वगतो वै पुरुषस्यौष ।
धीनां नेदिष्ठतमां यद्गोधूमास्तेषां त्रयवागस्ति मनुष्यलोकमेवैतेनोज्जयति ६ गा
र्हेष्वा वाय्ययो नीहारो भवति पितृदेवत्यो वै गार्हः पितृलोकमेवैतेनोज्जयति सप्त
दशारत्निर्भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ७ अथ नेष्टा प ।
त्नीमुदानेष्यन्कौशं वासः परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवसना
न्नवनाहैवा एष यज्ञस्य यत्पत्नी तामेतन्नाभीयन्ते प्रमादश्चमन्यवमस्ति वै पत्न्या अमे

ब्रा॰ ध्यं यदवाचीनं नाभेर्मेध्यं वै तदर्भाक्तद्यदेवाः स्याग्रमेध्यं तद्देवाः स्यापन्नहं भैर्मेध्यं कृत्वा
न॰ पैनां प्राचीं यज्ञं प्रसादयति तस्मात्त्वेष्टापत्नीं मृता नेष्टः कौशं वासः परिधापय
१३६ ति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवसनात् ८ अथ निःश्रयणीं निःश्रयति । सा
136 दक्षिणत उदङ्रोहेदुत्तरतो वा दक्षिणा दक्षिणतस्त्वेवोदङ्रोहेत्तथा ह्युदग्भवति ९
स रोक्ष्यञ्जायामामन्त्रयते । जाय एहि स्वो रोहावेति रोहावेत्याह जाया तद्यज्जायामा
मन्त्रयतेऽर्धो ह वा एष आत्मनो यज्जाया तस्माद्यावज्जायां न विन्दते नैव तावत्प्रजाय १३६
तेऽसर्वो हि तावद्भवत्यथ यदैव जायां विन्दतेऽथ प्रजायते तर्हि हि सर्वो भवति सर्व एतां

गतिंगच्छानीतितस्माज्जाप्यामामंत्रयते ९ सरोहति। प्रजापतेःप्रजाअभूमेति
प्रजापतेर्ह्येषप्रजाभवतियोवाजपेयेनयजते १० अथगोधूमानुपस्पृशति। स्वर्दे
वाअगन्मेतिस्वर्ह्येषगच्छतियोवाजपेयेनयजते ११ तद्यद्गोधूमानुपस्पृशत्यन्नं
वैगोधूमाअन्नंह्येषउज्जयतियोवाजपेयेनयजतेअन्नपेयंहवैनामैतद्यद्वा
जपेयंतद्यदेवैतदन्नमुदजैषीत्तेनैवैतदेतांगतिंगत्वासंस्पृशतेतदात्मन्कुरुते।
तस्माद्गोधूमानुपस्पृशति १२ अथशीर्ष्णायूपमत्युज्जिहीते। अमृताअभूमेतिदेव।
लोकमेवैतेनोज्जयति १३ अथदिशोऽनुवीक्षमाणोजपति। अस्मेवोअस्त्विन्द्रियमस्मे।

ब्रा॰ रसृजन्त उत्तरतश्चात्वालात्तिष्ठन्ति सर्वं वा एष इदमुज्जयति यो वाजपेयेन यज
५॰ ते प्रजापतिं ह्युज्जयति सर्वमु ह्येवेदं प्रजापतिः सो ऽस्य सर्वस्य यश इन्द्रियं वीर्यं।
१२० संवृज्य तदात्मन्धत्ते तदात्मन्कुरुते तस्माद्दिशो ऽनुवीक्षमाणो जयति ५ अथैतेन सृ
वपुटैरन्नं दधन्ति। यशो वा ऋषभो ऽन्नमेव पशवो ऽन्नमेवाप्य उज्जयति यो वाजपेये
न यजते ऽन्नपेयं ह वै नामैतद्यद्वाजपेयं तद्यदेवैतदन्नमुदजैषीत्तेनैवैतदेतान्कृ
ति कृत्वा संस्पृशते तेन तदात्मन्कुरुते तस्मादेनमृषभपुटैरन्नं दधन्ति ६ अश्वत्थे। १३०
उपलाशे उपनद्धा भवन्ति। स यदेवादो ऽश्वत्थे तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपामन्त्रयत तस्मा

दाश्वत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति विशो बृहस्पतिं विशो वै मरुतो ऽन्नं वै विशस्तस्मा

द्विशोऽन्नं बृहस्पतिं सप्तदशा भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ९

अथैनमासुपावेत्तमाणोजनयति । नमो मात्रे पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्या इति बृहस्पते

र्ह वा अभिषिषिचानात्पृथिवी बिभयाञ्चकार महद्वा अयमभूद्योऽभ्यषेचि यद्वै मा ।

यन्नावदृणीयादिति बृहस्पतिर्ह पृथिव्यै बिभयाञ्चकार यद्वै मेऽयन्नावधून्वीते ।

ति तदनयैवैतन्मित्रधेयमकुरुत नेद्धि माता पुत्रं हिनस्ति न पुत्रो मातरम् ।१८ बृ ।

हस्पतिसवो वा एष यद्वाजपेयं । पृथिव्युद्धैतस्माद्बिभेति महद्वा अयमभूद्योऽभ्यषेवि

ब्रा॰ यद्वेवेमायज्ञावकृतिणीयादित्येभ्यउद्दासेविभेति यद्वेवेमेयज्ञवधूर्न्वीनेतितन्नदेनयैवेत
न॰ न्मित्रधेयंकुरुतेनहिमातापुत्रंहिनस्तिनपुत्रोमातरम् १९ अथहिरण्यमभ्य।
१३८ वरोहत्यामृतमायुर्हिरण्यंतदमृतआयुषिप्रतितिष्ठति २० अथाजंभस्त्राजि
138 नमुपस्तृणाति।नेदुपरिष्टाद्दुक्कन्निर्दयादितितमभ्यवरोहतीमामत्वेव २१ अथा।
स्माआसंदीमाहरन्त्युपरिसद्यंवाएषजयतियोजयत्यन्तरिक्षसद्यन्तदेनमुपा।
य्यासीतिमथस्तादिमाः प्रजाउपासतेतस्मादस्माआसंदीमाहरन्ति २२ औदुम्बरी
भवत्यन्नंवाऊर्गुदुम्बरऊर्जोन्नाद्यस्यावरुध्यैतस्मादौदुम्बरीभवतितामग्रेणाहवि ५८

होत्रेणैवैनेनाहवनीदधाति २३ अथाग्निं भस्माजिनमाहरणाति। प्रजापति
र्वा एष यदग्निं भपला वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यदजा तस्मादेताभिः संवत्स
रस्य विजायमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्ति तत्प्रजापतिमेवैनं करोति तस्मादग्निं
भस्माजिनमाहरणाति २४ सम्राहरणाती। यत्नेराडिति राज्यमेवास्मिन्नेतद्
धामश्चैनमासादयति यन्तासियमनइति यन्तारमेवैनमेतद्यमनमासां प्रजानां
करोति ध्रुवोसि धरुणइति ध्रुवमेवैनमेतद्धरुणमस्मिंल्लोके करोति कृष्यैत्वा क्षेमा
यत्वा रय्यैत्वा पोषाय त्वेति साधवेत्वेत्येवैतदाह २५ ब्राह्मणम् ६ प्रथमः प्रपाठकः

ब्रा· समाप्तः कण्डिकासंख्या ॥११६ बार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति। तस्यानिष्ट एव स्विष्ट
न: कृद्वमथ्यासान्नस्वं सप्तसप्तदश्वापमाउनयति यो वाजपेयेन यजतेन्नपेयं
१३९ ह वै नामैतद्यद्वाजपेयमन्नछ्देवैतदन्नमुदजैषीत्तदेवास्मा एतत्संभरति । ग्राउ।
मरेपात्रे। तस्मादौडुम्बर ऊर्ज्जोन्नाद्यस्यावरुध्यै तस्मादौदुम्बरे पात्रे सोपपवस्थ
139
मा: संभरत्यथपयोथ यथोपस्मारमन्नानि २ तद्धैके। सप्तदशान्नानि संभरन्ति
सप्तदशः प्रजापतिरिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्प्रजापतेर्वै सर्वमन्नमनव १३९
रुद्धं नास्मै मनुष्यो यः सर्वमन्नमवरुन्धीत तस्मादु सर्वमेवान्नं यथोपस्मारं

समभरन्नेकमन्नन्नसमभरेत् १ सयदन्नंसंभरति। तस्योहुवीतत्तस्यनाश्नीयाद्यावा।
जीवन्नश्यान्नांतमेतितथाऽन्योऽज्जीवतिसर्वस्माद्वाएषसंभृतस्यद्वेवातोपधात
द्वाजप्रसवीयानिजुहोतितद्याभ्यएवैतद्देवताभ्योजुहोतिताअस्मैप्रसुवन्तिता
भिः प्रसूतउज्जयतितस्माद्वाजप्रसवीयानिजुहोति ४ सजुहोति। वाजस्येमम्प्र
सवःसुषुवेअग्रेसोमांऽराजानमोषधीष्वप्सु। ताअस्मभ्यम्मधुमतीर्भवन्तुवयंरा
ष्ट्रेजागृयामपुरोहिताःस्वाहा ५ वाजस्येमां। प्रसवःशिश्रियेदिवमिमाचवि
श्वाभुवनानिसम्राट्। अदित्संतंदापयतिप्रजानन्त्सनोरयिंसर्ववीरन्नियच्छतु

ब्रा॰ स्वाहा ६ वाजस्य नु। प्रसव आबभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः। स नेमि राजा प
रु॰ रियाति विद्वान्प्रजा पुष्टिं वर्द्धयमानो अस्मे स्वाहा ७ सोमं राजानमवसेऽग्निमन्वा
१५॰ रभामहे। आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणञ्च बृहस्पतिं स्वाहा ८ अर्यमणं बृहस्प
तिमिन्द्रं दानाय चोदय। वाचं विष्णुं सरस्वतीं सवितारञ्च वाजिनं स्वाहा ९
अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः सुमना भव। प्र नो यच्छ सहस्रजित्त्वं हि धनदा असि
स्वाहा १० प्र नो यच्छत्वर्यमा प्र पूषा प्र बृहस्पतिः प्र वाग्देवी ददातु नः स्वाहा ॥ अ। १५॰
थैनं परिशिष्टेनाभिषिञ्चत्यन्नाद्येनैवैनमेतदभिषिञ्चत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नेतद

धातितस्मादेनंपरिस्रिष्टिनाभिषिञ्चति १२ सोभिषिञ्चति।देवस्यत्वासवितुःप्र
सवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामितिदेवहस्तैरेवैनमेतदभिषिञ्चतिसरस्व
त्यैवाचोयन्तुर्यन्त्रियेदधामीतिवाग्वैसरस्वतीतदेनंवाचएवयन्तुर्यन्त्रियेदधा
ति १३ तदुहैकआहुः।विश्वेषांत्वादेवानांयन्तुर्यन्त्रियेदधामीतिसर्वेवैविश्वेदे।
वास्तदेनंसर्वैरेवयन्तुर्यन्त्रियेदधातितदुतथानब्रूयात्सरस्वत्यैत्वावाचोयन्तु
र्यन्त्रियेदधामीत्येवब्रूयाद्वाग्वैसरस्वतीतदेनंवाचएवयन्तुर्यन्त्रियेदधातिबृहस्प
तेष्ट्वासाम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसावितिनामगृह्णातिबृहस्पतेरेवैनमेतत्सा।

ब्रा॰ ग्रुम्नं सलोकतां गमयति ॥४ अथाह । सम्राडयमसौ सम्राडयमसाविति निवेदित
२॰ मेवैनमेतत्सन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं महावीर्यो यो ऽभ्यषेच्ययं युष्माकैको ऽभूत्तस्मा
१४। पायनेत्येवैतदाह त्रिष्कृत्व आह त्रिवृद्धि यज्ञः ॥५ अथो जितीर्जुहोति वा वाचयति
(१४) वा यद्जुहोति यद्वाचयति समानमेव बन्धुः ॥६ स वाचयत्यग्निरेकाक्षरेण प्रा।
णमुदजयत्तमुज्जेषं प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशं स्तोममुदजयत्तमुज्जे
षमिति तद्यदेवैताभिरेता देवता उदजयंस्तदेवैष एताभिरुज्जयति सप्तदशा भवन्ति १४।
सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ७ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति

नयद्द्वारेणाहुती पत्नीकर्म क्रियत एष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादि।
माः प्रजाः प्रजाता एतम्वेवाप्येतर्ह्यनुप्रजायन्ते तन्मध्यत एवैतत्प्रजापतिमुञ्ज।
यति तस्मादेतद्द्वारेणाहुती पत्नीकर्म क्रियत आश्राव्याह प्रत्याश्राविते वषट्कृते य ऋते ति।
वषट्कृते जुहोति ॥ १८ ॥ अथैतस्मादध्यात्(?) उपहूतायामिडायां समुपस्पृश्य समादधात्य
देरङ्गानि समादधाति दर्भे गृहीत्वा लोकमुपाकरोति तं लोकाय प्रमीवति स उपाव
रोहति सोऽते लोकस्य भवत्यन्ते शाखस्य ॥ १९ ॥ तद्वैके। पत्नीं कृत्वा थैतत्कुर्वन्ति तदु तथा
न कुर्यादात्मा वै स्तोत्रे प्रत्नाशाशल्कमेतस्माद्धसं यजमानं प्राणाः शाययति स जिरप्यतिस

ब्रा॰ हूलतितस्मादेतदेवकुर्वाथैतन्नकुर्यीत २॰ अथेडामादधाति । उपहूतायामिडा
र॰ यामपउपस्पृश्यमादेहंशृदंशृतामिमादेहंगृहंगृहीत्वास्तोत्रमुपाकरोतितद्यं
१५२ स्तोत्रायप्रमीवतिसमुपावरोहतिसोतैस्तोत्रस्यभवत्यन्नेशमनस्यपूर्ववत्त ३॥
142 ब्राह्मणम् । पूर्णाहुतिञ्जुहोति । सर्व्वंवैपूर्णंसर्व्वम्परिगृह्यसूयाइतितस्मा
वरन्ददातिसर्व्वंवैवरःसर्व्वम्परिगृह्यसूयाइतिसयदिकामयेतजुहुयादेतां
यद्युकामयेतापिनाद्रियेत । अथश्वोभूते । ऽनुमत्यैद्दविरष्टाकपालंपुरोडाश १५२
न्निर्व्वपतिसयेजघनेनशम्यामिष्छामाणानामवशीयन्तेपिष्टानिवानेडला ।

वांनात्स्यकवेमार्हं संवपम्यन्वाहार्यंपवनाड्ल्यकमाददतेतेनदक्षिणायंनि।
मयत्रस्यकृतंवेरिणंविदनिश्चभुपदर्शंवा २ नदग्निंसमावायन्त्रहोमे।घतेति
र्ऋतेभागस्तेन्तुघस्वस्वाहेतीयम्यैतिनिर्ऋतिःसायंपाभ्रतागच्छत्वातिनित्रिर्ऋत्या
गच्छातितघदेवास्याग्रत्रनैर्ऋतंकृष्णंनदेवेनक्रमयतितथोद्धनंस्रुयमाने
निर्ऋतिर्गच्छात्यघ्यवयत्स्वकृतेवेरिणेन्त्रहोतिस्वभ्रुपद्रेवेनतुस्वस्येनिर्ऋतिगृ
हीते १ अप्रतीतंपुनरायनमन्यातुमन्यास्वष्टाकपालेनपुरोडाशेनप्रचरतीयस्मा
त्ततुमतिःसयत्स्वकर्मेशाक्रोतिकमैंयच्चिकीर्षतीयंहासेनतदनुमन्यनेनदस्मा

ब्रा॰ मेवैनत्त्रीणात्यनयाऽनुमत्याऽनुमतः सूयाऽइति ४ अथ यदष्टाकपालो भवत्यष्टा
र॰ क्षरा वै गायत्री वाऽइयं पृथिव्यथ यत्तस्मान्सद्धविष्ठऽअथ यत्रज्ज्वहोन्वेषा हैवैनदभय
१५२ न्तस्य वासो दक्षिणा यद्वै स्ववासा आग्रायणौदा शङ्ग मते निधाय वैतद्वासोऽतिसु।
चानेन यो हैतं सूयमानमासंगीन विन्दति ५ अथ श्वोभूते। आग्नावैष्णवमेका
दशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं यजते तस्य देवादः प्रस्मत माग्नावै
स्ववन्तीत्वणीः हविस्तद्देवैतदग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुह्व
त्यग्निर्वै यज्ञस्यावरार्ध्यो विष्णुः परार्ध्यस्तत्सर्वाश्चैवैतद्देवताः परिगृह्य सर्वं च य। १५२

143

नेण परिगृह्णीयादिति तस्मादाग्नावैष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ।
तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वा एष यज्ञो भवत्यग्नेरेतो हिरण्यं यो वै विष्णुः स यज्ञो
ऽग्निरु वै यज्ञ एवमु हैतदाग्नेयमेव तस्माद्धिरण्यं दक्षिणा ६ अथ श्वोभूत ऐन्द्री
षोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं यजेत तेनेन्द्रो वा इन्द्रो
वृत्रमहन्नेतेनो एव व्यजयत यास्येयं विजितिस्तां तथो एवैष एतेन पाप्मानं ।
द्विषन्तं भ्रातृव्यं हन्ति तथो एव विजयते विजिते भयेऽनाष्ट्रे स्यादिति तस्मादैन्द्री
षोमीय एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्योत्सृष्टो गौर्दक्षिणा तस्नजेस्ता

ब्रा॰ अप्सु त्वन्नमसं स्त्विपीपीलिमा सेनाहत्र्वन्यामा वा स्येनोन्नृजन्निति तस्मादुत्सृष्टो गो
५॰ र्दक्षिणा ७ अथ श्वोभूते। ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं
१५४ यजेत यत्र वा इन्द्रो वृत्रमहंस्तस्य भीतस्येन्द्रियं वीर्यमपचक्राम स एतेनैव हविषे।
154 न्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्नधत्त तथो एवैष एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते तेजो
वा अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र उभे वीर्ये परिगृह्य सूयाऽइति तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशक
पालः पुरोडाशो भवति तस्यर्षभोऽनड्वान्दक्षिणा स हि वहेनाग्नेयो यदाण्डाभ्यामै
न्द्रस्तस्मादृषभोऽनड्वान्दक्षिणा ८ अथाग्रयणेष्ट्या यजते। सर्वो ह्वा एष यज्ञक्रतु १५४

नवरुन्येमर्वोरश्रीरपिदर्विहोमाज्ञोग्नजस्येनयज्जनेदेवस्छोवापथेषियेदाग्र
यणोष्टिरनयामेपीष्टमसदनयापिस्यारस्नितस्मादाग्रयणोष्णायज्जनतेओषधी
र्वोपषसयमानोनिस्तयनेनतदोषधीरैवेतदनमीवाअकिल्बिषाःऊकुतेन।
मीवाअकिल्बिषाःओषधीरभिहयारस्नितस्यगोर्हदिविण्ण ९ अथवाजमर्मासे
यज्जते। सर्वाज्ञापषयज्ञक्रतून वरुन्येमर्वोरश्रीरपिदर्विहोमाज्ञोग्नजस्येन
यज्जनेदेवस्छोवापषयस्तक्रुतत्र्यज्ञातमर्मोसमानेभिर्मैपीष्टमसदेभिरपिस्
यारस्नितस्माज्ञातमर्मासैर्यज्जते १० ब्राह्मणम् २ वैश्वदेवेनयज्जते।वैश्वदेवेन

ब्रा॰ वै प्रजापतिर्भूमानं प्रजाः ससृजे भूमानम्प्रजाः सृष्ट्वा सृया इति तस्योपवेषपत
२॰ ह्येश्वदेवेनैव भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सृया इति । अथ वरुण।
४५ प्रघासैर्यजते । वरुणप्रघासैर्वै प्रजापतिः प्रजा वरुणपाशात्प्रामुञ्चत्ता अस्या
145 नमीवा अकिल्बिषाः प्रजाः प्राजायन्तानमीवा अकिल्बिषाः प्रजा अभिसृया
इति तस्योपवेषपतद्वरुणप्रघासैरेव प्रजा वरुणपाशात्प्रमुञ्चति ता अस्यान
मीवा अकिल्बिषाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनमीवा अकिल्बिषाः प्रजा अभिसृया इति। ४५
अथ साकमेधैर्यजते । साकमेधैर्वै देवा वृत्रमघ्नंस्तैर्वैव व्यजयन्त येयमेषां वि

जितिस्तान्तथोपवेषणैः पाप्मानं द्विषन्तं भ्रातृव्यं हन्ति तथोपवविजयते ।
विजिते भयेनाष्ट्राः स्युर्या इति १ अथ स्नानाशीर्येणयजनं । उभौ रसोपरिग्रहस्य स्रु
या उत्तथपञ्चवानीयं समंचथाद्ववनीयेन्नु स्वहवेणोपघातं जुहोति ४ स
स्रुवाग्रेञ्जुहोत्यग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरःसद्भ्यः स्वाहेत्यथ दक्षिणार्धे जुहोति य ।
मनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः स्वाहेत्यथ पश्चार्धे जुहोति विश्वदेवनेत्रेभ्यो दे
वेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहेत्यथोत्तरार्धे जुहोति मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुन्नेत्रे
भ्यो वा देवेभ्य उत्तरासद्भ्यः स्वाहेत्यथ मध्ये जुहोति सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिस

ग्नोऽङ्वस्वन्तः स्वाहेति ५ अथ स्थमाईं स्रुवगृहीतं जुहोति। ये देवा अग्निनेत्राः पुरः स
दस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षिणासदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वदेवनेत्राः।
पश्चात्सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा मित्रावरुणनेत्रा वा मरुन्नेत्रा वोत्तरासदस्तेभ्यः
स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिसदो दुवस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहेति तद्यद्देवस्रुग्जुहोति ६
यत्र वै देवाः। साकमेधैर्व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तां तद्धोचुः कपिवन्तो वा इ।
मानि दिक्षु नाष्ट्रा रक्षांसि सीदन्ति तेभ्यो वज्रं प्रहरामेति वज्रो वा आज्यं तदेतेन व। १५८
ज्रेणाज्येन दिक्षु नाष्ट्रा रक्षांस्यवाघ्नंस्ते व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तां तथो

पवैषएतेनवज्रेणाअयेनदिव्येनाक्षुरान्ताः सर्वहन्तिनयोपद्यविज्ञायतेविज्ञिते
भयेनाहुत्स्याइति ७ अथयदेताअपराः पंचाहुतीर्जुहोति। कृएवन्तिवापत
दमेखिद्विन्तियमस्वधाटवनीयंवृहन्तिनदेवास्तेनेनसंदधातितस्मादे।
ताअपराः पञ्चाहुतीर्जुहोति ८ तस्यप्राशित्रवाहनोक्षरथोदक्षिणा। त्रयोक्षा
द्वौसव्यष्ठसारथीतेपंचप्राणायोवैप्राणः सवातस्तद्यदेतस्यकर्मणाप्रवाट
तिणातस्मात्पंचवातीयन्नाम ९ सवैहैतेनापिमिषद्ये। द्वयन्वैप्राणोयोयंप
वतेयोवैप्राणः सप्राणः सोयमेकइवैवपवतेसोयंपुरुषेन्तः प्रविष्टोदशधा

ब्रा॰ विदितो दशायामेतानाञ्जलीन्द्रो ऽतिनद्विमिन्दशाप्राणाकृत्स्नमेव सर्वमायुर्दधा।
तः तिस्म यदि द्वाविंशतिकामस्तु विभवत्यादैवेनेन्द्रवति १० अथेन्द्रतरीय। माग्नेयोष्ठा।
१४७ कपालः पुरोडाशो भवति वारुणो यवमयश्चरुरैन्द्रो गावेधुकश्चरुरन्तर्देवद्दला।
147 यापेन्द्रन्दधिते नेन्द्रवरीयेणायजत तन्द्राग्नी उदैवेनन्तसमृदाते ऽपिवन्तेवा समाति
दित्वनाष्ट्रारत्नाः स्पिद्रतैभ्यो वज्रं प्रहरावेति ॥ सहाग्निरुवाच। त्रयो मम भा।
गाः सन्त्वेक त्वेवेतिनष्येति तावतेनद्विषादित्वनाष्ट्रारत्नाः स्पवद्दतां तो ऽग्नजये १४७
तो येन यो ऽरियं विजितिस्त्वान योपवैषपतेनद्विषादित्वनाष्ट्रारत्नाः स्पवद्दन्ति

नष्टोपवविजयने विजिते भयेनाष्टू ह्या इति १२ सयपष्ठाग्नेयोष्टाकपालः
पुरोडाशो भवति। सोग्नेरेको भागो यद्वारुणो यवमयश्चरुर्भवति यो वै वरु
णः सोग्निः सोग्नेर्द्वितीयो भागो यद्रौद्रो गावेधुकश्चरुर्भवति यो वै रुद्रः सो
ग्निः सोग्नेस्तृतीयो भागो यद्यज्ञावेधुको भवति वास्तव्यो वा एष देवो वास्तव्या
गावेधुकास्तस्माज्ञावेधुको भवत्यथ यदनडुह्येव हल्लायापेन्द्रन्दधि भवति सरु
न्द्रस्य चतुर्थो भागो यदैन्द्रं चतुर्थं तत्तुरीयन्तस्मादिन्द्रस्तुरीयन्नाम नस्यैषैवानडु
ही वहला दक्षिणा सा हि वहेनाग्नेयं त्रिदर्थमिव यस्मैवहं भवत्यथ यन्त्रीसती

गृ॰ वहन्वधर्मीणानदर्भेणवाहरणं सूपमथ्यशीर्ष्णो स्नेनयौ अथयद्रस्मायेन्नुधितेन्द्रेन्द्वेवा
सू॰ दिवापतन्त्यर्द्धव्यश्नुतेनस्मादेषवानडुहीवहलादहिणा १३ अथापामार्गहोम
१४८ ञ्जुहोत्य् अपामार्गैर्हैदेवादिवनाष्ठारत्नाः स्यपामृततनेव्यजयन्तयेयमेषांवि
जितिस्ताल्लथोपवेषपतेदपामार्गैरेवदिवनाष्ठारलाः स्यपमृष्टेनथोपववि
जयतेविजितेनभयेनाष्टमृत्या इति १४ सपालाशेवामवैवैकंकतेवा। पामा
र्गतण्डुलानादत्तेन्नाहार्यपवनाडुल्लूकमादत्ततेनप्राञ्चोवोदञ्चोवाप्य। १४८
ल्लिनदग्निं समाधायजुहोति १५ सउलूकमादत्ते। येसहस्वपष्टना इतियुयो

वैरुन्नाष्ट्रः सहस्वेत्येवैतदाहाभिमातीरपास्येति सपत्नो वा अभिमातिः स
पत्नमपजहीत्येवैतदाहेडस्व त्वं नरातीरिति इत्वरो ह्येष रातो भिन्नो ष्ठाभिस्त्वं
नरातीरिति सर्वं ह्येष पाप्मानं नरतीति तस्मादाह त्वं नरातीरिति वर्चो धायत्त।
वाहसीति साधु यजमाने दधदित्येवैतदाह १६ तदग्निं समसाधायजुहोति। देवस्य
त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामुपांशोर्वीर्येणाददे मीति।
यत्नसुवेत्वाऽपांस्त्रुर्यत्नसुवेत्रैवैतेनाष्ट्रा रक्षांसि हन्ति हतं रक्षः स्वाहेति त
न्नाष्ट्रा रक्षांसि हन्ति १७ स यदि पालाशः स्याद्वर्चो भवति। ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणो

ब्रा॰ वैतन्नाष्ट्रा रक्षाꣳसि हन्ति यद्वैकंकतो वज्रो वै विकंकतो वज्रेणैवैतन्नाष्ट्रा रक्षा
र॰ ꣳसि हन्ति रक्षसामानावधायेति तन्नाष्ट्रा रक्षाꣳसि हन्ति १८ स यद्दिक्षाडि. नाज्जुहोति
१५९ प्राग्वंः स्रुवमस्यामियपुरंडि. नाज्जुहोसदव्वर्ध्व स्रुवमस्यामवधिक्ष्मरत्तः इति तन्ना
149 ष्ट्रा रक्षाꣳसि हन्ति १९ अथाप्रतीलेपुनरायन्ति। स दैनेनापि प्रतिसंरुर्वन्ति स।
य स्यां ततो दिशि भवति तस्मतीत्यज्जुहोति प्रतीचीनफलो वा अपामार्गः स यो हा
स्मैतत्र किंचित्करोतितमेवतत्स्मास्य पूर्वेतितस्यनामा दिशोद्यद्दिक्षात्स्रुमसौ हत १५९
इति तन्नाष्ट्रा रक्षाꣳसि हन्ति २० ब्राह्मणम् २ आग्नावैष्णवमेकादशाकपालं पुरो।

ड्राशान्निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवञ्चरुं वैष्णवं त्रिकपालं वा पुरोडाशं वरुणानेन त्रिषष्टुकेन।
यजते पुरुषानेवैतद्देवा उपायंस्तथो एवैष एतत्पुरुषानेवोपैति १ स यदाग्नावैष्ण
वा एकादशकपालः पुरोडाशो भवत्यग्निर्वै दाता वैष्णवाः पुरुषास्तदस्मा अग्निर्दा
ता पुरुषान्ददाति २ अथ यदैन्द्रावैष्णवश्चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वैष्णवाः पुरु
षाः स यानेवास्मा अग्निर्दाता पुरुषान्ददाति तैरेवैतत्संस्पृशते तानात्मन्कुरुते ३
अथ यद्वैष्णवस्त्रिकपालो वा पुरोडाशो भवति वरुणो वा यानेवास्मा अग्निर्दाता पुरुषा
न्ददाति तेष्वेवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति यद्वै पुरुषवान्कर्म्म चिकीर्षति शक्नोति वै त

ब्रा॰ कन्नेनमनुवानेनैवैनदुपैति उरुक्रमवान्मयाउत्तितस्य वामनो गौर्दक्षिणा स हि वैष्णवो
२॰ यद्वामनः ४ अथापरेण त्रिहविषा यजते । स आग्नापौष्णमेकादशकपालं पुरोडा
१५॰ शन्निर्वपत्यैन्द्रापौष्णञ्चरुं पौष्णञ्चरुन्तेन त्रिहविषा यजते पशूनेवैतद्देवा उपायं
स्तथो एवैष एतत्पशूनेवोपैति ५ स यदाग्नापौष्ण एकादशकपालः पुरोडा
शो भवत्यग्निर्वै दाता पौष्णाः पशवस्तदस्मा अग्निरेव दाता पशून्ददाति ६ अथ
यदैन्द्रापौष्णश्चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानः पौष्णाः पशवः स यानेवास्मा अग्निर्दा १५॰
ता पशून्ददाति तैरेवैनमेतत्संस्पर्शयति तानात्मन्कुरुते ७ अथ यत्पौष्णश्चरुर्भवति

यानेवास्मा अग्निर्हीनान्पशून्ददाति नेषवैतेनदक्षिणतः प्रतिनिहुतेयद्वैपशुमाक
र्मेविकीर्षति शक्नोति वैतेनकर्णन्तम्पशूनैवैतेनडुपैति पशुमान्त्सयाश्निनिकस्पशपा।
मोगौर्हति ताणामहिपोलोपस्कामो हैवैशपाममपूपेशुक्नंवैवलोमक्षुमस्वहद्व
न्द्वे मिथुनंप्रजननंप्रजननंवैहृणापशवो हि रूपायशवो हि प्रजननं मिथुनमे।
वैतत्प्रजननंक्रियतेतस्मात्कामोगौर्हतिना ८ अथापरेणत्रिषंयुक्तेनयजते।सो
ग्नीषोमीयमेकादशकपालंपुरोडाशंनिर्वपत्यैन्द्रासौम्यंवरुं सौम्यञ्चरुन्तेनवि
षंयुक्तेनयजतेवर्षेपवनहेवाउगायेत्तथोपवेषपनहृद्धेपवोपैति ९ सयदग्नीषो

ब्रा॰ मीय। एकादशकपालः पुरोडाशो भवत्यग्निर्वै देवानां वर्च्चः सोमस्तदस्मा अग्निरे।
न॰ व देवानां वर्च्चो ददाति १० अथ यदैन्द्रासौम्यः। श्चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वर्च्चः सोमः
१५। स यदेवास्मा अग्निर्होता वर्च्चो ददाति तेनैवैतत्संस्पृशाते तेनात्मन्कुरुते ॥ अथ य
(151) त्सौम्यः। श्चरुर्भवति यदेवास्मा अग्निर्होता वर्च्चो ददाति तस्मिन्नेवैतदन्ततः प्रतिति
ष्ठ्यदेव वर्च्चस्वी कर्म्मणोच्चिकीर्षंपति शक्नोति वैतत्कर्म्मणा तद्ध्येवैतदुपैति वर्च्चस्वी
स्यादिति नो एव वर्च्चसो व्यावर्त्तनाद्यौ स्त्रितस्य बभ्रुर्गौर्दक्षिणा स हि सौम्यो यद्ब। १५।
भ्रुः १२ अथ श्वोभूते वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति वारुणं यवमयं

चरुं ताभ्यामनूचीनाहं वेष्टिभ्यां यजते समानमर्द्धिभ्यां भवा ।३ स यद्वैश्वानरो भव
ति। संवत्सरो वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरेवैनद्भूमानं प्रजाः सृ
ष्टे भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सृष्ट्या इति यद्योपवैश्वपनद्भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रजाः
सृजते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सृष्ट्या इति ।४ अथ यद्द्वादशकपालो भवति द्वादश
वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वैश्वानरस्तस्माद्द्वादशकपालो भवति ।५ अथ ।
यद्वारुणो यवमयश्चरुर्भवति नत्सर्वस्मादेवैनं वरुणपाशात्सर्वस्माद्वरुणपात्प
जाः प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिल्मिषाः प्रजाः प्रजायन्तेनमीवा अकिल्मि

श्रा॰ षः प्रजा अभिसृष्टा इति ९ ऋषभो वैश्वानरस्य दक्षिणा । संवत्सरो वै वैश्वानरः संव

त॰ त्सरः प्रजापतिर्ऋषभो वै पशूनां प्रजापतिस्तस्मादृषभो वैश्वानरस्य दक्षिणा कृष्णं

१५२ वासो वारुणस्य तद्धि वारुणं यत्कृष्णं यदि कृष्णं न विन्देदपि यदेव किञ्च वासः स्या

द्ग्रन्थिभिर्हि वासो वारुणं वरुण्यो हि ग्रन्थिः १० ब्राह्मणम् ४ अथातो रत्नीनामा

गेहा सेनान्यो गृहान्परेत्याग्नयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निर्वै दे

वानामनीकं सेनाया वै सेनानीरनीकं तस्मादग्नयेऽनीकवत एतद्वा अस्यैकं १५२

रत्नं यत्सेनानीस्तस्मा एवैतेन सूयते तं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य हिरण्यं द

152

क्षिणाग्नेयो वा एष यज्ञो भवत्यग्नेरेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणा १ अथ श्वो
भूते पुरोहितस्य गृहान्परेत्य बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहित
एष वा एतस्य पुरोहितो भवति तस्माद्बार्हस्पत्यो भवत्येतद्वा अस्यैकं रत्नं यत्पुरो
हितस्तस्मा एवैतेन सूयते तं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणै
षा वा ऊर्ध्वा बृहस्पतेर्दिक्तदेष उपरिष्टादर्यम्णः पंथास्तस्माच्छितिपृष्ठो बार्हस्पत्यस्य
दक्षिणा २ अथ श्वो भूते। सूयमानस्य गृह ऐन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वप
ति क्षत्रं वा इन्द्रः क्षत्रं सूयमानस्तस्मादैन्द्रो भवति तस्य ऋषभो दक्षिणा स ह्यैन्द्रो य।

ब्रा॰
र॰
१५२

ऋषभः १ अथश्वोभूते। महिष्यैगृहान्परेत्यादित्यैचरुंनिर्वपतीयंवैपृथिव्यदि
तिःसेयंदेवानांपत्न्येषावाएतस्यपत्नीभवतितस्मादादित्योभवत्येतद्वाअस्यैकं
रत्नंयन्महिषीतस्याएवैतेनसूयतेतांस्वामनपक्रमिणींकुरुतेतस्यैधेनुर्द।
क्षिणाधेनुरिववाइयंमनुष्येभ्यःसर्वान्कामान्दुहेमाताधेनुर्मातेववाइयंमनु।
ष्यान्बिभर्तितस्माद्धेनुर्दक्षिणा ४ अथश्वोभूते। सूतस्यगृहान्परेत्यवारुणं।
यवमयंचरुंनिर्वपतिसवोवैसूतःसवोवैदेवानांवरुणस्तस्माद्वारुणोभवत्येतद्वाअस्य १५२
सैकंरत्नंयत्सूतस्तस्माएवैतेनसूयतेतंस्वमनपक्रमिणंकुरुतेतस्याश्वोद।

त्तिणामहिवाकृणोयदक्षः ५ अथश्वोभूते। ग्रामण्योगृहादग्नेरेत्यमारुतंसप्त।
कपालेंपुरोडाशंनिर्वपतिविशोवैमरुतोवैश्योवैग्रामणीस्तस्मान्मारुतोभव।
त्येतद्वाअस्यैकंरत्नंयद्ग्रामणीस्तस्मापवैतेनसूयतेतंस्वमनपक्रामिणंकु
रुतेतस्यपृश्निर्गौर्दक्षिणाभूमावाएतद्रूपाणांयत्पृश्नयोगावोविशोवैमरुतोभूमा।
वैविट्तस्मात्पृश्निर्गौर्दक्षिणा ६ अथश्वोभूते। क्षत्तुर्गृहादग्नेरेत्यसावित्रंद्वादशक
पालंवाष्टाकपालंवापुरोडाशंनिर्वपतिसवितावैदेवानांप्रसवितासविता
वैदेवानांतस्मात्सावित्रोभवत्येतद्वाअस्यैकंरत्नंयत्क्षत्तातस्मापवैतेनसूयतेतं

ब्रा॰ स्वमनपक्रमिणंकुरुतेतस्यश्येतोनड्वान्दक्षिणैषवैसवितायएषतपत्येतिवाएष
द॰ पत्यनडुच्चक्रकलयञ्छ्येतोभवतिश्येतइववाएषउद्यंश्चास्तंचयन्भवतितस्माच्छ्येतो
१५४ नड्वान्दक्षिणा ७ अथश्वोभूतेसंग्रहीतुर्गृहान्परेत्याश्विनंद्विकपालंपुरोडाशंनि
154 र्वपतिसयोनीवाअश्विनौसयोनीसव्यष्ठसारथीसमानंहिरथमधितिष्ठतस्ता।
स्मादाश्विनोभवत्येषवैरत्नंयत्संग्रहीतातस्माएवैतेनसूयतेतंस्वम
नपक्रमिणंकुरुतेतस्ययमौगावौदक्षिणातौहिसयोनीयदियमौनवि १५४
न्देदप्यनूचीनगर्भावेवगावौदक्षिणास्यातांताउह्यपिसमानयोनी ८ अथश्वो

भूते । भागदुघस्य गृहद्धाम्येत्यपौष्णञ्चरुन्निर्वपति पूषा वै देवानां भागदुघ ।
वापनस्य भागदुघो भवति तस्मात्पौष्णो भवत्येतद्वा असैकं रत्नं यद्भागदुघस्त
स्मा एवैनेन सूयते तं स्वमनपक्रामिणं कुरुते तस्य श्यामो गौर्दक्षिणानस्यामा
वैवमपुर्यीमौ त्रिचयुक्तेषु ४ अथ श्वो भूते । त्वावापस्य च शूद्रेभ्यो गोविकर्तस्य
च गवेधुकाः संभृत्य सूयमानस्य गृहे रौद्रं गावेधुकञ्चरुन्निर्वपति तेनापतेह्वे ।
सनी रत्नमेवकं करोति संपदः कामाय तस्य देनेन यज्ञते यामाद्वाऽऽमां समायां ब्रवीति रु
द्रो ह्येतामभिमन्यते ग्निर्हैरुद्रोपि देवं वा अश्विनस्तस्मै तेन्द्राराय दत्वा स्तमेवैनेनशी

श्रा॰
न॰
१५५
155

णाति तस्माद्दवापृसाद्गुमता गृहेषु ह स्मनेयो वा राजस्य ये न यजन्ते यो वै न देवं वै दैन
हाश्रस्यैकं रत्नं यद्दत्ताक्षावापश्च गोविकर्त्तश्च ताभ्यामेवैतेन सूयते तौ स्वावनपक्र
मिणौ कुरुते तस्य द्विरूपो गौर्दक्षिणा शितिबाहुर्वा शितिवालो वासिर्व्वलरोमा
लदाम्ना द्वावपर्णं प्रबद्धमेतदु हि तयोर्भवति ॥ ९ ॥ अथ श्वो भूते। पालागलस्य गृ
हान्परेत्य चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाध्वन आज्यस्य जुहोति जुषाणो अध्वाज्यस्य वेतु स्वाहे
ति प्रहेयो वै पालागलो ध्वानं वै प्रहित एति तस्माद्ध्वन आज्यस्य जुहोत्येतद्वा अस्यैक १५५
ं रत्नं यत्पालागलस्तस्मा एवैतेन सूयते तं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य दक्षि।

णापुह्वेष्टितेयत्रुश्वर्म्मयामाणावंतोलोहितउष्णीषपत्तद्दक्षिणासभवति ॥ ना
निर्वापताम्ये। कादशरत्नानिसंपादयत्येकादशाक्षरावैत्रिष्टुब्वीर्यंत्रिष्टुब्वीर्यमेवैत
द्रत्नान्यभिसंपादयतितद्यद्रत्निनांहविर्भिर्यजतएतेषांवैराजाभवतितेभ्यएवै
तेनसूयतेतान्स्वाननपक्रमिणःकुरुते १२ अथश्वोभूते।परिवृक्त्यैगृहान्नैर्ऋतं
चरुंनिर्वपतियावाअपुत्रापत्नीसापरिवृक्तीसाकृष्णानांव्रीहीणांनखैर्निर्भिद्यत।
ण्डुलान्नैर्ऋतंचरुंश्रपयतिसजुहोति।एषतेनिर्ऋतेभागस्तंजुषस्वस्वाहेतियावा
अपुत्रापत्नीसानिर्ऋतिगृहीतातद्यदेवास्याअत्रनैर्ऋतंरूपंतदेवैतच्छमयति

ब्रा॰ तयोर्हैनं सूयमानन्निर्ऋतिर्गृह्णाति तस्य दक्षिणा कृष्णा गौः परिमूर्णी पर्यारिणी
त॰ साह्यपि निर्ऋतिगृहीता तामादमभिषेच्यायामासीदिति तत्याक्षानमपादत्ते ।२। ब्रा
।५८ ह्मणम् ५ उपरिष्टाद्धूतानां सोमारौद्रेण यजते। स्वेतायै श्वेतवत्सायै पयसि श्रृ।
156 तो भवति तद्यदुपरिष्टाद्धूतानां सोमारौद्रेण यजते । स्वर्भानुर्ह वा आसुरः सूर्यं
तमसा विव्याध स तमसा विद्धो न व्यरोचत तस्य सोमारुद्रावेवैतत्तमोपाहतां
स एषोपहतपाप्मा तपति तथो एवैष एतत्तमः प्रविशत्येतेन वा तमः प्रविशति ।५८
यदयस्ति यायस्तेन प्रमज्जत्ययस्ति यान्यायपनयस्तेन प्रमज्जति श्रृङ्गांस्तद्याज्ञ्यन्तस

सोमारुद्रावैवैतन्नमोपहतःसोपहतपाप्मैवदीतनेनघस्केतायैष्ठेनवत्सायेप
यसिम्नृतोभवतिकुस्मैवैतममत्तन्नमोपहन्तिनस्मैषैवश्वेताश्वेतनवत्साद्दिणा २
सदेहेतेनापियजनतायोलंयशसेसन्नयशोभवतियोवाश्रनूचानःसोलंयशसेसन्नय
शोभवतियोनयशोभवतिसतमसावैसतत्माहृतोभवतितस्यसोमारुद्रावैवैत
न्नमोपहतःसोपहतपाप्माज्योतिरेवश्रियायशसाभवति ३ अथमैत्रावार्हस्पत्यं
वरुणनिर्वपतिहूलतिवाएषयोयज्ञस्ययथादेवेतिवाएषयज्ञस्ययथायदयज्ञियाञ्च
ज्ञेनप्रसजन्यतियज्ञियाञ्चापतयज्ञेनप्रसजतिमृदीस्त्वघोंस्त्तन्निद्राम्रःदूसनीवैयत्त

ब्रा॰ यथो ब्रह्मद्दिमितो ब्रह्मद्दियन्तो ब्रह्मद्दिहूदमनिर्देवद्दिः यन्तस्तम्भन यन्तपथम
८॰ पिपद्यते सोऽपिपद्यैव यन्तपथन्ती लनेतस्मान्मे शमाद्दस्यमज्वलन्निर्देपति ४ त
१५८ स्माहु । घास्वयं प्रशीर्णं स्वयी शाखा प्राची वोदीची वा भवति तस्यैमेत्रं पाशं करो
157 ति वरुणपाशा वा एषा यापर स्तु हूल्का थैषामेषी या स्वयं प्रशीर्णा तस्मात्स्वये प्रशी ।
र्णायै शाखायै मेत्रं पाशं करोति ५ अथान्नमदधि । विनाटस्यासिक्षरथेशुक्ला
मध्यदेशीयिनवाश्यादनघन्स्वयं प्रस्तुदिनं नवनीतं तदाज्यं भवति वरुणपाशापनघन्मा । १५८
थिनमथैनन्मेत्रं यय प्रस्तुदिनन्तस्मात्स्वयं प्रस्तुदिनमाज्यं भवति ६ हेयानाङ्गुलाकृ ।

द्वेन्ति समयेष्टीयाः स परिमित्रास्तेमा इदं सत्यास्त्व यद्यो द्वितीयाः सोऽपरिमित्रा

स्ते मे त्रानैवैमित्रः कश्चन हिनस्ति नामित्रं कश्चन हिनस्ति नैनं क्रूरणोन कंटकोऽवि

भिनत्ति निनाम स्यात्रणश्च नास्ति सर्व्वं स्येव मित्रो मित्रं ७ अथ वाद इसर्व्वं वरुमयि

श्रयति । तन्मैत्रावरुणं पात्रं ग्रहणाप्ति द्यालिन्त दाउसमान यतिन्नन्नाणुलानाव पाति सप

घउष्मणो वश्रयन्ते वरुणपोवापमयोगिनाश्रुतोऽथ यमैत्रायरुष्मणाश्रुतस्माउ ।

ष्मणाश्रुतो भवति तयोरुभयोरवद्यत्वाद्मित्रा मद्र सपतिम्पा मनुश्रुतीमासा ।

याद्दमित्राम द्रस्पतीय जेतिवषट्कृते जुहोति ८ ब्राह्मणम् ९ सैवेदी तन्नोमउ

ब्रा॰ एवमस्थेऽग्नीषोमीयं पशुमालभते तस्य वपया प्रचर्याग्नीषोमीयमेकादशकपालं
तृ॰ पुरोडाशं निर्वपति तदनु देवसूनां हवींषि निरुप्यन्ते । सवित्रे सत्यप्रसवाय ।
१५८ द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं निर्वपति स्वाशुकानां व्रीहीणां सवि
158 ता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूतः सूयाऽ इत्यथ यदाशुकानां व्रीहीणामिति ।
क्षिप्रे मा सुवानिति २ अथाग्नये गृहपतये । अष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्याशू
नां कृष्णव्रीहीणां गार्हपत्ये यावतो यावत ईशते तदेनमग्निरेव गृहपतिर्गार्हपत्यमभिप १५८
रिणयत्यथ यदाशूनां इति क्षिप्रे मा परिणयानिति ३ अथ सोमाय वनस्पतये श्यामा

कं चरुन्निर्वपति नेदेनं सोमः पववनस्पतिरोषधिभ्यः स्वदन्यथ यशस्कामाको
भवन्त्येते वै सोमस्यौषधीनां यशस्तमो यशस्कामाका तस्मा यशस्कामाको भवति ४
अथ बृहस्पतये वाचे नैवारं चरुं निर्वपति नेदेनं बृहस्पतिरेव यो वै स्वदन्यथ यत्रै
वारो भवति ब्रह्म वै बृहस्पतिरेतेनैव ब्रह्मणा पयसन्तेयश्रीवारास्तस्मात्त्रैवारो भव
ति ५ अथैन्द्राय ज्येष्ठाय । द्रायणानाञ्चरुं निर्वपति नेदेनमिन्द्र एव ज्येष्ठो ज्येष्ठ ।
मभिपरिणयत्यथ यद्धायनानां भवन्ति ज्येष्ठा वा एता ओषधयो यद्धायना अति ।
ष्ठो वा इन्द्रस्तस्माद्धायनानां भवति ६ अथ रुद्राय पशुपतये । रौद्रं गावेधुकं च

ब्रा॰ रुन्निर्वपतितदेनंरुद्रएवपशुपतिःपशुभ्यःसुवत्यथयद्गावेधुकोभवतिवा।
३॰ स्तव्योवाएषदेवोवास्तव्यागावेधुकास्तस्माद्गावेधुकोभवति ७ अथमित्रायस।
१५९ त्यायनाम्बानांचरुंनिर्वपतितदेनम्मित्रएवसत्योब्रह्मणेसुवतेथयन्नाम्बाना
159 म्भवतिवरुण्यावाएताओषधयोयाःकृष्टेजायन्तेथैतेमैत्रायन्नाम्बास्तस्मान्ना
म्बानम्भवति ८ अथवरुणायधर्मपतये।वारुणंयवमयंचरुन्निर्वपतितदेन
म्वरुणएवधर्मपतिर्धर्मस्यपतिङ्कुरोतिपरमतावैसायोधर्मस्यपतिरसद्योहिपर १५९
मताङ्गच्छतितंहिधर्मउपयन्तितस्माद्वरुणायधर्मपतये ९ अथाग्नीषोमीये।

सापुरोडाशेनप्रचरन्ति।तस्मान्निष्पवान्विष्कन्दइवन्यथैतैर्देवताभिःप्रचरन्तियदे।
तैर्देवताभिःप्रचरन्ति १ अथैनंदक्षिणेबाहावभिपद्यजपति।सवितात्वासवाना
ंसुवतामग्निर्गृहपतीनांसोमोवनस्पतीनां।बृहस्पतिर्वाचइन्द्रोज्यैष्ठ्यायरु।
द्रःपशुभ्योमित्रःसत्योवरुणोधर्म्मपतीनां ॥ इमन्देवाअसपत्नंसुवध्वमिती
मन्देवाअसपत्नंसुवध्वमित्येवैतदाहमहतेक्षत्रायमहतेज्यैष्ठ्यायेतिनात्रति
रोहितमिवास्तिमहतेजानराज्यायेतिमहतेजनानांराज्यायेत्येवैतदाहेन्द्र।
स्येन्द्रियायेतिवीर्यायेत्येवैतदाहयदाहेन्द्रस्येन्द्रियायेतीमममुष्यपुत्रममुष्यै

ब्रा· ऽमित्रितस्यदेवा स्रजन्मतनतनएवैतदाहास्यैविशःइति यस्यैविशोराजाभवत्येषवो
रः· मीराजासोमोस्माकंब्राह्मणानांराजेतितदस्माइदंसर्वमाद्यंकरोतिब्राह्म।
१९· णमेवापोद्धरतितस्माद्ब्राह्मणोनाद्यःसोमराजाहिभवति १२ एताद्वैदेवताः
160 सवस्येशते।तस्माद्देवस्वोनामतदेतमेताएवदेवताःसुवन्तेताभिःसुतःश्वः
सूयते १३ तावैद्विनाम्न्योभवन्ति।इन्द्रंवैवीर्यमवीर्यवत्यःसवःताइतितस्माद्वि
नाम्न्योभवन्ति १४ अथादाग्रयेष्विहहूतेनुहूदीति।तद्यदन्तरेणाहुतीएतक
र्मक्रियतएषवैप्रजापतिर्यएषयज्ञस्तायतेयस्मादिमाःप्रजाःप्रजातएतम्वेवा १९·

ष्येतर्हि प्रजायन्ते तदेनमस्य ध्नत प्यैवैनमस्य प्रजापतये ईश्वाति मध्नतः स्तुवन्ति तस्मा
दस्मै रेणाङ्कतीपत्नकर्मैक्रियत आश्राश्रावाददात्रयेत्यसिद्धुकृते श्रेष्ठेति वषट्कृते जुहो
ति १५ ब्राह्मणम् १ द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या १०४ स वा अ
पः संभरति । तद्यदपः संभरति वीर्यं वा आपो वीर्यमेवैतदपां संभरति १ आ
उद्वेरपाते न्नस्माऽऽगर्जोदेमवरऊर्जान्नायस्मावरुध्यैतस्मादोद्वेरपाते २ सरस्व
तीं वप्रथमामा गृह्णाति । अपो देवा मधुमतीरगृभ्णन्नित्यपो देवा रसवतीरगृह्णन्नित्ये
वैतदाहोर्जस्वतीराजस्वश्चितानानाइति रसवतीरित्येवैतदाह यदाहोर्जस्वतीरिति रा

ब्रा॰ जपश्रितानामिति याः प्रतानाराज्ञसंश्रितानानामित्येवैतदाह योभिश्चित्रावरुणा
रु॰ वश्याभिस्वनिर्मेवैताभिर्हिंसित्रावरुणावश्याभिस्वस्राभिरिन्द्रमनयन्नयन्नतीरि
१६१ मेताभिर्दीक्षत्राणामरतं स्मान्यस्ताभिरभिषिंचतिवाग्वैसरस्वतीवाचैवैनमभ्य
161 दभिषिञ्चत्येताबापकाम्याणस्तापैवैतत्सम्भरति ३ अथाध्यर्द्धम् । स्त्रवत्तु गृहीत्वा माज्य
गृहीत्वापोम्यैवैतिनयाकृमयोक्यर्हनः पशौवाजपवाम्यवैनैतो मकल्क्षाति ४ सयः
प्राङ् दहतीति । तं गृह्णाति हूम्मुक्षिर्दरसि राष्ट्रदा राष्ट्रमेदेहि स्वाहा हूम्मुक्षिर्दरसि रा
ष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति ५ अथयः प्रत्यङ्ः दहति । तं गृह्णाति हूम्यसेनोसि राष्ट्र १६१

राराष्ट्रमेदेहिस्वाहावृषसेनोसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदेहीतिताभिरभिरभिषि।
ञ्चतिवीर्यंवाएतदपांयदुदैतिपशोर्वापुरुषाद्वाभ्यवैतिवीर्येणैवैनमेतद्
भिषिञ्चत्येतावापएकाआपस्तापएवैनत्संभरति ६ अथस्यन्दमानागृह्णाति
स्यैतस्थराष्ट्रदाराष्ट्रंमेदत्तस्वाहास्यैतस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेतिताभिरभिषि
१६४ ञ्चतिवीर्येणवाएताःस्यन्दन्तेतस्मादेताःस्यन्दमानानकिंचनप्रतिधारयतेवी
५. र्येणैवैनमेतदभिषिञ्चत्येतावापएकाआपस्तापएवैनत्संभरति ७ अथयाःस्य।
श्री. न्दमानानांप्रतीपंस्यन्दन्ते।तागृह्णात्योजस्वतीस्थराष्ट्रदाराष्ट्रंमेदत्तस्वाहो।

श्रा॰ व्रजक्षितीस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वीर्यंणवापतनाः स्पन्द
त॰ मानानां प्रतीपं स्पन्दन्ते वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चत्येता वा आपका अपस्तापवै।
१६२ तत्सम्भरति ८ अथापयतीर्गृह्णाति। यः परिवाहिणीस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमस्मै दत्त
162 स्वाहा यः परिवाहिणीस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्येतस्यै वाप।
कापक्रिधैवयुनर्भवमेपिरत्वा अस्याश्च राष्ट्रीयो राष्ट्रं भवन्यन्त राष्ट्रीयमवद्य
तेनथास्मिन्स्मानन्दयाति भूयैवैनमेतदभिषिञ्चत्येता वा आपका आपस्तापवै १६२
तत्सम्भरति ९ अथ नदीपतिं गृह्णाति। अपांपतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रमस्मै देहि स्वाहा

पांपतिरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदेहीतिताभिरभिषिञ्चत्यपांवाएषपतिर्यन्नदीप
तिर्विशामेवैनमेतत्पतिंकरोतितस्मैनावापकाश्यापस्तापवैनत्सम्भवति ९ अथ।
निवेष्यंगृह्णाति। यांगर्भोराष्ट्रदाराष्ट्रंमेदेहिस्वाहायांगर्भोसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदे
हीतिताभिरभिषिञ्चतिगर्भोवापत्नदायउपनिवेष्टंतेविशामेवैनमेतद्गर्भंकरोतितस्मै
नावापकाश्यापस्तापवैनत्संभवति ॥ अथयःस्पंदमानानांस्थावरोह्रदोभव।
ति। प्रत्यातापेतान्गृह्णातिसूर्यत्वचसस्थराष्ट्रदाराष्ट्रंमेदत्तस्वाहासूर्यत्वचसस्थरा
ष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेतिताभिरभिषिञ्चतिवर्चसैवैनमेतदभिषिञ्चतिसूर्यत्वचस

ब्रा॰ मेवैनमेतत्करोति वहन्त्या वा एता आपो भवन्ति याः स्यन्दमानानां न स्यन्दन्ते वरु
८॰ णसवो वा एष यद्राजसूयं तस्मात्ताभिरभिषिञ्चत्येता वा एका आपस्ता एवैतत्सं
१६२ भरति ॥ अथ या आतपति वर्षन्ति ता गृह्णाति सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त
163 स्वाहा सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वर्चसमेवैनमेत
दभिषिञ्चति सूर्यवर्चसमेवैनमेतत्करोति मध्या वा एता आपो भवन्ति या आतपति
वर्षन्त्यप्राप्ता हीमां भवन्त्यथैना गृह्णाति मध्यमेवैनमेतत्करोत्येता वा एका आप।
स्ता एवैतत्सं भरति ॥ अथ वैशन्ती गृह्णाति। मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा। १६२

मारास्था राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति विप्रुमेवास्मापतस्यावराम
नपक्रमिणीर्ह्रः लोमैता वा पकाश्मापस्तापैवैनत्संभरति ४ अथ कूप्या गृह्णा ।
ति व्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा व्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ता
भिरभिषिञ्चति हृद्यार्स्मांपरेणापस्तापैवैनत्संभरत्यपामुवैवसर्वनायतनस्मा
देताभिरभिषिञ्चत्येता वापकाश्मापस्तापैवैनत्संभरति ५ अथ प्रुषा गृह्णा ।
ति वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिर
भिषिंचत्यन्नाद्यैवैनमेतदभिषिंचत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नेतद्यातीदेवाश्च स्मा वादि

ब्रा॰ न॰ १६४ 164 त्यउपघ्नन्नेवयथायमग्निर्निर्दहेदेवमोषधीरन्नाद्यविर्ईदतितदेनाआपोऽभ्यवयन्त्यः।
शमयंतिमेवातन्द्वाऽस्याग्नायंपरिषिञ्चेतयदेनाआपोनाभ्यवेयुरन्नाद्यैनैवेनमे
तदभिषिञ्चत्येताआपकाअपस्तापवैतनसंभरति ४ अथमधुगृह्णाति।शवि
ष्ठस्यराष्ट्रदाराष्ट्रमेदत्तस्वाहाशविष्ठस्यराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेतिताभिरभिरभि
षिञ्चत्यपांवैवैनमेतदोषधीनांरसेनाभिषिञ्चत्येताआपकाअपस्तापवैतनसं
रति ५ अथगोर्विजायमानायाउल्बंगृह्णाति।शक्करीस्थराष्ट्रदाराष्ट्रमेदत्तस्वा १६४
हाशक्करीस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेतिताभिरभिषिञ्चतिपशुभिरेवैनमेतदभिषिं

वसेनावापकाश्चापस्तापवैवैनतत्संभरति १८ अथपयोगृह्णाति। जनभृतस्थराष्ट्र
दाराष्ट्रंमेदत्तस्वाहाजनभृतस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेतिताभिरभिषिञ्चतिप
शुभिर्वैवेनमेतदभिषिञ्चत्येतावापकाश्चापस्तापवैवैनतत्संभरति १९ अथशृतं।
गृह्णाति। विश्वभृतस्थराष्ट्रदाराष्ट्रंमेदत्तस्वाहाविश्वभृतस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मै
दत्तेतिताभिरभिषिञ्चतिपशूनामेवैनमेतद्रसेनाभिषिञ्चत्येतावापकाश्चा
पस्तापवैवैनतत्संभरति २० अथमरीचीः। अंजलिनासंगृह्णापिसृजन्त्यापःस्वराज।
स्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तेत्येतावाआपःस्वराजोयन्मरीचयस्तायस्मन्देतत्श्वाप्नो

श्रीः अस्मा एवैतच्छ्रिया आतिष्ठमानायान्नाद्यं यच्छत्यथ भवं स्मोयल्लिखामाउपमेवास्मिन्नेत।
रः दधात्येता वा एकाश्चापस्ता एवैतत्संभरति २१ ता वा एताः । सप्तदशापः संभरति
१६५ सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तस्मात्सप्तदशापः संभरति २२ षोडशा।
165 न्ता आपो याश्च भिन्नद्रोति । षोडशाञ्जलीर्जुहोति ताद्वाविंशः शद्वीशुनज्जहोसार।
स्वतीषु वसतीविशुवतास्त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशद्वै देवाः प्रजापतिस्त्रयस्त्रिंश
स्तद्देवं प्रजापतिं करोति २३ अथ यद्युना ऊर्णास्तद्गृह्णाति । वज्रो वा आज्यं वज्रेणैवै १६५
नरानेतनसराप्नासरनासीकरणपृह्णाति २४ अथ यत्सारस्वतीषु नज्जहोति वाचे

सरस्वतीवज्रश्चाज्येवेद्यस्तेणाज्येनवावं हिनस्तीतितस्मात्सरस्वतीशुनस्तदो
ति २५ अथयत्समीरीविशुनस्तस्तदोति। नेदत्रद्वैवैतामाहुतिंस्तुद्वानीतितस्मात्स
म्सरीविषनस्तदोति २६ ताः सार्द्धमेतुंवैरूपावसमवनयति। मधुमतीर्मधुम।
तीभिः पृच्यन्ताभिरितिरसवत्योरसवतीभिः पृच्यान्ताभिरसवैवेतदाहसमद्भिरिवेतु।
त्रियायवंवाला इतितस्योतेलवंयज्ञमानायाशिषमाशास्तेयदाहसमद्भिरिवेत
प्रियायवन्वाना इति २७ ताश्रेणमैत्रावरुणस्यविश्लंऽसादयत्य। ताष्पृष्ठाः।
सीदतसदोजसरसनाशृष्ठाः सीदतयाजो भिरित्रियैवैतदाहसतीजसश्रतिसवीर्याः

ब्रा॰ न्नैवैतदाहमहित्वंतत्रियायद्धयन्तीतितिन्नस्यस्तेनंयजमानायाशिषमाशा
र॰ स्तेयदाहमहित्वंतत्रियायद्धयन्तीतिति २८ ब्राह्मणम् १ नवैमाध्यन्दिनेसव
१६६ नेभिषिंचन्ते। एवैप्रजापतिर्यदेषयज्ञस्तायतेयस्मादिमाःप्रजाःप्रमितापततेवे
वाप्येतर्हिप्रजाःप्रजायन्तेतदेनंमध्यतएवैतस्यप्रजापतेर्दधातिमध्यतःस्ववति १ ऋ
ग्रहीतेमाहेन्द्रंएषवाइन्द्रस्यनिष्केवल्योग्रहोयन्माहेन्द्रोप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेवस्तो
त्रंतिष्केवल्यंशस्त्रमिन्द्रोवैयजमानस्तदेनंस्वएवायतनेभिषिञ्चतितस्माद। १६६
गृहीतेमाहेन्द्रे २ श्रेणमेवावरुणस्यापिषस्त्रंशस्त्रईलवमौपवसृणानिसोम।

166

स्य त्विषिरसीति यद्वै सोम इन्द्रमत्यपवत ततः शार्दूलः समभवत्तेन सोम
स्य त्विषिस्तस्मादाह सोमस्य त्विषिरसीति तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलत्वि
षिमेवास्मिन्नेतद्दधाति तस्मादाह तवेव मे त्विषिर्भूयादिति ३ अथ पार्थानि जु
होति। पृथी ह वै वैन्यो मनुष्याणां प्रथमोऽभिषिषिचे सोऽकामयत सर्वमन्नाद्यम
वरुन्धीयेति तस्मा एतान्यस्तद्वुः स इदं सर्वमन्नाद्यमवरुन्धेऽपि ह स्मास्मा आ
रण्यान्पशूनभिहूयन्त्यसावैहि राज्ञावापत्स्यत इति तथेदं सर्वमन्नाद्यमवरुन्ध
सर्वं ह वा अन्नाद्यमवरुन्धे यस्यैवं विदुष एतानि हूयन्ते ४ तानि वै द्वादश भवन्ति

ब्रा. तृ. १६८ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्तस्माद्द्वादश भवन्ति ५ वसुरस्त्वादभिषेकस्य जुहो
ति। वसूपतिष्ठन्ते देवानां मध्यन्तपवैतस्य प्रजापतेर्धाम मध्यतः स्यवति ६ स यदि
पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति रुद्रस्यन्ति ते धा नुज्ञलमो भवन्त्यथ यद्युपरिष्टुपरि।
ष्टादभिषेकस्य जुहोतीन्द्रस्तेनांप्रथमो भवति महद्वै महदस्पतिरिन्द्रियं वीर्यं
मिन्द्रपताभ्यामेवैनमेतद्वीर्याभ्यामुभयतः परिगृह्णाति ७ स जुहोति। यदि पु
रस्तादभिषेकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहेति तेजो वा अग्निस्तेजसैवैनमेतदभिषिञ्चति १६८
सोमाय स्वाहेति क्षत्रं वै सोमः क्षत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चति सवित्रे स्वाहेति स

167

वितावैदेवानांप्रसवितासवितृप्रसूतएवैनमेतदभिषिंचतिसरस्वत्यैस्वाहेति
वाग्वैसरस्वतीवाचैवैनमेतदभिषिञ्चतिपूष्णेस्वाहेतिपशवोवैपूषापशुभिरे।
वैनमेतदभिषिंचतिबृहस्पतयेस्वाहेतिब्रह्मवैबृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमेतदभि
षिञ्चन्त्येतानिपरस्तादभिषेकस्यजुहोतितान्येतान्यग्निनामानीत्याचक्षते ८
अथजुहोति।यान्युपरिष्टादभिषेकस्यजुहोतीन्द्रायस्वाहेतिवीर्यंवाइन्द्रोवीर्ये।
णैवैनमेतदभिषिञ्चतिघोषायस्वाहेतिवीर्यंवैघोषोवीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्च।
तिश्लोकायस्वाहेतिवीर्यंवैश्लोकोवीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यंशायस्वाहेति

ब्रा॰
स॰
१६८
168

वीर्यं वा अग्नेः स्तोको वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चति भर्गाय स्वाहेति वीर्यं वै भर्गो वीर्येणै
वैनमेतदभिषिञ्चत्यर्यं श्रे स्वाहेति तद्देनमस्य सर्वं स्वार्यमणं करोत्येवाऽपा
तिष्ठादभिषेकस्यन्तु होति तान्येता आदित्यनामानीत्याचक्षते ९ अथैनमैत्रा
वरुणस्य विस्या। मभिषेचनीयानि पात्राणि भवन्ति यैश्चैता आपोऽभिषेचती
यानि भवन्ति १० पालाशं भवति। तेन ब्राह्मणोऽभिषिञ्चति ब्रह्म वै पलाशो
ब्रह्मणैवैनमेतदभिषिंचति ११ औडुंबरं भवति। तेन स्वोऽभिषिंचत्यन्नं वा ऊ १६८
गउडुम्बर ऊर्ग्वै स्वं यावद्वै पुरुषस्य स्वं भवति नैव तावदशनायति तेनो र्क्स्वं तस्मा

दौदुम्बरेणस्वोभिषिंचति १२ नैयग्रोधपादंभवति।तेनमित्रोराजन्योभिषिं
चतियद्धिवैन्यग्रोधःप्रतिष्ठितोमित्रेणवैराजन्यःप्रतिष्ठितस्तस्मान्नैयग्रोधपा
देनमित्रोराजन्योभिषिञ्चति १३ आश्वत्थंभवति।तेनवैश्योभिषिञ्चतिसय
देवादोश्वत्थेतिष्ठतइन्द्रंमरुतउपामंत्रयन्तस्मादाश्वत्थेनवैश्योभिषिञ्चत्येता
न्यभिषेचनीयानिपात्राणिभवन्ति १४ अथपवित्रेकरोति।पवित्रेस्थोवैस्नव्याउ
तिसोसावेवबंधुस्तयोर्हिरण्यंप्रवयतिताभ्यामेताअभिषेचनीयाअपउत्पुना
तितयद्धिरण्यंप्रवयत्यमृतमायुर्हिरण्यंतदास्वमृतमायुर्दधातितस्माद्धिर।

ब्रा० एवंप्रवयति १५ सउत्पुनातिसवितुर्वःप्रसवउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्य
तृ० रश्मिभिरितिसोसावेवबन्धुरनिभृष्टमसिवाचोबन्धुस्तपोजाइत्यनेनाप्छ्रास्मरतो
१६९ भिरिन्धेवैनत्तदाहयदाहानिभृष्टमसीतिवाचोबन्धुरितियावैदैप्राणोह्यापोभवंति
169 तावद्धावावदन्तितस्मादाहवाचोबन्धुरिति १६ तपोजाइत्यग्नेर्वैधूमोजायते
धूमादभ्रमभ्राद्वृष्टिरग्नेर्वाएताजायन्तेतस्मादाहतपोजाइति १७ सोमस्यदा
त्रमसीति।यदावाएनमेताभिरभिषुण्वन्त्यथाहुतीर्भवतितस्मादाहसोमस्य
दात्रमसीतिस्वाहाराजस्वइतितद्देनाःस्वाहाकारेणैवोत्पुनाति १८ तापनेषु १६९

पात्रेष्वानयति। स यस्मादेपुष्क्रिनीयापपतारस्मतिमानिस्त्रः इत्येवैनदेतद्दयदा
हस्मथमादस्त्रतिपुष्क्रिनीयापपतास्तिवीर्यवत इत्येवैनदेतद्दानाष्टछात्रपस्तोव
स्तानारस्यनाष्टछात्स्परतोभिषिंचत्येवैनदेतद्दयदेतद्दानाष्टछात्रपस्तोवस्तानार।
तिपत्याश्ववङ्क्षेवरूणाः सप्यामिति विशोवैपत्याविवनवङ्क्षेवरूणाः प्रति।
ष्ठामित्येवैनदेतदपांशिशुर्भवतिनमासवन्तीत्यपांसाप्यर्घाशिशुर्भवतियो
राजसूयेनयजतेतस्मादपांशिशुर्भवतिनमास्वन्तीरिति ९ अथैनमवासाः
सिपरिधापयति। तताप्यमिति वासोभवति तस्मिन्नाश्वेतीयपस्तरूणाणि

ब्रा· कृतानिभवन्तीतितदेनंपरिधापयतितद्वस्योल्बमसीतितद्यदेवतत्रस्योल्बन्त।
५· तदेवैनमेतज्जनयति २० अथैनंतार्प्यंपरिधापयति। तद्वस्यजरायसीति।
१०· तद्यदेवतत्रस्यजरायुतत्तदेवैनमेतज्जनयति २१ अथाधीवासंप्रतिमुञ्चति। तद्व
170
स्ययोनिरसीतितद्यैवतत्रस्ययोनिस्तस्याएवैनमेतज्जनयति २२ अथोष्णीषं
संहृत्यापुरस्तादवगूहतितद्वस्यनाभिरसीतितद्यैवतत्रस्यनाभिस्तामेवास्मि
न्नेतद्दधाति २३ तदुहैके। समन्तंपरिवेष्टयन्तिनाभिर्वाअस्यैषासमन्तन्वाअयन्ना १०·
भिःपर्येतीतिवदन्तस्तदुतथानकुर्यात्पुरस्तादेवावगूहेत्पुरस्ताद्धीयन्नाभि

स्तयदेनैवासाꣳसिपरिधापयतितन्नयत्तेनैवनामनग्नतानमभिषिञ्चानीतिन
स्मदेनैवासाꣳसिपरिधापयति २४ नेदैके। निदधत्यैतानिवासाꣳस्यथैनं।
पुनरीतितन्नवसंनपरिधापयेत्तितनेडनथानऋयोदंगातिवाश्वस्पजनूवीसा
ꣳस्येगेदैनंसञ्ज्ञातञ्ज्ञाव्यहैयतिवरुणपर्दीतितन्नवसनꣳसपत्नेघ्नामेवैकं
वासंसोपरिदधीततदेनमश्रेञ्ज्ञातञ्ज्ञासमर्हयतिवरुणपदीतितन्नवसनव
रुणपादीतितन्नवसनात्ममुञ्चति २५ सयज्ञावभृथमभ्यवैति। नदेतत्दर्षभ्य
वहरन्तितस्मलोमाक्रियतेसपत्नेघ्नामेवैकंवासंसोपरिधायोदैतितानिवशा

ब्रा॰ यैवा वपां॰ हुत्वाथावभृथाउदवसानीयायां वेष्टौ २६ अथ धनुरधितनोतीन्द्रस्य
५॰ वार्त्रघ्नमसीति वार्त्रघ्नं वै धनुरिन्द्रो वै यजमानो द्वयेन वा एष इन्द्रो भवति यच्च क्ष-
७१ त्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वार्त्रघ्नमसीति २७ अथ बाहू विमार्ष्टि
मित्रस्यासि वरुणस्यासीति बाह्वोर्वै धनुर्बाहुभ्यां वै राजन्यो मैत्रावरुणस्तस्मा-
दाह मित्रस्यासि वरुणस्यासीति तदस्मै प्रयच्छति त्वयायं वृत्रं वध्येदिति त्वयायं
द्विषन्तं भ्रातृव्यं वध्येदित्येवैतदाह २८ अथास्मै तिस्र इषूः प्रयच्छति । स यया प्रथ- ७१
मया समर्पयति तेन पराभिनत्ति सैका सेयं पृथिवी सैषा दृभाना नामाथ यया विद्धः

शऽत्वाजिवति वा म्रियते वा सा द्वितीया तदिदमन्तरिक्षं सैषास्त्जानामा
प्यययायैवराप्नोति सा तृतीया सासौ द्यौः सैषा त्रमानामेताद्विवेति सप्तद
शवत्तस्मात्सप्तदशेति सप्तदशः प्रयच्छति २९ ताः प्रयच्छति । पात्वैनं प्रांचं पात्वेन
प्रत्यंचं पात्वेनं तिर्यञ्चवादिग्भ्यः पात्विति तत्सप्तदश सर्वाः पवदिशो सप्तव्याः करो ।
ति तद्यत्सप्तदश प्रयच्छति वीर्यं वा एतत्प्राजापत्यस्य यद्यजुर्वीर्यवन्तमभिषि
ञ्चानीति तस्मात्सप्तदश प्रयच्छति ३० अथैनमाविदो वाचयति आ
विर्मर्या इत्यनिरुक्तं प्रजापतिर्वा अनिरुक्तस्तदेनं प्रजापतय आवेदयति

ब्रा॰ सोऽस्मै सर्वमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते ११ आविन्नो अग्निर्गृहपतिरिति। ब्र
रु॰ ह्म वा अग्निस्तदेनं ब्रह्मण आवेदयति तदस्मै सर्वमनुमन्यते तेनानुमतः सूय
१७२ ते १२ आविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा इति। क्षत्रं वा इन्द्रस्तदेनं क्षत्रायावेदयति तदस्मै स
172 र्वमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते १३ आविन्नौ मित्रावरुणौ धृतव्रताविति। प्रा
णोदानौ वै मित्रावरुणौ तदेनं प्राणोदानाभ्यामावेदयति तावस्मै सर्वमनुम
न्येते ताभ्यामनुमतः सूयते १४ आविन्नः पूषा विश्ववेदा इति। पशवो वै पूषा। १७२
तदेनं पशुभ्य आवेदयति तेऽस्मै सर्वमनुमन्यन्ते तैरनुमतः सूयते १५ आवि

नेद्यावापृथिवीविश्वशम्भुवाविति।तद्देनमाभ्यांद्यावापृथिवीविश्वभ्यामावे
दयतितेऽस्मैसर्वमन्नमश्नन्तेताभ्यामन्नमतःसूयते २६ आविन्नादितिरुरु
शर्मेति।इयंवैपृथिव्यदितिस्तदेनमस्यैपृथिव्याआवेदयतिसास्मैसर्व।
मन्नमश्नुतेतेनयान्नमतःसूयतेतद्यथैवैनमेतद्देवताभ्यआवेदयतितास्मै
सर्वमन्नमश्नन्तेताभिरन्नमतःसूयते २७ ब्राह्मणम् २ केशवस्यपुरुषस्यालो
हायसमास्यआविध्यन्वेष्टादेदंशूकाइतिसर्वौन्वाएषमृत्यूनतिमुच्यतेस।
र्वोन्नथास्योराजसूयेनायजतेतेनस्पर्जैरेवमृत्युर्भवतितयोमृत्युर्घौवदंष्ट्रमेवे

ब्रा॰ तदत्तिनयतियद्धश्मश्रूकान। १ अथयत्केशवम्पुरुषस्य। नवापयन्तीनउमाश्म
५: केशवःपुरोयद्दृउमालेननखीयड्केशवत्तेनानउमानैतदयोनहिरण्यंय
१८३ लोहायसञ्चैतेक्रिमयोनाक्रिमयोयद्धन्तश्मश्रूकाअथयल्लोहायसम्भवतिलो
173 हिताः३वहिद्दन्तश्मश्रूकास्तस्मात्केशवस्पुरुषस्य २ अथैनंदिशःसमारोहय
ति।प्राचीमारोहगायत्रीत्वावतुरथन्तरंसामत्रिवृत्स्तोमोवसन्तऋतुर्ब्रह्म
द्रविणम् ३ दक्षिणामारोह।त्रिष्टुप्त्वावतुबृहत्सामपञ्चदशस्तोमोग्रीष्मऋ १८३
तुःक्षत्रंद्रविणं ४ प्रतीचीमारोह।जगतीत्वावतुवैरूपंसामसप्तदशस्तोमो

वर्षाः ऋतुर्विड्द्रविणम् ५ उदीचीमारोह। अनुष्टुप्त्वावतु वैराजं सामैकविं
श स्तोमः शरदृतुः फलं द्रविणम् ६ ऊर्ध्वामारोह। पङ्क्तिस्त्वावतु शाक्वररैवते सा
मनी त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ हेमन्तशिशिरावृतू वर्चो द्रविणमिति ७ न
घ्रैतेन दिशः समारोहयत्यृतूनामेवैतद्रूपमृतून्नेवैनमेतत्संवत्सरं समारो
हयति स ऋतून्त्संवत्सरं समारुह्य सर्वमेवेदमुपर्युपरि भवत्यर्वागेवास्मादि
दं सर्वं भवति ८ शाद्वलवर्म्माणो जघनार्द्धे सीमन्निहितं भवति तमग्रायस्य।
स्पतिःप्रथमस्तनुवेः शिरसि निमुर्विहैवैनामामृत्य ग्रामसननिरुक्तोनिविद्धाय।

ब्रा॰ तस्य पदा शिरो ऽभितष्ठौ स यदतिष्ठित उद्बाधत स उच्छ्वङ्कस्तस्य पदा शिरः प्रचिच्छेद
न॰ ततो रसः समभवत्तद्धैनमन्वभाषत केनामिच्छसि कमे मोऽस्मइति ९ तत्सीसे
१२४ नापजघान । तस्मात्सीसं मृदु हतजवं हि सर्वेणाह्यि वीर्येणापजघान तस्माद्धिर
174 ण्यरूपं स न किं यज्ञनादेति हतजवं हि सर्वेणाह्यि वीर्येणापजघान तेन हैस ततन्ना
ष्ट्रांसि स्यपजघान तथो एवैष एतेन ष्ट्रांस्यतोऽपहन्ति ८ अथैनं शा
र्दूलचर्मारोहयति । सोमस्य त्विषिरसीति यत्र वै सोमादिन्द्रमत्यपवत स यस्ततः शा १२४
र्दूलः समभवत्तेन सोमस्य त्विषिस्तस्मादाह सोमस्य त्विषिरसीति तवेव मे त्विषि

भूयादिति स आहलविष्ठमेवास्मिन्नेतद्दधाति तस्मादाहुस्तेवैवमेतद्विद्विर्भूयादिति ॥
अथयत्कदस्मान्दुपास्यति । स्वत्योः पारीन्यस्तनमाशुर्द्धिरा एपन्तदस्तनश्राशुविश
तितिष्ठति ॥ अथयत्कस्तः शतवितस्तो वा भवति नववितस्तो वा सर्यदिशतवि
तस्तः शतायुर्वा अयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितस्तो यद्युन
ववितस्तो नवेमे पुरुषे प्राणास्तस्मान्नववितस्तः ॥ तमुपरिष्टादक्षीयस्त्रीं निदधात्यो
जोसिसहोस्यस्तनमसीत्यस्तनमाशुर्द्धिरा एपन्तदस्मिन्नस्तनमाशुर्दधाति तद्यद्द।
क्ताउभयतोभवतोस्तनमाशुर्द्धिरा एप तदस्तनेनैवैनमेतदाशुषो भयतः परिस्म

ब्रा॰ ं इति न स्मादुक्ताऽअपयतो भवतः ॥४ अथ बाहू उद्गृह्णाति । हिरण्यरूपाऽउषसो विरो ।
५॰ कऽउभाविन्द्राऽउदिथः सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्र गर्त्तं ततश्चक्षाथामदितिं दितिं चे
१२५ ति बाहू वै मित्रावरुणौ पुरुषो गर्त्तस्तस्मादाहारोहतं वरुण मित्र गर्त्तमिति ततश्च
क्षाथामदितिं दितिं चेति ततः पश्यतं स्वं चारणं चेत्येवैतदाह ॥५ नैतेनोद्गृ
ह्णीयान्मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृह्णीयाद्बाहू वै मित्रावरुणौ बाहुभ्यां वै राजन्यो
मैत्रावरुणस्तस्मान्मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृह्णीयात् ॥६ तद्यदेनमूर्द्ध्वबाहुम १२५
भिषिञ्चति । वीर्यं वाऽएतद्राजन्यस्य यद्बाहू वीर्यं वाऽएतदपां रसः संभृतो भव

125

तिवीर्यैणैवैनमेतदभिषिञ्चति नेन्म इदं वीर्यं वीर्यमपाः रसः सम्भृतो भवतीन्द्रियेना
दिति तस्मादेनं मूर्द्धमाक्रमभिषिञ्चति ९ ब्राह्मणम् २ तमेवं प्राञ्चं तिष्ठन्तमभिषि
ञ्चति । पुरस्ताद्ब्राह्मणोऽभिषिञ्चत्यध्वर्युर्वा यो वास्य पुरोहितो भवति पश्चादितरे ।
सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीति । वीर्यैणैनं तदाहाग्नेर्भ्राजसेति वीर्यैणैवै
नं तदाह सूर्यस्य वर्चसेति वीर्यैणैवैनं तदाहेन्द्रस्येन्द्रियेणेति वीर्यैणैवैनं तदाह क्षत्रा।
णां क्षत्रपतिरेधीति राज्ञामधिराज एधीत्येवैनं तदाहाति दिद्यून्पाहीति वधो वै दिद्यु
द्वधमेवैनमेतदतिनयति तस्मादाहाति दिद्यून्पाहीति २ इमं देवाः । ३ अव

ब्रा॰
रा॰
१२६
176

न २ अथैनमभिषेके। कृष्णविषाणयानुविमृष्टे वीर्यं वा एतदपां रसः संभृतो
भवति येनैनमेतदभिषिञ्चनीदस्मे वीर्यं सर्वमात्मानमनुव्यवश्रादिति तस्मा।
द्यस्यानुविमृष्टे ४ सोऽनुविमृष्टे। प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठादिति यथायं पर्वतो।
तिष्ठा वा अयं पर्वतः पशून्तिष्ठा वै वत्वा एतदं सर्वमतितिष्ठन्पर्वोगेवास्मादिद
ं सर्वं भवति यो राजसूयेन यजते तस्मादाह प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठान्नावश्चर
न्ति स्वसिच इयानाः ता आववृत्रन्नधरागुदक्ता अहिं बुध्न्यमनु रीयमाणा इति ५ १२६
अथैनमन्तरेव शार्दूलचर्मणि। विष्णुक्रमान्क्रमयति विष्णोर्विक्रमणमसि वि

सोभिक्रान्तमसिविष्णोःक्रान्तमसी। तीमेवैलोकाविष्णोर्विक्रमणंविष्णोर्वि
क्रान्तंविष्णोःक्रान्तन्तदिमानेवलोकान्समारुह्यसर्व्वमेवेदम्पर्युपरिभवस
र्व्वांगेवास्मादिग्भ्यः सर्व्वंभवति ६ अथब्राह्मणस्यपात्रेसतःस्वान्समवनयतितं।
ब्राह्मणाद्राजन्यमनुयशःकरोतितस्माद्ब्राह्मणोराज्ञाद्वैजातमनुयशाः ७ नग्रो।
स्पृत्रःप्रियतमोभवति।तस्मात्पत्न्यामत्रंप्रयच्छतीदमेयंवीर्य्यंप्रत्रोनुसन्तनवदि
ति ८ अथप्रतिपरेत्यगार्हपत्यमन्त्रारथेजुहोतिप्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वा
रूपाणिपरितावभवयत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणामितितयः ९२

ब्रा॰
श॰
१७७
177

स्तेपितरंकरोतियःपितानंपुत्रंतेनदेनयोवीर्येणातिष्ठजनस्यशावस्यपितेतितयःपि
तानेपितरंकरोतियःपुत्रस्तंपुत्रंतेदेनयोवीर्येणातिष्ठनपुत्रनेरेवयथायथंकरो।
तिवयंस्यामपतयोरयीणांस्वाहेत्याशीर्वैषैतस्यकर्मणआशिषमेवैत
दाशास्ते ४ अथयपषशंसवोतिरिक्तोभवति। नवाग्नीध्रीयेत्सदोस्यतिरि
क्तोवापषशंसवोभवत्यतिरिक्ताग्नीध्रीयोमार्द्दपत्सदोवीः विश्वपथ।
नाहवरीयेत्सहत्यष्येतोतिकत्तदतिरिक्तपवैतदतिरिक्तंस्थाश्वतराद्दैत्सदो १७७
सेषाप्तेनस्पदेवस्यदिकस्माद्वतराद्दैत्सदोतिसत्सदोतिहस्यवैक्रिविपरत्ना।

मनस्मिंद्धतमस्यमेहमस्मिन्ह्यादेति १ ब्राह्मणम् ४ तद्योब्रह्मोभवति। तस्य
शतं वा परः शता वा गा उद्धरेणाहवनीयं संस्थापयति तद्यदेवं करोति ।व
रुणाद्धवा अभिषिषिचानात्। इन्द्रियं वीर्यमपचक्राम सशस्यधपघोपाः रसतः सं
भृतो भवति यदेनेनमेतदभिषिञ्चति सोऽस्येन्द्रियं वीर्यं निर्जघानात तस्य सर्व वि
द्द तस्मात्यश वोयशोयदेषब विन्दतस्य सर्वं नु विन्दयेन्द्रियं वीर्यं अनपात्मेवध
त्तनथोपवैषपतत्राहैवौस्मात्विन्द्रियं वीर्यमपक्रामति वरुणस्य वो वापषयज्ञा।
जस्त्यमिति वरुणो करोति दिति निवैषपनत्करोति २ अथारथमुपारोति। यदै

ब्रा॰ गन्नाम्यगामभवति स्येनवैतदृण्डुः तस्मादृष्यमुणावदस्ति ३ सुपावचरति ३
२॰ न्द्रस्यवज्रोसीतिवज्रोवैरथस्तेनैवैयजमानोद्वेषेनवाप्रभ्रातृव्योभवतियवत्तस्यियो।
१२८ यद्वचयजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्यवज्रोसीति ४ तमन्तर्वेद्यभ्यववर्त्यंयुनक्तिमित्रा
98 वरुणयोस्त्वाप्रशास्त्रोःप्रशिषायुनज्मीतिबाहूवैमित्रावरुणौबाहुभ्यांमेवरा।
ग्यज्ञोमैत्रावरुणस्तस्मादाहमित्रावरुणयोस्त्वाप्रशास्त्रोःप्रशिषायुनज्मीति ५
178 तंचतुर्युजंयुनक्ति। सजघनेनसदोऽग्रेणशालांयेनैवदक्षिणायन्तितेनप्रतिपद्य १२८
तेजघनेनचात्वालमग्रेणाग्नीध्रमुपगच्छति ६ तमातिष्ठतिव्यायैवास्यधावे

तेसपत्नान्मैवैतस्यैवैनंदाहयद्दाहाग्नथायेवैतिःस्वधायेवैतिःस्वायवैतस्यैवैनंदाद्दा
तिष्ठेत्युन्नर्धंनरसमन्द्धंनोद्दैवैनामेन्द्रोयदस्मात्तुसत्त्रामहद्ययेनत्वापथरन्द्रोभवतिय
वतत्रियोयद्भवद्धन्नमानत्तस्मादाहाहरिष्ठेत्युन्नर्धंनरति ७ अथयद्दत्तिणसुत्त
मुणाष्टेति। मरुतांप्समवेनजयेतिविशोवैमरुतोविशावैनत्क्षत्रियोजयतिय
जिगीषतितस्मादाहमरुतांप्समवेनजयेति ८ अथमध्येगवामुपक्षतिः। स्मा।
पाप्ममनसोतिमनसावाइदंसर्वमाप्तंतन्मनसैवैतत्सर्वमाप्नोतितस्मादाहा
पाप्ममनसेति ९ अथयजुराष्म्यामासुपस्थशाति। समिद्धियेणोनीद्धियमे

ब्रा॰ वीर्यंगावइन्द्रियमेवैतद्वीर्यमात्मंधत्तेयाद्दक्षिणामीमाःऋर्षभंइमाइति ९ नयत्व
रु॰ मगोऽश्नुषछति।यद्वैपुरुषात्पराग्भवतियशोवाकिञ्चिद्वाऽसम्ं ह्यैवास्मात्तत्तनमा
१९ मिवाऽपक्रामतितन्नाद्वैवतदिन्द्रियमेवीर्यपुनरात्मन्धत्तेतस्मात्तस्यगोऽश्
179 यछति ॥ तस्मैतावन्माश्रीर्णांभूयसीर्णांप्रतिददातितन्नोपप्रकूरकर्मणाभव
तियद्यजमानःकूरमिवनोपनत्करोतियदादक्षिणामीमाःऋर्षभंइमाइतितथो।
हास्यैतदकूरकृतंभवतितस्माभावन्माश्रीर्णांभूयसीर्णांप्रतिददाति १२ अथयद १९
क्षिणानायछति।सोऽग्रेणयूपंदक्षिणेनवेदिंयैनैवदक्षिणायन्तितेनप्रतिप।

घ्नतेनेजवनेनसदेयेणशालामुपयच्छति ४२ मानःइन्द्रतेवयंतराषाडयुक्ता
सोअवभ्रशनाविदस्माम।निष्ठारथमधियमन्ज्ञहस्ताकरश्मीन्देवयमसेस्वस्वा।
इतियच्छन्त्येवैनंतदेतयाभीशवोवैरश्मयस्तस्मादाहरश्मीन्देवयमसेस्वश्वाति
त्यथरथविमोचनीयानियानिजुहोतिप्रीतोरथोविमुच्यातान्इतितस्मादथ
विमोचनीयानिजुहोति ४३ सजुहोत्यामयेगद्दपनयेत्स्मादेतिसयद्देवाग्रेपं
रथस्यनद्देवैतेनप्रीणातिबृहद्वाअस्याग्नेयंरथस्यबृहतैवैतेनप्रीणातिश्रीर्वै।
गार्हपतंयावतोयावतश्रेष्ठैतश्रियमेवास्यैतद्गार्हपतं राज्यमभिविमुच्यन्ते ४४

ब्रा॰ नः १८॰ 180

सोमायवनस्पतयेस्वाहेति। द्वयानिवैवानस्पत्यानिचक्राणिरथ्यानिचानसा।
निचतेभ्योन्वेवैतदुभयेभ्योरिष्टंकरोतिसोमोवैवनस्पतिः सयदेववानस्पत्यंर
थस्यतदेवैतेनप्रीणातिदारुणिवैवानस्पत्यानिरथस्यदारुणएवैतेनप्रीणाति
तद्वैसोमः क्षत्रमेवास्मैतद्रूपमभिविसृज्यते ६ मरुतामोजसेस्वाहेति। सा
यदेवमारुतंरथस्यतदेवैतेनप्रीणातिचत्वारोश्वारथः पञ्चमोद्वौसव्यष्टसा
रथीतेसप्तसप्तसप्तवैमारुतोगणः सर्वमेवैतेनरथेनप्रीणातिविशोवैमरु। १८॰
तोविशमेवास्मैतद्रूपमभिविसृज्यते ७ इन्द्रस्येन्द्रियायस्वाहेति। सयदेवैन्द्र

ऽथयस्मातदेवैतेनश्रीणातिसर्व्वावाएषंह्योरथस्यसर्व्वस्वारमेवैतेनश्रीणातीन्द्रिय
मेवैवीर्यमिन्द्रइन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यंऽराज्यमभिविमृज्यते ८ अथवाराज्ञाउपा
नद्धाउपमुच्यते।गौर्हवैदेवान्नृतक्रम्यवेशयावक्रस्तस्तोवराहःसम्बभूवत।
स्माद्वराहोमेदुरोवृत्ताहिसंभूतस्तस्माद्वराहेगावःसंजानतेस्वमेवैतद्रसम
भिसंजानतेतस्यशृतामेवैतद्रसेप्रतितिष्ठतितस्माद्वाराहाउपानद्धाउपमुं।
चते ९ अथैनंप्रत्यवेक्षमाणोजपति।पृथिविमातर्मामाहिंसीर्मोअहं
त्वामितिवरुणाद्वाअभिषिषिचानात्पृथिवीबिभयांचकारमहद्वाअयम

ब्रा॰ भूयोऽभ्यषेचि वि यद्वै मा यज्ञावहाणी या दिति वरुणा उ ह पृष्ठि सैवि भया ज्व कारयद्वै
२: मे यज्ञावपृन्वीतेति तं दनयैवैतन्मिश्रधेयम कृतनेन हि मा तापश्चरं दिन स्विनश्व
१८ ओमातवं २ वरुणस्य वा आपदद्यज्ञान्मूर्यं पृष्ठिस्वद्वैनस्माद्धिभेति मद्दृष्ट्य
[१८] यम भूयोऽभ्यषेचि वि यद्वै मा यज्ञावहाणी या दित्यैव इदापेर्मित्रेनेति यद्वै मे यज्ञावमृ
न्वीतेति तं दनयैवैतन्मिश्रधेयंकृतेनेन हि मा तापश्चरं दिन स्विनश्वोमातवंत
स्मादेवं जपति २ सोवनिश्चितादहं सः श्रुवि षट्स्वान्तरित्तस्य होता वेदिषद १८
तिथि इरोणामत् र षट्र समदनसघोमसद् ज्ञागोनाकृतमनाश्रद्धिनाऋतेमद

रित्येतामतिच्छस्वं ज्ञपन्नेषा वै सर्वाणि छन्दांसि यदतिच्छदास्तथैनं पाप्मा
नान्ववतिष्ठति २२ तत्रसमुद्रीनांनववतिष्ठेत्। त्रेतंलोकमन्ववतिष्ठायं समुद्रवा
णीत्स्वव स्यादिति तं स्वरथमेव रथवाहणमारोहयन्ति ततो वाऽ पश्रवन्तेनथा
तल्लोकत्रान्ववतिष्ठति यं समुद्रवाणीत्स्ववास्यात् २३ उत्तरेणाहवनीयं एवो।
प्रिरूढो भवति। स रथवाहणमादित्तिणामत्त्वनुष्टुप्छन्दङ्ग शातनमानो यहत्ववा
वभाति २४ औडुम्बरीं शाखामुपगूहति। तयोरस्यतनरूपमस्पशानीयदस्मात्
रस्मात्सर्मायिपेहिपुङुः स्विवर्चो स्विवर्चो मयिधेहीति तदात्र्वर्चस्यात्मन्धत्ते २५

श्रा· श्राथोऽद्भवरीः॑ प्राताबृग्णस्यशाम्ना। तीस्मतेम्मयियेद्दीतितहृत्नेमात्मंयमेतसै।
तृ· नस्मकर्मणापत्नावेवृशातस्मान्नोश्वृषौदहिणान्नोब्रह्मणोदद्यातिब्रह्मणाद्दियत्ते
१८२ दक्षिणान्नोभिगोपायतितस्मान्नोब्रह्मणोदद्यति २६ अथैषणमैत्रावरुणस्याधि
श्रमामैत्रावरुणीपयस्यानिहिताभवतितामस्यमाहृअभूपावहरतीदृस्यं
वागवीर्यंकृतोमाहृअभूपावहरामीतिपशूनांवापयवरसोयस्ययस्यातनस्यश्रु
नामेवास्यैतद्दूसन्वाहृअभूपावहरतितनयन्मैत्रावरुणीभवतिमित्रावरुणाउ १८२
हिस्वाहृतस्मान्मैत्रावरुणीभवति २७ ब्राह्मणम् ५ तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः

कतिरिकासंख्या ।।१९ मैत्रावरुणस्यापयस्य याः प्रवदन्ति । तस्मात्प्रतिष्ठपवसिष्ठ
कृद्ध्वन्यथास्मात्प्रासंदीमाद्दद्यन्त्सपरिसंघ्वाप्यन्नयन्ति यो जयत्यन्तरितस
घेतद्देनमुपर्यासीनमधस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादस्मात्प्रासन्दीमारुद्र
न्ति सैषा वा श्रीरोविनिस्मा भवन्ति ये एवं विद्वांसूताभ्यतानां । तामग्रेणामैत्रावरु।
णस्य पिश्चस्त्रिरदधाति । स्योनासि सुषदासीति शिवामेवैतच्छग्मां करोति २
अथाधीवासमास्तृणाति । तत्रस्य योनिरसीति तद्वैवतत्क्षत्रस्य योनिस्तामेवैतत्क
रोति ३ अथैनमासादयति । स्योनामासीद सुषदामासीदेति शिवां शग्मामा

ब्रा॰ मीरेत्येवैतदाहतदुस्मस्योनिमासीदेतिनैवदतदुस्मस्योनिस्तस्मामेवैतन्मेतद्दधाति ५
त॰ ग्रयान्तरां मेभिमृश्यपज्ञपति । निषसादधृतव्रत इति धृतव्रतो वै राजा न वा एष ।
१८२ सर्वस्मा इववदनाय न सर्वस्मा इव कर्मणे यदेव साधु वदेद्यत्साधु कुर्यात्तस्यैषाप
एव श्रोत्रियश्चैतौ ह्येवैतौ मनुष्येषु धृतव्रतौ तस्मादाह निषसाद धृतव्रत इति वरु ।
णः पस्त्यास्वेति विशो वै पस्त्या इत्येवैतदाह साम्राज्याय सुक्रतुरिति राज्या
येत्येवैतदाह यदाह साम्राज्याय सुक्रतुरिति ५ अथास्मै पञ्चाक्षान्पाणावा । १८३
वपत्यभिभूरस्येतास्ते पंच दिशः कल्पन्तामित्येष वा अयानामभिभूर्यत्कलिरेष

रिसर्वान्नयानभिभवति तस्माद्दाहाभिभूरसीत्येनाहेपञ्चदिशः कल्पन्तामि।
ति पंच वै दिशस्तदस्मै सर्वा एव दिशः कल्पयति ६ अथैनं पृष्ठतस्तूष्णीमेवद।
ण्डैर्घ्नन्ति। तं दण्डैर्घ्नन्तो दण्डवधमतिनयन्ति तस्माद्राजादण्ड्यो यदेनं दण्डवधम
तिनयन्ति ७ अथ वरं वृणीते। यं ह वै कं च समृद्धवाणो वरं वृणीते सोस्मै सर्वः स
मृध्यते तस्माद्वरं वृणीते ८ स ब्रह्मन्नित्येव प्रथममामन्त्रयते। ब्रह्म प्रथममभिव्या
हराणि ब्रह्मप्रसूतां वाचं वदानीति तस्माद्ब्रह्मन्नित्येव प्रथममामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासी
तीतरः प्रत्याह सवितासि सत्यप्रसव इति वीर्यमेवास्मिन्नेतद्दधाति सवितारमेव स

ब्रा॰
न॰
१८४

तपस्तं संकरोति ९ ब्रह्मत्विमेव द्वितीयसामंत्रयते। तं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह वरु।
णोस्मि सत्यौजा अशक्ति वीर्यमेवास्मिंस्तेन दधाति वरुणमेव सत्यौजसं करोति १० ब्र।
ह्मत्विमेव तृतीयमामंत्रयते। तं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याहेंद्रोस्मि विशौजा विशक्ति वी
र्यमेवास्मिंस्तेन दधातीन्द्रमेव विशौजसं करोति ११ ब्रह्मत्विमेव चतुर्थमामंत्र।
यते। तं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह रुद्रोस्मि हशोवशक्ति तदीर्यमेवास्मिंस्तेन दधा।
ति दधात्यथैनमेतत्कर्मयत्येव तस्माद्देव सर्वस्येशानो भवति यदेनेन ग्ना मय १८४
ति १२ ब्रह्मत्विमेव पञ्चममामंत्रयते। तं ब्रह्मासीतीतरो निरुक्तः प्रत्याह पशुपतिरिति

184

वैतत्कृत्स्नं तत्परिमितमेवास्मिन्नेतत्सर्वं वीर्यं दधात्यथयथाग्राणि कृत्स्नं प्रसादपरि।
मितंस्या अतिकृत्स्नं तत्परिमितमेवास्मिन्नेवत्सर्वं वीर्यं दधाति तस्माद्ग्राणि
कृत्स्नं प्रसादाद् १२ अथ सुमंगलनामानं ह्वयति। वहुकार श्रेयस्कर भूयस्करे
त्येवं ग्रामा भवति कल्याणमेवैनन्मानुष्यं वाचो वदति १४ अथास्मै ब्राह्मण
स्फ्यं प्रयच्छत्यायं यूस्रूं यो वास्य पुरोहितो भवतीन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति वज्रो
वै स्फ्यः स एतेन वज्रेण ब्राह्मणो राजानमात्मनो बलीयांसं करोति यो वै राज्ञो ब्रा
ह्मणादबलीयानमित्रेभ्यो वै स बलीयान्भवति तदमित्रेभ्य एवैनमेतद्बलीयांसं।

ब्रा· संक्रमति ।५ यः राज्ञा राज्यमात्मप्रयच्छति । न स्म वज्रो सितेन मेरुच्छेत्ति तेन राज्ञा
नः राज्यमातरमात्मनो मलीयः संक्रमते ।६ यः राज्यमातामहाय वा स्थपतये वा
१८५ प्रयच्छति । न स्म वज्रो सितेन मेरुच्छेत्ति तेन राज्यमातामहं वा स्थपतिं वात्मनो म
185 लीयाः संक्रमते ।७ यः सुतो वा स्थपतिर्वा ग्रामणये प्रयच्छति । न स्म वज्रो सि
तेन मेरुच्छेत्ति तेन सुतो वा स्थपतिर्वा ग्रामणेयं मात्मनो मलीयाः संक्रमते ।८
यः ग्रामणीः सज्जानाय प्रयच्छति । न स्म वज्रो सितेन मेरुच्छेत्ति तेन ग्रामणीः सज्जा १८५
नमात्मनो मलीयाः संक्रमते तेन ये देवं संप्रयच्छन्ते नेमापवस्य समसघथाय

क्षेमसदिति तस्मादेवं संप्रपद्यन्ते १९ अथ यजमानस्य प्रतिप्रस्थाता चैति तस्यैत।
शूद्रो ग्रीवो शुक्रस्य पुरोरुचाधिदेवने कृतो नावैशुक्रो नारमेवैनं कुरुतः २० अथ।
मन्थिनः पुरोरुचा विमिते विमितं न वा यो वै मन्थीन दत्तारमेवैनं कुर्वन्ना यथास्माप
न दायं जनयन्तस्मान्मन्थिनः पुरोरुचा विमिते विमितं तः २१ अथाग्रयणस्य।
न्नग्रहीतमाज्यग्रहीतावाधिदेवने हिरण्यं निधाय जुहोत्यग्निः पृथुर्धर्मणस्पति
र्जुषाणो अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहेति २२ अथ यातान्निवपति स।
दक्षुताः सूर्यस्य रश्मिमभिपन्न यं सजातानां मध्यमेष्ठ्याय येषवा अग्निः पृथुर्

ब्रा॰ रग्निर्देवनंतस्मैतेन्द्रागायदत्तास्तमेवैतेनप्रीणातितत्समृद्धाणष्ठानुमनागरेष्वदव्य
द॰ नेयोवाराजस्यऐणायजन्तेयोवैतद्देवमैदंतेषदेवारुद्रादीव्यष्ठमितिशूर्वोग्निवादेवद।
१८६ तिणा १३ अथ यस्मादग्नयेस्विष्टकृतेऽवद्यन्ति। तद्यदन्तरेणाहुतीएतत्कर्मक्रियते
प्रषवैप्रजापतिर्यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाताः तदेवास्यैतत्
तुप्रजायन्ते तेन दैवमध्यतः पवैतस्यप्रजापतेर्यानिमध्यतःस्ववतितस्मादन्तरे
णाहुतीएतत्कर्मक्रियतआश्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतंयजेतिवषट्कृतेजुहोति। १८६
१४ अथेडामादधाति। पूर्ववत् १५ ब्राह्मणम्। ब्रह्मणाहवाअभिषिषिवानान्।

ड्गोऽपचक्रामवीर्यंहैभर्गोऽपचक्रामविस्रयंत्तः सोऽस्मादपचक्रामशश्वद्यपचोपा
ङ्रमः सम्भृतोभवतियेनैनमेतदभिषिञ्चतिसोऽस्यभर्गोत्रिर्जेद्वान । तामेताभि
र्देवताभिरनुसमसर्पत् । सविताप्रसवेनसरस्वत्यावाचात्वष्ट्रारूपैःपूष्णापशु
भिरिन्द्रेणास्मेबृहस्पतिनाब्रह्मणावरुणेनौजसाग्निनातेजसासोमेनराज्ञावि ।
ष्णुनैवदशम्यादेवतयान्वविन्दत् १ तद्यदेनमेताभिर्देवताभिरनुसमसर्पत्त
स्मात्संसृपोनामाथयद्दशमेह्स्मसृतोभवतितस्माद्दशपेयोऽथयद्दशदशै
कैकंचमसमनुप्रसृप्ताभवन्तितस्माद्देवदशपेयः २ नदाह्न । ईशापितामहा ।

ब्रा॰ त्सोमपात्संख्याय प्रसर्पन्ति यो ह्यस्य सोमपीथमश्नुते दशपेयो हीति तद्धैस्माहै
तृ॰ त्रीणि हैव पितामहात्सोमपास्त्रीन्क्रीणन्ति तस्मादेता एव देवताः संख्याय प्रसर्पन्ति ४
१८ एताभिर्वै देवताभिर्वरुण एवस्य सोमपीथमाश्नुत तथो एवैष एताभिरेव देव
ताभिरेतस्य सोमपीथमश्नुते तस्मादेता एव देवताः संख्याय प्रसर्पन्ते द्यद्वेव
योदश मानीयेषु: संति एतेनैतस्याभिषेचनीयस्य ५ अथैतानि हवींषि।
निर्वपति सावित्रं द्वादशकपालमष्टाकपालं वा पुरोडाशं सविता वै देवानां १८
प्रसविता सवितृप्रसूत एव तद्वरुणो ऽभ्यसर्पत्तथो एवैष एतत्सवितृप्रसूत एव

वानुसंसर्प्पन्ति तन्नैवैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ६ अथ सारस्वतं चरुं निर्वपति
वाग्वै सरस्वती वाचैवैतद्वरुणोनुसमसर्प्पत्तथो एवैष एतद्वाचैवानुसंसर्प्प
न्ति तन्नैवैकं पुंडरीकं प्रयच्छति ७ अथ त्वाष्ट्रं दशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । त्वष्टा
वै रूपाणामीष्टे त्वष्टैवैतद्रूपैर्वरुणोनुसमसर्प्पत्तथो एवैष एतत्त्वष्टैव रूपैरनुश
ंसन्ति तन्नैवैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ८ अथ पौष्णं चरुं निर्वपति । पशवो वै पूषा
पशुभिरेवैतद्वरुणोनुसमसर्प्पत्तथो एवैष एतत्पशुभिरेवानुसंसर्प्पन्ति तन्ना
ैवैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ९ अथैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपती । इ

श्रौ.
सू.
१९८
188

यस्मै वीर्यं भिक्ष्यं इति येनैव तद्वीर्येण ब्रह्मणोऽनु समसमर्ध्यन्नयोपवेषपतन्दिति।
येनैव वीर्येणानु समं समर्ध्यन्ति तेभ्य एकं पुण्डरीकं प्रयच्छति १ अथ स्मार्द्रस्य स
र्वहत्रिर्वपति। अथ वै मरुत्स्पति ब्रह्माणो वन्द्ब्रह्मणोऽनु समसमर्ध्यन्नयोपवेष।
पतन्ब्रह्माणो वानु समं समर्ध्यन्ति तेभ्य एकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ११ अथ वा ब्रह्माणं पव
मयज्वहत्रिर्वपति। सर्वैर्वै वीज्ञमेमाः प्रजा ब्रह्मणो रत्नानि नैव तद्वीज्ञसाव।
ह्मणोऽनु समसमर्ध्यन्नेनोपवेषपतद्वीजसानु समं समर्ध्यन्ति तेभ्य एकं पुण्डरीकं प्रय १९८
च्छति १२ उपसदो दश भ्यो देवता। तत्र पञ्च पुण्डरीकाण्युत्प्रयच्छति तान्द्दा

दशपुंडरीकां स्रजं प्रतिमुञ्चते सा दीक्षा तया दीक्षते ३ अथ यद्द्वादश
भवन्ति। द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः सर्वेणैवैनमेतद्दीक्ष
यति यानि पुंडरीकाणि तानि दिवो रूपं तानि नक्षत्राणां रूपं ये वधकास्तेऽन्तरि
क्षस्य रूपं यानि बिसानि तान्यस्यै तदेनमेषु लोकेष्वधिदीक्षयति ४ अथ राज्ञा
नं क्रीत्वा दुर्धोपनस्य परिवहन्ति ततोऽर्धमासं धामासाय प्रवरन्त्यथ यत्पुंडरीकं
ब्रह्मणो गृहे निहितो भवति तमासं धामासाधातिथ्येन प्रचरति यदातिथ्येन
प्रवर्ग्येणोपसद्भिः प्रचरति यदोपसद्भिः प्रचरति ५ अथैतानि द्वीः पिनिवे

ब्रा॰ पस्माग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं सौम्यञ्चरुं वैष्णवं त्रिकपालं वा पुरोडाशं चरुं वा।
स॰ सातेन यथेष्ट्यैवं यजते १६ तदु तथा न कुर्याद्ध्वलति वा एष यो यज्ञपथादेत्येति।
१८९ वा एष यज्ञपथाय दुपसम्पथाय दुपसम्पथादेति तस्मादुपसम्पथादेवनेयात् ९
स यदाग्निं यजत्याग्निनैवैतमेजसादुसः सर्ध्यंत्यथ यत्सौम्येयजति सोमेनैवैत
दात्तादुसः सर्ध्यंत्यथ यद्विष्णुं यजति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं प्रत्यदमाप्नोति तं प्र।
त्यतमात्वात्मं कुरुते १८ स एष सप्तदशोग्निष्टोमो भवति। सप्तदशो वै प्रजाप। १८९
तिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यतमाप्नोति तं प्रत्यतमावात्मं कुरुते १९ तस्यद्वा

रश्चाश्चत्थमगर्भाः। षष्ठौह्यो दक्षिणा द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजा
पतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यत्सम्प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमात्मन्कुरुते २। ता
सां द्वादश गर्भाः। तासां चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः
संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यत्प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमात्म
कुरुते ३। नाब्राह्मणो ददाति। ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायति तस्मान्नाब्रा
ह्मणो ददाति हिरण्मयीं स्रजमुद्गात्रे रुक्मं होत्रे हिरण्मयौ प्राकाशावध्व
र्युभ्यामश्वं प्रस्तोत्रे वशां मैत्रावरुणाय ऋषभं ब्राह्मणाच्छंसिने वाससी नेष्टापो

ब्रा॰ ऽस्मा अन्नमनन्नो ग्रुर्कं यवा वितमन्नावा कायमात्मग्रीये ११ तावोपतो । द्वादशवा
न॰ त्रयोदशवा दक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश वा संवत्सरस्य मासाः संवत्स
१८॰ रः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यत्ते प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमात्मन्कुरुते
ब्राह्मणम् १ आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तं पूर्वार्द्ध आसादयत्यैन्द्रप
कादशकपालः पुरोडाशो भवति सौम्यो वा वरुणं दक्षिणार्द्ध आसादयति वै।
श्वदेवश्चरुर्भवति तं पश्चार्द्ध आसादयति मैत्रावरुणी पयस्या भवति तामुत्तरा १८॰
र्द्ध आसादयति मार्द्धस्पत्यश्चरुर्भवति तं मध्य आसादयत्येष चरुः पंचबिलः।

190

घृतं च हवींषि भवंति तेषां पंचबिलानि तस्माच्चरुः पंचबिलो नाम १ तद्यदे
तेन राजसूययाजी यजते । यदेवैनं दिशः समारोहयति स य दन्नस्नन्त्वो माग्न
छन्दांसि तस्माद्देवैनमेतेन निष्क्रीणाति स यद्धैतेन राजसूययाजी न यजे।
तोऽह्नाद्धमाद्येतस्वापतेनस्माद्ह्नापतेन राजसूययाजी यजते २ स यद्यग्नयेनाष्टाका
पालेन पुरोडाशेन प्रचरति । यदेवैनं प्राचीं दिशं समारोहयति यदन्नं स्नन्त्वो।
मान्नक्रन्दांसि तस्माद्देवैनमेतेन निष्क्रीणाति सं सर्वं मार्ह्मस्येच रावववन
वति २ अथ यदैन्द्रेण । एकादशकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति सौम्येन वा चरु।

ब्रा॰ णायदैवेनदक्षिणान्दिशंसमारोहयन्तियस्यानन्ततोमाअच्छन्दांसितस्माद्दैवे
न॰ नमेतेननिष्क्रीणन्तिसंसर्वंमार्हंस्यास्येचराववनयन्ति ४ अथयद्वैश्वदेवेनव
।१९। रुणप्रचरन्तियद्दैवेनंदिप्रचीन्दिशंसमारोहयन्तियहन्ततोमाअच्छन्दा
ंसितस्माद्दैवेनमेतेननिष्क्रीणन्तिसंसर्वंमार्हंस्यास्येचराववनयन्ति ५
अथयन्मैत्रावरुणायपयस्ययाप्रचरन्ति।यद्दैवेनमुदीचीन्दिशंसमारोहय
न्तियस्रन्ततोमाअच्छन्दांसितस्माद्दैवेनमेतेननिष्क्रीणन्तिसंसर्वंमार्हं ।१९।
स्यास्येचराववनयन्तितद्यत्संसर्वान्मार्हंस्यास्येचराववनयन्तिसर्वंनपवास्मि।

न्मेतदन्नाद्यं दधाति तस्मादु दिशोदिश एव राज्ञेन्नाद्यमभिह्रियते ६ अथ यद्बा
र्हस्पत्येन प्रचरति। यदेवैनमूर्ध्वां दिशं समारोहयति यद्वेतदस्मान्तो।
मात्मल्लन्तां सि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति ७ स यदेष आग्नेयो ऽष्टाकपा।
लः पुरोडाशो भवति। तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वा एष यज्ञो भवत्यग्नेरेतो हि
रण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणा नद्ग्रीवे ददात्याग्नेयो ह्येष निदानेन यदाग्नीध्रस्तस्मा
नद्ग्रीवे ददाति ८ अथ यदेष ऐन्द्र। एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्य
र्षदक्षिणा स हि ऐन्द्रो यदृषभो यदु सौम्यस्रुग्भवति तस्य मभ्रुगौर्दक्षिणा स हि।

ब्रा॰ सौम्यो यद्बभ्रुस्तं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायति तस्मात्तं ब्रह्मणे
त॰ ददाति ९ अथ यत्पृषद्वैश्वदेवश्चरुर्भवति । तस्य पृष्ठवाही दक्षिणा भूमा वा एतद्रूपा
१५२ णां यत्पृष्ठवाही गौर्द्विरूपो वै विश्वे देवा भूमो वै विहस्मात्पृष्ठवाही दक्षिणा तां होत्रे ददा
ति होता हि भूमा तस्मात्तां होत्रे ददाति १० अथ यैषा मैत्रावरुणी पयस्या भवति
तस्यै वशा दक्षिणा स हि मैत्रावरुणी यद्वशा यदि वशां न विन्देदपि यैव का चा
प्रवीता स्यात्सर्वा ह्येव वशाप्रवीता तामध्वर्युभ्यां ददाति प्राणोदानौ वा अध्व १५२
र्यू प्राणोदानौ मित्रावरुणौ तस्मात्तामध्वर्युभ्यां ददाति ११ अथ यत्पृषमदस्य।

त्यश्चपरूर्भवति। तस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणा एषा वा ऊर्ध्वा बृहस्पतेर्दिक् तदेष उपरि।
ष्टादर्यम्णः पन्थास्तस्माच्छितिपृष्ठो गौर्दक्षिणा यज्ञस्य दक्षिणा तं ब्रह्मणे ददाति बृहस्पतेर्वै दे।
वानां ब्रह्म वा एतस्य ब्रह्मा भवति तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति स वै तेनापि विष्ठा ब्राह्मणा
य कामो यन्नेन तत्रस्मित्सर्वतो व्याघत्स्थानिसत्रा व्यादपवभवति १२ ब्राह्मणम् १ स वै
प्रयुजां हविर्भिर्यजते। तद्यत्प्रयुजां हविर्भिर्यजत ऋतवो वा एतत्स्वब्धा एणोऽ।
क्नत पत ऋतवो वा प्रयुक्ता भवन्त्यृतवो वा प्रयुक्तानु चरति तस्मात्प्रयुजां हविर्भिर्यज
ते। तानि वै द्वादश भवन्ति। द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्तिमा

ब्रा॰ स्मिन्मासियजेतेत्याहुः कोवेदमनुष्यस्य तस्माद्यस्मिन्मासियजेत शामस्यपराख्या।
त॰ येशामस्यापराख्यपवमद्भिर्यजन्ते प्राञ्चान्तस्थपुनरावृत्तः शामस्यापराख्यायेशामस्या
१९३ पराख्यायपवमद्भिर्यजन्ते २ तदुतथानकुर्यात्। स्वेदैवैतानिपूर्वाणिदर्वीःषिति
१९३ षंपतिसमानवर्हीःषितासांदेवतानाःस्रूपंयथाशिशिरेयुक्ताप्राचश्चाप्रवृषे
यापुनस्त्रद्धृतन्त्वद्देतपनंषडुतवोयुक्ताःप्राचश्चाप्रावृषंवृद्धेतिषड्वृतंस्वयुक्ताना
प्रावृषमनुचरतिपूर्वाग्रिवादाहोदक्षिणा २ षडेवानराणिदर्वीःषितिर्वषपति १९३
समानवर्हीःषितासांदेवतानाःस्रूपंयथापुनरावर्तंनार्षिकमभितसह।

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वेति । यद्यु वा अपि । अग्ने ऽ ह्वां समानीति ।
मन्त्वचरन्निर्ग्न्यग्निर्वा इत्यग्निर्होत्रमिति यत्प्रत्यङ्ङग्निर्वा इत्यग्निहोत्रमिति ।
श्रावयाणीति देवतानि वा अग्नीन्ध्रा इत्यप्यग्निहोत्रमिति । ४ । नत्त समानम
ग्न्युरूपञ्चालानाग्रात्वा । अत्र वै वा अग्ने ऽ न्तरिक्षं वा शयम्भवानवचनामय ।
नियदेषां राज्ञो नो राजसूययाजिन आसन्नस्माद्वा सर्वनाद्भ्याद्रङ्गः ५ आग्नेयोऽष्टाक
पालः पुरोडाशो भवति । सौम्यश्चरुः सावित्रो द्वादशकपालो वाष्टाकपालो
वा पुरोडाशो मारुतः सप्तदशकपालः पुरोडाशो वैश्वानरो द्वादशाक

ग्रा॰ पालयन्तानिषट्कृत्वोग्निदवीःषिभवन्ति ६ षडेवोतनेवेचरवः। सारस्वतश्चरुःपौस्न।
रु॰ श्चरुर्मैत्रश्चरुःवैश्वदेवश्चरुर्बार्हस्पत्यश्चरुरादित्यश्चरुरेवं षडन्नेवेचरवः ७
१९४ अश्वपृश्नीत्रिवित्तगर्भां। मदित्याआलभतेतस्या एषैवावृद्याश्चापयैवशाखा ३।
वेवाश्रदितिरस्याएवैनमेतेद्रूभंकरोतितस्यापत्वादृश्पेवश्पेनीविवितगर्भांद
194 त्रिणा ८ अश्वश्षतीविवितागर्भांमरुभ्य आलभतेतस्याएषैवावृद्धिशोवेमरु
तोविशामेवैनमेतद्भूमंकरोतितस्यापत्वादृश्पेवश्षतीविवितगर्भांदक्षिणा १९४
एतैनाएमवचौ। नतेनावेवसंतावत्प्रथेवालभन्तेयामदित्याआलभन्तेस्रादित्ये

भ्यस्वाभालभन्तेसर्व्वेभ्याग्राहिभ्याः सर्व्वेषेवैनमेतद्ध्रूभेद्धूरोति यामस्वरूभ्रस्या
लभन्तेविश्वेभ्यस्त्वान्देवेभ्यश्चालभंते सर्व्वेभ्येषविश्वेदेवाः सर्व्वेसेवेनमेतद्ध्रूभे।
द्धूरोति १० ब्राह्मणम् ४ ग्रभिषवनीयेनेष्वा। केशान्त्रवपते नयकेशान्त्रवप
तेवीर्य्येम्वापनद्दणाऽरसः संभृतोभवतियेनैनमेतदभिषिञ्चन्तितस्त्वाभिषि
क्तस्यकेशान्वस्थमाय्याप्नोतिसयत्केशान्वपैतेनाऽश्रियंजिद्दाविनाशयेद्धद्ध
द्धात्तस्मात्केशान्नवपते। संवत्सरन्नवपते। संवत्सरसम्मितावैव्रतवर्यान्तस्मात्सं
वत्सरंन्नवपतेसएषव्रतविसर्ज्जयोपयोगोनामस्तोमोभवतिकेशवपनीयः

ब्रा॰
न॰
१९५
195

तस्यैकविंशंप्रातःसवनं।सप्तदशंमाध्यन्दिनंसवनम्पञ्चदशंतृतीयसवनं
ंसप्तोत्रैःसप्तदशोऽग्निनासप्तदशाख्या १ त्रिवृद्राथन्तरःसंधिर्भवत्ये।एषवैकविं
शोयएषतपतिसएतस्मादेकविंशाद्यपुरुहेससप्तदशमभिप्रत्यवैतिसप्तद
शात्तंचदशंपञ्चदशाद्दस्मामेवत्रिवृतिप्रतिष्ठायांप्रतितिष्ठति ४ तस्माद्रथन्त
रंपृष्ठंभवतीयमैरथन्तरमस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायाम्प्रतितिष्ठत्यतिरात्रोभवतिप्रति
ष्ठावाअतिरात्रस्तस्मादतिरात्रोभवति ५ सर्वैस्तोमैर्वर्द्धयते।केशान्नवपतेवी। १९५
र्यमापतदपांरसःसंभृतोभवतियदेनेनमेतदभिषिञ्चन्तितस्मादभिषिक्तस्यके

शान्तघमान्याप्नोतिमयक्केशान्वपेनैनाः श्रियंत्रियांविनाशयेत्सुड्ह्याद्दथये।
निवर्तयनेनदात्मज्ञोवैनाः श्रियद्विशुद्धक्तिनस्मात्रेववर्तयनेकेशान्नवपनेन।
स्पैषवत्रनवर्याभवतियावज्जीवन्नास्याप्रतितिष्ठति ६ श्रामयाउद्यानदाउपनुञ्ज
नाउयानत्रामममयियदसयानेभवतिरथोवाकिञ्चिद्दामर्वेमन्नापघरदस्रुपशुप
रिभवत्सर्वांगेवास्मादिदं सर्वमभवतियोराजसूयेनयज्जनेनतस्मादस्यैषवत्रत
चर्याभवतियावज्जीवन्नास्यांप्रतितिष्ठति ७ ब्रासणम् ५ श्पेनत्राश्विनोभवति।
श्पेनाविवत्राश्विनावविसृश्रे ८ ल्हामारस्वतीभवत्तघभमित्रायमन्नयाज्ञत्रालभतेइन्द्रै

ब्रा॰
र॰
१९६
196

रूपवं समृद्धः पशव्यो य एवं समृद्धाग्नि विन्देत प्रज्ञाने वालभेत्तेदिमश्चपतराभव
न्ति स य एवं प्रज्ञानालभेत लोहितश्चाश्विनो भवति तद्यदेतया यजते १ त्वष्टुर्ह वै पुत्रः त्रि
शीर्षा षडक्ष आस तस्य त्रीण्येव मुखान्यासुस्तद्यदेवं रूप आस तस्माद्विश्वरूपो ना
म १ तस्य सोमपानमेवैकं मुखमास । सुरापाणमेकमन्यस्मा अशनायैकं तमि
न्द्रो दिद्वेष तस्य तानि शीर्षाणि प्रचिच्छेद २ स यत्सोमपानमास । ततः कपिञ्जलः
समभवत्तस्मात्स बभ्रुकः बभ्रुरिव हि सोमो राजा ३ अथ यत्सुरापाणमास । त १९६
तः कलविङ्कः समभवत्तस्मात्सोऽभिमाद्यत्क इव वदत्यभिमाद्यन्निव हि सुरां पीत्वा

वदन्ति ५ अथ यदस्या अशनायामा। ततस्तित्तिरिः समभवत्तस्मात्स विश्वरू-
पतम इव सन्त्येव घृतस्तोका इव त्वन्मधुस्तोका इव त्वत्पर्णेष्वाश्चुतिता एवंरूप-
मिव हि स तेनाशनमावयत् ६ स त्वष्टा चुक्रोध। कुविन्मे पुत्रमवधीदिति सोऽपे-
न्द्रमेव सोममाजह्रे स यथायं सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र एवास ७ इन्द्रो ह वा ई-
क्षाञ्चक्रे। इदं वै मा सोमादन्तर्यन्तीति स यथा बलीयानबलीयस एवमनुप-
हूत एव यो द्रोणकलशे शुक्र आस तं भक्षयांचकार स हैनं जिहिंस स सोऽस्य विष्व-
ङ्ङेव प्राणेभ्यो दुद्राव मुखाद्धैवास्य न दुद्राव तस्मात्प्रायश्चित्तिरास स यद्धापि सुला

ब्रा॰ रु॰ १९७ द्रोण्यत्रैदेव प्रायश्चित्तिरभविष्यत् ८ चत्वारो वै वर्णाः ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यः शूद्रो
न वै तेषामेकश्चन भवति यः सोमं वमति स यद्धैतेषामेकश्चित्स्यात्स्याद्धैव प्राय
श्चित्तिः ९ स यत्र नस्तोऽद्रवत् ततः सिंहः समभवदथ यत्कर्णाभ्यामद्रवत् ततो वृकः
297 समभवदथ यदवाचः प्राणादद्रवत् ततः शार्दूलज्येष्ठाः श्वापदाः समभवन्नथ यदुत्तरस्मा
त्प्राणादद्रवत्स परिस्रुदथ त्रिर्निरष्ठीवत् ततः कुवलं कर्कन्धु बदराणीति समभवत्स
सर्वेणैवार्ध्येन सर्वं हि सोमः १० स सोमातिपूतो मेने कुरिव बभार । तमेतयाश्वि १९७
नावभिषज्यतां सर्वेणैव समार्धयतां सर्वं हि सोमः स वसीयान्नेवेसा

भवत् ॥ ते देवा अब्रुवन्त्सुत्रातं वै तेन मत्रासामेति तस्मात्सौत्रामणिनाम १२
स हैतेनापि सोमातिपूतं भिषज्येत् । सर्व्वेण वा एष व्यृध्यते यं सोमोऽतिपवते सर्व्वं
हि सोमस्तं सर्व्वेणैव समर्द्धयति सर्व्वं हि सोमः सर्व्वसीयानेवेष्टा भवति ।
तस्मादु हैतेनापि सोमातिपूतं भिषज्येत् १३ नद्धैतेन राजसूययाजी यजेत ।
सर्व्वान्वा एष यज्ञक्रतूनवरुन्धे सर्व्वा इष्टीरपि दर्व्विहोमान्यो राजसूयेन यजते
देवसृष्टो वा एषेष्टिर्यत्सौत्रामणिर्नेन्मेऽपीष्टमसदेतेनापि सूयाऽइति तस्माद्धा
प्येतेन राजसूययाजी यजेत १४ अथ यदाश्विनो भवन्त्याश्विनौ वा एतमभिषज्य

श्रौ. ऌ. १९८ 198

तांतथोएवैनमेषएतदा।श्विभ्यामेवभिषिञ्चतितस्मादाश्विनोभवति १५ अथय।
त्सारस्वतोभवति। वाग्वैसरस्वतीवाचावाएनमश्विनाभिषिञ्चतितांतथोएवैनमे
षएतद्वाचैवभिषिञ्चतितस्मात्सारस्वतोभवति १६ अथयदैन्द्रोभवति।इन्द्रोवैय।
ज्ञस्यदेवतासायैवयज्ञस्यदेवतातयैवैनमेतदभिषिञ्चतितस्मादैन्द्रोभवति १७
तेषुपशुषु।सिंहलोमानिवृकलोमानिशार्दूललोमानीत्यावपत्येनतेनतः
समभवद्यदेनं सोमोऽत्यपवततेनैवैनमेतत्समर्द्धयतिकृत्स्नंकरोतितस्मादेता १९८
आवपति १८ तदुतथानकुर्यात्।उल्कयाहसनीविश्वापशून्तजुहवतियएता

निपशुष्ठावपति तस्मादुपरिष्टन्नेवावपेत्यथा द्रोलकपानं विद्यापश्चात्तानुष्ठ
वतितथोपवैनं समर्द्धयति कुन्ह्रं करोति तस्मादुपरिष्टंनेवावपेत् १९ अथष्ट
ष्टैषुः। परिस्तनं समन्त्यात्मस्मिन्प्राणपच्यसवसयस्वैपच्यसेन्द्रायस्वास्त्रैपच्य।
स्वेति सा यदा परिस्तन्द्रवरत्यथैनया प्रवर्तति २० ग्रावग्रीउद्धरन्तु। नरवेदावेवोत
रस्तु हतेदतिणन्नेन्सोमाङ्कतीश्च स्वराङ्कतीश्च स्वरन्नत्वामेति तस्माद्ग्रावग्रीउद्धर
न्तु नरवेदावेवोतरस्तु हतन्दतिणामथ यदा वपाभिः प्रवंरत्यथैनया परिस्रुता
प्रवर्तति २१ नान्दभैः पावयति। शृतामदितिवायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्सोमो।

ग्रा॰ प्रतिष्ठतः श्रद्धया पूज्याः संवेतितत्क्रवलसत्कृत्कर्कृत्यु सत्कृत्सदरासत्कृ निस्तावपा
त॰ सेतन्हैततः सममवयतिर्तिरघ्नीवत्नैनैवेन सेतसमर्हयतिकृन्त्वकरोतितसमादे
१९९ तानावपति २२ प्रथग्रहारद्द्ला । सेकमार्गीक्षेकस्नेवग्रहीनद्यपकाद्विरोहे ।
299 गभवसेकात्रवाकैकायाद्यानसमादेकपवग्रहीतव्य २३ समरद्द्वाति । क्रुविलेग
पवमन्त्रोपवत्विघपाद्मान्त्रपूर्वविघूय । इदैद्वैषांकृएहिभोजनातियेमर्हि
षोनमउक्तियन्तन्ति । उपायामरद्दीनोसपशिवप्पानानासरत्वसेवेन्द्रायनासद्द्या
स्वरन्तियघ्रीनरद्द्लीयादेतयेवरद्द्लीयाउपषामेस्त्वतर्हिनानारद्द्लीयादया १९५

द्वाश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय मह्य आसेचु सदुहीति २४ सोन्वाह्वा युवं सुराममश्वि
नानमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतमिति ताश्चाम्याह्वा
श्विनौ सरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणं यजेतेति २५ स यजति। पुत्रमिव पितरावश्वि
नोभेन्द्रावथुः काव्यैर्दंसनाभिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघ
वन्नभिष्णगिति द्विदेवता वषट्करोति द्विरण्यगर्भे होम्याहरति भक्ते यगुत्रीगरह्लीया
देतसैवाउहोमभितनौ हूयेते २६ अथ कुम्भः। शतवितृस्नो वा भवति नववितृ।
सो वा स यदि शतवितृस्नः शतायुर्वा अयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्मा

ब्रा· नविरिष्येयद्युनवविरिष्योतनवैमेऽत्रकश्चिन्प्राणाल्तस्मात्त्रवविरिष्यः २७ तंशिक्योद्धृत्याउ
२· पर्युपर्याहवनीयंधारयन्तिसायापरिशिष्टापरिस्रुद्भवतितामासिञ्चतिताभि
१०० त्राग्नीमुपतिष्ठतेपितृणांसोमवतान्तिसृभिर्ऋग्भिःपितृणांबर्हिषदान्तिसृ
भिर्ऋग्भिःपितृणामग्निष्वात्तानान्तिसृभिर्ऋग्भिस्तद्यद्देवानुपतिष्ठतेयद्वैवैसो
मश्चन्द्रमास्तपवनमयन्त्यपितृणागच्छन्त्ययावैपितरस्तेनैवैनमेतत्समर्द्धयतिकृत्स्नं
करोतितस्माद्देवानुपतिष्ठते २८ अथैतानिहवींषिनिर्वपति।सावित्रंद्वादश १००
कपालंवाष्टाकपालंवापुरोडाशंवारुणंयवमयंचरुमैन्द्रमेकादशकपालंपुरो

ड्राश्वऽम् २९ सयत्सावित्रो भवति। सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत
एवैतद्भिषुण्वन्ति तस्मात्सावित्रो भवति ३० अथयद्वारुणो भवति। वरुणो वा
आर्पयिता नार्पयिता नैवैतद्भिषुण्वन्ति तस्माद्वारुणो भवति ३१ अथ
यदैन्द्रो भवती। इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा ये व यज्ञस्य देवता तयैवैतद्भिषुण्वन्ति तस्मा
दैन्द्रो भवति ३२ स यदि दैतयापि सोमातिपूतेभिषुण्वे। दिष्टाप्रतुयान्नाभवन्त्स
वरेदेह्वा वथैनेर्हविर्भिः प्रचरति पश्चाद्वै सोमो तिपवते पश्चाद्दैवेनमेतेन मे
धेनापिदद्यात्। ताश्विनमुत्तरं हिहिकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ष्य्यदावपाभिःप्र

श्री: रु: २०।

वह्न्यष्टैतेनाभ्येतेनद्विकपालेनघोरेशेनप्रवर्तितं ३३ तदुक्तंयथानन्तर्यो॥ सकलनि
वारणषेयोयत्रयथादेशेतिनिवारणषयत्रयथादृष्ट्येवंकरोतितत्समाधर्त्रैवेतेषांपशू
नांवपाभिःप्रवर्त्तन्तितदेवैतेतद्वा। वर्भिःप्रवरेश्वत्रौश्रीशिवनन्दिकपालेश्वरोऽशक्ति
स्वेपेत ३४ तस्मात्पुंसकोगोऽर्हतिताननिवारणषस्तीनपुमास्त्रत्पुंसकोगो।
यद्दृष्टपुमास्तेननस्तीयद्दस्तीतेनोनपुमास्तस्मात्पुंसकोगोऽर्हतितासावा
रथवाद्दिसाद्दिनस्तीनपुमाञ्चद्यारथवादीयदद्दरथंवद्दतितेननस्तीयद्दस्ती। २०
तेनोनपुमांस्तस्माद्यारथवादीद्दतिताम ३५ ब्राह्मणम ६ पेटावैसवंहादशा

107

कपालेषुगेग्रश्नान्निर्वपति । नयदेतेनयायज्ञेनेष्टुं वेद्वाऽर्द्धमासेसर्व्वमासस्यह्वोय
यज्ञः स्वियन्सामामानितस्माऽन्नोवज्रम्याज्जितीर्षेत् १ -- सहविश्वरूपस्त्वाष्टु।
शायवैवज्रं प्रहरिष्याम्यनुमातिष्ठस्वेतितथेतिहविश्वरूपवाचावुत्वास्यास्येप्रद
दैवितस्माऽद्देवज्रमुद्यथामसउद्यत्ताद्धन्नाहृयोविभयाञ्चकार २ सहोवाच।
स्तिवाऽदंवीर्यन्तन्नुतेप्रयच्छानिमात्वमेप्रहार्षीरितितस्मैयज्ञः स्विश्रायच्छत्
स्मैद्वितीयमुद्यथाम ३ सहोवाच। स्तिवाऽदंवीर्यंतन्नुतेप्रयच्छानिमात्वमेप्र।
हार्षीरितितस्माऽस्रचःप्रायच्छत्तस्मैतृतीयमुद्यथाम ४ सहोवाच। स्तिवाऽद

ब्रा॰
रु॰
२०२

वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मे प्रहार्षीरिति तस्मै स मा मा निप्रायच्छत्तस्मादप्येतर्ह्येव।
मैवैतेनैन्द्रेणैतत्तत्त्वते यजुर्भिरेवाग्रेऽथर्भिरथ सामभिरेवं स्मापतत्स्मायच्छ
न् ५ तस्य यो योनिराश यस्मात्मानमनुपरामृश्य सन्त्वष्टिकन्तस्मै षोडिरभव
न्यदेतस्मिन्नाशयेद्वियान्तरिवैस्माविद्याशेतत्तस्मात्त्रैधातवीनाम ६ अथ यद्वै
द्वावेतस्य वंशद्विभवती। ब्रीहियवन्नस्तदयच्छद्विसाच्छतिष्ठन्त ७ अथ यद्द्वादश।
कपालो भवति। द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः स्मितैतेष्ठिस्तस्माद्द्वा २०२
दशकपालो भवति ८ तदु भयेषां ब्रीहियवानीं गृह्णाति। ब्रीहिमयमेवाग्रे

पिशमधिश्रयतिनयजुष्काःरूपमश्वयवमयंनद्वाःरूपमश्वश्रीतिमयेनतस्मा।
श्वःरूपन्तदेनेनयज्ञेयैविद्यायैरूपंक्रियतेसैषाराजसूययाजिनउदसानीयेष्टिर्भ
वति ९ सर्वान्वाएषयज्ञक्रतूनवरुन्धे।सर्वाइष्टीरपिदर्विहोमान्योराजसूये
नयजतेतेनस्यायानयामेवयज्ञोभवतिसोऽस्मात्स्वराडिवभवत्येतावान्वैसर्वोय
ज्ञोयावानेषयज्ञोवेदन्तसेनतद्रूपंक्रियतनपश्योनिरामायस्तदेनेनयज्ञेयमावेद
नश्रुनयंत्समारभनेतथास्यायानयामायज्ञोभवतितथोऽस्मान्नपराङ्भवति १०
सर्वान्वाएषयज्ञक्रतूनवरुन्धे।सर्वाइष्टीरपिदर्विहोमान्योराजसूयेनयजते।

ब्रा॰ देवस्तोमाण्येभिर्यज्ञैर्यातन्यानयामेणीहमस्तदनयाणिस्तृयादिति तस्माद्द्वादश।
ल॰ गन्नस्तृयाज्जितरुद्रवसानीयेभिर्भवति ॥ अथोयः सहस्रंवाभूयोवादद्यात्तस्य
२०३ द्राणुद्रवसानीयास्याद्विरात्रस्ववापद्यभवतियःसहस्रंवाभूयोवादद्यात्सेतैः
सहस्रंवाचःप्रज्ञातंयदेषत्रयोवेदस्तत्सहस्रेणत्रिरात्रेणाप्याययतितस्मा
दुद्दरनस्मात्फुद्रवसानीयास्यात् १२ अथोयेदीर्घसत्रमासीरन्संवत्सरंवाभूयो
वातेषांद्वादशरुद्रवसानीयास्यात्सर्वंवैतेषामाप्तंभवतिसर्वंजितंयेदीर्घसत्र २०३
मासतेसंवत्सरंवाभूयोवासर्वमेषांतस्माद्दहनेषामपुद्रवसानीयास्यात्

203

अथातोऽह्नयाभिचरेत्। अह्नया वै महसेन माजानन्न शत्रव माहृणीरन्नभिचचारेति पं।
किलाक्ष्णतेतिह्यस्माद्ह्यास्तवल्कोपिह्वापनयेत्ल्लोकृत्स्यास्यानमछिनद
पिह्वापनयास्यानेछिनत्तियपनयाभिचरन्तितस्माद्ह्नयाप्यभिचरेत्॥४॥
अथातोह्नयापिभिषज्येत्। यक्ष्मो वै कयवोभिषज्येदकेनयजुषैकेनसाम्नानेवैवा
गदेकुर्यात्किमुयंत्रयेणवैह्नंतस्माद्ह्नयापिभिषज्येत्॥५॥ नसौत्रीणिशत
मानानिहिरण्यानिददाति॥ नानिमन्त्रणेरराति नवैत्र्यक्षाश्वचरंति नस्तते
नशः ममयथमयशानवैहिरण्येनकिंचनकुर्वन्त्यथनयशनस्माद्त्रीणिशत

ब्रा॰ मानाविस्वर्ग्गाल्लोकाद्दत्यापि १६ तिस्रोधेनूर्ददाति। भूमावैतिस्रोधेनवोभूमाह्येतातस्मा
न॰ त्तिस्रोधेनूर्ददाति १७ त्रीणिवासांसिस्युर्य्येवैतन्वतेवाअस्यैतंयंतन्वतेवासां
२४ सितस्मात्त्रीणिवासांसिस्युर्य्येवैगामसीधे १८ तावापना। द्वादशवात्रयोदशवा
204 दक्षिणाभवन्तिद्वादशवावैत्रयोदशवासंवत्सरस्यमासाः संवत्सरस्तस्मि
न्नेवैतत्तस्माद्द्वादशवात्रयोदशवादक्षिणाभवन्ति १९ ब्राह्मणम् ८ चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या १२। सर्वकण्डिकासंख्या ४८। सर्वेब्राह्मणाः २४
२४ असद्वाइदमग्रआसीत्। असद्वाइदमग्रआसीत्तदाहुः किंतदसदासीदिति

ऋषयो वाव तेग्रेसदासीत्तदाहुः के त ऋषय इति प्राणा वा ऋषयस्ते यत्पुरास्मात्सर्वस्मा
दिदमिच्छन्तः श्रमेण तपसारिषंस्तस्मादृषयः १ स योयं मध्ये प्राणः एष एवेन्द्रस्ता
नेष प्राणान्मध्यत इन्द्रियेणैन्ध यदैन्धे तस्मादिन्ध इन्धो ह वै तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षं
परोक्षकामा हि देवास्त इद्धाः सप्त नाना पुरुषानसृजन्त २ तेब्रुवन्न वा इत्थं
सन्तः शक्ष्यामः प्रजनयितुमिमान्सप्त पुरुषानेकं पुरुषं करवामेति त एतान्स
प्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्यदूर्ध्वं नाभेस्तौ द्वौ समौब्जन्यदवाङ्नाभेस्तौ द्वौ पक्षः पु
रुषः पक्षः पुरुषः प्रतिष्ठैक आसीत् ३ अथ यैतेषां सप्तानां पुरुषाणां श्री।

ब्रा॰ योरसआसीत्तमूर्ध्वंसमुदौहंस्तदस्यशिरोभवद्यच्छ्रियंसमुदौहंस्तस्माच्छिरस्त
२: स्मिन्नेतस्मिन्प्राणाअश्रयन्ततस्माद्वेवैतच्छिरोथयत्प्राणाअश्रयन्ततस्मादुप्रा।
२०५ णाःश्रियोथयत्सर्वस्मिन्नश्रयन्ततस्मादुशरीरं ४ सएवपुरुषःप्रजापति
रभवत्सयःसपुरुषःप्रजापतिरभवदयमेवसयोयमग्निश्चीयते ५ सवैसप्तपु
रुषोभवति। सप्तपुरुषोह्ययंपुरुषोयच्चत्वारआत्मात्रयःपक्षपुच्छानिचत्वारोहि
तस्यपुरुषस्यात्मात्रयःपक्षपुच्छान्यथयदेकेनपुरुषेणात्मानंवर्द्धयतितेनवीर्ये। २०५
णायमात्मापक्षपुच्छान्युद्यच्छति ६ अथयच्चित्वाग्निर्निधीयते। येवैतेषाःसमाना

पुरुषाणां श्रीर्यो रसस्तमेतदूर्ध्वं समुदूहन्तित्तदस्यैतच्छिरस्तस्मिन्नेतस्मिन्न
ह्येते देवाः श्रिता अत्र हीमे देवेभ्यो जुह्वति तस्माद्वेवैतच्छिरः ७ सोयं पुरुषः प्रजापतिर
कामयत। भूयान्स्यां प्रजायेयेति सोश्राम्यत्स तपोतप्यत स श्रान्तस्तेपानो ब्रह्मै
व प्रथममसृजत त्रयीमेव विद्यां सैवास्मै प्रतिष्ठाभवत्तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्व
स्य प्रतिष्ठेति तस्मादनूच्य प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठा ह्येषा यद्ब्रह्म तस्यां प्रतिष्ठायां प्र
तिष्ठितोतप्यत ८ सोपोसृजत। वाच एव लोकाद्वागेवास्य सासृज्यत सेदं स
र्वमाप्नोद्यदिदं किं च यदाप्नोत्तस्मादापो यदावृणोत्तस्माद्वाः ९ सोकामयत। आभ्यो

ब्रा· ग्रोपि प्रजायेयेति सोनया त्रय्या विद्यया सहापः प्राविशत्तत आण्डं समवर्त्तत
रु· दभ्यमृशदस्त्वित्यस्तु भूयोस्त्वित्येव तदब्रवीत्ततो ब्रह्मैव प्रथममसृज्यत त्रय्येव ।
१०६ विद्या तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रथमजमित्यपि हि तस्मात्पुरुषाद्ब्रह्मैव पूर्वम ।
सृज्यत तदस्य तन्मुखमेवासृज्यत तस्मादनूचानमाहुरग्निकल्प इति मुखं ह्ये
२०६
तदग्नेर्यद्ब्रह्म ॥ अथ यो गर्भोन्तरासीत् । सोग्निरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रम
सृज्यत तस्मादग्रिरग्रिर्ह वै तमग्निरित्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवा अथ यद १०६
श्रु संक्षरितमासीत्सोश्रुरभवदश्रुर्ह वै तमश्व इत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा ।

द्विदेवाश्चयद्वासप्तदिवसमानसमोभवद्यथयःकपालेरसोलिप्तआसीत्सोऽजो
भवद्यथयत्कपालमासीत्सापृथिव्यभवत् ॥ सोऽकामयत । आभ्योऽद्भ्योऽधीमांप्र
जनयेयमितितांसंक्लिश्याप्सुप्राविध्यत्तस्यैयःपराङ्रसोऽत्यक्षरत्सकूर्मोभवद्
अथयदूर्ध्वमुदौक्षत्तेदंयदिदमूर्ध्वमद्भ्योऽधिजायतेसेयंसर्वापएवानुव्यैत्तदिदमे
कमेवरूपंसमदृश्यतापएव ॥२ सोऽकामयत । भूयएवस्यात्प्रजायेयेतिसोऽश्रा
म्यत्सतपोऽतप्यतसश्रान्तस्तेपानःफेनमसृजतसोऽवेदन्यद्वाएतद्रूपंभूयोवैभ
वतिश्राम्याण्येवेतिसश्रान्तस्तेपानोमृदंशुष्कापमूषसिकतंशर्करामश्मं

ब्रा॰ नमयोदिशणपस्मोषधिवनस्पतयस्तन्ततेनेमांपृथिवीमाक्रामदयत ९ तावापतानव
त॰ स्त्रष्टया ३ यमस्त्रष्पतन्तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरितीयं ह्यग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते ।
२०७ ऋभूद्वा ३ यमग्नतिष्ठेति ।नद्भिरभवन्नामप्रथयत्सा पृथिव्यभवत्सेयं सर्वा कृत्स्ना
207 मन्यमाना गायद्यदगायत्तस्मादियं गायत्र्यथो आहुरग्निरेवास्यै पृष्ठे सर्वः कृ ।
त्स्नो मन्यमानो गायद्यदगायत्तस्मादग्निर्गायत्र इति तस्मादु हैतद्यः सर्वः कृत्स्नो
मन्यते गायति वैव गीते वा रमत १५ ब्राह्मणम् १ सोकामयत प्रजापतिः भूय २०८
एव स्यात् प्रजायेयेति सोग्निना पृथिवीं मिथुनं समभवत्तत आण्डं समवर्तत

तदभ्यमृशदस्त्वित्यस्त्विति भूयोऽस्त्वित्येवैतदब्रवीत् १ स यो गर्भोऽन्तरासी।
त्स वायुरसृज्यताथ यदश्रु संक्षरितमासीत्तानि वयांस्यभवन्नथ यः कपाले
रसो लिप्त आसीत्ता मरीचयोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्तदन्तरिक्षमभवत् २ सोऽका
मयत भूय एव स्यात्प्रजायेयेति स वायुनान्तरिक्षं मिथुनं समभवत्तत आण्डं
समवर्तत तदभ्यमृशद्यशो बिभृहीति ततोऽसावादित्योऽसृज्यतैष वै यशोऽथ यद
श्रु संक्षरितमासीत्सोऽश्मा पृश्निरभवदश्रु ह्येवैतमश्मेत्याचक्षते परोक्षम्परोक्ष।
कामा हि देवा अथ यः कपाले रसो लिप्त आसीत्ते रश्मयोऽभवन्नथ यत्कपालमासी

ब्रा॰ ६॰ २०८ 208

स्याघोऽभवत् ३ सोऽकामयत भूय एव स्यात्प्रजायेतेति स आदित्येन दिवं मिथुनं स
मभवत्तत आण्डं समवर्त्तत तदभ्यमृशद्रेतो बिभृहीति ततश्चन्द्रमा असृज्यतैव वै रेतो य
दश्रुसंक्षरितमासीत्तानि नक्षत्राण्यभवन्नथ यः कपाले स्नेहो लिप्त आसीत्ता अवां
तरदिशोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्ता दिशोऽभवन् ४ स इमांल्लोकान्सृष्ट्वाकामयत ।
ताः प्रजाः सृजेय या म एषु लोकेषु स्युरिति ५ स मनसा वाचं मिथुनं समभवत्सोऽष्टौ
द्रप्सान्गर्भ्यभवत्तेऽष्टौ वसवोऽसृज्यन्त तानस्यामुपादधात् ६ स मनसैव वाचं मिथु २०८
नं समभवत्स एकादश द्रप्सान्गर्भ्यभवत्त एकादश रुद्रा असृज्यन्त तानन्तरिक्ष

पादधात् ७ समनसैववाचंमिथुनंसमभवत्सद्वादशद्रप्सान्गर्भ्यभवत्तेद्वा
दशादित्याअसृज्यन्ततान्दिक्षूपादधात् ८ समनसैववाचंमिथुनंसमभवत्स
गर्भ्यभवत्सविश्वान्देवानसृजततान्दिक्षूपादधात् ९ अथोआहुः। अग्निमेवसृष्ट्वा।
वासवोवसृज्यन्ततानस्यामुपादधाद्वायुंरुद्रांस्तानन्तरिक्षआदित्यमादित्या।
न्दिविविश्वेदेवांश्चन्द्रमसंतान्दिक्षूपादधादिति १० अथोआहुः। प्रजापतिरेवे
मांल्लोकान्सृष्ट्वापृथिव्यांप्रत्यतिष्ठत्तस्माइमाओषधयोऽन्नमपच्यन्ततदाश्नात्सगर्भ्य
भवत्सऊर्ध्वेभ्यएवप्राणेभ्योदेवानसृजतयेवाञ्चःप्राणास्तेभ्योमर्त्याःप्रजाइत्यतोय

ब्रा॰ तमसृजत यथासृजत प्रजापतिर्ह्वेवेदꣳ सर्वमसृजत यदिदं किञ्च ॥ १ ॥ स प्रजाः
स॰ सृष्ट्वा । सर्वमाजिमित्वा व्यस्रꣳसत तस्माद्धैतद्यः सर्वमाजिमेति व्येव स्रꣳसते तस्मा
२.५ त्तस्माद्विस्रस्तात्प्राणो मध्यत उदक्रामत्तस्मिन्नेनमुत्क्रान्ते देवा अजहुः ॥ २ ॥ सोऽग्निमब्रवी
209
त्त्वं मा संधेहीति किं मे ततो भविष्यतीति त्वया मा चक्षतान्ये वै पुत्राणाꣳ राध्यते तेन पि
तरं पितामहं पुत्रं पौत्रं मा चक्षते त्वया मा चक्षतान्नाश्रमा सन्धेहीति तथेति तमग्निः समद
धात्तस्माद्धैतं प्रजापतिꣳ सन्तमग्निरित्याचक्षत त आह्वा पनेन पितरं पितामहं पुत्रं पौ २.५
त्रं चक्षते य एवं वेद ॥ ३ ॥ तमब्रवीत् । कस्मिंस्त्वोपधास्यामीति हित एवेत्यब्रवीत्प्राणो वै

हितम्प्राणो हितमस्मैभ्यो भूतेभ्यो हितमन्नं यदेनं हित उपादधात्तस्मादादायोपधास्यन्नु
पदध्यान्नुपधास्यामीति ॥४ तदाहुः किं हितं किमुपहितमिति प्राण एव हितं वागुप
हितं प्राणे हीयं वागुपेव हिता प्राणस्त्वेव हितमङ्गान्युपहितं प्राणे हीमान्यङ्गान्युपेव
हितानीति ॥५ सोस्यैष चित्य आसी। चेतव्यो ह्यस्यासीत्तस्माच्चित्यश्चित्य उ एवायं यज।
मानस्य भवति चेतव्यो ह्यस्य भवति तस्माद्वेव चित्यः ॥६ तद्देता वा अस्य ताः। पंच त
न्वो व्यस्रंसन्त लोम त्वङ्मांसमस्थि मज्जा ता एवैताः पंच चितयस्तद्यत्पञ्च चिती।
श्चिनोत्येताभिरेवैनं तत्तनूभिश्चिनोति यच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चितयः ॥७ स।

ब्रा· यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसत। संवत्सरः सोऽथ या अस्य ताः पंच तन्वो व्यस्रंसन्तर्तव
र· स्ते पंच वा ऋतवः पंचैताश्चितयस्तद्यत्पंच चितीश्चिनोत्यृतुभिरेवैनं तच्चिनोति यच्चि
२१· नोति तस्माच्चितयः १८ स यः स संवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्रंसत। अयमेव स वायु
र्योऽयं पवतेऽथ या अस्य ता ऋतवः पञ्च तन्वो व्यस्रंसंत दिशस्ताः पञ्च वै दिशः पंचै
ताश्चितयस्तद्यत्पंच चितीश्चिनोति दिग्भिरेवैनं तच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चितयः
अथ यच्चितेऽग्निर्निधीयते। सोऽसावादित्यः स एष एवैषोऽग्निश्चितस्तावत्तद्यदेनमग्निः
समदधात् २· अथो आहुः। प्रजापतिरेव विस्रस्तो देवानब्रवीत्सम्मा धत्तेति ते देवा। २१०

210

अग्निमकुर्वंस्तयोमंपितरंप्रजापतिमभिषज्यामेतिस्सवाअदमेतस्मिंत्सर्वस्मिन्नेववि

शातीतितस्थेतितस्मादेतंप्रजापतिं संतमग्निरित्याचक्षते २१ तन्देवाअग्न्याहुति

भिरभिषज्यंस्तेयोयामाहुतिमजुहवुः सामैतंपक्वेष्टकाभूत्वाप्यपद्यततद्यदिष्टा।

त्समभवंस्तस्मादग्निनेष्टकाः पचंत्याहुतीरेवैनास्तत्कुर्वंति २२ सोब्रवीद्यावधा

वैहेदङ्कथंतावत्तावन्मेकंभवतीतितद्यदस्मादेकमभवत्तस्मादेवेष्टकाः २३ त

दस्मादाहुस्सो। यएवयज्ञमतीर्भूयसीरिष्टकाविद्यात्सोग्निंचिनुयादूयएवत।

स्मितंप्रजापतिंभिषज्यतीति २४ अथयदस्मादेताएताः। तद्वैवयजुष्मत्यइष्टकावि।

ब्रा॰ शोलोकंपृणाम्यनावैतद्वियोनेर्विभवाद्यनन्तरंभूयो भवतितद्धाहुः समस्तंभवा।
र॰ तितदेधनेनतस्मान्लोकंपृणाएवभूयसीकृपदध्यादितिपेतदहृत्तयोवीवोनमानैवात
२॥ स्थितिः २५ सएषपितापुत्रोयदेषोग्निमसृजततेनैषोग्नेःपितायदेनमग्निःस
मदधात्तेनैनस्याग्निःपितायदेषदेवानसृजततेनैषदेवानांपितायदेनन्देवाःस
मदधुस्तेनैनस्यदेवाःपितरः २६ उभयंहैतद्भवति। पिताचपुत्रश्चप्रजापतिश्चाग्नि
श्चाग्निश्चप्रजापतिश्चप्रजापतिश्चदेवाश्चदेवाश्चप्रजापतिश्चयएवंवेद २७ सउपद। २॥
धाति। नयादेवतयेतिवाग्वैसादेवतावाङ्गिरस्यादिनिप्राणोवाअङ्गिराप्रवासीदेति

क्षिरासीदेस्मिन्नद्यो प्रतिष्ठितादेति वावा वैवैनमेतत्प्राणेन च चिनोति वायवाग्र
ग्निः प्राण इन्द्रपेन्द्राग्नो ऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतच्चिनोती ।
द्राग्नी विश्वे देवाः सर्वदेवत्यो ऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतच्चि
नोति २८ नवाङ्कः । कस्मादस्यामग्निश्चीयत इति यत्र वै सा देवता व्यस्रंसत तादि
मामेव रसेनानुव्यक्षरत्तां यत्र देवाः समस्कुर्वंस्तदेनमस्यामेवाधि समभरंस्तस्मादेषैके
ष्टकेयमेवेयं ह्यग्निरस्यां हि सर्वो ऽग्निश्चीयते सेयं चतस्रः स्रक्तिर्दिशो ह्यस्यै स्रक्तयस्त
स्माच्चतुः स्रक्तिः स यस्त्वेकका भवन्तीमां ह्यनु सर्वा ऽष्टकाः २९ नवाङ्कः ऐन्द्रवमेकेष्टको

ब्रा॰ घृतं यच्चेष्टका रश्मीयन्त्वेवष्टथमासस्म यदीष्टकानयक्तिञ्चात्र स्वल्पं यन्त्रुपदधात्येके
नः॰ वसेष्टकाश्चयत्रस्तु शीर्षां ततएतुपदधाति साप्स्विष्टकाश्च यद्गुरूणां तूरूपाउपदधाति
११२ यद्धिरण्यशकलैः प्रोक्षति साहिरण्येष्टकाश्च यत्तूर्वाउपदधाति यद्दलोखलस्तुसले
212 याः समिधस्यादधाति सावानस्पत्येष्टकाश्च यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यत्कूर्मं य
हृषिमयुजृतं यत्किञ्चात्रान्नमुपदधाति सेवान्ने पञ्चमीष्टकैव तूपञ्चेष्टकः ३. त
द्राहुः । कतरा तरिष्टका याः स्विरर्तिपत उपस्तूशय यजुर्वेदतीस्त्वेवैकस्याहुः सत्व ११२
यमातृण्णा याः पवापाद्धीड़उपस्तूशय यजुर्वेदेन योहासैताः सर्वाः स्वयमातृण्णा मभ्या

वृत्ता भवन्तीति तेन तथा कुर्याद्द्वानि वाऽस्यैतानि पदं षि यदि इष्टकाय यथा वाऽक्रे
क्रेः पर्वं सर्वं स्थिर। कुर्यान्नाहकं यो वा व चिनेत्रिर्विधीयते नेत देवेना साः सर्वा साः
शिरः २१ तत्राक्रः। कतिपशवोग्न्यांउपधीयन्त इति पंचेति त्वेव ब्रूयात्पञ्च ह्येतान्य।
शून्उपदध्याति २२ अथोपकरु इति ब्रूयादविरितीयमिवा अविविरियं ह्यीमाः सर्वाः
प्रजा अवतीयस्तु वा अग्निरस्मैहि सर्वो अग्निस्थीयते तस्मादेक इति ब्रूयात् २३ अथो।
द्वाविति ब्रूयादवि तीयञ्चासौ वेमे द्वीमाः सर्वाः प्रजा अवतो यन्नरिर्यं तद्यद्।
पोसौ तत्सर्वाप स्येश्का भवन्तितस्माद्वाविति ब्रूयात् २४ अथो गोरिति ब्रूयादि

ब्रा॰ त॰ २१२ 213

मेवैलोकागोष्ठंहिकिंचगाःकुर्वतीमांस्तल्लोकान्नाकुर्वतीमऽउलोकाएषोऽग्निश्चितस्त।
स्माद्गौरितिब्रूयात् ३५ तदाहुः। कस्मैकामायाग्निश्चीयतऽइतिसुपर्णोमाभूत्वादिव
महादितिसदैकआहुस्तेनतथाविद्यादेतद्वैरूपंकृत्वाप्राणाःप्रजापतिरभवंस्तेनरूपंकृ
त्वाप्रजापतिर्हैवानसृजतेतद्रूपंकृत्वादेवाअमृताअभवंस्तद्यदेवैतेनप्राणाअभवा
न्प्रजापतिर्हैवास्तदेवैतेनभवति ३६ ब्राह्मणम् २ प्रजापतिर्वाऽइदमग्रआसी
देकएवसोकामयतस्यांप्रजायेयेतिसोऽश्राम्यत्सतपोतप्यततस्माच्छ्रान्तात्तेपाना २१२
दापोऽसृज्यन्ततस्मात्पुरुषान्नमादापोजायन्ते १ आपोऽब्रुवान्क्ववयंभवामेतितप्यध्व

मित्यब्रवीत्ता अतप्यन्त ताः फेनमसृजन्त तस्मादपान्तप्तानां फेनो जायन्ते २ फे।
नोऽब्रवी। त्किमहं भवानीति तप्यस्वेत्यब्रवीत्सोऽतप्यत स मृदमसृजतैतद्वै फेनस्तप्यते
यदप्स्वावेष्टमानः प्लवते स यदोपहन्यते मृदेव भवति ३ मृदब्रवी। त्किमहं भवानीति
तप्यस्वेत्यब्रवीत्सातप्यत सा सिकता असृजतैतद्वै मृत्तप्यते यदेनां विकृषन्ति त।
स्माद्यद्यपि सुमार्त्स्नं विकृषन्ति सैकतमिवैव भवत्येतावन्नु तद्यत्क्वाहं भवानि क्वाहं
भवानीति ४ सिकताभ्यः शर्करामसृजत। तस्मात्सिकताः शर्करैवान्ततो भ
वति शर्कराया अश्मानं तस्माच्छर्कराश्मैवान्ततो भवत्यश्मनोऽयः तस्मादश्मनोयो

ब्रा॰ यमत्यायंस्तो हिरण्यमभवत्तस्मादयो बहुध्मातं हिरण्यसङ्काशमिवैव भवति ५ तद्यदस्य
८॰ तान्तस्य यदत्यरिच्यत तस्मात्तत्सं यदशौष्कत्तोऽस्यैतद्गायत्रमभवत् ६ अभूद्वा इयं
२१४ प्रतिष्ठेति तद्भूमिरभवत्तामप्रथयत्सा पृथिव्यभवत्तस्यामस्यां प्रतिष्ठायां भूतानि च भू
214 तानां च पतिः सम्वत्सरायादीक्षन्त भूतानाम्पतिर्गृहपतिरासीदुषाः पत्नी ७ तद्या
नि तानि भूतान्यृतवस्तेऽथ यः स भूतानां पतिः सम्वत्सरः सोऽथ या सोषाः पत्न्यौषसी
सा तानीमानि च भूतानि च भूतानां च पतिः सम्वत्सर उषसि रेतोऽसिञ्चत्स संवत्सरे कु २१४
मारोऽजायत सोऽरोदीत् ८ तं प्रजापतिरब्रवीत् कुमार किं रोदिषि यच्छ्रमात्तपसोऽधि

जातोसीतिसोब्रवीदपहतपाप्मावाअस्म्यहितनामानाममेधेहीतितस्मात्पुत्रस्य।
जातस्यनामकुर्यात्पाप्मानमेवास्यतदपहन्त्यपिद्वितीयमपितृतीयमभिपूर्वमे
वास्यतत्पाप्मानमपहन्ति ४ तमब्रवीद्रुद्रोसीति।तद्यदस्यतन्नामाकरोदग्निस्तद्।
रूपमभवदग्निर्वैरुद्रोयदरोदीत्तस्माद्रुद्रःसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति
तमब्रवीत्सर्वोसीति।तद्यदस्यतन्नामाकरोदापस्तद्रूपमभवन्नापोवैसर्वोद्भ्योहीदंस
र्वंजायतेसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति ॥ तमब्रवीत्पशुपतिरसी
ति।तद्यदस्यतन्नामाकरोदोषधयस्तद्रूपमभवन्नोषधयोवैपशुपतिस्तस्माद्यदापशव

ब्रा. उषधीर्लभन्तेथपतीयन्तिसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति १२ तमब्रवीदु।
६. ग्रोसीति।तद्यदस्यतन्नामाकरोद्वायुस्तद्रूपमभवद्वायुर्वाउग्रस्तस्माद्यदाबलवद्वात्यु
२१५ ग्रोवातीत्याहुःसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति १३ तमब्रवीदशनिरसी
215
ति।तद्यदस्यतन्नामाकरोद्विद्युत्तद्रूपमभवद्विद्युद्वाअशनिस्तस्माद्यंविद्युद्धन्त्यश।
निरवधीदित्याहुःसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति १४ तमब्रवीद्भवोसी
ति।तद्यदस्यतन्नामाकरोत्पर्जन्यस्तद्रूपमभवत्पर्जन्योवैभवःपर्जन्याद्धीदंसर्वं। २१५
भवतिसोब्रवीज्ज्यायान्वाअतोस्मिधेह्येवमेनामेति १५ तमब्रवीन्महान्देवोसीति

तद्यदस्यतन्नामाकरोच्चन्द्रमास्तद्रूपमभवत्प्रजापतिर्वैचन्द्रमाः प्रजापतिर्वैमहान्दे
वः सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मिधेह्येवमेनामेति १६ तमब्रवीदीशानोऽसीतितद्यद
स्यतन्नामाकरोदादित्यस्तद्रूपमभवदादित्योवाऽईशानऽआदित्योह्यस्यसर्वस्येष्टे ।
सोऽब्रवीदेतावान्वाऽअस्मिमामेतःपरोनामधाऽइति १७ तान्येतान्यष्टावग्निरूपाणि
कुमारोनवमः सैवाग्नेस्त्रिवृता १८ यद्वेवाष्टावग्निरूपाण्यष्टाक्षरागायत्रीतस्मा
दाहुर्गायत्रोऽग्निरितिसोऽयंकुमारोरूपाण्यनुप्राविशन्नवाऽअग्निंकुमारमिवपश्य
न्त्येतान्येवास्यरूपाणिपश्यन्त्येतानिहिरूपाण्यनुप्राविशत् १९ तमेतंसंवत्स

ब्रा॰
रू॰
२१६
216

रएवबिभृयात्संवत्सरेत्रभूयाद्वयोरित्युहैकआहुःसंवत्सरेवैतद्रेतोसिक्तंसंवत्सरेकु
मारोजायतेतस्मादुद्वयोरेवबिभृयाद्वयोरत्रभूयादितिसंवत्सरेणैवबिभृयात्संवत्सरे
त्वभ्युयाद्यद्वावरेतःसिक्तंदेवजायतेतन्नोविक्रियमाणमेववर्द्धमानंरोतेत
स्मात्संवत्सरएवबिभृयात्संवत्सरेत्वभ्युयात्सयद्विनष्टनामकरोतिपाप्मानमे
वास्यतदपहन्तिचित्रनामानंकरोतिचित्रोसीतिसर्वाणिहिचित्राण्यग्निः २ ब्रा
ह्मणम् ३ प्रथमोध्यायः । प्रजापतिरग्निरूपाण्यभ्यध्यायत्सयोयकुमारोरूपाण्य २१६
नुप्रविष्टआसीत्तमन्वैच्छत्सोग्निरवेदनुवैमापिताप्रजापतिरन्विच्छतिहन्ततद्रूपमसा

त्तियक्मपष्वनवेदेति १ सएतान्पंचपशूनपश्यत्पुरुषमश्वंगामविमजंयदपश्य
त्तस्मादेतेपशवः २ सएतान्पञ्चपशूनाविशत्सएतेपंचपशवोभवत्तस्मुवैवप्रजापति
रेवैवैक्षत ३ सएतान्पंचपशूनपश्यत्।यदपश्यत्तस्मादेतेपशवस्तेष्वेतमपश्यत्त।
स्मादेवैतेपशवः ४ सऐक्षतते।मेवाअग्निरिमानेवात्मानमभिसंस्कुर्वैवयथावा।
अग्निःसमिद्धोदीप्यतएवमेषाञ्ज्वलद्दीप्यतेयथाग्रेर्धूमउदयतएवमेषांमूष्मोद
यतेयथाग्निरभ्यादीप्तेस्वदत्येवंवप्सतियथाग्रेर्भस्मसीदत्येवमेषांपुरीषंसीदतीमे
वाअग्निरिमानेवात्मानमभिसंस्करवाइतितान्नाग्नादेवताभ्यआलिप्सतैवैस्वकर्मे

श्रा॰ णीषु रूपं वाकरणमश्वमेधमेधमेवाह्वमविमाग्नेयमजं ५ सऐक्षत नानावाइदंदेव
र॰ ताभ्य आलिप्से मेवेदं रूपाणि कामयेऽहं तेनानाग्निभ्यः कामायालभा इति तान
२९ ग्निभ्यः कामायालभत तद्यदग्निभ्य इति महूनि यद्यग्निरूपाणि भूयिष्ठा यद्दृष्ट्वा यत्का
२१७ मायेति कामेनह्यालभत तान्नाप्रीतान्पर्यग्निकृतानुदीचो नीत्वा समसंज्ञपयत् ६
सऐक्षत यावैश्रीरभ्यध्यासिषमिमास्ताः शीर्षन्नेतं शीर्षाण्येवोपदधा इति सशी
र्षाण्येवोत्कृत्योपादधताथेतराणि कुसिन्धान्यप्स्वप्रास्यद्यदजेन यत्तं समस्थाप २९
यत्तेनेमं यज्ञो विकृष्टो सदित्यान्तमावैयज्ञो नेनेमं यमान्तमा विकृष्टो सदिमे तेनेन पशुनेष्वा

तत्प्रजापतिरपश्यद्यथैतस्याग्रेरन्नम्पर्य्यैत ७ सयदेतत यममिममानत्माम।
ह्यप्राविश्वंतमविच्छानीतितमनैच्छत्तय देषामत्स्वशाविधानाश्रमतिच्छता।
अपःसममभरद्यद्यदस्यांतांमृदंततदुभयंसंभृत्यमृदश्चापश्चइष्टकामकरोत्त
स्मादेतदुभयमिष्टकाभवतिमृच्चापश्च ८ सयदेतत यदिवाइदमिकमेवसदा
त्मानमभिसंस्करिष्येमर्त्यःकुणपोनपहतपाप्माभविष्यामिहन्तैतदग्निनापचा
मीतितदग्निनापचन्नदेनदमृतमकरोदेतद्वैहविरमृतंभवतियदग्निनापच
न्तितस्मादग्निनेष्टकाःपचन्त्यमृतानेवैनास्तत्कुर्वन्ति ९ तद्यदिष्ट्यापश्यन्नाप

ब्रा॰ श॰ २१८

पएतस्मादिष्टकास्तस्मादिष्टिमेवपशुनेष्टकाःकुर्यादनिष्टकाहताभवन्तियाःपुशप
शोःऊर्ध्वंसंस्थोद्धृतदद्यादेव १० तद्यास्ताःश्रिय एतानितानिपशुशीर्षाण्यथया
नितानिकुसिन्ध्यान्येतास्ताःपञ्चचितयस्तद्यत्पशुशीर्षाण्युपधायचितीष्टि।
नोऽस्यैतैरेवतच्छरीरैरेतानिकुसिन्धानिसन्दधाति ११ तदेतेसर्वेपशवोयदग्नि
स्तस्मादग्नौपशवोरमन्तेपशुभिरेवतत्पशवोरमन्तेनस्मायस्यपशवोभवन्ति
तस्मिन्नग्निराधीयतेऽथैतदेषयत्पशवस्ततोवैप्रजापतिरग्निरभवत् १२ तद्धैक।
आहुः ऐभिर्वैतेसर्वैःपशुभिर्यज्ञेनयज्ञपतेरत्रसर्वैःप्रजापतिरपश्यत्ततदेवाप्येरभे २१८

पर्य्यैछन्नयदैतेनरत्रंसर्व्वंपर्य्यञ्जेततनदेवाग्रेरेंतंपरियादितिननतथाकुर्य्याद्देवानान्तदिता
दियादृथ्योपथस्तदियादृथ्योकिन्तत: संभरेदेतानिवायतनकुसित्याम्येनाश्चितीः
संभरतितस्मात्तथानकुर्य्यात् १३ यद्वैवैतान्यश्मनालभते आयतनमेवैतदग्नयेक
रोतितस्मिन्नायतनेकश्चनसमतेन्नमाआयतनेनदेतस्त्ररत्नात्रिदधातितदेनंपशप
त्रग्निरूपावर्त्तेते १४ कृष्णोश्वोगौरविरज्ञोभवन्त्ये ताक्तोवैसर्व्वेपशवोत्रंपशव
स्तथावदत्रंनदेतस्त्ररत्नात्रिदधातितदेनंपशपत्रग्निरूपावर्त्तेते १५ पंचभवंति प
चवैतेमध्योयदेताश्चितयस्तेमपतत्पंचायतनानिनिदधातितदेनमपशपत्रग्निरूपा

ब्रा॰ वर्त्तते १६ तद्यदग्निमन्वाहिति महतोऽग्नेतेअग्नयो यदेतानाश्विनयोऽथ यत्कामायेति यथा ते
६॰ कामममाप्नुयाद्यजमानो यत्कामएनेन कर्म्मणा कुरुते १७ पुरुषं प्रथमः मालभते पुरु
२१९ षो हि प्रथमः पशूनामथाश्वं पुरुषं ह्यन्वश्वोऽथ गामश्वं ह्यनु गौरथाविं गां
219 ह्यन्वविरथाजमविं ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते १८ तेषां विषमा
रशनाः स्युः पुरुषस्य वर्षिष्ठाथाणीयस्यथाणीयसी यथापूर्वं पशूनां रशनाः
करोत्यनूपपापवस्यसाय समास्त्वेव समाः स्युः सर्वे सम्पदः सर्वे ह्येते समाः सर्वे स २१९
दृशा अग्नयो यो न्वेवं नेतेव तं स्यूर्यते तेन समाः सेन समदृशाः १९ तदाहुः कथमस्यैषो

ग्निः पंचेष्टकः संवत्सरः पशुबन्धो भवतीति पुरोडाशकपालेष्वेवाप्यत इयं प्रथमा
मृन्मयीष्टकाथ पशुमालभते तेन पश्विष्टकाप्यतेथ यद्वपामभितो हिरण्यशक
लौ भवतस्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेथ यदिध्मो यूपः परिधयस्तेन वानस्पत्येष्टकाप्य
प्यतेथ यदाज्यं पशोर्व्वपा पुरोडाशस्तेनान्नमयीष्टकाप्यत एवमु हास्यैषोग्निः
पञ्चेष्टकः संवत्सरः पशुबन्धो भवति १ तेषाञ्चतुर्व्विंशतिः सामिधेन्य श्चतुर्व्विं
शत्यर्द्धमासो वै संवत्सरः संवत्सरोग्निर्य्यावानग्निर्य्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेत
त्समिंधे २। यद्वेव चतुर्व्विंशति श्चतुर्व्विंशत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रोग्निर्य्यावानग्निर्य्या

ब्रा॰ वत्स्यस्यपात्रातावतैवैनमेतत्समिंधे २१ यद्वेवचत्वारिंशं शानि स्वत्वारिंशं श्रोवैश्र।
६॰ ह्णोदशाश्वस्याश्वङ्कुलयोदशापाधास्वत्वार्य्येगानिपुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिर
२२॰ ग्निर्यावानग्निर्य्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्समिंधे २२ उभयीर्गायत्रीश्चत्रिष्टु
भश्चान्वाह प्राणोगायत्र्यात्मात्रिष्टुप्प्राणमेवास्यगायत्रीभिः समिंधआत्मानंत्रि
ष्टुभिस्समिंध्येत्रिष्टुभोभवन्त्यभितोगायत्र्योमध्येह्ययमात्माभितः प्राणाभूयसीः
पुरस्ताद्गायत्रीरन्वाहकनीयसीरुपरिष्टाद्भूयांसोहीमेपुरस्तात्प्राणाः कनीयांसः २३॰
मउपरिष्टात् २४ सोन्वाह। समास्त्वाग्नऋतवोवर्द्धयन्त्विति प्रजापतिं विस्रस्तंयद्य

ग्निः समदधात्तमब्रवीद्यामत्तस्मिन्नाः सामिधेन्यस्त्वाभिर्माः समिन्धेति २५ स
पताश्च पश्यत्समास्त्वाग्न ऋतवो वर्द्धयन्त्विति समास्त्वा ता वा अग्न ऋतवश्च वर्द्धयन्त्वि
त्येतत्संवत्सरा ऋषयो यानि सत्येति स संवत्सरा ऋषयश्च सत्यानि च वर्द्धयन्ति
त्येतत्सं दिव्येन दीदिहि रोचनेनेत्यसौ वा आदित्यो दिव्यं रोचनं तेन सन्दीदिहि
त्येतद्विश्वा आभाहि प्रदिशश्चतस्र इति सर्वा आभाहि प्रदिशश्चतस्र इत्येतत् २६
त्तापता एकव्याख्याना एतमेवाभिपद्येतमेव संस्कुर्यादेतं संदध्यादेतत्तनये
ताश्चाग्नेय्यः प्राजापत्या यदग्निरपश्यत्तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिं समैन्धतेन प्रा।

ब्रा· जापत्याः २७ द्वादशाश्रियो। द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्या।
त· वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीणाति २८ यद्वेव द्वादश। द्वादशाक्षरा वै जगती
२२। यमेव जगत्यस्याꣳ हीदꣳ सर्वं जगदियमु वा अग्निरस्याꣳ हि सर्वोग्निश्चीयते यावान्।
ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीतिणाति २९ यद्वेव द्वादश। द्वादशाक्षरा वै
जगती जगती सर्वाणि छन्दाꣳसि सर्वाणि छन्दाꣳसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्नि।
र्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ३० सएतत्त्रयमपश्य। हृद्योत्र
स्य समिधो भवन्तीसूर्यो येन स्य शुक्राणि शोचीꣳषि सर्वीꣳ समिद्धस्य समिधो भवन्त् २२।

घोऽस्यशुक्राशोचींष्यग्नेरितिघोनिश्चेतस्यशुक्राणिशोचींष्यर्चींषिभवन्तिषु
मन्त्रमेतिवीर्यंवन्तमेत्येतत्सुप्रतीकस्येतिसर्वतोवाअग्निः सुप्रतीकः सूनोरि
तियदेनंजनयतितेनास्यैषसूनुः १२ तापनापकब्याव्योता। पतमेवाभिय।
थतमेवमंस्कृण्वोदेनं संदध्यादेतज्जनयेन्नाग्नेयेभ्यः प्राजापत्यायदग्निरपश्य
त्तेनाग्नेयोयत्प्रजापतिमाप्रीणात्तेनप्राजापत्याः १३ ताविषमाविषमपदावि
षमात्ताविषमाणिहिछन्दांसिएषोयात्यस्याध्यात्ममङ्गानिविषमाणितान्य।
स्यैताभिराप्रीणाति १४ वैश्वानरः पशुपुरोडाशो। वैश्वानरोवैसर्वेऽग्नयः सर्वेषा

श्री॰ मग्नीनामुपाप्त्यै २५ यद्वेव वैश्वानरं जुहोति यदेवास्मिन्नयोग्नयो वा ऋतव ऋ
त॰ तवः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरो यदग्नय इति स्यादृतिनद्वेच येह्याद्दशमामासाः सं
२२२ त्सरः संवत्सरो वैश्वानरस्त्वाग्नेय्यो याज्यानुवाक्या अग्निरूपाणामुपाप्त्यै कामं वा अ:
कामानामुपाप्त्यै २६ तद्धैके । इत्येवैतानि पशुशीर्षाणि विबोपदधत्युभयेनैतेप।
शव इति ते हैते मर्त्याः कुणपाः संभवन्त्यनाप्रीतानि हि तानि तद्ध तथा षाढो सौ
श्रोमतेयस्योपदधुः स ह क्षिप्रमेव ततो ममार २७ हिरण्मया अग्नैहैते ऊर्वा नत्यरुते २२२
ष्टका इति वदन्तस्तस्मादेतान्याप्नुते तेते इष्टकानि हि तानि पशुशीर्षाणि २८ मृन्मयांस्तु।

द्वैकेक्षाञ्चक्रे। हन्तेमानात्मन्नावापते पशवो यद्वै किञ्चोत्सन्नमिव यत्तस्य सर्वस्य प्रतिष्ठतयद्वै
तेपशवो गतास्तत एनानपिसंभरामः इति ननतथा कुर्याद्यो वा एते षामाहृतं च मद्ब्राह्मण
श्चनविद्यात्स्येतत्तस्मात्स्वः सप एतानेव पञ्च पशूनालभेत यावदस्य वशः स्यात्।
न्द्वैतान्प्रजापतिः प्रथममालेभे स्थापर्णः सायकायनो न मो यद्दस्मैतानेवाग्नेयेणाल
भन्ते ह्येनं ह्रीमो हावेवालभ्येते प्राजापत्यश्च वायव्यश्च तयोरन्तो ब्राह्मणस्तूयते १९
ब्राह्मणम् ४ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या १०· प्राजापत्यञ्चरका
आलभन्ते प्रजापतिरग्निश्चिवाग्निरभवत्तद्यदेतमालभन्ते न देवाग्रेरन्तमयन्तीति।

ब्रा॰
रु॰
२२२

ष्पतमो भवति । द्वयानि वै पुरुषस्य लोमानि श्मश्रूणि चान्यानि च द्वन्द्वं मिथुनं प्र
जननं तदस्य प्राजापत्यं रूपं तद्रूपो भवति तद्रूपो हि प्रजापतिः २ तस्यैवानग्निर्या
वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ३ यद्वेवैकविंशतिरेकविंशो वै पुरुषो
दश हस्त्या अंगुलयो दश पाद्या आत्मैकविंशः पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निः ।
योवानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ४ उभयीर्गायत्रीस्त्रिष्टुभ ।
स्त्वावाहता सा स्त्रक्तो मं पुरुतं वेवान्नूचं हिरण्यगर्भवत्याघारमाघारयति प्रजा
पतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतिरग्निर्द्वादशाप्रियस्ता सा सुक्तो मं पुरुतं वेवान्नूच । २२२

प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो यप्वपशौमेधुः सपुरोडाशास्यद्वादशकपालो द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कद्वत्यायाज्यानुवाक्याः कोहि प्रजापतिः
अथैतंवायवेनियुत्वते शुक्लन्तूपरमालभते प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वानुव्यैदतत
स्यात्पनन्तेनरेतः परापतत्सोजः शुक्लस्तूपरोलश्मघभवद्रसोवैरेतोयावानुवैरस
स्तावानात्मानघदेतमालभतेतदेवाभेरन्तमप्यैतिशुक्लोभवतिशुक्लंहिरेतस्तू
परोभवतितूपरंहिरेतोवायवेभवतिप्राणोवैवायुर्नियुत्वतेभवत्युदानोवैनियु
तः प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्दधाति ६ यद्वेवैतंवायवेनियुत्वते । शुक्लन्तूपरमा

ब्रा॰ लभतेप्रजापतिंविस्रस्तंयत्रदेवाः समस्कुर्वंन्स योस्मात्प्राणोमध्यतउदक्रामत्तमस्मि।
६॰ न्नेतेनपशुनादधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधातिवायवेभवतिप्राणोवैवायुर्नियुत्वतेभव
२२५ त्युदानोवैनियुतः प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्दधातिशुक्लोभवतिशुक्लोहिवायुस्तूप
रोभवतितूपरोहिवायुः ७ तस्यसप्तदशसामिधेन्यः। सप्तदशोवैसंवत्सरोद्वादश।
मासाः पञ्चर्तवः संवत्सरः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्स
मिन्धे ८ यद्वेवसप्तदश। सप्तदशोवैपुरुषोदशप्राणाश्चत्वार्यङ्गान्यात्मापञ्चदशो २२५
ग्रीवाषोडश्यः शिरः सप्तदशंपुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्य।

स्यमाग्रानावैतेनैवेनमेतन्नत्वामिन्वे ४ उभयीर्गायत्रीस्त्रिष्टुभश्चानावाह । तासामुक्रोम
न्युक्तमेवानूचंद्वादशत्रियेस्तासामुक्रोमन्युक्तमेवान्वचंप्राजापत्यःपशुपु
रोडाशीत्रेोमसकामउपमऽइतिद्दस्माद्दमाहित्यिर्यश्चरकाःप्रजापमेवपशवाङ्गुरिति ९
यद्वेववायव्यःपशुर्भवति।प्राजापत्यःपशुपुरोडाशोर्द्धंऽह्प्रजापतेर्वीर्य्यरहैम्।
जापतितयद्भेोवायवेेोस्यानामुभेोवाप्राजापत्यावर्द्धंऽ्हैवास्यकृतंऽस्यानाहैम
थयद्वायव्यःपशुर्भवतिप्राजापत्यःपशुपुरोडाशस्तेनहैवैतंऽसर्वंकृत्स्नंप्रजाप।
तिंऽसस्करोति ११ यद्वेववायव्यःपशुर्भवति।प्राजापत्यःपशुपुरोडाशःप्रजापति

ब्रा॰ विस्नसंयत्रदेवाःसमस्कुर्वंस्तस्ययोस्मात्प्राणोमध्यतउदक्रामत्तमस्मिन्नेतेनपशु
न॰ नादधुस्तथैवैतेनैतेनपुरोडाशेनात्मानंसमस्कुर्वंस्तस्मात्प्राजापत्योभवतिप्रजापति
२२५ र्ह्यात्माद्वादशकपालोद्वादशमासाःसम्वत्सरःसंवत्सरःप्रजापतिःकद्वत्योया।
ज्यानुवाक्येकोहिप्रजापतिः ५ तंयद्धपांशुरस्ताज्जुहोति।यएवायंपुरस्तात्प्राण
स्तमस्मिन्नेतद्दधात्यथयदेतेनमध्यतश्चरन्तिमध्यतोह्ययमात्माथयद्धविषोपरिष्टा
च्चरन्तियएवायमुपरिष्टात्प्राणस्तमस्मिन्नेतद्दधातिशुक्लवत्योयाज्यानुवाक्याः।
स्युःशुक्लरूपाणामुपाप्त्यैनियुत्वत्योयदेवनियुत्वद्रूपंतस्योपाप्त्यै १२ तद्वाआहुः। २२५

द्वेषायायापवशुक्लवत्यौ शुक्लवत्यौ स्यातामेतावद्धि पशोः शुक्लं यद्वपा शुक्लवत्यौति
युवत्योर्हविषोयदेवनियुत्वद्रूपन्तस्योपाप्त्याइति ५४ यद्वैवैतंपशुमालभते।
एतस्मिन्हपशौसर्वेषाम्पशूनाꣳरूपंयत्तूपरोलमशीतितत्पुरुषस्यरूपंतूप
रोहिलमशीपुरुषस्तूपरःकेसरवांस्तदश्वस्यरूपंतूपरोहिकेसरवानश्वोऽय
दष्टाशफस्तद्गोरूपमष्टाशफोहिगौरथयदस्यावेरिवशफास्तदवेरूपंयदजस्त
दजस्यतद्यदेतमालभतेतेनहैवास्यैतेसर्वेपशवआलब्धाभवन्त्येतोयतमदस्य
कामोपकल्पैतेनैवापंवशावपषवाप्राजापत्यपषवानियुत्वतीयः ५५ तस्यो।

ब्रा· र्णमास्यामालभेत। मावास्यायामालभेतेत्येकआहुः सौ वै चन्द्रः प्रजापतिः
६· सएतां रात्रिमिहवसति तद्यथोपतिष्ठन्तमालभेतैवन्तदिति १६ तंहै पौर्णमा
२२६ स्यामेव। सौ वै चन्द्रः पशुस्तं देवाः पौर्णमास्यामालभन्त यत्रैनं देवा आलभेत।
तदेनमालभा इति तस्मात्पौर्णमास्यां यद्वेव पौर्णमास्यां पौर्णमासी ह वा अग्र।
थमा व्युवास तस्माद्वेव पौर्णमास्याम् १७ तंहै फाल्गुन्यामेवै। एतद्ध संवत्सरस्य।
प्रथमा रात्रिर्यत्फाल्गुनी पौर्णमासी योत्तरैषोत्तमा या पूर्वा मुखत एव तत्संव।
त्सरमारभते १८ स वा इष्ट्वैव पौर्णमासेन। अथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा इ। २२६

द्रो वृत्रम्पाप्मानꣳ हत्वापहतपाप्मैतत्कर्म्मारभत तथैवैतद्यजमानः पौर्णमासे
नैव वृत्रं पाप्मानꣳ हत्वापहतपाप्मैतत्कर्म्मारभते १९ तद्धा उपाꣳशु भवत्यानद्धै।
तैः प्रजापतिः पशुभिः कर्मेयेष तद्धा आनद्धैवैवासानिरुक्तमिव तस्मादुपाꣳशु।
यद्वेवोपाꣳशु। प्राजापत्यम्वा एतत्कर्म प्रजापतिꣳ ह्येतेन कर्म्मणारभते निरुक्तो
वै प्रजापतिः २१ यद्वेवोपाꣳशु। रेतो वा अत्र यज्ञ उपाꣳशु वै रेतः सिच्यते वपा पशु
पुरोडाशो हविर्नारेतो वा हि पशुः २२ अष्टकायामुखाꣳ सम्भरति। प्राजापत्यमेतद
हर्यदष्टका प्राजापत्यमेतत्कर्म यदुखा प्राजापत्य एव तदहन्प्राजापत्यमहन्कर्म।

ग्रा॰ सू॰
२२८

करोति २३ यद्देवाष्टकायां यद्वैतत्संवत्सरस्य यदष्टकायां वैतदष्टेयं ङखोप
वीर्य्यमेव तत्सर्वं करोति २४ यद्देवाष्टकायां महष्टकावा उ खलु तिथिर्हो उ धीतिर् ।
आशान्तानत्वां तस्यत समङ्हा मतदष्टावष्टकायामेवतदष्टकाङ्कुरोति २५ अमा ।
वास्यायां दीतने । मावास्येवा अधियत्तस्मायतेयतो यत्तस्मायतेततो यत्तेजन ।
यानीति २६ यद्देवामावास्यायां रेतोवा एतद्भूतमात्मानं सिञ्चत्स खलु यो ।
योनौ यदीतनेतस्मा एतं पुरस्ताल्लोकङ्कुरोति यदीतनो भवतितङ्कुते लोकमभि
जायते तस्मादाङ्कुः कृतल्लोकमप्रकृष्टोभिजायत इति २७ सयकनीयः समतस्य ।   २२८

हीतितःस्याद्लोकाइष्टकाउपदध्यादिष्टकालोकानतिरिच्येरन्नथयदूनउपसोलो
कान्नेष्टकानात्युपदध्यालोकाइष्टकाअतिरिच्येरन्नथयदमावास्यायादीतिवा
मावास्यायाङ्क्षीणातितथावन्तमेवलोकङ्करोतितावतीरिष्टकाउपदध्यात्तथा।
स्यापूर्यमाणपक्षेसर्व्वोग्निश्चीयते २८ तदाहुः।र्धमासावन्यपतस्याग्नेरिष्टकास्ताव
न्तिकयेद्दोरात्राणिसम्पद्यन्तेयथान्वर्वाणिकुर्यादह्रानिकथमस्यतेलोकाअरू
पहिताभवन्तीतियद्वाअमावास्यायांदीतिवामावास्यायांक्षीणातितथावन्तमे।
वलोकङ्करोतितावतीरिष्टकाउपदध्यात्तथायथान्वर्वाणिकुर्यादह्रानितस्मिन्नेव।

ब्रा॰ काशेष्वग्रेऽग्निं चिनोति कोऽहि वित्तु यात्र वसोऽवकाशः स्याद्यावन्ति वै संवत्सरस्या
ल॰ होरात्राणि तावत्य एतस्याग्नेरिष्टका उप च त्रयोदशो मासस्त्रयोदशो वा प्रथमा।
२२८ सोऽयान्त्यूह्वीति कयादहानि तयाश्मूस्त्रयोदशस्य मासस्येष्टकास्ताभिरस्य तेलो।
काश्च नूपहिता भवन्ति तन्म मा लोकाश्चेष्टकाश्च भवन्ति २५ एतद्वै यैव प्रथमा पौ
र्णमासी। तस्यां पशुमालभते या प्रथमाष्टका तस्यामुखाः संभरति या प्रथमामा
वास्या तस्यां दीक्षत एतद्वै यास्य संवत्सरस्य प्रथमान्यहानि तान्यस्य तदारभते ता
निवनदाश्नोत्यथातः संपदेव ३० तदाहुः। कथमस्यैतत्कर्म संवत्सरमग्निमा। २२८

ष्मेतिकथᳪंसंवत्सरेणाग्निनासंपद्यतइत्येतेषामेवपञ्चानामपशूनाञ्चत्वारिᳪंशा।
न्निमामिष्टयोद्वादशाग्नियस्तस्यद्विᳪंशदेकादशात्रयाणामेकादशोपयज्ञस्त
दृष्टापञ्चाशत् ॥ ३१ ॥ ततोयाष्टाचत्वारिᳪंशा। तामष्टाचत्वारिᳪंशदक्षराजगतीयमेव
जगत्यस्याᳪंहीदᳪंसर्वञ्जगदियमुवाअग्निरस्यांहिसर्वोग्निश्चीयतेयावानग्नि।
र्यावत्यस्यमात्रातावत्तद्भवति ॥ ३२ ॥ यद्वेवाष्टाचत्वारिᳪंशा। दष्टाचत्वारिᳪंशदक्षरा
वैजगतीजगतीसर्वाणिच्छन्दाᳪंसिसर्वाणिच्छन्दाᳪंसिप्रजापतिःप्रजापतिरयमग्नि
र्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावत्तद्भवति ॥ ३३ ॥ अथयानिदशामादशाक्षराविराड्हि।

ब्रा॰
ट॰
२२९

रात्र्यग्निर्हैश दिप्योदिप्योग्निर्देश प्राणाः प्राणश्चग्निर्यो वानग्निर्यो वसन्तस्यमाप्नोतावत
द्भवति १४ बपापशुपुरोडाशास्तत्वष्टिः षष्टिर्मासस्यमाहोरात्राणि तन्मासमाप्नोति।
मासश्चाप्नत्वृतूनाप्नोऽत्वः संवत्सरन्तत्संवत्सरमग्निमाप्नोति ये च संवत्सरे कामाश्च
थयदन्तोन्यद्देवसंवत्सरेनन्नमत १५ अथैतस्यप्राजापत्यस्यै। कविंशतिः सामि
धेन्यो द्वादशाप्रियस्तत्त्रयस्त्रिंशदेकादशानुयाजा एकादशोपयजस्तत्पञ्चपंचा
शत्द्वपापशुपुरोडाशोद्विस्तदष्टापञ्चाशत्तस्योष्टापञ्चाशतिकामौत्रैवतमाप्नोति २२९
द्वावाघारौ तत्षष्टिः सयः षष्ट्यांकामौत्रैवतमाप्नोत्यथयदन्तोन्यद्देवसंवत्सरे च्वन्न।

त्र॰ २६ एतेन समानानि युक्तवतीयस्य । सप्तदश सामिधेन्यो द्वादश प्रयाजास्त्वेकान्नत्रिंऽ
शदेकादशानुयाजा एकादशोपयजस्त्वेकपञ्चाशद्वपापशुपुरोडाशो द्विस्त
चत्वपञ्चाशद्द्वावाघारौ द्वौ स्विष्टकृतौ तत्षष्ठापञ्चाशत्सयोष्टापंचाशति कामो वै ।
वत्समाप्नोति वनस्पतिश्चवसाहोमश्चतत्वष्टिः सयः षष्ट्यां कामो वै वत्समाप्नोत्यथ
यद्न्तो यघदेवसम्वत्सरेनन्नदेवमुह्य एतत्कर्म सम्वत्सरमग्निमाप्नोत्येवं सर्व ।
त्सरेणाग्निना सम्पद्यते २० तदाहु । नैतस्य पशोः समिष्टयजूंऽषि जुहुयान्न हृदयशू
लेनावभृथमभ्यवेयादारंभो वा एष यो ग्रेः पशुर्यं वसम्यजो देवतानाऽ समिष्टयजूंऽ

ब्रा॰ षिमत्ः स्थावसृष्टोनेदारस्मैदेवताआवसृज्ञानिनेयत्सः सः स्थापयानीतिसवैसमे
न॰ वस्थापयेदनेनपशुनेष्टानत्सज्ञापतिरयपश्यपद्येतत्स्थाग्नेरक्तत्रपद्येनस्मात्सः स्था।
२३॰ पयेयद्वैवसः स्थापयतिप्राणापवपशुक्तस्पयदन्नरियान्प्राणस्पतदन्नरियायद्वै।
230 प्राणस्थानरियाननतपवस्मिन्येनेतस्मात्समेवस्थापयेद्यथानोत्रन्तानामेव २८ तदाहु
र्नैतेनपशुनेस्पोपरिशयीननमांसमश्नीयान्नमिथुनमुपायादितिनेद्वैदीक्षावा
पशुपशुरनवक्रूमसैनेनयदीतितदुपरिशयीनयन्मांसमश्नीयाद्यन्मिथुनमुपेया।
दितिनेत्वैवषदीक्षानेवद्धिमेवलास्मिन्नकृत्स्नाज्जिनमिष्टकामापतानुकुरुतेनेनस्माउका २३॰

ममेवोपरिशयीतेति तद्धस्मैवमत्रेयदेते पशवस्तदस्याग्राम्यमारण्यं भवन्ति तद्यानि का
निवामधुनोशनानि तेषामस्य सर्वेषाङ्कामाशनं यदिलभेत मिथुनन्तन्नोपेयाद्वरा
मैत्रावरुणीं पयस्यां यैनस्योपरि मन्यु: ३९ तदाहु: । दद्यादेतस्मिन्व्रते दक्षिणान्त्रेत्मे ।
येयज्ञो दक्षिणो मद्ब्रह्मणश्चादिष्टदक्षिणान्दद्याद्ब्रह्मा वै सर्वो यज्ञस्तदस्य सर्वो यज्ञोऽभिष्ठा
ज्ञिप्सितो भवतीति तत्तथा कुर्यादिष्टकाम्याप्नताङ्कुरुतेतेन यथेष्टकायामिष्टकाया ।
न्दद्यात्तद्धकदस्मुद्धेवदद्याद्यदस्योपकल्पेत ४ । ब्राह्मणम् । एतैर्हदेवा अस्पृवर । स्पेतय ।
द्युमितिवितिमिद्धतेति वावन्तदश्ववस्तेषांवेवयमानानामन्नापतिरिमामप्थमां ।

श्रा॰ स्वयमातृण्णां चितिमपश्यंस्तस्मात्तां प्रजापतिनोपदधाति १ तमग्निरब्रवीदुपाहमाया
र॰ नीति केनेति पशुभिरिति तथेति पश्विष्टकया हैतदुवा चैषा वा व पश्विष्टका यद्दूर्वेष्ट।
२२१। कातस्मात्स्वयमातृण्णायामनन्तर्हितायां दूर्वेष्टकोपधीयते तस्मादस्यामनन्त
213 र्हिता ओषधयोऽनन्तर्हिताः पशवोऽनन्तर्हितोऽग्निरनन्तर्हितो ह्येष पतयो येन २ तद्ध्रुवे
क्षितयश्च मितिमेवेति वितिमिच्छन्तेति वा वनदृश्चवज्रिन्त ऊर्ध्वमिच्छन्तेति तेषां ध्रुवेतयमा
नानामिन्द्राग्नी च विश्वकर्म्मा चान्तरिक्षद्वितीयां स्वयमातृण्णां चितिमपश्यंस्तस्मात्ता
मिन्द्राग्निभ्यां च विश्वकर्म्मणा चोपदधाति ३ तान्वायुरब्रवीदुपाहमायानीति केनेति। २२१

दिग्भिरिति तथैतानि दिश्याभिर्द्दैतद्देवा चतस्माद्द्वितीयायै स्वयमातृण्णाया अनन्तर्हिता
दिश्या उपधीयन्ते तस्माद्दन्तरिक्षाद्दनन्तर्हिता दिशो नन्तर्हितो वायुरनन्तर्हितो ह्येष प।
ताभिरूपेन ४ तेद्ध्रुवं श्वेतयद्धमेवेति वितिमिच्छते ति वा व तद्ध्रुवं वित्तिन ऊर्ध्वं मिच्छते
ति तेषा स्वेतयमाना नाना परमेष्ठी द्विवन्त तृतीयायां स्वयमातृण्णां विति मपश्यन्तस्मात्ताम्प
रमेष्ठीनोपदधाति ५ तमसावादित्योब्रवीदुपाहमायानीति केनेति लोकं पृणयेति।
तथैवैष वा वलोकम्पृणा न्मनादैवत द्देवा चतस्मात्तृतीयास्वयमातृण्णानन्तर्हिता लो
कं पृणया उपधीयन्ते तस्मादसावादित्योनन्तर्हितो दिवोनन्तर्हितो ह्येष पतयोयैत ६

ब्रा॰ तदेनेन वावष्टेवता । इदं सर्व्वमभवद्यदिदं किंच ते देवा अब्रुवंस्त्रुवन्निमा वावष्टेव
न॰ ना । इदं सर्व्वमभूवाऽब्रुवन्तज्जानीत यथा व यमिदं प्यस्तोमेति तेऽब्रुवंश्चेतयध्वमिति चि
२२२ तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तदिच्छत यथा व यमिदं प्यस्तामेति ते चेतयमाना
न्देवा द्वितीयां चितिमपश्यन्नूषयस्मन्नेर्थीम् ७ तेऽब्रुवाऽब्रुपवयमायामेति केनेति
यदेषु लोकेषु पेतिनर्थेति तयदूर्ध्वं पृथिव्या अर्व्वाचीनमन्तरिक्षात्तेन देवा उपायं
स्तदेषा द्वितीया चितिस्तद्यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्व्वाचीनं दिवस्तेनर्षय उपायंस्तदेषा चतु । २२२
र्थी चितिः ८ तेऽब्रुवा ऽब्रुवन्नेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तत्र ते चेतयमाना

अपश्यंस्तस्माच्चितयः ४ प्रजापतिः प्रथमाञ्चितिमपश्यत्प्रजापतिरेव तस्या आ
र्षेयन्देवा द्वितीयाञ्चितिमपश्यन्देवा एव तस्या आर्षेयमिन्द्राग्नी च विश्वकर्मा च तृती
याञ्चितिमपश्यंस्त एव तस्या आर्षेयमृषयश्चतुर्थीञ्चितिमपश्यन्नृषय एव तस्या आ
र्षेयम्परमेष्ठी पञ्चमीञ्चितिमपश्यत्परमेष्ठ्येव तस्या आर्षेयं स यो हैतदेवञ्चितीनामा
र्षेयं वेदार्षेयवत्यो हास्य बन्धुमत्यश्चितयो भवन्ति ६ ब्राह्मणम् एते ह देवा अब्रुव
श्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तेषाञ्चेतयमानानां सवितैतानि सा
वित्राण्यपश्यद्यत्सविताऽपश्यत्तस्मात्सावित्राणि स तामष्टागृहीतामाहुतिमजुहोत्।

ब्रा॰ ताꣳ ह्वेमामसृष्ट्वाविहितामपश्यन्तामपश्यपस्यैरेवसृष्टाꣳ सतीम् १ तेयदब्रुव। स्वेतयध
रु॰ मितिविति मिच्छतेति वावतद्ब्रुवंस्त्वेतयमाना अपश्यंस्तस्माच्चितिराहृतिर्बयेत्तोय
२२२ दिस्मापश्यन्तस्मादिष्टका २ तामस्मापत्नी। मेकाꣳ सतीमष्टागृहीतामष्टाभिर्य्यजुर्भिर्होभि
233 नितस्मादियमेका सत्यष्टधाविहिता ३ तामूर्ध्वाम्ब्रह्मकृत्त्रजुर्होतीमान्तर्हꣳ द्याꣳ रूपेरुद्र
ह्वानितस्मादियमूर्ध्वारूपैः ४ ताꣳ सन्तताञ्जुहोत्येतर्हि देवा अतिमत्युर्यद्धैनरुद्दरताꣳ
सिनाछाम्भन्वेयुरितितएतꣳ सन्ततहोममपश्यन्तदस्माश्छाणामनेवबायना
घतस्मात्सन्तताञ्जुहोति ५ यद्वेवैतामाहुतिञ्जुहोति। सवितैषोग्निस्तमेतयाहुत्या २२२

पुरस्तात्प्रीणातितन्निष्ठापीनाश्येनंसंभरतितन्नयद्देनयासविताररुप्रीणातितस्मात्सा
विशाणितस्माद्वापतामाङ्गतिज्जुहोति ६ यद्देवैतामाङ्गतिंजुहोति।सवितैषाग्नि।
स्तमेनयाङ्गत्यापुरस्ताद्रेतोभूतंसिञ्चतियाहृवैयोनौरेतःसिच्यतेतान्हृत्यायते।
नयद्देनयासविताररेतोभूतंसिंचतितस्मात्साविशाणितस्माद्वापतामाङ्गतिंजुहो
ति ७ सर्वस्मावसमृद्धप्रयुज्यते।वाग्वैसमृद्ध्याणःसर्वोवावाचवैप्राणेनवैनदग्रेदेवाः।
कर्म्मावैछंतस्मात्सर्वस्यसमृद्धि ८ यद्देवसर्वस्यसमृद्धि।योवैसप्रजापतिरासीदेषसः।
सर्वःप्राणोवैसर्वःप्राणःप्रजापतिरथयामावागासीदेषासासर्वस्यैषावैवाग्यो।

श्री षाद्वितीययास्ताआप्याययवाचोलोकादेतास्तायामेतामाहुतिञ्जुहोति ४ ताःसन्त।
रु: ताञ्जुहोति। सन्तताह्येताआप्याययन्नथयःसप्रजापतिस्त्रय्याविद्ययासहापःप्रावि।
२३४ शत्तैषसर्वैरेतद्यजुर्भिर्जुहोति ९ तद्यानित्रीणिप्रथमानीमेतेलोकाअथयच्चतुर्थंयत्स।
सर्वीसाविद्याजगतीसाभवतिजगतीसर्वाणिछन्दांसिसर्वाणिछन्दांसित्रयीविद्याथ
234 यानिचत्वार्युत्तमानिदिशस्तानीमेवैलोकादिशःप्रजापतिरथैषात्रयीविद्या ॥स
ञ्जुहोति। युञ्जानःप्रथमंमनइतिप्रजापतिर्वैयुञ्जानःसमनएतस्मैकर्मणेयुङ्क्तेतद्यन्म २३४
नएतस्मैकर्मणेयुङ्क्ततस्मात्प्रजापतिर्युञ्जानः २ तत्त्वायसविताधियइति। मनोवैसवि।

ता प्राणा धियोग्नेर्ज्योतिर्निचाय्येत्यग्नेर्ज्योतिर्दृष्ट्वेत्येतत्पृथिव्या अध्याभरदिति पृथिव्या ह्ये
नदध्याभरति १३ युक्तेन मनसा वयमिति । मन एवैतदेतस्मै कर्म्मणे युङ्क्ते न ह्ययुक्तेन मन
सा किञ्चन सम्प्रति शक्नोति कर्त्तुं देवस्य सवितुः सव इति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येतत्स्व
र्ग्याय शक्त्येति यथैतेन कर्म्मणा स्वर्गं लोकमियादेवमेतदाह शक्त्येति शक्त्या हि स्वर्गं लो
कमिति १४ युक्त्वाय सविता देवानिति । मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्यतो धिया दिवमि ।
ति स्वर्गं ह्येना लोकं यतो धिये तस्मै कर्म्मणे युङ्क्ते बृहज्ज्योतिः करिष्यत इत्यसौ वा आदित्यो
बृहज्ज्योतिरेष उ एषोग्निरेवमेतं संस्करिष्यन्तो भवन्तीति सविता प्रसुवाति तानिति सविता प्र

ब्रा॰ सतापत्नकर्म्मकरवत्त्रिमेतत ॥१५॥ युञ्जतेमनउतयुञ्जतेधियइति।मनश्चैवैतत्प्राणांश्चैत
न॰ स्मैकर्म्मणेयुङ्क्ते विप्राविप्रस्येतिप्रजापतिर्वैविप्रोदेवाविप्राबृहतोविपश्चितइतिप्रजापति
२२५ र्वैबृहद्विपश्चिद्विहोत्रादधइतियद्वाएषचीयतेतदेषहोत्राविधत्तेचितेह्येतस्मिन्होत्राश्च
पिविधीयन्तेवायुनाविदित्येषहीदंवायुनमविददेकइदित्येकोह्येषइदंसर्वंवायुन।
मविन्दन्महीदेवस्यसवितुःपरिष्टुतिरितिमहतीदेवस्यसवितुःपरिष्टुतिरित्येतत ॥१६॥ युजे
वांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिरिति।प्राणावैब्रह्मपूर्व्यमन्नंनमस्तन्नेदेषवाहुतिरन्नमेतयैवैतदाहुत्यैतेनान्ना
न्नेनप्राणानेतस्मैकर्म्मणेयुङ्क्ते विश्लोकएतुपथ्येवसूरेरितियथोभयेषुदेवमनुष्येषुकी। २२५

235

न्तिःश्रोकोयजमानस्यस्मादेवमेतदाहशृण्वन्तुविश्वेअमृतस्यपुत्राइतिप्रजापतिर्वाअमृ
तस्तस्यविश्वेदेवाःपुत्राआयेधामानिदिव्यानितस्थुरितीमेवैलोकादिव्यानिधामानित
स्थुरेषुलोकेषुदेवास्तानेतदाह ८ यस्यप्रयाणमन्वन्यइद्ययुरिति। प्रजापतिर्वाएत
दग्रेकर्म्माकरोत्तन्ततोदेवाअकुर्व्वन्देवादेवस्यमहिमानमोजसेतियज्ञोवैमहिमादेवा।
देवस्ययत्त्वावीर्यमोजसेत्येतद्यःपार्थिवानिविममेसएतशइतियद्वैकिञ्चास्यांपृ
थिव्यन्तदेषसर्व्वंविमिमीतेरश्मिभिर्ह्येनदभ्यवतनोतिरजांसिदेवःसवितामहित्व
नेतीमेवैलोकारजांस्यसावादित्योदेवःसवितातानेषमहिम्नाविमिमीते ९ देवस

ब्रा· वितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगायेत्य। सो वा आदित्यो देवः सविता यज्ञो भगस्तमेतदा।
नं· हप्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं यज्ञायेति दिव्यो गंधर्वः केतपूः केतन्नः पुनात्विति सो वा
११६ आदित्यो दिव्यो गंधर्वोऽन्नं केतोऽन्नपूरन्नन्नः पुनात्वित्येतदाह वाचस्पतिर्वाचन्नः स्वदत्विति वाग्वा
236 इदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न इदं कर्म स्वदत्वित्येतत् ॥१९॥ इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र
णयेत्य। सो वा आदित्यो देवः सविता य इत्थं वा एष यन्निय इदं कर्म प्रणयति तदाहुर्नः स्वस्ति।
स्वमसुते देवाव्यमिति यो देवानवदित्येतत्सखिविदः सत्राजितं धनजितं स्वर्जितमिति
यऽपतन्सर्वं मित्यादित्येतद्वेदवाचा स्तोमः समर्द्धय गायत्रेण रथन्तरं बृहद्गायत्रवर्तनीति। ११६

सामानि साम्नेति यजूंषि सैषा त्रयी विद्या प्रथमं जायते यथैवादो मुखाज्जायतैवमथ यः सो
ऽग्निरसृज्यतैतमस्यैतदूर्ध्वमग्निर्वायोपते २॰ तामेतामष्टौ सा विद्या । एष्टा तद्गायत्रीगाय
त्रो ऽग्निर्यो वा नाग्निर्यो वन्त्यस्य मात्रा ता वा एता वैवैनमेतद्रेतो भूतं सिञ्चति तानि नव भवन्ति स्वा
हाकारो नवमो नव दिशो दिशो ऽग्निर्द्वैव प्राणाः प्राणा अग्निर्यो वा नाग्निर्यो वन्त्यस्य मात्रा ता ।
वैतैवैनमेतद्रेतो भूतं सिञ्चति तानि तद्दश भवन्त्याहुतिर्दशमी दश तद्वा विराड्विराडग्नि
र्दशा दिशो दिशो ऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्यो वा नाग्निर्यो वन्त्यस्य मात्रा तावदेनं तद्धवत्ये ३ । त
स्यामाहुत्यां हुतायामग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्ते देवा अमुष्वेवन्य सर्वाश्च्याग्निः पशुभिरिमम ।

ब्रा॰ तिष्ठामससायवृणायाविर्भविष्यतीतितस्यपशुभिरेवैक्षतससायवृणायाविरभवत्तस्माडुहै
२॰ तत्पशुःसायवृणायाविर्भवतिगावोह्यागवेश्वोवाश्वायपशुकृष्णोवापशुकृष्णाया २२ तेवुवाम
२२१ यद्धस्मैवैतद्वेविष्णामोयातयामाअनुपजीवनीयाभविष्यन्तीतियद्वस्मैवैरसर्वमन्नवेतस्या
मरन्तितपतमेकमपशुद्धाभ्यांपशुभ्यामस्मपशपशामसमंगोश्वातयदेमेकंपशुभ्यामपशुभ्या
मस्तपशपेत्तस्माद्देषएकःसद्विरेताः २३ अतद्धापशुकृष्णमपशुकृष्णाद्देषद्वानद्धापशुकृष्णोयोत
देवानवतितपितृत्रमनुष्यास्ततस्मैवैरद्वपशुभिरेवैक्षत्रोयातयामाअनुपजीवनीयाअभ
वन् २४ त्रिभिरतिष्ठति। त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतदतिष्ठति। २२०

तेपञ्चदशपदाभवन्तिपंचचितिकोग्निःपञ्चर्तवःसंवत्सरःसंवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यो

वत्यस्यमात्रातावतानुद्भवति २५ तेसौत्त्रीभिरभिधानीभिरभिहिताभवन्त्यग्निर्हैवेभ्यउ

दक्रामत्सऋतून्प्राविशत्तस्मात्सऋतुरीखरस्तस्माद्देवान्तरतोधूमरक्तःश्वैसैषायोनिरग्नेर्य्य

त्सृत्तोग्निरिमेपशवोनवैयोनिर्गर्भंहिनस्त्यहिंसायैयोनेर्वैजायमानोजायते

योनेर्जायमानोजायाताइति २६ त्रिवृतोभवन्ति।त्रिवृद्ध्यग्निरस्याभिधानीकृताभव

न्तिसर्वतोवाअश्वाभिधानीसुखंपरिशेतेसर्वतोयोनिर्गर्भम्परिशेतेयोनिरूपमेत

त्क्रियते २७ तेप्राचस्तिष्ठन्त्या।स्वःप्रथमोथ्यामसभोथजपवंःस्यतेत्रपूर्वंयद्धैतदश्नु।

ब्रा॰ संदधति तमासीदेष सोऽश्वोऽथ यत्तदस्मद्दिवैष समाप्तभोऽथ यः स कपाले रसो लिप्सन्नासी
र॰ देष सोजोऽथ यत्तत्कपालमासीदेषा सा मृद्यामेनदाहरिष्यन्तोऽभवन्त्येतन्भ्योवापश्चपे
२२८ भ्यो ग्रैस्त्रपततेभ्य एवैनमेतज्जनयति २८ नेद्दक्षिणानतिष्ठन्ते । तद्धै देवा अतिमन्युर्य
हैनो यत्तद्दक्षिणतो रक्षांसि नाष्ट्रा नहन्त्विति तत एतमग्निमपश्यन्नमुमेवादित्यम ।
सो वा अग्न्यादित्यपघोश्च सपतेन वज्रेण दक्षिणतो रक्षांसि नाष्ट्रा अपहत्याभयेनाष्ट्रे ।
पतं यत्तमतनवनत्थैवैनयजमानपतेन वज्रेण दक्षिणतो रक्षांसि नाष्ट्रा अपहत्याभ २२८
पनाष्ट्रपतमन्तनत्नुते २९ दक्षिणत आहवनीयो भवत्सु । तरत्नपघाम्भिरुपशोनेदृषा

वास्याहवनीयो योऽयं घ्राणमभिहृतिणानो वै हृ घ्राणो योऽयं घ्राणमुपशेते रत्निमात्रे रत्निमात्रा ह्यिहू।
घ्राणो योऽयं घ्राणमुपशेते १० सा वैणवी स्यात्। दग्निर्ह वैभ्य उदक्रामत्स वेणुं प्राविशत्तस्मात्स।
सुषिरः स एतानि वर्माण्यभितोऽकरुत पर्वाण्येतेनन्वप्रज्ञातानायं यत्र यत्र तानि ह दाहतानि
कल्माषाण्यभवन् ११ सा कल्माषी स्यात्साग्नेयी यदि कल्माषीं न विन्देदप्यकल्मा
षी स्यात्सुषिरा तु स्यात्सैवाग्नेयी सैषा योनिरग्नेयी सैणा रग्निरियमस्त्वत्रैव योनिर्गर्भं।
छिन्नस्यात् छिद्रं सा ये योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाता इति १२ प्रादेश
मात्री स्यात् प्रादेशमात्रं हीदमभिवाग्वदत्यरत्निमात्री त्वेव भवति नाह्रस्वोऽरत्निनोह

ब्रा॰ नोवैवीर्यंक्रियतेवीर्यंह्यस्मिन्नेवतद्दधाति ३३ ग्रंमतःस्तुप्यादन्यतरतोहीदंवाचःस्त
न॰ नमुभयतःस्तनेवमभवमुभयतोहीदम्वाचःस्तनंययदेनयादैवञ्चवदतिमानुषञ्चा
२३९ योयन्मानुषञ्चास्तनञ्चतस्मादुभयतःस्तन ३४ यद्वेवोभयतस्त।दतोवाअग्नेर्वीर्यं।
९३९ यतोमेस्तनमुभयतएवास्मामेतद्दीयत्थाति ३५ यद्वेवोभयतःस्तदेनद्धापनन्दे
वाअनुविधेभ्योलोकेभ्योखनेतंस्तयैवैनमयमेतदनुविधेभ्योलोकेभ्यःखनति मय।
दितिखनति।नदेनमस्मात्लोकात्खनन्त्यथयदूर्ध्वोब्रतिनदमुष्मात्लोकादथयदन्त
रेणासंचरतिनदन्तरिक्षलोकान्नस्मैभ्यएवैनमेतदेभ्योलोकेभ्यःखनति ३६ नामादा। २३९

त्वा।देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामाददेगायत्रेणछन्दसा
ङ्गिरस्वदितिसवितृप्रसूतएवैनामेतद्देवाभिईंवताभिरादत्तेगायत्रेणछन्दसाथो।
अस्यांगायत्रंछन्दोदधातिपृथिव्याःसधस्थादग्निंपुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरेतिपशवो
वैपुरीषंपृथिव्याउपस्थादग्निंपशव्यमग्निवदाभरेत्येतत्त्रैष्टुभेनछन्दसाङ्गिरस्वदिति
तदेनांत्रैष्टुभेनछन्दसादत्तेथोअस्यांत्रैष्टुभंछन्दोदधाति १८ अभ्रिरसीत्याभ्रिर्ह्ये।
षातदेनांसत्येनादत्तेनार्यसीतिब्रनोवाअभ्रिर्योषानारीनवैयोषाकञ्चनहिन
स्तिशमयत्यैवैनामेतदहिंसायैत्वयावयमग्निंशकेमखनितुंसधस्थपतीदं

वैसर्पस्य त्वयायं पयमस्मिंः शाकेमावेनितनमस्मिंमपष्ठ्यस्येनज्जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदि।
ब्रा॰ नितदेनाज्जागतेनच्छन्दसादत्तेथो अग्रस्याज्जागतंछन्दोदधाति ३९ विभिरादत्तेचतुर्दिग्र।
६॰ यांवानस्त्रियांवनस्यसमाज्ञाताववैतैवैनामेतदादत्तेत्रिभिरादायाथैनाज्ज्वनस्थेनाभिमन्त्र
२५॰ यनएतदापनान्देवास्त्रिभिरादायाथास्यांचनस्थैनवीर्यमदधुस्तथैवैनामयमेतास्त्रिभि
240 रादायाथस्याञ्चनस्थैनवीर्यन्दधाति ४॰ हस्तआधायसवितेतिहस्तेह्यस्याहिताभव।
तितिमृदत्रिमितिनिमर्गिस्येनाः हिरण्मयीमितिहिरण्मयीह्येवायाछन्दोमघग्रेसौ २५॰
तिस्त्रिवाघेमग्नेज्योतिर्हस्मसेनस्थिमाग्रधामरदितिहस्थिह्येवैनदधामरमाग्नुष्टुभे

नच्छन्त्समाच्छिरस्वदितितदेनामानुष्टुभेनच्छन्दसादत्नेयोऽस्यामानुष्टुभंछन्दोदधातिता
स्मेतान्येवछन्दांस्येषाभिरारम्भायैदेवयज्ञेणावक्रियते ५१ ताः हैके हिरण्मयीङ्कुर्व्व।
न्तिहिरण्मयीतिवाअमुष्कैतिनतथाकुर्यायद्धाएषाछन्दांसितेनैषाहिरण्मस्तं
हिरण्मस्तानिछन्दांसि ५२ तांचतुर्विंशाद्नेचतुरक्षरावैसर्व्वावाग्वाग्येकमक्षर
मक्षरमितित्र्यक्षरंस्वयन्नहाग्येकमक्षरंयेवैषानुष्टुप्सनमासासासाश्वयदक्षरमितित्र्यक्ष
रमेतानितानिपृथ्वीण्यजूंषिसर्व्वंयैवैतद्धावाग्निमनतिसर्व्वंयावाग्वाचासम्भरतितस्मा
चतुरस्रिः ५३ यद्वेवचतुरस्रीयनसोवैदिशाचतस्रश्तद्दिशावाचतुर्धातितस्माच्चतस्र

ब्रा॰
स॰
२४१

241

पुरित्येवायवदतिकृत्स्नोभिमृश्ययजुर्भिस्यादनेनदृष्टोवस्मोदिशश्चतस्रोवान्तरदिशःसर्वा
स्तनदित्येवावन्दधातितस्मात्सर्वामहदित्येवायवदति ४४ ब्राह्मणम् ५ हस्तपषाभि
नेवमाथ्यपशूनभिमन्त्रयतनपतद्धाणपुरेवायवेविष्णन्तःपुरस्ताद्वीर्यमदधुस्तथैवैय
मेतदेवेविष्णमपुरस्ताद्वीर्यंदधाति १ सोश्वमभिमंत्रयते।प्रतन्नेम्वाग्निनाद्दवेतिय।
हैतिप्रतन्तन्नेमथ्ययन्विग्रातेपायमस्तस्यतन्नेम्वरिष्ठामनुसमतमिनीयमैवरिष्ठा।
समवदिमामनुसम्वतमितिमेनहिविनेजन्मप्राममन्तरितेनवनाभिःपृथिव्यामधियो २४१
निरिदितिनदेनमेनादेवमेताःकरोत्यग्निवाषुमादित्यन्तदम्बेवीर्यंदधाति २ अथरा

समेधां पृञ्जाथां रासभं पुवमित्यध्वर्युश्चैते यजमानश्चाहास्मिन्या मेह एव सहस्यस्मिन्क

र्म्मणि ह्वाव सहस्येन दग्निं भरन्तमस्मयुमित्यग्निं भरन्तमस्मत्येषितमित्येतत्तद्रासभे

वीर्यं दधाति ३ अथाजं । यो गौ यो गौ स्तवस्तरं वाजे वाजे ह्वामहे सहस्यन्त्रमेवा नः कर्म्म ।

णि कर्म्मणि नवस्तरमन्ने न्ने ह्वामहस्येनेतत्सवायश्न्दूभू तयरतीन्द्रियवन्तमूतयश्ये

तन्नदजे वीर्यं दधाति ४ त्रिभिरभिमन्त्रयते । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव

तैवैष्टुतद्वीर्यं दधाति ५ अथैनानभ्युत्क्रमयति । नवेदनमेतैः पशुभिरनिल्लुतिनोप ।

सृशाम्यग्निरेषयस्यशावो नेत्वायमग्निर्हिनसदिति ६ सोऽश्वमुत्क्रमयति । अतर्वैन्नेस्सव

ब्रा॰ क्रामन्नशस्त्रीरिति पाप्मा वा अशास्तिस्तस्मा एतां परिवक्रामन्यापाप्मानमित्येतद्दूडस्माणाणपरं
टृ॰ मयोभूरेहीति तिरो वै पशवो याते देवतान सैषाणाणपरं मयोभूरेहीत्येतन्मदेनमश्वेनाविच्छ
२५२ ति ७ अथ तामश्वा सुर्वन्तरितम्मीढ़ि स्वस्तिगंव्यूतिरभयानिकृण्वन्निति पथ्यैवयच्वस्तथा
नंध्रुः पूक्ष्णा सयुजा सहेतीयं वै पूषाऽनयां सयुजा सहेत्येतन्मदेनं रासभेनाविच्छति ८
अथाजं पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरेति पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यम
ग्निवदाभरेत्येतन्मदेनमजेनाविच्छति ९ त्रिभिरविच्छति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्य । २५२
स्य मात्रा तावतैवैनमेतदविच्छति त्रिभिः पुरस्तादभिमन्त्रयते तमडाडूतवः संवत्सरः सम

त्सरोग्निर्योवानग्निर्योवस्यस्यमाद्यातावतद्भवति १० ब्राह्मणम् ४ द्वितीयः प्रपाठकः
समाप्तः कण्डिकासंख्या १०४ प्रदीप्मापतेग्नयोभवंत्या । धूमस्टमञ्छयन्तीमेवैलोकाएते
अग्नयस्तेयदाप्रदीप्माग्रथैतस्मेलोकाः प्रूरोवाएतदेभ्योलोकेभ्योग्रेदेवाः कर्म्मांत्वेवंस्तय
देतानग्नीनतीव्यमट्ठमादूराति । नदेनमृषिभ्योलोकेभ्योविच्छति १ प्राचोपतिष्ठा । प्राचीदि
दिग्राग्नेः स्तायामेवैनमेतद्दिश्यपविच्छति स्यायांदिशिविन्दति २ तेप्रयन्त्या । ग्निंषुरीष्यमेति
रस्तव्हेमरश्रग्निंपशव्यमग्निवदछेमरश्येतत् ३ अथानद्दाघ्रुरुषमीतदेग्निमघुरीष्यमेति
रसङ्गरिष्यामरश्रग्निंपशव्यमग्निवङ्गरिष्यामरश्येतत्तदेनमनद्दाघ्रुरुषेणाविच्छति ४ श्र।

श्री· थवल्मीकवपामुखिराञ्यैतिस्थितामवति। तामंवीवतरंधेवल्मीकवपेयमुवारमे।

श· लोकायनहायनेदेवापशुलोकेषुविग्राद्दैमेळ्ढंसत्थैवेनमयमेतदेषुलोकेषुविग्राद्द।

२५३ मिश्रति ५ अतअग्निरुपसामयमयमञ्यमेरिति। तदेतमुवः सैळ्ढन्नवहानिशथमोत्तानवे।

राश्तितदेनमदः सैळ्ढन्नमूर्यस्यपुरूयावरश्मीनितितदेनंसूर्यस्यरश्मिभिवैळ्ढन्नघा

वापृथिवीश्चातन्नयेतितदेनंघावापृथिव्योरैळ्ढंसममविन्दत्सत्थैवेनामयमेतद्विन्दतितदेय।

हापरापश्यमथतामवास्यमागच्छतिमद्दे ६ अथाश्मनमभिमंत्रयतेऽपहतंदेवा अश्रुवमापा २५३

नमस्यापहतामेतिश्चमोवैपाप्माश्मनमस्यपाप्मानमपहतामेतितत्सम्भेपाप्मानमपात्रे

स्तथैवास्मायमेतत्कुर्मं पाप्मानमपहन्ति ७ आगत्य वाज्यध्वानमित्या । गतो ह्यस्माद्धा भवति ।
सर्वा मृधो विधूनुत इति पाप्मा वै मृधः सर्वान्पाप्मनो विधूनुत इत्येतत्समन्तुहैतदश्वः स ।
नाविधूनुतेऽग्निं सधस्थे महति चक्षुषा निचिकीषत इतीदं वै महत्सधस्थमग्निमस्मिन्म
हति सधस्थे चक्षुषा दिदृक्षत इत्येतत् ८ अथैनमाक्रमयत्येतद्वा एष एतद्देवेभ्योऽनुविद
प्राब्रवीद्यथायमिह वेत्येवं ९ यद्वेवाक्रमयत्येतद्धै देवा अभयं पुर्यं हैनरमसिदृक्षन्तां स्मिना
ष्ठानदत्र्यरिति तस्मा एतं वज्रमुपरिष्टादभिगोप्तारमकुर्वंस्तमेवादित्यमसौ वा आदित्य ए
षोऽश्वस्तथैवास्मा एतं वज्रमुपरिष्टादभिगोप्तारं करोति १० आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमग्नि

ब्रा॰
न॰
२५४

मिच्छ रुचा त्वमिति वद्वैकगाक्रम्य वं वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ चक्षुषैतेन भूम्या वृत्वाय नो

ब्रूहि यतः खनेम तं वयमिति भूमेस्तस्या शयित्वाय नो ब्रूहि यत एनं खनेमेत्येतत् ॥ अ।

थैनमुत्तरशत्यात्तद्दापनं देवाः श्रोचिवामवीर्येण समार्ह्यंस्तथैवैनमयमेतस्मोविवाः।

संवीर्येण समर्द्धयति द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो योनिरिति नीरूपमसीत्य।

मसीत्येवैतदाह विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इति विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ स

र्वान्पाप्मन इत्येतद्वा उपस्पृशति वज्रो वा अश्वस्तेनैतस्मादेवं वज्रेणोपहन्ति समरिति ॥ १२ ॥ अथैनमुत्क्राम

यत्येतान्हे देवा अब्रुवन्किमिममभ्युत्क्रामयच्छाम इति महते सौभगायेति तस्मै सौभगायाभ्यु २५४

945

रक्रमयवत्स्यैवैनमयपमतेमदन्सो भगाममभूत्क्वमम स्वाक्राममममदन्ते सो भगायैतस्वाक्राममममदन्ते
सो भगाम्मिमेनमनस्मादृष्टेन तदस्व: पशूनां भगितमो स्मादा स्मान्नादिहि निपस्यैनन्निक्रमीत्येत।
इविण्णोदाश्वानिद्रविणं श्रेष्ठो ददाति वान्निनिनिवान्नी श्रेष्ठवयं स्वामस्म मतो श्थिव्याश्र
श्रिंख्वनन्तउपस्थे श्रस्वाश्रतिवयमस्मै श्थिव्यै स्मतौ स्वामाश्रिम स्वाउपस्थे खनन्तश्मेनन
श्रयैन स्वकान्तमभिमन्त्रयते। पतद्वाप ने देवाः प्रोविवाङ्मेयथा देविवाङ्मेवं देनैवस्वपा ॥१२॥
स्तवत्रु पामदयेस्यैवैनमयमेतद्द्रपस्तो स्वपमदयस्वक्रमी दिस्वच्छक्रमीद्रविण्णोदाश्वति
द्रविणं श्रेष्ठो ददाति वास्यैवैनिवान्नी चश्रेष्ठोवावाकः स्वलोकं स्वकृन्तेश्थिव्यामित्य।

ब्रा॰ करः स्वलोकः स्वकृतं पृथिव्यामित्येतन्नतः स्वनेमं सुप्रतीकमग्निमिति तद्यद्वैति तप्रनेव
नं॰ नेमेत्येतत्सुप्रतीकमिति सर्वतो वा अग्निः सुप्रतीकः स्वारुहाणा अधिनाकमुत्तममिति
२४५ स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकं रोहन्तोऽधिनाकमुत्तममित्येतत्तदतिरोपसंक्रमयति
245 यत्रैतद्रोपशुभवन्तस्तेदतिष्ठन्तः प्राचीमस्मिन्नित्सपपवाप्नुवन्दतिष्ठन्त्यातस्थामन्तुः सोग्र ४
ग्रथोपविश्यसदमभित्वरोत्ये। तेनेदेवा अग्नुवन्श्येनयमितिचितिमिच्छतेतिवावतदब्रुवं
स्तेचेतयमातापतामाहूतिमपश्यंस्तामजुहवुस्तेऽमांलोकानुतस्मपश्यन् ॥५ तेऽब्रुवे।
श्येनयघेमेवेतिचितिमिच्छतेतिवावतदब्रुवंस्तेचेतयमानापतांद्वितीयामाहूतिमपश्यस्ता २४५

मन्त्रद्रष्टुस्त्वाः इत्था विश्वज्योतिषो पश्यन्नेता देवता अग्निं वायुमादित्यमेता वै देवता वि
श्वज्योतिस्तस्थैवैतद्यजमानः पत्ने आहुतीर्हवेमांश्च लोकानुपश्यत्येताश्च देवता विश्व
ज्योतिषो अतिपद्यत्काम्याञ्जुहोतीमांश्च तल्लोकानेताश्च देवता अतिपद्यन्ति ९ यद्वैवैते।
आहुतीर्जुहोति। मध्ये च्वनदपश्च श्रीणाति तितेः श्माश्रीणाथैनेसंभरति अतिपद्यत्काम्याञ्जु
होति मध्ये च्वनदपश्च अतिपद्यन्ति ९ आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यं वज्रमेवास्मा एतद
भिगोप्तारं करोत्यथो रेतो वा आज्यं रेत एवैतत्सिञ्चति स्रुवेण जुहोति वृषा वै स्रुवो वृषो वै रेतः सि
ञ्चति स्वाहाकारेण जुहोति वृषो वै स्वाहाकारो वृषो वै रेतः सिञ्चति ९ आत्मानि ह्वामि मनसा हु

श्रा
र:
२५६ 246

नेनेत्या। वाज्ञ्होमिमनसावज्हुतेन चैतेन। यतितिदियन्ते भुवनानि विश्वेति शतं ते वैषम
हांसि भुवनानि तियति श्रुन्ति रश्वावयस्माद्दहन्तमिति श्रुर्ध्वीपधत्ति पैद्रु: यस्मो
दंधूमेन व्याचिष्टमन्नेरभसंहशानमित्यवकाशवन्तमन्नेरन्नादंदीप्यमानमित्येतत् १९
शाविश्वतः प्रत्यञ्चितिनमसा। यासर्वतः प्रत्यञ्चन्नहोमीत्येतदरामामनसातज्ञ।
षेतेयद्दीरमानेतमनसातजोषयेतेत्येतन्मर्यश्रीस्पृहयद्वर्णोअग्निरितिमर्यश्रीःस्पृ
हयद्वर्णोऽग्निर्नाभिमृशेतनावाजर्भराणरतिनदृशेयोभिमृशेतनादीप्यमानोभवति २: २५६
हाभ्यामभिजुहोति। द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावते

वैनमेतद्रेतोभूतꣳ सिञ्चत्याग्नेयीभ्यामग्निमेवैनमेतद्रेतोभूतोभूतꣳ सिञ्चति तद्यदा
ग्नेय्यौ तेनाग्निरथ यत्त्रिष्टुभौ तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवै
नमेतद्रेतोभूतꣳ सिंचतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मा
त्रा तावतैवैनमेतद्रेतोभूतꣳ सिंचति २१ अथाश्वस्य पदे जुहोत्य। ग्निरेष यदश्वस्तथो।
हास्यैते अग्निमत्येवाहुती हुते भवतः २२ अथैनं परिलिखति। मात्रामेवास्मा एत
करोति यथैतावानसीत्येवं २३ यद्वेवैनं परिलिखत्येतद्वै देवा अबिभयुर्यद्वै न इम
मिह रक्षाꣳसि नाष्ट्रा न हन्युरिति तस्मा एतां पुरं पर्यश्रयंस्तथैवास्मा अयमेतां पुरं।

ग्रा· परिश्रयत्यश्वा वज्रो वा अश्रषंभिवज्रमेवास्मा एतद्रक्षति गोप्तारं करोति सर्वतः परिलि
तृ· खति सर्वत एवास्मा एतं वज्रमभिगोप्तारं करोति त्रिष्कृत्वः परिलिखति त्रिवृतमेवा
२५७ स्मा एतं वज्रमभिगोप्तारं करोति २४ परिवाजपतिः कविः परित्वाग्ने पुरं वयं नमग्ने
द्युभिरित्यग्निमेवास्मा एतदुपस्तात्पवर्मं करोति परिवत्नीभिः परीवद्धिपुरस्त्वाग्नेयीति
रग्निपुरामेवास्मा एतत्करोति मादैषाग्निपुरादीप्यमानानि हृतिति मैनिस्त्रिपुरमेवास्मा ए।
तत्करोति तस्मादु हैतत्सुरां परमः हृपं यत्त्रिपुरः स वै वर्षीयसा वर्षीयसाच्छन्दसा परां प। २५७
राते वोचरीयसीं करोति तस्मात्सुरां परां परां वरीयसी लोका भवन्ति लोका हि पुरः २५ अ

थैनमप्स्वांवनतो। तंहैदेवा अभिभज्यर्यहैनंरसमभिद्वरतांस्मिनाश्लानदस्युरितितस्मा
दमामेवात्मानमकुर्वतत्स्मायाआत्मानंगोप्स्यतीतिसासमंविलास्यातदस्येषमात्माभव
तियद्धैवसमंविलायोनिर्वाश्यंरेतः दंयद्धैरेतसोयोनिमतिरिच्यतेमुपात्कुवस्पयस्रू
नेव्याद्धंनवेत्तद्धैतमसःसमरहंयत्समभिमलक्ष्वतःसक्किरेषकूपोभवतिचतस्रोवैदिशः
सर्वाभ्यएवैनमेतद्दिग्भ्यःखनति २६ ब्राह्मणम् । अथैनमतःखनत्येवै। तद्यदेनंदेवाअ
खनंस्तथैवैनमयमेतत्खनतिदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपू
ष्णोहस्ताभ्यांरश्मिभ्याःसधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामीतिसवितप्रसूतस्तपवेन।

ब्रा॰ मेतदेताभिर्देवताभिःपृथिव्याउपस्थादग्निंपशव्यमग्निवत्तद्वनति १ ज्योतिष्मन्तंत्वाग्नेसुप्र
त॰ तीकमिति। ज्योतिष्मान्वाअग्निःसुप्रतीकोऽजस्रेणभानुनादीद्यतमित्यजस्रेणार्चिषादीप्य।
२४८ मानंमित्येतच्छिवम्प्रजाभ्योऽहिंसन्तम्पृथिव्याःसधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वनामहऽइति
शिवंप्रजाभ्योऽहिंसन्तम्पृथिव्याउपस्थादग्निम्पशव्यमग्निवत्तद्वनामहऽइत्येतत् २ द्वाभ्यांव
नति। द्विपाद्यजमानोयजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतद्वनत्यथोद्वयंह्येवै
तद्रूपमग्निश्चापश्च ३ सवैवनामिवनामहऽइतिवनति। वनामीतिवाएतंप्रजापतिरवनद्वना २४८
महऽइतिदेवास्तस्माद्वनामिवनामहऽइति ४ सवाअभ्र्यावनति। नाचार्यावनामिंऽस्याद्वा। वनाम

2h8

त्वाऽभ्रिरारंभायै वै यस्मैणा दीक्षियते वाचा वाचा पतनमस्मादेवाऽग्रखनेनं तत्थैवैनमयमामेतद्वा

चैवाभ्याखनति ५ अथैनं कृष्णाजिनेन संभरति। यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञऽएवैनमेतत्सम्भर।

ति लोमतश्छंदांऽसि वै लोमानि छन्दःस्वेवैनमेतत्सम्भरति तत्कृष्णाजिनमुपस्तृणाति यज्ञो वै कृ

ष्णाजिनं प्रजापतिर्वै यज्ञो निरुक्तो वै प्रजापतिर्निरुक्त एव तस्योपरि निम्नुः प्राचीनग्रीवे तद्धि दे।

वत्रा ६ अथैनं पुष्करपर्णेन संभरति। योनिर्वै पुष्करपर्णं योनौ तद्रेतः सिञ्चति यद्धै योनौ रेतः

सिच्यते तत्प्रजनयिष्णु भवति तन्मंत्रेणोपस्तृणाति वाग्वै मंत्रो वाक्पुष्करपर्णं ७ अपां पृष्ठमसि

योनिरग्नेरित्यपांऽह्येतत्पृष्ठं योनिर्ह्येतदग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानमिति समुद्रो ह्येतदभि

ब्रा॰ र॰ २५९

तः पिन्वते वर्द्धमानो महा २ आ च पुष्करं इति वर्द्धमानो महीयस्व पुष्कर इत्येतद्दिवो मात्रया वरिमाण

प्रथस्वेत्यनु विमावर्छो मो वा आदित्य एषो ग्निर्न्नौ हैतमस्यो दिवो वरिमायं त्वमर्द्दैति यो भूर्न्नैनेय

क्षेत्यैवैतदाह ८ तदुत्तरं कृष्णाजिनादुपस्तृणाति। यज्ञो वै कृष्णाजिनमियं वै कृष्णाजिन।

मियमु वै यज्ञो स्यां हि यज्ञस्तायते यो पुष्करपर्णमापो वै यो आपः पुष्करपर्णमुत्तरो वा अस्मा

भवस्ता ९ अथैने अभिमृशति। संज्ञामेवाभ्यामेतत्करोति शर्म्म च स्थो वर्म च स्थ इति शर्म च

ह्येते वर्म चाछिद्रे बहुले उभे इत्यच्छिद्रे ह्येते बहुले उभे व्यचस्वती संवसाथामित्यवकाशव २५९

ती समवसाथामित्येतद्भृतमग्निं पुरीष्यमिति बिभृतमग्निं पशव्यमित्येतत् १० संवसाथां

स्वर्विदा समीचीउरसात्मनेति समनसा या मेनं स्वर्विदा समीचीउरसा चात्मना चेत्येतदग्नि
मेतं भरिष्यंतीज्योतिष्मन्तमजस्रमित्यसौ वा आदित्य एषोऽग्निः स एष ज्योतिष्मानजस्र
स्तमेते अन्तराभिभृतस्तस्मादाह ज्योतिष्मन्तमजस्रमिति ॥ द्वाभ्यामभिमृशति । द्विपा
द्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवाभ्यामेतत्संस्तांकरोत्यथो द्वयं
ह्येवैतद्रूपं कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ अथ स्त्रस्त्रउमभिमृशति । पुरीष्योसी
ति पशव्योसीत्येतद्विश्वभरा इत्येष हीदं सर्वं बिभर्त्यथर्वा त्वा प्रथमो निरमंथदग्न इति प्राणो
वा अथर्वा प्राणो वा एतमग्रे निरमंथत योऽसावग्रेऽग्निरसृज्यत सोऽसीति तदाह तमेवैनमेतत्क

श्रा॰ रोति १ अथैनमभिगृह्णात्याभ्यामावहति दक्षिणतो हस्तेन च वहस्तेनैवोत्तरतस्त्वामग्ने पुष्करादध्य
नु॰ थर्वा निरमन्थत इत्यापो वै पुष्करं प्राणोऽथर्वा प्राणो वा एतमग्रेऽद्भ्यो निरमन्थन्मूर्ध्नो विश्वस्य वा
२५॰ घत इत्यस्य सर्वस्य मूर्ध्न इत्येतत् २ तमु त्वा दध्यङ्ङृषिः । पुत्र ईधे अथर्वण इति वाग्वै दध्यङ्ङाथ
250
र्वणः स एनं तत ऐन्ध वृत्रहणं पुरन्दरमिति पाप्मा वै वृत्रः पाप्महनं पुरन्दरमित्येतत् ३ तमु त्वा
पाथ्यो वृषा । समीधे दस्युहन्तममिति मनो वै पाथ्यो वृषा स एनं तत ऐन्ध धनञ्जयं रणे र
णे रण इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ४ गायत्रीभिः । प्राणो गायत्री प्राणमेवास्मिन्नेतद्दधा । २५॰
ति तिसृभिस्त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेतद्दधाति तासां नव पदानि न

वैवै प्राणाः सम्प्रशीर्षन्वांचो होतानेवास्मिन्नेतद्दधाति ५ अथैतेविश्वभाउन्नरेभव
ता। आत्मा वै विश्वभ्यात्मानमेवास्यैताभ्यां संस्करोति सीदहोतः स्वउलोके चिकित्वा।
नित्यग्निर्वै होता तस्यैष स्वो लोको यत्कृष्णाजिनं चिकित्वानिति विद्वानित्येतत्सादयाय
ज्ञं सुकृतस्य योनाविति कृष्णाजिनमेव सुकृतस्य योनिर्देवावीर्देवान्हविषा यजासी
तिदेवः सन्देवानवन्हविषा यजासीत्येतदग्ने बृहद्यजमाने वयो धाइति यजमानायाशि
षमाशास्ते ६ निहोता होतृषदने विदानइत्य। अग्निर्वै होता कृष्णाजिनं होतृषदनं
विदानइति विद्वानित्येतत्त्वेषो दीदिवाँ २ असदत्सुदक्षइति त्वेषो दीप्यमानो सदत्सुद

तस्मैतद्दृश्य व्रतप्रमतिर्वसिष्ठस्तदं॰ यव्रतप्रमतिर्ज्येष्ठवसिष्ठः सहस्रंभरः शुचि
ब्रा॰ जिह्वोऽग्निरिति सर्वं वै सहस्रं॰ सर्वंभरः शुचिजिह्वोग्निरित्येतद्वाभ्यामाग्नेयीभ्यां
नः त्रिष्टुब्भ्यां स्तोकोनषु ७ अथैषा बृहत्समना भवति। बृहतीं वा एष चितोभिसंपद्यते।
२५॥ याहृग्वै योनौ रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्यदेतामत्र बृहतीं करोति तस्माद्देवसंवि
तो बृहतीमभिसंपद्यते ८ सं॰ सीदस्व महाँ२ असीति। इमे वै तद्रेतः सिक्तं॰ सं॰ साद
यति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तं॰ सं॰ सीदति शोचस्व देववीतम इति दीप्यस्व देववीतम इ। २५॥
त्येतद्वि धूममग्ने अरुषं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतमिति यदा वा एष समिध्यतेथैष धू

ममरूपविसृजन्ते दर्शनमिति दहृशरवैषेषः ९ ताः षड्भूमप्यद्यन्ते। षड्ऋतवः संवत्स
रः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरोऽग्निर्वैश्वानरस्यमात्रातावनड्वति यद्वैवसंवत्सरमभिसंपद्यतेत
हृद्वतीमभिसंवत्सरोद्वादशपौर्णमास्योद्वादशाष्टकाद्वादशामावास्यास्तत्स्वद्धिः।
शाषड्ढिःशदत्तयद्वृद्धनीतदक्षिणतउदवमाहरतिदक्षिणतोवाउदयोनैरेतःसिच्य
तपषोऽग्नेस्तर्हियोनिरविच्छेदमाहरतिरेतसोविच्छेदाय १० ब्राह्मणम् ३ अथमथ्वा
पउपनिनयति। यद्वाअग्नेस्सच्छिन्नेयद्विलिष्टमद्भिर्वैतत्संधीयतेद्भिरेवास्यापतत्तनोति।
लिष्टंसंतनोतिसंदधाति १ अपोदेवीरुपसृज। मधुमतीरयक्ष्मायप्रजाभ्यः इतिर।

ब्रा॰
न॰
२५२

सोवैमधुरसवतीरयत्स्नावायप्रजाभ्य उत्सेनेत्तासामामाद्यानाडनिहृत्तासोषधयः स्रुपि
प्पलाऽस्रपणामाग्राप्यानाडनिहृतवोषधयः स्रुपिप्पलाः २ अथैनाम्वायुना संदधाति।
यद्वाग्नेरेतत्तस्यहिलिष्टं वायुनावैतत्संधीयते वायुनैवास्यापतत्तं विलिष्टं सन्तनो
तिसंदधाति ३ सत्तवायुर्म्मातरिश्वादधातिति। यद्वैवायुर्मातरिश्वायोयंपवतऽएना
नायाहृदयंयद्विकस्तमिस्रुत्तानायाइस्यापतद्धृदयंविकस्तंयोदेवानाञ्चरसिप्राण।
थेनेत्येषहिसर्वेषांदेवानाञ्चरतिप्राणएथेनकस्मैदेववषड्स्त्तत्म्यमितिप्रजापतिर्वै २५२
कस्तस्मायेवैतद्विमांवषट्करोतिसोहैतावत्यस्याहुतिरस्तियथैषा ४ अथैनांदिग्भिःसं

दधाति। यद्वाश्मैतन्नेयद्धिलिष्टन्दिग्भिर्वैतत्संधीयते दिग्भिरेवास्यापतन्तत्तं विलि
ष्टं संतनोति संदधाति सहमांश्चेमाश्च दिशो सन्दधाति तस्मादेते दिशौ सन्दधाति त।
स्मादेते दिशौ संहिते अथेमाश्चेमाश्च तस्माद्धैवेते संहिते इत्यग्रेथेति। अथेतस्थेति
तद्दक्षिणाङ्नहि देवत्रा न यानयावै भेषजन्क्रि यतेन यैवेनामेतद्भिषज्यति ५ अथ कू
र्मानि नश्च पुष्करपर्णञ्च सम्मुद्गृह्णाति। योनिर्वै पुष्करपर्णं यान्यातद्रेतः सिक्तं संमुद्गृ
ह्णाति तस्माद्योन्यारेतः सिक्तं सम्मुह्यते तज्जातोऽज्योतिषा सहशर्मं वरूथमासद।
न्निति तज्जातोऽह्येष ज्योतिषा सहशर्मं चैतद्वरूथच सद्यासीदति ६ अर्थेनमुपनह्य।

ब्रा॰ ति। योनैोनदैतोपुनकितमस्मा योनैरेतोपुनकन्नविष्ययते योऽक्रेणहियोगयंपुरुत्वग्नि।
५॰ मौञ्जेनविवृतानस्पोक्तोनयुः ७ तत्पर्यस्यति। वासोऽग्रेविश्वरूपं संव्ययस्वविभा
२५२ वसविनिवक्तएणवैयज्ञेरञ्जरवक्रएणमेवैनदेतत्कृत्वा यथा वासः परिधापयेदेवंपरि
253 धापयति ८ अथैनमादायोनिष्टत्या। सौवा आदित्यपयोऽग्निरस्तुत्तदादित्यसुत्यापय
त्युउत्तिष्ठस्वध्वरेत्यध्वरोवैयज्ञउत्तिष्ठस्वयज्ञियेत्येतदवानोदेव्याधियेतियानेदैवीधी
स्तयानोवत्येतदृशेचभासाबृहतासुशुक्वनिरितिदर्शनायचभासाबृहतासुशुक्व। २५२
निरित्येतदाग्नेयाहिमशस्तिभिरितियेवोदारस्तमशस्तयआग्नेयाहिवोह्मिभिरित्येतत्

श्रेष्ठेनमितंतदूर्ध्वमस्याश्चप्रागह्लानात्। सौवाआग्रादित्यएषोऽग्निरमुत्तदादित्यमितंतदूर्ध्वं।
स्यावद्यथानितस्मादस्यावाहिमारन्तदूर्ध्वः प्राङ्गीयतन्तदूर्ध्वंतमुखणाञनयेनिच्छतिच्छादेवो
नसवितेतियथैवयजुस्तथारधुत्तद्धौवाअग्नस्यसनितेतत्त्वौवापधतिस्तुवाअग्नमनं
सतोतियदग्निभिर्द्यौर्बाह्निविद्ध्यामदस्तिरक्षमयोवापतस्याग्नयोवाह्वतस्ताने
नदादूपयोवाह्रप्रागह्लातिपयोवाह्रद्येघरन्तोश्रेनमुपावदस्तितमुपावहस्तोपरि
नाभिघारयतिनेत्सोमोऽपरिविष्टः १ ब्राह्मणम् ४ हस्तपदभवत्याथपशूनभिमंत्र।
यतेऽपनह्यपशुदेवाःसंभरिष्यन्तःपुरस्ताद्वीर्यमदधुस्तथैवैषयमेतंसंभरिष्यन्

ब्रा॰ ऽस्माद्वीर्यं दधाति १ सोऽश्वमभिमन्त्रयते। स जातो गर्भोऽसि रोदस्योरितीमे वै द्यावापृ-
र॰ थिवी रोदसी तयोरेष जातो गर्भोऽग्ने चारुर्विभृत ओषधीष्विति सर्वासु ह्येष ओषधीषु चारुर्विभृत
२५४ ओषधीषु चित्रः शिशुः परि तमांस्यक्तूनिति चित्रो वा एष शिशुः परि तमांस्यक्तू-
254 न्रोचते प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गा इत्योषधयो वा एतस्य मातरस्ताभ्य एष क-
निक्रदत्यैति तदस्मिन्वीर्यं दधाति २ अथ रासभम्। स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्व-
न्निति स्थिरश्च भव वीड्वङ्गश्चाशुश्च भव वाजी चार्वन्नित्येतत् पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरी- २५४
षवाहण इति पृथुर्भव सुशीमस्त्वमग्नेः पशव्यवाहन इत्येतत्तदस्मिन्वीर्यं दधाति २

ऋथातो नः शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमंगिरा वा अग्निरंगिरा यो नः शमयत्येवैनमे
तदहिंसायै मा द्यावापृथिवी अभिशोचीर्मान्तरिक्षं वा वनस्पतीनित्येतन्तस्मै सर्व्वस्मा
हिंसीरित्येतन्नद्धे वीर्यन्दधाति ५ त्रिभिरभिमंत्रयते । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्या
वानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैष्वतद्वीर्यन्दधाति ५ अथैनमेतेषां पशूनामुपरिष्टा
त्परिगृह्णाति । तद्देनमेतैः पशुभिः संभरति नोपस्पृशति वज्रो वै पशवो रेतन्नदंनेदि ।
दः नेनो वज्रेण हिनसानीत्यथो अग्निरयमपशवस्मेनेदयमग्निरिमान्पशून्हिनसत् ।
दिति ६ तमश्वस्योपरिष्टात्परिगृह्णाति । प्रैतु वाजी कनिक्रददिति प्रैतु वाजी कनि ।

ब्रा· क्रष्यमाणःइत्येतज्ञानद्दष्टासमभःपरेतितदस्यसायज्ञछितासमेंतिगादहतद्दासमेस्तुव
रु· न्स्थानिभरत्वग्निमग्गीष्मम्मापापायाशुषःपरेतिभरत्वग्निमप्शाव्यम्मोश्चस्माकर्म्मेणः
२५५ पुरापादीत्येतन्नदेतमसेन्नसंभरति १ अथतासमस्य।हूषाग्निंहूषणम्भरत्विति।
वृषावाअग्निर्हूषणासमभःसहूषाहूषाणम्भरत्यपांगर्भंःसमुद्रियमित्यपांःसेष।
गर्भःसमुद्रियस्तदेनंःसामेनसम्भरति ८ अथापादसो।यश्चायाद्विवीनयरस्य।
वितवःइत्येतन्नदेतमस्स्पणायज्ञषैतस्माच्छोद्गाहणांदपादत्ते ९ अथाजस्य।तेनंःस २५५
गसृतंःसत्यमित्ययशाअग्निमसावादित्यःसत्यंयदिवासाहूतमायंःसत्यमुभय

त्रेनन्दयमग्निस्तस्मादाहन्नं सत्यमितिनेदेनमजेनसम्भरन्ति १० त्रिभिः संभरति
त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमेतत्सम्भरति त्रिभिः पुरस्तादभिम
न्त्रयतेतत्षड्स्योक्तोमंधुः ११ अथैतान्पशूनावर्त्तयंति। तेषामजः प्रथमपल्ययरा
सम्भोष्याश्वोष्ठैनोयन्तामश्वः प्रथमपल्ययरासमभोष्याजः तत्रैवाश्वन्नश्वोवैश्यएव।
शूद्रस्यानुरासमभोस्याद्ब्राह्मणमजः १२ तद्यदितोयता। मश्वः प्रथमपतितस्मात्क्षत्रि
यः प्रथमंयंतमितरेत्रयोवर्णाः पश्चादनुयंत्यथयदमुतश्चायतामजः प्रथमपति
तस्माद्ब्राह्मणम्प्रथमयन्तमितरेत्रयोवर्णाः पश्चादनुयन्त्यथयत्रैवैनोयताब्राड

ब्रा॰ तोगामभः अथ्यथ्यग्रदमपतितस्मान्नकदाचनब्राह्मणस्यक्षत्रियस्यवैश्यस्यशूद्रस्यपश्चाद
ट॰ वितस्तस्मादेवंयंस्यपापवसमायायाथोब्राह्मणोवैवैतनत्स्वेत्राणोवैवैनोवर्णोवभितःपरिग
२५६ ह्णीतेनपक्रमिणोक्रुरुते ।३ अथानडुहाप्रहमीदत्ते। त्रिवृतीच्छमङ्गिरसखद्वरामश्रय
256 ग्निमशाव्यमग्निवड्डरामश्चेतनमदेतमनडुहाप्रुतक्षेणाममभरति ।४ तमन्तस्योपरिष्टा।
त्मगर्हृदेमा। ग्नेयोवाऽअनःसैनैवैनमेतदात्मनास्वयादेवतयासंभरत्यथोब्रह्मवाअ।
ग्निर्ब्रह्मणैवैनमेतत्संभरति ।५ अथैनमुपावहरत्यो। षधयःप्रतिमोदध्वमग्निमेतंशि २५६
वमायन्तमभ्यत्रयुष्माऽइत्येनदेतस्मादायतऽओषधयोविभ्यतियद्वैनोयत्रहिंस्यादिति।

भ्याऐवैनमेनत्कमयति प्रैत्वैनंमोदघंशिरोवैवोभैतिनवैदिंषंसिझ्मनीतिव्यसप्त्रि।
स्थाश्वनिराश्चमीवानिषीदन्नोश्रपडुर्मेतिज्जरहीतिव्यसंविश्वाश्वनिराश्चामीवाश्वनिषी
दन्नोपमर्वेपाप्मानज्जहीत्येतत् ॥१६॥ कुशयवः प्रतिगृह्णीत।पुष्पवतीः सुपिप्पलाइमे।
नेहैनामाःसमस्थ्युंरूपंयस्तुष्पवत्यः सुपिप्पलाः समृद्धीएवैनंप्रतिगृह्णीतेत्येतदयम्मो
गर्भश्चवियः प्रत्नंसधस्थमासददिमयम्योगर्भश्चऋतव्यः सनातनंसधस्थमासद
दित्येतत् ॥१७॥ ताभ्यामुपावहरति।द्विपाद्यजमानोऽयजमानोऽग्निर्यावानग्नि।
र्यावन्मस्यमात्रातावतैवैनमेतदुपावहरतितिनदक्षिणतउदञ्चमुपावहरतितस्योऽक्तो।

ब्रा॰ मंधुरुधतमवोचितम्भवतियद्वैनमपावहरत्यमुह्वतेवाअवोचितेग्निमादध्यातिसिकता
त॰ उपकीर्णाभवन्तितामास्तुपरिरेधुः १८ परिश्रितंभवत्योतहैदेवाअग्निमभ्युयहैनेश्म
२५८ मिहृयतांस्मिनाङ्गनहंस्मुरितितस्मापतामग्नुरंपर्यश्रयंस्तथैवास्माअयमेतामग्नुरम्प
257 रिश्रयतस्थायोयोनिर्वाश्यंरेतस्त्रदंतिश्शवैयोनौरेतःसिच्यतेयोनिरूपमेतत्क्रियतेतत
स्मादपिस्वयाजायायानिश्वैवैविचरिषति १९ अथैनंविष्यति।तपदेवास्माओपनह
यमस्ंश्चुच्यतितामेवास्मादेतत्सुववरिहीदध्यात्तथोपतस्माएवैनमेतद्योनेःप्रजनय २५८
ति २० विपाजसारश्ननाशोशुचानइति।विपाजसारश्ननादीप्यमानइत्येतद्वायस्व।

हिंषोरन्तमोऽम्रमीवा इति माथस्व मर्षेना पाफन इत्येतन्न शर्मणो वृहतः शर्मणि स्याम ।
मेरदूः स्वस्व स्वप्रणीना वित्याशिषमाशास्ते २१ अथाजलोमाभ्यां हिद्येषे । दीक्ष प्रावः
पशून्त्वसृजन्त तेषामुभयेषां देवमनुष्याणां दिशय उदीची प्राच्येतस्यान्ह दिशि पशूनदधा ।
न्ति तस्मादुभये देवमनुष्याः पशूनुपजीवन्ति २२ ब्राह्मणम् ५ पर्णकषायनिष्पक्वाप
ताः आपो भवन्ति । स्येत्रेतेव यद्धैव पर्णकषाये सोमो वै पर्णश्चन्द्रमा उ वै सोमः पतद्वाप
कमग्निरूपमेतस्यैवाग्निरूपस्योपाप्त्यै १ ता उपसृजत्या । पो हिष्ठा मयोभुव इति यामेव दे
वतामृगभ्यनूक्ता याम्यजुः सैव देवता सक्तौ देवतानि यज्ञस्ता हैता आप एवैष पवित्रम् ।

ब्रा॰ घाश्चमृगाणपकं रूपं समहृश्यन्नस्तादेवैतद्रूपंकरोति २ अथफेनंजनयित्वानवद।
त॰ धाति। यदेवतत्फेनो द्वितीयं रूपमसृज्यत तदेवैतद्रूपंकरोत्यथ यामेवतत्रमृदं संयौ
२५८ ति सैवस्थमन्तरती यं रूपमसृजन्त तेभ्यो वाएष रूपेभ्योऽग्रे सृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनय।
258
ति ३ अथाजलोमैः संसृजति। स्थेम्नेन्वेव यद्वेवाजलोमैरेतद्वा एनन्देवाः पशुभ्योधिस
मभरंस्तथोएवैनमयमेतत्पशुभ्योधिसंभरति तद्यदजलोमैरेवाजेहि सर्वेषाम्पशूनां रूप
मथ यल्लोमल्लोमहिरूपं ४ मित्रः संसृज्यापृथिवीभूमिञ्चज्योतिषासहेति प्राणोवैमि
त्रः प्राणोवाएतदग्रेकर्माकरोत्सुजातंजातवेदसमयक्ष्मायत्वासंसृजामिप्रजाभ्यइ। २५८

त्रियैवैवयज्ञस्तथामेधुः ५ अथैतत्त्रयमिष्टंभवंति। शार्कराश्ममायोरसस्तेनसस्तेनेस
ऽस्सृजतिसोग्नेवैवयद्धैवतिनेनावतीवाऽयमग्रेऽसृज्यततथावतीयमग्रेऽसृज्यततावा।
तीमेवैनामेतत्करोति ६ त्रय्याः संसृज्या। पृथिवीमसृद्ज्योतिः समीधिरसमसौवा।
आदित्यएषोग्निरेतैर्हैतत्रय्याः संसृज्यपृथिवीमसृद्ज्योतिः समीधिरेतेषाभाजुरज्ञसः
शुक्रोदेवेषुरोचतइत्येषवाएषाभ्राजुरज्ञसः शुक्रोदेवेषुरोचते ७ द्वाभ्यांसंसृजति
द्विपाद्यजमानोयजमानोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनामेतत्संसृजति ८
अथयथयाति। संसृष्टामसमीकृद्वैरितिसंसृष्टायेषावसभिसृष्टकृद्वैश्वभवतियत्किं।

ब्रा॰ त्रेणानडुहभिर्यद्वैदेवीरैः कर्मण्यामस इमिति धीरा हि ते कर्मण्यो ह्यश्य मसद्धस्ता ।
त॰ भ्यामसदीं कृत्वा सिनीवाली कृणोतु तामिति वाग्वै सिनीवाली सैनां हस्ताभ्याम ।
२५९ दीं कृत्वा करोतीत्येतत् ९ सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशेति । योषा वै सिनीवा
259 ल्येतद्वै योषायै समृद्धं रूपं यत्सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा समर्धयत्येवैनामेतत्सा तु ।
भ्यमदिते मह्योखां दधातु हस्तयोरितीयं वा अदितिर्महीत्येतद्दाह १० उखां कृणोतु श ।
क्त्या बाहुभ्यामदितिर्धियेति शक्त्या वा हि करोति बाहुभ्यां वधिया च माता पुत्रं यथोपस्थे ।
साग्निं बिभर्तु गर्भ आ इति यथा माता पुत्रमुपस्थे बिभृयादेवमग्निं बिभर्त्वित्येतत् ॥ त्रि २५९

भिः प्रयौति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्प्रयौति द्वाभ्याꣳ सꣳसृ
जति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य ।
मात्रा तावतैवैनं तद्भवति त्रिभिरुपसृजति तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्नि ।
र्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनं तद्भवत्यथो अष्टाक्षरा वा इयमग्रे सृज्यत यावतीयमग्रे सृ
ज्यत तावतीमेवैनामेतत्करोति २२ ब्राह्मणम् अथमस्तिंडमपादत्ते । यावन्तश्चिधयेलं
ममनेमखस्य शिरोसीति यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिर आहवनीयो वै यज्ञस्य शिर आहवनी
यमुवापनञ्चेष्टकाभवति तस्मादाह मखस्य शिरोसीति १ यद्वेवाह मखस्य शिरोसीति ।

ब्रा॰ जायत एष एतद्य एवं यजते शीर्षतो वै मुखतो जायमानो जायते शीर्षतो मुखतो जायमानो
त॰ जायाता इति २ तमभ्यधयति। वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसांगिरस्वदित्ययं वै।
२६॰ लोको निधिस्तमेतद्वसवो गायत्रेण छन्दसाकुर्वंस्तथैवैनमयमेतद्गायत्रेण छन्दसा करो।
त्यंगिरस्वदिति प्राणो वा अंगिराध्रुवासीति स्थिरासीत्येतद्यो प्रतिष्ठितासीति पृथिव्यसी
ति पृथिवी ह्येष निधिर्धारयामयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातान्यजमाना
येत्येन नैवैतद्वसव इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्यजमान इमं लोकं कृ २६॰
त्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशास्ते तां मध्यादेशमात्रीं कृत्वाथास्य सर्वेणान्तरीरमन्त्रयति २ अथ

एवꣳ सुद्धिमादधाति रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदित्यन्तरिक्षं वा एष उद्धिर्यमेत
द्रुद्रास्त्रैष्टुभेन छन्दसाकुर्वꣳस्तथैवैनमयमेतत्त्रैष्टुभेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा
अङ्गिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतद्दृढा प्रतिष्ठितासीत्यन्तरिक्षमसीत्यन्तरिक्षं ह्येष उद्धि।
र्दौरय्यामयि प्रजाꣳ रायस्पोषङ्गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ सजातान्यजमानायेत्येतद्धै रुद्राश्चन्त।
रिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशासत तथैवैनं यजमानोऽन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामा।
शिषमाशास्ते तां संलिप्य सꣳश्लक्ष्य ४ अथैतामुद्धिमादधात्यादित्यास्त्वा कृण्वन्तु।
जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति द्यौर्वा एष उद्धिर्यमेतदादित्या जागतेन छन्दसाकुर्वꣳस्तथैवैनम

श्रा॰ यमेतज्जागतेन च्छन्दसाकरोत्पङ्क्तिः षडदिति प्राणो वा अंगिराध्रुवासीति स्थिरासीत्येतद्यो।
८॰ प्रतिष्ठितासीति द्यौरसीति द्यौर्वै षडुद्धिर्द्यौरस्यामपि प्रज्ञाः रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं स
२६। जातान्यजमानायेत्येतद्धा आदित्या दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्यज।
261 मानो दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशास्ते ५ अथैतेन चतुर्थेन यजुषा करोति। विश्वे।
त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन च्छन्दसांगिरस्वदिति दिशो देतद्यजुर्नेनेद्धि विश्वे देवा वै
श्वानराः पशुलोके भूत्वा यामेतेन चतुर्थेन यजुषा दिशो दधुस्तथैवैतद्यजमानः पशुलोके भू २६।
त्वा यामेतेन चतुर्थेन यजुषा दिशो दधात्पङ्क्तिः षडदिति प्राणो वा अङ्गिराः ध्रुवासीति स्थिरा।

सीत्येतद्ध्योप्रतिष्ठितासीतिदिशोसीतिदिशोह्येतेनयज्ञन्दांधारयाममयिप्रजाꣳरायस्पोषं
गौपत्यꣳसुवीर्यꣳसजातान्यजमानायेत्येतद्धविश्वेदेवावैश्वानरादिशः कृत्वातास्वेता
माशिषमाशासततथैवैतद्यजमानोदिशः कृत्वातास्वेतामाशिषमाशास्ते ६ तांवैते
नांतरतश्चवाह्यतश्चकरोति।तस्माद्देषालोकानामन्ततश्चवाह्यतपदिशोपरिमितमेते
नकरोत्यपरिमिताह्दिदिशः ७ तांप्रादेशमात्रीमेवोद्धांकरोति।प्रादेशमात्रीत्रिवस्त्री।
प्रादेशमात्रोवैगर्भोविष्णुर्योनिरेषागर्भसम्मितान्तद्योनिंकरोति ८ सायदिवर्षीयसी
प्रादेशात्स्यादितेनयज्ञेषाद्रूसीयसीऊर्ध्वायदिह्रसीयसीतेनवर्षीयसीम् ९ सयद्येकः

ब्रा॰ पशुं स्यादेकप्रादेशां कुर्याद्यद्यदिपंचप्रादेशां वसु पञ्चप्रादेशां कुर्यादिति मात्रीवा वीर्यं वा र
२६२ शु वीर्यसंमितैवैतद्भवति पंचप्रादेशा दश्मनेर्षभेरेशु भवति ।१० अथ तिरश्चीः शाला पर्य
262 स्यति । दिशो हैवैभ्यस्तद्धि देवा इमांल्लोकानुत्वांकृत्वा दिग्भिरदृंहं दिग्भिः पर्यतन्वंस्तथैवै
तद्यजमान इमांल्लोकानुत्वांकृत्वा दिग्भिर्दृंहति दिग्भिः परितनोति ।११ तामन्तरेवितन्ती
ये पर्यस्यति । अन्तर्हि इमे लोका नामन्ताः समायन्ति तदेवैनांस्तद्दृंहति ।१२ अदित्यै रास्ना
सीति । वरुण्या वै यत्ते रज्जुर्वरुण्यामेवैनामेतच्छान्तां कृत्वा पर्यस्यति ।१३ अथ चतस्र॰ । २६२
धीः करोति । तूष्णीमेव दिशो हैव तापन्तद्धि देवा इमांल्लोकानुत्वांकृत्वा दिग्भिः सर्वतोऽदृंहं

स्तथैवैतद्यजमान इमांल्लोकानावृत्वा दिग्भिः सर्वतो दृंहति १४ तापत्यापत्यैस्यैम
वत्योतस्याप्तापत्ताम स्तावृंवैस्तथैवैनामेतन्नस्तुवाल्ते तद्यदेनदूर्ध्वन्त्येतया निरश्वाद्दद्धा
मथ्ययदेनोर्वाक्देताभिः १५ तामामग्रेण सत्तावन्नयत्येतैर्देवा इमांल्लोकानावांकृत्वै
तैस्तैः सर्वान्कामानदुह्रंस्तथैवैतद्यजमान इमांल्लोकानावांकृत्वैतैस्तैः सर्वान्कामान्दु
हे १६ सैषा गौरेवेमे वै लोका उ वेमे लोका गौस्तस्माय एवं हूधो येषां तिरश्वी रास्ना सा वितृती
ये भवति वितृतीये द्विगोरूपः १७ तस्यैतस्तत्तावन्नयत्नः। यमसतत्त नावन्नयति साचवन्तस्तत्ता
भवति वत्तस्तनाद्विषोः १८ तां दैकेद्विस्तत्ताऊर्वन्त्या। यो अश्वस्तत्तावन्नतथाऊर्याद्यैवेगोः

ब्रा०
ट०
२६२

263

कनीयस्तनाः पशवो ये भूयस्तनान्नमुपजीवयन्तावा अस्यैतेन्नमुपजीवनीयन्तरां ह्येतन्नि
कुर्वते यो हैतेन गां कुर्वतेऽनुपजीवनीया विस्यावदसमां वा तस्मान्न तथा न कुर्यात् १९ अथास्यै बिल।
मभिपद्यते। दितिष्टे बिलं गृभ्णात्विति रेतद्वा एनां देवाः कृत्वा वाचादित्या निरष्ठापयंस्तथै
वैनामयमेतत्कृत्वा वाचादित्या निष्ठापयति २० तां परिगृह्य निदधाति। कृत्वाय सा महीमु
खामिति कृत्वाय सा महतीमुखामित्येतन्मृन्मयीं योनिमग्नय इति मृन्मयी ह्येषा योनिरग्नेः
पुत्रेभ्यः प्रायच्छददितिः श्रपयानित्येतद्वा एनामदितिः कृत्वा देवेभ्यः पुत्रेभ्यः श्रपणाय प्राय। २६३
च्छत्तथैवैनामयमेतत्कृत्वा देवेभ्यः श्रपणाय यच्छति २१ तां हैके तिस्रः कुर्वन्ति। त्रयो वा इमे।

लोका इमे लोका उ वा इति वदन्तो यो ऽन्यो ऽन्यस्मै प्रायश्चित्तिं यदीतरा भेषजानि येन तरस्यामा।
विष्णामो यदीतराश्चेतरस्यामिति न तथा कुर्याद्यो वा एष निधिः प्रथमो यत् स लोको यः ए
वं उ ह्येतन्न रिक्तं भवत्युत्तरो यो यः साध्यं यदेतच्चतुर्थं यज्ञस्य दिशो ह्येव नन्देता वह्नाश्रेदं सर्वं याव।
द्धिमे लोका दिशश्चास्य यद्ध्रौपादे रेतनितनदेव ये यज्ञं वै यत्नेतिरिक्तं क्रियते यजमानस्य तद्धि
षन्तं भ्रातृव्यं स्मभ्यतिरिच्यते यदु भिन्नाये प्रायश्चित्तिं क्रियतरस्मिन्स्तद्ब्राह्मणं ॥ २२ ॥ ब्राह्म
णम् तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या ॥ १४ तस्या एतस्याश्च घाह्वश्वाकरो
ती। यस्माश्च वाचि यस्त्र वा एषां लोकानां प्रथमास्त्र्यनन्तामेतस्या एव समदः करोत्येषां ह्ये

ग्रा॰ वलोकानामियमद्दिषीदीकरोतिमहिषीदीयन्तैवप्रथमाचितासामहिषी १ पाद
र॰ मात्रेभवति।प्रतिष्ठावैपादश्यपश्वैवप्रतिष्ठायामालिखितनाभवतिन्द्रहृदीयं २ अथोत्वांक
२६४ रोतीमांस्तल्लोकाकरोत्यथविश्वज्योतिषः करोत्येनादेवता अग्निमायुमादित्यमेतान्येव।
264 देवताविश्वंज्योतिस्तापतस्मापवमरदः करोत्येभ्यस्तल्लोकेभ्यपत्नान्देवाग्निर्मिमीतेयज।
मानः करोतिम्नालिखिताभवन्तित्रिवृत्नोह्येतेदेवाअत्यधिदेवतं ३ अथाध्यात्मामात्मे।
वोत्वागाषाछानामप्रर्वोङ्कुरोतिप्रस्त्वाद्दीयमात्मनोवाक्वामेतस्मापवमरदः करोत्यात्म। २६४
नोह्येवेयमनाक्नद्दिषीकरोतिमहिषीदिवान्नालिखितनाभवतित्रेधाविहितादिवामरवोय

न्नूंषि मामान्यथो यदिष्टं त्रयं वाचो ऽनूपशुणां स्तुवन्तरा मुखैः ४ अथो लोकं करोत्यात्मा
नन्तं करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोति प्रजा वै विश्वज्योतिः प्रजा एव विश्वं ज्योतिः प्रजनन
मेवैतत्करोति तापतस्यापवस्यदः करोत्यात्मनस्तत्प्रजा त्रिर्मिंमीते यजमानः करोति
यजमानस्तदात्मनः प्रजां कुरोत्यनन्तर्हिताः करोत्यनन्तर्हितां तदात्मनः प्रजां करोत्यु।
त्तराः करोत्युत्तरां तदात्मनः प्रजां करोति त्र्यालिखिता भवन्ति त्रिवृद्धि प्रजातिः पिता माता
पुत्रो ऽथो गर्भ उल्बं जरायु ५ ता अपनाय यजुष्कृतायै करोत्य। यजुष्कृता यास्त्वितरा निरुक्ता अपता
भवन्त्यनिरुक्ता इतराः परिमिता अपता भवन्त्यपरिमिता इतराः ६ प्रजापतिरेषो ऽग्निरात्म

ब्रा॰
न॰
२६५
265

यश्चैतत्प्रजापतिनिरुक्तश्चानिरुक्तश्चपरिमितश्चापरिमितश्चतद्यद्यजुष्कृतायैकरोतिय।
देवास्यनिरुक्तस्यपरिमितꣳरूपंतदस्यतेनसंस्करोत्यथयाऽयजुष्कृतायैयदेवास्यानिरु।
क्तस्यापरिमितꣳरूपंतदस्यतेनसंस्करोतिसहवाएतꣳसर्वंकृत्स्नंप्रजापतिꣳसंस्करोति
यएवंविद्वानेतदेवंकरोत्यथोपशायायैपिंडंपरिशिनष्टिप्रायश्चित्तिभ्यो ७ अथैनांधू
पयतिसेन्द्रत्वायाथोकर्मणःप्रकृततायैयद्वेवधूपयतिशिरएतद्यज्ञस्ययदुखाप्राणो
धूमःशीर्षंस्तत्प्राणंदधाति ८ अश्वशकैर्धूपयतिप्राजापत्योवाऽअश्वःप्रजापति २६५
रग्निर्वाआत्मात्मानꣳहिरण्मयꣳसायैतद्देशकैवतच्छिनत्त्ययातयामतायोहैनंवप

वःश्लिनस्तिनेननान्यश्नुत ९ वसवस्त्वा धूपयन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा धू ।
पयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसांगिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा ।
देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु वि
ष्णुस्त्वा धूपयत्वित्येताभिरेवैनामेतद्देवताभिर्धूपयति १० सप्ताश्वशकानि भवन्ति सप्तप्रयजू
ंषि सप्त तथ्यपता देवताः सप्त शीर्षण्याः प्राणा यद्वा अपि सप्तहुत्वः सप्त सप्त सप्तैव तच्छीर्ष
ण्येव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥ ब्राह्मणम् ॥ अथैनमप्सोविनति । एतद्वै देवा अतिभयुर्यद्वै
न इममभिद्रवताऽऽसिनाष्टुतद्रक्षांरितिनिस्मादिमामेवात्मानमकुर्वंस्तस्मादात्मात्मानं गोप्स्य

श॰ब्रा॰
२६६

266

तीति १ तेनाग्रदित्यावेनति । इयमाग्रदितिर्न्नोवाग्रात्मानमानं हिनस्त्यहिंसायेय ।
दस्मयादेवतया ता वैनेहिंस्याद्धितं २ अदितिस्मादेवीविश्वदेव्यावती । पृथिव्याः सधस्थे
अंगिरस्वत्खनत्ववटेत्यवटो हैषदेवतात्रसावैवाग्न्यभिरत्नीदतिचतस्सृभिरेषकृपोभव
ति । चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्यएवैनमेतद्दिग्भ्यः खनत्यथयएवैनमवधायायाघाटामवदधा
तित्तूष्णीमेवतान् हिरण्यं करोति ३ आयोत्वामवदधातिदेवानान्त्वापत्नीदेवीविश्व
देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेअंगिरस्वद्धत्वखेइतिदेवानां हैताम्ग्रेपत्नीर्देवीविश्व । २६६
देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेअंगिरस्वद्दधुस्ताभिरेवैनामेतद्दधातिताहृतांऔषधयएवो

घयो वै देवानां पत्न्य ऋषय इति हीदं सर्वं हितमो ऋषिभिरेवैनमेतद्यथाम्नायवि।
श्वेनोपानिषोवद्धाति। तस्मीमेवाश्यपचनमववायाभीन्धे ५ धिषणास्त्वा देवी। वि।
श्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धतामित्येताभिरेवैनामेतदभीन्धेऽन्यतास्त्वावेशति
धिषणा ह्येनामग्रे देवी विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धि। सा द्स्माव।
गेव वाग्वै धिषणा वाचा हीदं सर्वमिद्धं वाचैवैनामेतदभीन्द्धेऽथैनां निश्रीणाय जूः ग्ना।
तमाणपवज्जपति ५ वरूत्रीष्ट्वा देवी। विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छ्र
पयंत्विति वरूत्री ह्येनामग्रे देवी विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छ्रपयांचक्रुः।

ब्रा० तृ० २६० स्ताभिरेवैनामेतच्छमयति ता अनिष्टता असमद्धोत्रा एव्याहोत्रा अग्नि देवयज्ञयो होत्रायै हीद।

ः सर्वैर्हुतमद्धोत्रायै रेवैनामेतच्छमयति ६ यास्त्वा देवी। विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सध

स्थेऽङ्गिरस्वदवंतृ खनति या देता मयै देवी विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदे

त्वा स्ताभिरेवैनामेतत्खनति ता अनिष्टता निच्छन्दाः सेवच्छन्दाः सिवैश्याश्छन्दोभिर्हि।

स्वर्गं लोकं गच्छन्ति छन्दोभिरेवैनामेतत्खनति ७ जनयस्त्वा च्छिन्नपत्रा देवीः। विश्व।

देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदवंतृ खनति जनयो देता मयै च्छिन्नपत्रा देवी विं २६०

श्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तु स्ताभिरेवैनामेतत्पचति ता अनिष्टता निनत्वा

एवं नतत्राणि वै जनयो ये हिंसन्ता: शएप कृत: स्वर्गं लोकं यन्ति तेषामेतानि ज्योति

षि नक्षत्राणि वै नामैतद्भवति ८ स वै खल्वेकेनावद्यात्। केनाथ एकेन श्रपयत्येके

नद्वाभ्यां पचति तस्माद्द्वि: संवत्सरस्यान्नं पच्यते तानि षड्भवन्ति षडृतव: संवत्सर: सं।

वत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ९ अथ मित्रस्य चर्षणीधृत इति।

मैत्रेण यज्ञेनोपस्याचरति यावत्किंचं ज्ञोपस्याचरन्ति न वै मित्र: कं च न हिनस्ति न मित्रं

कश्चन हिनस्ति नथो हैष पवान्नं हिनस्ति नो पतमेषां नाहि वै वो प व प दि वो द्धये दृदस्य

प्रियम् १० नाऽंसावित्रेण यज्ञेनोहपति। सविता वै प्रसविता सवितृप्रसूत एवैना

ब्रा· मेतदुद्वपतिर्देवस्त्वासविता उद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुबाहुरुत शक्त्येति सर्वं वा एतत्सवि
८· ता ॥ अथैनां पर्यावर्तयत्य। व्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्यव्यथमाना।
२६८ त्वं पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्येतत् १२ अथैनामुद्गृह्णाति। उत्थाय बृहती भवे।
दुत्थाय यदीमे लोका बृहन्त उ इति ऊर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमिति अतु इति प्रतिष्ठिता त्वं प्रतितिष्ठेत्येतत् १३ तां
परिगृह्य निदधाति। मित्रैतां त उखां परिददाम्यभित्त्या एषा मा भेदीत्ययं वै वायुर्मित्रो।
योयं पवते तस्मा एवैनामेतत्परिददाति गुप्त्यै ते इमे लोका मित्रगुप्तास्तस्मादेषां लो। २६८
कानां न किंचन मीयते १४ अथैनामाछृणत्ति। एषेनेवायो कर्मणः प्रकृतता यदे

वाकृणभिशिरपत्तयन्नस्यपद्रवोप्राणःपयःशीर्षेस्तत्प्राणान्दधात्यथोयोवावाउ
खाभ्योघायोतत्पयोदधातितनस्मायोघोयोपयः १५ अन्नायैपयसाकृणत्ति। प्रजाप
तेर्वैशोकाद्रजासममभवत्प्रजापतिरग्निनौवाआत्मात्मानं हिनस्यद्विंसायैयद्देवा
नायाअन्नाद्मसर्वाऽषधीरसितिसर्वासामेवैनामेतदोषधीनां रसेनाकृणत्ति १६ वस
वस्त्वाकृण्वन्तु। गायत्रेणछन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाकृण्वन्तुत्रैष्टुभेनछन्दसांगिरस्वदादि।
त्यास्त्वाकृण्वन्तुजागतेनछन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्वादेवावैश्वानराःकृण्वन्त्वानुष्टुभेन।
छन्दसाङ्गिरस्वदित्येताभिरेवैनामेतद्देवताभिराकृणत्तिसर्वैवयाभिरेवदेवताभिःक।

ग्रा· रोतितेनोतिपूर्पयतिताभिराप्नोतियोवानकर्म्मकरोतिसप्वतस्योपचारंवेदतस्मा।
र· याभिरेवदेवताभिःकरोतिताभिर्पूर्पयतिताभिराप्नोति ९ ब्राह्मणम् सूयाः सि
२६९ द्वीः त्रिमवन्त्या। अग्निचित्यायंयद्वाअग्निचित्यायोमतीतिदृककर्म्माणिसन्तियान्यन्य
कर्म्माणितितान्यतीतितेषामग्निचित्याराजसूयोवाजपेयोऽश्वमेधस्तयज्ञान्यन्यानिक
र्म्माणिपतितस्माद्गान्यतीति । आग्नावैष्णवमेकादशकपालास्त्वद्धरस्वतीं चाणीयं
वैश्वानरोद्वादशकपालआदित्यश्चरुस्तेश्रग्नेः २ सयदाग्नावैष्णवमेवनिर्वपेताग्ने।
नेरेद्धविषीश्रधरस्मैवदीवाणीयंकुतनःस्यात्राग्नेरथयदितरेणवहविषीनिर्वपेताग्ना २६९

वैस्लवमग्रेवदीत्तणीयंकृतनस्माद्वाध्वरस्य ३ उभयानिनिर्वपत्याध्वरस्यचाग्नेयोभयं
ह्येतत्कर्माध्वरकर्मचाग्निकर्मचाध्वरस्यपूर्वमथाग्नेरूपाणियेतत्कर्मयदग्निकर्म ४
मथपथश्राग्रावैस्लवस्तस्पनदेवब्राह्मणांयस्त्ररस्वरणोवैश्वानरोद्वादशकपालोवैश्वान
रोवैसर्वेग्नयःसर्वेषामग्नीनामुपाप्त्यैद्वादशकपालोद्वादशमासाःसंवत्सरःसंवत्स
रोवैश्वानरः ५ यद्वेवैतंवैश्वानरन्निर्वपति।वैश्वानरम्वापतमग्निंजनयिष्यन्भव।
तितमेतत्स्वरस्ताद्धीतणीयायांरेतोभूतंसिञ्चतियाहवैयोनौरेतःसिच्यतेताह।
ग्जायतेतद्यदेतमग्रेवैश्वानरंरेतोभूतंसिञ्चतितस्मादेषोग्रेवैश्वानरोजायते ६

ब्रा० यद्धैवैनेहविषीनिर्वपति। तद्वैवैश्वानरोविदेषश्चादित्यश्चः तद्यथैवदिशंचकरोति
न: वैश्वानरंपूर्वंनिर्वपति तद्वैनकृत्वाविशंकरोति ७ एकएषभवत्य। एकदेवत्यएककस्य
१२० तत्क्षत्रमेकस्थं श्रियंकरोतिचरुरितरोभवन्तिदेवत्योभूमावाएषनेडुलानीयज्ञरूपं।
मोएषदेवतानांयदादित्याविशिनद्भूमानस्थालीवयिदेवतं ८ अथाध्यात्मं।शिर
एववैश्वानरआत्मैवआदित्यश्चरुः शिरश्चतदात्मानंचकरोतिवैश्वानरंपूर्वंनिर्वपति
शिरस्तत्कृत्वात्मानंकरोति ९ एकएषभवत्येकमिवहिशिरश्चरुरितरोमद्भदेवत्यो
भूमावाएषतण्डुलानांयच्चरुर्भूमोएषोङ्गानांयदात्माभूमानस्थालीदङ्गानांभूमानस्थाति १० २७०

270

घृतपृष्ठम्भवति । घृतभाजना ह्यादित्याः स नैवैनानेतद्भागेन स्वेन रसेन प्रीणात्यपांश्चै
तानि हवींषि भवन्ति रेतो वा अत्र यज्ञ उपांशु वै रेतः सिच्यते ॥ १ ॥ अथोद्ग्रभणानि जु
होति । उद्ग्रभणैर्वै देवा आत्मानमस्माल्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदगृह्णत यदुदगृह्णत तत
स्मादुद्ग्रभणानि तथैवैतद्यजमान उद्ग्रभणैरेवात्मानमस्माल्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्यु
द्गृह्णीते ॥ २ ॥ तानि वै भूयांसि भवन्ति । त्रिर्वितायां यद्वा न त्रिर्वितायां तस्मात्को वै ।
युक्तभयानि भवन्ति तस्मात्कोधरस्मा पूर्वाण्यपथाग्रे तस्मात्पूर्वोक्तः ॥ ३ ॥ पश्चाधरस्मा जुहो
ति । पाक्तो यज्ञो यावान्यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदेतो भूतं सिंचति सम्मा श्वेः स

ब्रा० षट्चितिकोग्निः षडर्तवः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमे
तृ० तद्देतोभूतंसिञ्चतितानिस्मभयानिद्वादशसंपद्यन्तेद्वादशमासाःसंवत्सरःसंवत्सरो।
२८। ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतद्भवति १४ सञ्चदोतिसा।आकूतिमग्निंप्रयुजंस्वा
हेत्यात्तनाद्वापनदृग्रेकर्मसमभवन्तदैवैतदेतस्मैकर्मणेप्रयुङ्क्ते १५ मनोमेधामग्नि
म्प्रयुजंस्वाहेति।मनसोवापतद्ध्येकर्मसमभवन्तदैवैतदेतस्मैकर्मणेप्रयुङ्क्ते १६ चि
त्तंविज्ञातमग्निंप्रयुजंस्वाहेति।चित्ताद्ध्यापतद्ध्येकर्मसमभवन्तदैवैतदेतस्मैकर्मणे २८।
प्रयुङ्क्ते १७ वाचोविधृतिमग्निंप्रयुजंस्वाहेति।वाचोवापतद्ध्येकर्मसमभवन्तामेवै

तदेनमस्मैकर्म्मणेप्रयुङ्क्ते १८ प्रजापतयेमनवेस्वाहेति। प्रजापतिर्वैमनुःसहीदंस
र्व्वममनुतप्रजापतिर्वाएतदग्रेकर्म्माकरोत्तमेवैतदेनमस्मैकर्म्मणेप्रयुङ्क्ते १९ अग्न।
येवैश्वानरायस्वाहेति। संवत्सरोवाअग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोवाएतदग्रेकर्म्माकरो
त्तमेवैतदेनमस्मैकर्म्मप्रयुङ्क्ते २० अथसावित्रीञ्जुहोति। सवितावाएतदग्रेकर्म्माकरो
त्तमेवैतदेनमस्मैकर्म्मणेप्रयुङ्क्ते विश्वोदेवस्यनेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसख्यंविश्वोरायइषुध्यति
द्युम्नंवृणीतपुष्यसेस्वाहेतियोदेवस्यसवितुःसख्यंवृणीतेसद्युम्नंचपुष्टिंचवृणीत
एतद्वाअस्यसख्यंवृणीतेयदेतत्कर्म्मकरोति २१ तान्हैके। उत्तरयामेवैताञ्जुहु

ब्रा· भगाणि त्वद्दति कामेभ्यो वा एतानि हूयन्त आत्मो एव यजमानस्य यद्वा लोत्मश्चान्नमा।
स· नस्य सर्वां कामा स्वतिष्ठापयाम इति नन्वथा ऊ यो देवानां वै यज्ञस्य संस्थित सेना सा।
२७२ माहुतीनां योरसस्तदेव दक्षिणीयं दीप्यते न यत्संस्थिते यज्ञे हूते धीन्द्रु भगो श्रावा स्पृह।
णान्कि त देना मे एव यन्त्र आरो ह्रति ते यज्ञे विभक्तिन स्मात्संस्थित एव यत्ते हूते धीन्द्रु भ
णे श्रावा प्रवृञ्ज्यात् २२ स एन्न ऊलाये ना वस्तीर्सं भवत्या। दीप्यादिति त्वेव य देव सुज्ज।
ऊलाये न योनिरे षा मे र्यं न्त्रु ज्जो न वै योनि गर्भं हिनस्त्याहिं सायै योने वै जायमानो। २७२
जायते योने ज्जी यमानो जायते ते इति २३ शाण ऊलाय मन्तं भवत्या। दीप्यादिति त्वेव

यद्देवशाणऋत्वायंप्रजापतिर्यस्मैयोनेरसृज्यतस्माउमाउत्वमासंछ्णाज्जरायुतस्माते।
एतयोज्जरायुद्दितेनेवैज्जरायुगर्भंदृहिनस्यादिंसायेज्जरायुणोवैज्जायमानाज्जायमा।
नोज्जायतेज्जरायुणोज्जायमानोज्जायातातइति २४ ब्राह्मणम् २ तान्निष्ठत्यवृणक्ती।मे
वैलोकेउत्खातिष्ठन्तीववाइमेलोकाअथोतिष्ठन्तैवीर्यवत्तरः १ उख्याङ्गिःष्ठान्नुदद्देप्राङ्गिः
ष्ठन्प्रजापतिःप्रजाअसृजत २ यद्देवोदङ्ङ्गाङ्गिःष्ठा।त्तेषाद्वोभयेषांदेवमनुष्याणांदिगुउ
दीचीप्राची ३ यद्देवोदङ्ङ्गाङ्गिःष्ठा।त्तेनस्याःदृहदिशिस्वर्गस्यलोकस्यद्वारन्तस्माउदङ्ङ्गाङ्गिः
ष्ठन्प्राङ्गतीर्णेद्दोत्यदङ्ङ्गाङ्गिःष्ठन्दृत्तिणानयतिद्वारैवतत्स्वर्गस्यलोकस्यविन्नंप्रपादयति ४

ब्रा॰ मामहिंस्या मा मा हिंसीरिति। यथैव यजुस्तथा बन्धुर्वंवपृश्लवीरयस्मिन्निति योषा वा उखा मे
स्र॰ नि वै योखायांश्चामन्त्रणाः सिवयीरयस्याग्निश्चेदंकरिष्यथरन्यग्निश्चयेतन्करिष्यंत्यौवे।
२२३ ते ५ हृः हस्तैर्विश्यिविस्रस्तयइति। यथैव यजुस्तथावंधुराहवीमायामधयाकृता।
सीति प्राणो वा अस्य सैषा मायामधयाकृताज्जुहूंदेवेभ्यः इदमस्त्रंद्व्यामिति यापवैत।
स्मिन्नन्नमावाहुतीर्होष्यन्भवति तापतदाहाथो पषैवद्व्यमरिष्टावसुदिदियस्तेअस्मिन्नि
नियथैवारिष्टानानैनस्मिन्यरादिद्यादेवमेतदाह ६ हास्मां प्रवृणक्ति। द्विपाद्यजमा। २२३
नो यजमानोग्निर्यो वानग्निर्यो वन्यस्य माश्चानावतैवैनामेतन्मुवृणक्ति गायत्र्यावत्रिष्टु।

भाचप्राणोगायत्र्यात्मात्रिष्टुमेतावान्वैपशुर्यावानात्माप्राणश्चात्माचतद्यावानस्यशस्तावतै।
वैनामेतत्संवृणक्त्यथोअग्निर्वैगायत्रीन्द्रस्त्रिष्टुमैन्द्राग्नोग्निर्यावानग्निर्यावदस्यमात्राता
वतैवैनामेतत्संवृणक्तीन्द्राग्नीवैसर्वेदेवाःसर्वदेवत्योग्निर्यावानग्निर्यावदस्यमात्राता
वतैवैनामेतत्संवृणक्तितयोःसप्तपदानिसप्तचितिकोग्निःसप्तर्त्तवःसंवत्सरःसंवत्स
रोग्निर्यावानग्निर्यावदस्यमात्रातावन्नङ्ववति ७ तौयदाग्निःसंतपत्याथैनामर्च्चिरा।
रोहतियोषावाउखोवृषाग्निस्तस्माद्यदावृषायोषांस्सन्तपत्यथास्यांरेतोदधाति ८
तद्धैके।यदिचिरमर्च्चिर्नारोहत्यंगारानेवावपेत्समभ्येनैषाग्निरितिनतथाकुर्याद्दस्यवा।

ब्रा॰ नावपश्यन्नीयतेथतन्नाग्रपवास्यन्नन्नमिवन्दधन्निरेतद्वैवदधातिरेतउपतद्दनास्मिकं
त॰ यदर्चिस्तस्मादेनामर्चिरेवारोहेत ४ तांयदार्चिरारोहत्यथास्मिन्नसमिधमादधातिरेतो
२७४ वापनामेतद्दापयतएषोग्निस्तस्मिन्नेनामाहरेतसिसंभृतिंदधाति ५ साकार्ष्मर्यमयीस्याद्दे
274 वाश्चासुराश्चोभयेप्राजापत्याअस्पर्धन्ततेदेवाअग्निमनीकंकृत्वासुरानायंस्तस्यार्चिषः
प्रत्यहीनस्यासुराअग्रंप्रावृश्चंस्तदस्यांप्रत्यतिष्ठत्सक्रुमुकोभवत्तस्मात्सस्वादुरसोहि
स्मादुलोहितोर्चिर्हिसएषोग्निरेवयत्क्रुमुकोग्निमेवास्मिन्नेतत्संभृतिंदधाति ॥ प्रादे २७४
शमात्रीभवति।प्रादेशमात्रोवैगर्भोविष्णुरात्मसंमितामेवास्मिन्नेतत्संभृतिंदधाति ६

घृतेस्तुता भवत्या । ग्रिर्यस्यै यो नेरस्वत्य ततस्यै घृतसत्वमासीत्तस्मात्तत्यस्वदीप्यत स्वात्मा
घृस्यै घृतस्मात्तस्यत भस्म भवत्यात्मैव तदात्मानमध्येति तत्वाउल्वं गर्भं हितस्य हिङ् ।
सायोउल्वात् जायमानो जायया तानल्वाज्जायमानो जायया तानः इति १३ तामादध्याति हृत्वः
सर्पिराम्रति तिति दार्व्येत्वः सर्पिरशनस्यैतत्सनो होतावरेण इति सनातनो होतावरे
ण इत्येतत्सहस्रमग्नो अद्भुत इति बलेवैसहो बलस्य पुत्रावद्भुत इक्षितनिष्कृत्वादध्याति स्वा
हाकारेण तस्योपरिसिंचुः १४ स्वाहाग्नात्मैवोत्वा । योनिर्गृह्णाः प्राणास्तराणुल्वं घृत
कृर्भः समितः १५ माहृलोवाभवत्यात्तरे सुज्ञा वा बाहृलो यात्मा तत्रायोनि वैपारेसुज्ञा भवत्

ब्रा॰ न्तोऽशाणा वाह्यादिशो निरक्रामंस्तं रागुवाह्येशाणामवन्नपत्तंन्तं हुतेवाह्यगुः क्षिप्रगाधेतरसुलं।
द॰ वायं हुतं भवत्यन्तरा समिद्धाग्नुः स्नुलस्मन्नतो गर्भ पतेभ्यो वै जायमानो जायते तेनभ्य एवै।
२२५ नमेतज्जनयति ९ ब्राह्मणम् ४ अथ वैकंकतीमादधाति। प्रजापतिर्यांप्रथमामाहु।
तिमजुहोत्स हुत्वायत्रन्यमृष्टततो विकंकतः समभवत्तस्मैषा प्रथमाहुतिर्यद्विकंकतस्ता।
स्मिन्नेतज्जुहोतितयैनमेतत्त्रीणातिपरस्मा अधिसंवत्सरो वरा २। अश्मानरा। यज्ञाद्दमस्मिता
३ अग्निवेतियथैव यजुः स्तथाबन्धुः १ अथौदुम्बरीमादधाति। देवाश्चवा असुराश्चोभये प्राजा २२५
पत्या अस्पर्द्धन्त तेदं सर्व्वं एवन्नस्यन्त यो द्वदान्तभ्रुपेयुरुदुम्बरी हैव देवानभ्यजहौ तेने हदेवाश्च।

ह्राग्निर्न्वातेषांवनस्पतीननुसृजत २ नेदोवु। हन्तैषुवनस्पतिषुर्ग्योरसमुद्धवोतेनन्द।
धामनेयययक्रामेषुर्यांतयामात्र्ययक्रामेषुययाधेत्रुईश्याययथानह्यानूद्दिवानितिनयै
षुवनस्पतिषुर्ग्योरसमत्र्यासीदङ्कुमरेतमदधुस्तस्थैतहर्ज्जीसर्व्वावनस्पतीस्त्वतिपश्यतेत।
स्मात्ससर्व्ववादाईः सर्व्वदात्तीरीतदेतत्सर्व्वमत्वंयङ्कुंचरः सर्व्वेवनस्पतयः सर्व्वेणैवैन
मेनदन्नेनप्रीणातिसर्व्वैर्व्वनस्पतिभिः समिन्धे ३ परमस्याः परावतइति। यापरमाप
रावदित्येतद्रोहिदश्वइहागहीतिरोहितोह्यग्नेरश्वः पुरीष्यः पुरुप्रियइतिपशव्योबहु
प्रियइत्येतदग्नेत्वन्तरामृधइत्यग्नेत्वंतरसर्व्वान्पाप्मनइत्येतत ४ अथापरंशुष्कमाद।

ब्रा॰
न॰
२९६

धाति।जायतपशुपतयघ्नीयतेसपशुसर्वस्माअन्नायजायतपतद्धेकस्मान्नंयदपराशुवृक्णंतेनै
नमेतत्प्रीणातियदग्नेकानिकानिचिदातेदारूणिदध्मसि।सर्वंतदस्तुतेघृतंतज्जुषस्वय।
विष्ठ्येतियथैवयजुस्तथाबन्धुर्यत्किंचापराशुवृक्णंतदस्मापतत्स्वदयतितदस्माअ।
न्नंकृत्वापिदधाति ५ अथाधःशयमादधाति।जायतपशुपतयघ्नीयतेसपशुसर्वस्मा
अन्नायजायतपतद्धेकस्मैयदधःशयंतेनैनमेतत्प्रीणातियदत्त्युपजिह्विकायद्वम्रो।
अतिसर्पतीत्युपजिह्विकावाहितदन्नंवम्रोवातिसर्पतीतिसर्वंतदस्तुतेघृतंतज्जुषस्वयविष्ठ्ये २९६
तियथैवयजुस्तथाबन्धुर्यत्किंचाधःशयंतदस्मापतत्स्वदयतितदस्माअन्नंकृत्वापिद।

धाति ६ अथैता उत्तराः पालाश्यो भवन्ति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैवैनमेतत्समिंधे यद्वेव।
पालाश्यः सोमो वै पलाशः परमाहुतीर्यत्सोमाहुतिस्तामस्मिन्नेतज्जुहोतितत।
थैनमेतत्प्रीणाति ७ अहरहरप्रयावं भरन्तश्व्या। दहरहरप्रमत्ता आहरन्त इत्येतदश्वायेव।
तिष्ठते घासमस्मा इति यथाश्वावयति ष्ठते घासमित्येतद्रायस्पोषेण समिषा मदन्त इति
रय्या च पोषेण च समिषा मदन्त इत्येतदग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषामेति यथैवास्य प्रतिवेशो
न रिष्येदेवमेतदाह ८ नाभा पृथिव्याः समिधाने अग्नाविति। एषा वै नाभिः पृथिव्यै यत्रैष
एतत्समिध्यते रायस्पोषाय बृहते हवामह इति। रय्यै च पोषाय च बृहते हवामह इत्येतदिति।

श्रा·
र:
२११

ं मदमिति नीनायाशेषमश्नोहृदङ्क्युमिति स्रदङ्क्योशेषयजनश्चमिति यजयमिमेतज्जेनारा।

मग्निरेतनाम्नस्मामहिमिति जेनाश्यग्निः एतनाउसामहिः ९ याः सेनाभीत्वरी। देङ्

छुभ्यां मलिम्लंस्येवतेषु मलिम्लवोयो श्रस्मस्य मरातीयाय श्चनो द्वेषते जनः। तिंदाग्रो

श्रस्माहि स्माच समैतेम स्मस्माकुर्वित्से १० नैहि देवा। यस्मैनान्नं हेयंनाहिषु तस्मा श्रत्वंकु।

नाप्नत्युतैतेन मश्रीणात्वत्तमैदेतस्माभव दद्दृङ देवानाम्पाप्मानंनत्यैवैतयजमानो

यस्मैनन्द्वेषितस्म श्रत्वंकृत्वापिदधाति तेनैनं श्रीणामन्त्रमैदैतस्मभवति द्दद्दम्यजमान

स्यपाप्मानं ॥ नापनापकादशादधाम। हविषस्पवापुरोहितस्मवामर्वसैनयदेका २८८

दशा सर्वं तं यत्क्षत्रियो वा पुरोहितो वा ।२ द्वादशा क्षत्रियस्य वा पुरोहितस्य वा । सर्व
मेतद्यद्द्वादश सर्वं तं यत्क्षत्रियो वा पुरोहितो वा ।४ सपुरोहितस्यादधाति । संशितं मे
ब्रह्म संशितं वीर्यं बलं । संशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहित इति तदस्य ब्रह्म च
क्षत्रं च संश्यति ।४ अथ क्षत्रिया । स्योदेवो मा हृश्विनिरमुष्य वो अश्वयोमले । ह्निणोतिब्र
शणामिश्रा त्रय्याम्मि स्वा २ अहमिति यथैव ह्निणयादमिश्रा त्रय्यस्मानेवमेतदादो
मेवैवैनेश्रादध्यादयम्बो अग्निर्ब्रह्म च क्षत्रं चेम मेवैनदग्निमेताभ्यामुभाभ्यां समिधे
ब्रह्मणा च क्षत्रेणाव ।५ नाग्न्योदश मेपयन्त । त्रयोदश मासाः संवत्सरः संवत्सरो ।

ब्रा॰ ग्निर्योवानग्निर्यावत्स्यमानाग्नावत्तैवैनमेतद्दत्त्वैनंप्रीणाति ॥ १६ प्रादेशमात्रोभवति।
न॰ प्रादेशमात्रोवैगर्भोविष्णुरात्मसंमितेनैवैनमेतद्दत्त्वैनंप्रीणातियद्वावात्म
१२८ संमितमन्नंतदवतितन्नहिनस्तियद्भूयोहिनस्तितद्यत्कनीयोनतदवतितिसृन्वाद
धातितस्योपरिसंधुःस्वाहाकारेणारत्नोवाइदंसिक्कमयमग्निस्तस्मिन्नेतदाधान्यत्स्वाहा
कृतानन्न्यात्स्थाद्धिएंस्वाहेनैतयत्समिधस्तेननाहुतयोयद्स्वाहाकारेणानैनान्तम
वंहिंस्वाहाकारस्तद्योहैनन्तन्नहिनस्ति ॥ १७ ब्राह्मणम् ॥ अथविस्रंसमाकोंवा।वात्स
प्रेणोपस्थायास्तमितआदित्येभस्मैवप्रथमस्त्रहयन्त्येनद्वापनमेतेनानाद्वेनन्नप्रीणात्येता १२८

भिः समिद्भिस्तस्मात्समस्तन्यस्यैषपाप्मासीदिति भस्मतेनैनमेतद्यावन्नेयतितस्मिन्न
पहतपाप्मानंनावैविसृष्टेनतेवाचंविसृजन्यसमिधमादधातिनिराज्ञा एवैनमेतदन्वेतश्री
णातिराज्ञीः॰ राज्ञीमग्रयावैमरुत्सइतितस्मोक्तोवन्धूराज्ञा एवैतामरिष्टिः॰ सन्तिमा
शास्तेतयत्किंचातोराज्ञोपसमादधात्याङ्गतिकृतः॰ देवासैतदुपसमादधातीति १ अ
थयानरूदिनयादित्योभस्मैवप्रथमस्तुहृपत्येतदाएनमेतेनान्वेतश्रीणान्येतयासमि
धायच्चराज्ञोपसमादधातितस्मात्समस्तन्ययस्यैषपाप्मासीदितिभस्मतेनैनमेतद्याव
न्नेयतितस्मिन्नपहतपाप्मंनावैविसृष्टेनतेवावैविसृज्यसमिधमादधात्यपदएवैनमेतद

ब्रा॰ श॰ २२९

त्वेन प्रीणात्यर्द्धमासा वा अग्नयस्तु तिनस्तोकोमं पुरस्तादेवैतामाशिषं स्वस्तिमाशास्तेत
यत्किंचातोऽन्योपसमादध्यान्नाहुतिकृतं दैवाः स्मेतदुपसमादध्यादिति २ अर्द्धमासेवा
अभिवर्तमाने। संवत्सरमाप्नुतः संवत्सरश्चेदं सर्वमाप्त्यै एवैतामाशिषं स्वस्तिमा
शास्ते ३ अथ यदास्मिन्व्रते ऽग्निरनुगच्छेत्। यद्व्रतेऽन्यं समिध्यमादध्यान्निर्व्रतेऽन्यं ज्वालयदिह
हैकस्याहुराहवनीयमाहुतिं जुहुयादनवक्लृप्तमेवैतद्यद्धीतितमाहुतिं जुहुयादिति ४ स एवैतस्य।
स्यादेव। दैवो वा अस्यैष आत्मा मानुषोऽयं स यदन्तरं ज्यान्ते दैवेन त्वैवमात्मानं प्रीणा २२९
यादथ यमनक्ति न थो दैनं दैवमात्मानं प्रीणाति सायं समिधैवेनानाहुतिर्यदुव्रतेऽस्य।

कालेनान्नमन्नं द्विपन्नम ५ सवैस्समिध्यमाधीयायथव्रतयति दैवो वाग्नेस्सोमस्यात्मा
मानुषो यन्देवा उवाग्नेग्रेयमनुष्यात्तस्मात्समिध्यमाधायायाथव्रतयति ६ अन्नपते।
न्नस्यनोदेहीति। अशनपतेशनस्य नोदेहीत्येतदनमीवस्य शुष्मिण इत्यनशनाय
स्य शुष्मिण इत्येतत्प्रदातारंतारिष इति यजमानो वै दाता प्रयजमानन्तारिष इत्येत
दूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याशिषमाशास्ते यद्वभिन्नायै प्रायश्चित्तिस्सा होतरौसं
स्तद्वा आग्नेय इति ७ यद्यु वा अभिघेताया अभिन्नानवास्यात्सरुग्मिलीस्यात्तस्मा।
मेन मन्त्रणीयो वदेदाख्येति वा एषो घायाभियन्ते नानोऽयं देवतानानाम्नो यामि ममनातोऽभि

ब्रा॰ नराणीतिनग्नोवाग्नेयेकपालेपुरस्तात्सामस्यतितयोहैषपतसैस्त्रायैयोनेनैव्यवते ८।
र॰ अथयदमाहुतयो। वाजोपशयाश्चपिस्त्रास्तः स्पृज्योवाकंरोन्येतयैवाहृमातुपदर
१८॰ न्यजुत्तस्मीमेवपकायर्योवपतिकर्मणोनेवतत्रप्रायश्चित्तिः पुनस्तत्कपालमुखा।
यामुपसमस्योवाजोपशयांचपिस्त्रासः स्पृज्यपतिस्यातिप्रायश्चित्तिस्मः ९ अथय।
येषउल्कोग्निरनुगच्छेद्गार्हपत्यंवावसगच्छतिगार्हपत्याद्धिसप्राहृतोभवतिगार्हपत्या
दैवनंप्राञ्चमुत्पोपसमाधायोवांप्रस्कन्दात्देनयैवाहृतानुपहरन्यजुत्तस्मीमेवतांय १८॰
दाग्निराराहति १० अथप्रायश्चित्तीकरोति। सर्वैभ्योवाएषपतेकामेभ्यआधत्तेतय।

देवाणाञ्चकामानीववृङ्क्षिषन्तेऽग्नावनुगतेतेनदेवैनन्तत्सन्तनोतिसंदधात्यभेषायस्मिन्नी।
करोत्यथयत्प्रायश्चित्तिंवाग्निप्रायश्चित्तिंवाध्वरस्यपूर्व्वामथ्याग्रेल्लस्योक्रोमंथुः॥ सस।
मिधान्ययोपदह्यासीतआहुतिंजुहोतिविश्वकर्म्मणेस्वाहेत्यथोपोस्यायसमिधमा
दधातिपुनस्त्वादित्यारुद्रावसवःसमिन्धतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथियज्ञैरित्येतास्त्वादे
वताःपुनःसमिन्धतामित्येतदृतेनत्वंतन्वंवर्द्धयस्वसत्याःसन्तुयजमानस्यकामाइति
घृतेनादत्वंतन्वंवर्द्धयस्वयेभ्यउलाकामेभ्योयजमानआयतन्तेस्यसर्वेसत्याःसन्त्वित्येत
त।१२। अथयदिगार्हपत्योनुगच्छेत्। दक्षिणीवावसगच्छन्मराणिभ्याःहिमस्याहृतोभवत्य

ब्रा॰ रु॰ २८१ रणिभ्यामेवैनंमथित्वोपसमाधायप्रायश्चित्तीकरोति १३ अथयदिप्रवसतआहवनीयोऽनु
गच्छेद्गार्हपत्यंवावसगच्छतिगार्हपत्याद्धिसआहृतोभवतिगार्हपत्यादेवैनंप्राञ्चं स्तां।
काग्निनेनहृत्वोपसमाधायप्रायश्चित्तीकरोतियस्तस्मिन्कालेऽध्वरःस्यात्तमध्वरप्रायश्चि
त्तिंकुर्यात्समांस्यग्निप्रायश्चित्तिः १४ अथयद्याग्नीध्रीयोऽनुगच्छे। गार्हपत्यंवावसगच्छ
तिगार्हपत्याद्धिसआहृतोभवतिगार्हपत्यादेवैनंप्राञ्चमुत्तरेणसदोहृत्वोपसमाधायप्रा
यश्चित्तीकरोत्यथयदिगार्हपत्योऽनुगच्छेत्सयोन्तोमेयुः १५ ब्राह्मणम् ३ चतुर्थःप्र। २८१
पाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या १० हृत्कंप्रतिसृच्यविभर्ति। सत्यं हैतयज्ञकतः स

मेवाएतंयन्नमर्हतिसत्येनैनंदेवाअबिभरुः सत्येनैवैनमेतद्बिभर्ति १ नयतत्समयाम
सौसआदित्यः सहिरण्मयोभवतिज्योतिर्वैहिरण्यंज्योतिरेषोऽमृतंहिरण्यममृतमे
षपरिमंडलोभवतिपरिमंडलोह्येषएकविंशतिनिर्बाधोयएकविंशोह्येषसबहिष्टा
न्निर्बाधंबिभर्तिरश्मयोवाएतस्यनिर्बाधाबाह्यतउवाएतस्यरश्मयः २ यद्वेवरुक्मं
५८१ प्रतिमुच्यबिभर्ति। असौवाआदित्यएषरुक्मोनोहैतमग्निर्मनुष्योमनुष्यरूपेणयंतु।
शु॰ मर्हत्येतेनैवरूपेणैतद्रूपंबिभर्ति ३ यद्वेवरुक्मंप्रतिमुच्यबिभर्तिरेतोवाइदंसिक्त।
श्री॰ मयमग्निस्तेजोवीर्यंरुक्मोऽस्मिंस्तद्धेतस्मिंस्तेजोवीर्यंदधाति ४ यद्वेवरुक्मंप्रतिमु।

ब्रा॰ व्यभिमर्शौ। नेद्देवा अभिमृशुर्यद्येनद्धमभिद्रुह्वांः स्विन्नाष्ठ्रा रदन्त्विति तस्माप्तनम।
न॰ न्निकाङ्क्षोमारस्त्वङ्गर्धैत्वस्त्रमेवादित्यमसौ वा आदित्यपश्चकृत्कालस्यैवास्माग्रयमेतनम।
२८२ न्निकाङ्क्षोमारं करोति ५ कृष्णाजिनेन निष्क्रन्तो भवति। यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञो वा एतं
वन्तमर्हति यत्नेनैतं देवा अभिमृश्यन्नैनैवैनमेतद्धिभर्ति लोमतश्छन्दांसि वै लोमा
नि छन्दांसि वा एतं यन्तमर्हन्ति छन्दोभिरेवैतमदेवा अभिमृशञ्छन्दोभिरेवैनमेत।
द्धिभर्ति ६ अभिशुक्लानि च कृष्णानि च लोमानि निष्क्रन्तो भवत्य। ऋक्सामयोर्हैते रूपे २८२
ऋक्सामे वा एतं यन्तमर्हत ऋक्सामाभ्यामेतं देवा अभिमृशन्नृक्सामाभ्यामेवैनमेतद्धि

भवतिप्राणोहस्वप्राणामित्रंवृन्तस्योक्तोमंधुः ७ तमद्यपरिनाभिविभर्त्ति। सौवाअग्निरि
त्यपद्यहस्वउपरिनाभ्युवापद्यः ८ यद्देवोपरिनाभ्यवार्देनाभेरेतः प्रजातिस्तेजो
वीर्यं हस्वोनेभेरेतः प्रजातिस्तेजोवीर्यं हस्वः प्रदद्धिति ९ यद्देवोपरिनाभ्याने
हैपशोर्मेध्यतंयद्दूपरिनाभिग्रीषसंहितनंयदवाङ्नाभेस्तयदेवपशोर्मेध्यतरं
तेनैनमेतद्धिभर्त्ति १० यद्देवोपरिनाभियद्दैप्राणस्यामृतंमूर्ध्नन्नाभेरूर्ध्वः प्राणोऽह।
त्वाप्ययनमंपराङ्नाभिमत्येतितयदेवप्राणस्यामृतंतदेनमेतदभिसंपादयति
तेनैनमेतद्धिभर्त्ति ११ ग्रैष्मनमासंयामिष्टी। यस्मान्यासंयत्स्माद्धीदं सर्वमासत्व।

ग्रा॰ म्रियं वा एतं यन्तमर्हत्यनयैतन्देवा अभिभजन्त नयैवैनमेतद्बिभर्त्ति १२ औदुम्बरी भव
न॰ त्यूर्ग्वैरसउदुम्बरऊर्जैवैनमेतदुम्बरेनबिभर्त्यथो सर्वे वा एते वनस्पतयो यदुदुम्बरः सर्वे वा
२८२ एते वनस्पतयो यन्तमर्हन्ति सर्वैरेवैतं वनस्पतिभिर्देवा अभिभजः सर्वैरेवैनमेतद्वनस्प
तिभिर्बिभर्त्ति १३ प्रादेशमात्री भवति। प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्योनिरेषा गर्भं
सम्मितान्तद्योनिं करोत्यरत्निमात्री तिरश्चीमाहुर्बाह्वरत्निमात्रो ह्वनो वै वीर्यं क्रियते वी
र्यं सम्मितं तद्भवति वीर्यं वा एतं यन्तमर्हन्ति वीर्येणैतं देवा अभिभजन्वीर्येणैवैनमे। २८४
तद्बिभर्त्ति १४ चतुःस्रक्तयः पादा भवन्ति। चतुःस्रक्ती मनुष्याणि चतस्रो वै दिशो।

दिशो वा एतं यन्नमर्हन्ति दिग्भिरेतं देवा अग्निमभरन्दिग्भिरेवैनमेतद्बिभर्ति सो ऽग्नी
भीरन्नभिर्बुभूर्नाम भवति त्रिष्टुब्भिस्तस्योक्तो मंत्रः पूर्वदादिग्भ्यस्तस्योपचारो यो ऽग्नेर्नातिदा
हाय ॥५॥ अथैनं शिक्येन बिभर्ति। इमे वै लोका एष यो ऽग्निर्दिशः शिक्यं दिग्भिर्ही।
मे लोकाः शक्नुवन्ति स्थातुं यच्छक्नुवन्ति तस्माच्छिक्यं दिग्भिरेवैनमेतद्बिभर्ति ष।
ड्धामं भवति षड्ढि दिशो मौञ्जं त्रिवृत्तस्योक्तो मंत्रः पूर्वदादिग्भ्यस्तस्योपचारो यो ऽग्नेर्न
तिदाहाय ॥६॥ तस्याप एव प्रतिष्ठा। अप्सु हीमे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्य आसंजनमा।
दित्ये हीमे लोका दिग्भिः समक्ताः स यादृग्घैव देवमेदत तेनैव रूपेणोनरूपं बिभर्ति ७ यद्वै

ब्रा॰ वैनं श्रीः केन स्विद्भवति। संवत्सर एषोऽग्निर् ऋतवः श्रियः ऋतुभिर्हि संवत्सरः शक्नोति स्था
र॰ तुं यच्छक्नोति तस्माच्छ्रियमृतुभिरेवैनमेतच्छ्रिभवति षड्ढा मं भवति षड्ढ्यृतवः ८ तस्मा
२८४ ह्रोरात्रे एव प्रतिष्ठा। ह्रोरात्रयोर्ह्ययं संवत्सरः प्रतिष्ठितस्तस्मादासन्नं तेवत्समसि।
ह्ययं समवत्सरस्त्वृतुभिरसन्नः सयोदैनं देवं वैदैनं तेनैव रूपेणैनं रूपं श्रिभवतीनस्य द्वा
ष एष संवत्सरभूतो भवति य एवं वेद समवत्सरो पासितो दैवतस्य भवति य एवन्त्वे वेदत्य।
धिदैवतं ९ अथाध्यात्ममात्मैवाग्निः प्राणाः श्रियं प्राणो ह्ययमात्मा शक्नोति स्थातुं २८४
यच्छक्नोति तस्माच्छ्रियं प्राणैरेवैनमेतच्छ्रिभवति षड्ढा ममभवति षड्ढि प्राणाः १० तस्य

मनएवप्रतिष्ठा।मनसिह्ययमात्माप्रतिष्ठितान्नमासंज्ञनमन्नेह्ययमात्माप्राणेना।
सक्तःसयोहैतदेवंवेदैतेनैवरूपेणेतद्रूपंबिभर्ति २१ अथैनमुखयाबिभर्ती।मेवलो
काउखेमेवापतल्लोकोयन्नमर्दैरेभिरेतल्लोकैर्हैवाअविमहैरेभिरेवैनमेतल्लोकैरस्मि
भर्ति २२ सायद्गवानामैमानैष्ठदेवाएतेनकर्मणेनयान्वृतेमाल्लोकानुदखनन्मद्गद।
खनस्तस्माद्गत्वोनवाहैवेनामुखेन्याचतत्तेपरोतम्परोतकामाहिदेवाः २३ तद्दाउ।
खेतिहेत्रतवे।द्विपाद्यजमानोयजमानोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमे।
तद्विभर्तिसोएवऋभीमाष्यालीनाख्वर्हन्तवःसंवत्सरःसंवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावं

ब्रा· ममस्मामात्रातावन्नइवति २४ अथैनमिष्टकाभ्यांपरिगृह्णाति। असौवाआदित्यएषोऽग्नि
र· रहोरात्रेइष्टकेअमुंतदादित्यमहोरात्राभ्यांपरिगृह्णातितस्मादेषोऽहोरात्राभ्यांपरिगृही
२८५ तः २५ अथैवैनमिष्टकाभ्यांपरिगृह्णात्यसौवाआदित्यएषोऽग्निरिमाउलोकाविष्टे।
अमुंतदादित्यमाभ्यांलोकाभ्यांपरिगृह्णातितस्मादेषआभ्यांलोकाभ्यांपरिगृहीतः
परिमंडलेभवतःपरिमंडलौलोकादीमौलोकौमौञ्जेविशतीतस्तोक्तोमंपुस्तेदादिहेत।
स्तोपवेतोक्तोथ्योअनतिदाहाय २६ अथातःसपदेवामस्त्रीवोवाचा। शिक्यंचरुकम। २८५
पाशश्चाग्निश्चरुकमश्चनमष्ठकुनवःसंवत्सरःसंवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमा

ज्ञातावनीयान्भवती । एतद्ध स्माह नागनायज्ञी गायत्रोऽग्निर्यो वानग्निर्यो वास्यैतमाज्ञातावनीयान्भ
वति २७ अथ सर्वसंपादवतारः पादाश्चतार्थ्यं नृम्णानि शिक्यश्च रुक्मपाशश्च यड्किं।
वरजत्र्यं शिक्यं तद्दत्वा वा सन्दी रुक्मस्त त्रयोदशात्रयोदश मासाः संवत्सरः संवत्स।
रोऽग्निर्यो वानग्निर्यो वास्यैतमाज्ञातावनीयान्भवति २८ ब्राह्मणम् । तन्निष्ठप्रतिसुंवते।
सौवा आदित्य एष रुक्म स हि तिष्ठती वा वा असौ वादित्यो ध्योतिष्टन्वै वीर्यं वहन्नसदस्था।
द्वि-हंसः शुचिषद्वसुः । हिरण्मयो रुक्म उभयो व्ययौ दिति। हरिणमानो ह्येष रुक्म उभयो
वियोनतेऽमर्षमायुः श्रियेरुचानशतिऽमर्रमापनस्यायुः श्रियोपघरोचतेत्यिरस्म

ब्रा॰ तोऽग्निरभवद्यो धिशिक्तिसनैर्वोपघवयो धिशिरस्तोऽभवयदेनन्योरज्ञनयदितियोग्नीपत
र॰ मज्ञनयन्नस्वेतास्तिसवेनाह्वोघायस्पापघवेतः २ अथैनमिन्द्राग्न्यांपरिगृह्णाति। न
२८६ क्तोषासासमनसाविरूपेइत्यहोरात्रेवैनक्तोषासासमनसाविरूपेधापयेतेशिशुमे
कंसमीचीइतियद्वैकिंचाहोरात्रयोस्तत्तैतमेवसमीचीधापयेतेद्यावाक्षामारुक्मो
अन्तर्विभातीतिद्यावात्वैतद्यज्ञेपत्नीमेवैद्यावापृथिवीद्यावाक्षामातेपष्यतस्त्वैतरा।
विभातीतितस्मादेतंहरन्मस्त्वज्ञेपतिदेवाअग्निंधारयन्द्रविणोदाइतिपरिगृह्णातिद २८६
धातिप्राणावैदेवाद्रविणोदास्तएवमग्रएवमधारयंस्तैरेवैनमेतद्धारयति २ अथ

शिक्यपाशं प्रतिमुंचते। विश्वा रूपाणि प्रतिमुंचते कविरित्यसौ वा आदित्यः क।
विर्विश्वा रूपाणि शिक्यं प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे इत्युद्यन्वा एष द्विपदे च चतुष्पदे च
भद्रं प्रसौति वि नाकमख्यत्सविता वरेण्य इति स्वर्गो वै लोको नाकस्तमेष उद्यन्ने
वानु विपश्यत्यनु प्रयाणमुषसो वि राजतीत्युषा वा अग्रे व्युच्छति तमेष पश्चाद्वि
राजन्नुदेति ४ अथैनमतो विकृत्या विकरोतीदमेवैनमितः सिक्यं विकरोति त
स्माद्योनेरितः सिक्यं विक्रियते ५ सुपर्णोऽसि गरुत्मानिति। वीर्यं वै सुपर्णो गरु
त्मान्वीर्यमेवैनमेतदभिसंस्करोति त्रिवृत्ते शिर इति त्रिवृतमस्य स्तोमं शिरः करो

ब्रा॰ न॰ २८७

तिगायत्रंचक्षुरितिगायत्रञ्चक्षुः करोति बृहद्रथन्तरे पक्षाविति बृहद्रथन्तरे पक्षौ क
रोति स्तोम आत्मेति स्तोममात्मानं करोति पंचविꣳश छन्दाꣳस्यङ्गानीति छन्दाꣳ
सि वा एतस्याङ्गानि यजूꣳषि नामेति यदेनमग्निरित्याचक्षते तदस्य यजूꣳषि नाम।
साम ते तनूर्वामदेव्यमित्यात्मा वै तनूरात्मानं तेन तनूर्वामदेव्यमित्येतद्यज्ञायज्ञियं।
पुच्छमिति यज्ञायज्ञियं पुच्छं करोति धिष्ण्याः शफा इति धिष्ण्यैर्वा एषोऽस्मिं लोके प्रति
ष्ठितः सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पतेति तदेनꣳ सुपर्णं गरुत्मन्तं कृत्वाह। २८७
देवानाञ्छ स्वर्गं लोकं पतेति ६ तं वा एतं। सत्रपक्षपुच्छवन्तं विकरोति याहवैयो

वोऽस्तो विक्रियते ताद्दग्जायते तद्यदेनमऽउपस्थऽउ वै तं विकरोति तस्मादेषोऽस्य।

उपस्थऽउ वाऽज्जायते ७ नः हैक। एतया विकृत्याभिमन्त्र्यान्त्यां वितिष्ठित्व।

न्निहोणा विनिवाऽयचक चितमाकं कचितं वाऽग्नि विनंबोभयतः प्रउगं वा सम्

ऽउश्रीषमानतयाऽकुर्याद्यथा पत्न्युपस्थं वन्नेगर्भं परिहृय्येमाहकं नसमादेतं ऽस्य

पर्णं चितमेव विदुयात् ८ तमेतया विकृत्या पोतऽऊर्ध्वं प्राचं प्रस्थाप्य सौवाऽग्नादि।

रयपक्षो म्रिरऽउन्नतदा चिनुयादिमितऽऊर्ध्वं प्रांवन्त्स्यन्ति तस्मादस्मा वादित्यपरस्ताऽऊर्ध्वः प्राङ्ग्रि

यते पक्षो माड्ड प्रशरद्धूतानि परोमाड्डवोभरन्तो यैन ऽउपावर्त्स्यन्ति ऽउपावर्त्स्यो पि

ब्रा॰ नाभिघारयतितस्मोक्कोमंथुः ९ अथविष्णुक्रमान्क्रमते।एतद्वैदेवाविष्णुर्भूत्वेमांल्लो।
न्टः कानक्रमन्तयद्विष्णुर्भूत्वाक्रमन्ततस्माद्विष्णुक्रमास्तथैवैतद्यजमानोविष्णुर्भूत्वेमां।
२९८ ल्लोकान्क्रमते १० सयःसविष्णुर्यज्ञःसः।सयःसयज्ञोयमेवसयोयमग्निरुखायामेत
मेवैतद्देवाआत्मानंकृत्वेमांल्लोकानक्रमन्ततथैवैतद्यजमानएतमेवात्मानंकृत्वे
मांल्लोकान्क्रमते ११ उदङ्प्राङ्तिष्ठत्येतेनहैतत्प्रजापतिर्विष्णुक्रमैरुदङ्प्राङ्प्रजाअ
सृजततथैवैतद्यजमानोविष्णुक्रमैरुदङ्प्राङ्प्रजाःसृजते १२ विष्णोःक्रमोसी २९८
तिविष्णुर्हिभूत्वाक्रमतेसपत्नहेतिसपत्नान्ह्यत्रहन्तिगायत्रंछन्दआरोहेतिगायत्रं।

छन्दस्आरोहतिपृथिवीमनुविक्रमस्वेतिपृथिवीमनुविक्रमतेतिप्रहरतिपादंक्रमत
ऊर्ध्वमग्निमनुब्रह्मामूर्द्धारोहति ३ विष्णोःक्रमोसीति।विष्णुर्हिभूत्वाक्रमतेभिमाति।
हेत्यभिमातीहोव्रहान्तित्रैष्टुभंछन्दस्आरोहेतित्रैष्टुभंछन्दस्आरोहत्यन्तरिक्षमनुविक्रम
स्वेत्यन्तरिक्षमनुविक्रमतेप्रहरतिपादंक्रमतऊर्द्धमग्निमनुब्रह्मामूर्द्धोदिरोहति ४
विष्णोःक्रमोसीति।विष्णुर्हिभूत्वाक्रमतेरातीयतोहन्तेत्यरातीयतोह्यत्रहन्तिजागतं
छन्दस्आरोहेतिजागतंछन्दस्आरोहतिदिवमनुविक्रमस्वेतिदिवमनुविक्रियतेप्रहर।
तिपादंक्रमतऊर्द्धमग्निमनुब्रह्मामूर्द्धोदिरोहति ५ विष्णोःक्रमोसीति।विष्णुर्हि।

श्रा० र्भूर्लोकमनेनेशत्रूयतोहंनेतिशत्रूयतोहास्यहन्तापात्त्रैष्टुभंछन्दस्वारोहेत्पात्त्रैष्टुभंछन्दस्वा
रु० रोहेतिदिशोनुविक्रमस्वेतिसर्वादिशोनुवीतनेनप्रहरन्तिपादन्नेदिमांल्लोकानतिप्र।
२८४ णस्यादीमुद्धर्मेवाग्निमुद्धरन्तिसंस्थारोहति १६ ब्राह्मणम् २ प्रथेनमितिप्रगृह्ल
तेवैतद्देवाअकामयन्तपर्जन्योरूपंस्यामेतितएतेनात्मनापर्जन्योरूपमभवंस्तथैवै
तद्यजमानएतेनात्मनापर्जन्योरूपंभवति १ अक्रन्ददग्निस्तनयन्निवद्यौरितिक्रंदती।
वहिपर्जन्यःस्तनयन्त्समारेरिहद्वीरुधःसमञ्जन्नितिक्षमावैपर्जन्योरेरिहमाणोवीरु। २८४
धःसमनक्तिसद्योजज्ञानोविहीमिद्धोअख्यदितिसद्योवाएषजज्ञानइदंसर्वंविख्याप

यस्माद्रोदसीभानुनाभासन्तीतीमेवैद्यावापृथिवीरोदसीतेएषभानुनाभातिपरो
वाङ्प्रगृह्णातिपरोमाङ्क्षीतिपर्जन्यः २ अथैनमुपावहरते। तंहैयोऽस्मिंल्लोकेरसोऽय
मुपजीवनंतेनैनंतत्समर्द्धयतीमांल्लोकानारोहन्नग्निर्वाअस्मिंल्लोकेरसोऽग्निरुपजीवनंत
द्यन्नावदेवस्मान्नहास्मिंल्लोकेरसोनोपजीवनंस्यादथयत्तमुपावरोहत्यस्मिन्नेवैतं।
लोकेरसमुपजीवनंदधाति ३ यद्वेवमुपावरोहति। तद्वाएतदिमांल्लोकानितऊ।
र्ध्वोरोहतिसमस्तंपराङिव रोहत्यर्थावैप्रतिष्ठानंयन्नावदेवस्मान्नहास्मालोकायजमा।
नमवेवेतं। यद्यन्नमुपावरोहतीमामेवैतंप्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यस्यामेवैतंप्रतिष्ठायांप्र।

श्रा· तिष्ठति ४ यद्वेव प्रत्यवरोहति। एतद्वा एत इमांल्लोकानितऊर्ध्वो जयति स यत्पराङि·
न· वजयेद्यो यो वै पराङेव जयत्यन्यो वै तस्य जितमन्ववस्यन्त्यथ य उभयथा जयति तस्य तत्र
२९· कामचरणं भवति तद्यत्प्रत्यवरोहतीमानेवैतल्लोकानितऊर्ध्वाञ्जित्वाथार्वाचो जय।
290 ति ५ अग्नेभ्यावर्त्तिं। न्नभिमानिवर्तस्वाग्नेअंगिरः पुनरूर्जा सहरय्येत्येतेन मासर्वेण
भिनिवर्तते स यत्तत्र तत्त्वः प्रत्यवरोहति चतुर्दिक्त्वः ऊर्ध्वो रोहति तद्यावत्कृत्व ऊर्ध्वो रो
हति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति तस्मादावृत्तोपरि नाभि धारयति तस्योक्तो बन्धुः ६ २९·
अथैनमभिमन्त्रयते। आयुर्वा अग्निरायुरेवैतदात्मन्धत्त आ त्वाहार्षमित्याह्येनं हरते

तस्भूरित्यायुरेवैतदन्नमात्मंधत्ते ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्यायुरेवैतद्ध्रुवमेतदात्मंधत्ते।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वित्यन्नं वै विशोऽन्नं त्वा सर्वं वाञ्छत्वित्येतन्मा त्वद्राष्ट्रमधिभ्रशदि
ति श्रीर्वै राष्ट्रं मा त्वच्छ्रीरधिभ्रशदित्येतत् ७ अथ शिक्यपाशं च रुक्मपाशं चोन्मुंचते
वारुणो वै पाशो वरुणपाशादेवैतत्प्रमुच्यते वारुण्यर्चा स्वेनैवैनदात्मना स्वया देवत
या वरुणपाशात्प्रमुंचत उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथायेति।
यथैव यजुस्तथा बन्धुरथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्यामेत्यदिति वा अदि
तिरनागसस्त्वं वा इह स्यामेत्येतत् ८ अथैनमितिशस्द्धात्यै। तद्यदेनमदो विष्णु

ऋ· येनकुर्ध्वंप्राचप्रगच्छन्तितन्ततस्तिप्रगच्छन्तितन्ततस्तिप्रगच्छन्तिततघन्नावदेवा
र· भविष्यद्भूतेर्वैवैषश्वरंस्मलायर्वैद्नेमितिप्रगच्छन्तितस्मादेषस्तीनाथेतिपुनरे।
२९। ति ४ अथयेमहदुक्थमसाभूर्द्धोत्रस्यादित्यग्रेत्रेषमहदुक्थमसाभूर्द्वेल्लिष्टतितिनिर्जगवा
291 न्तमसोऽयोतिषागादितितिनिर्जगवानायष्वरास्रैतमसोऽद्धाऽयोतिषेयस्मिभोऽत्तनारु
शानासद्भाःस्यग्निर्ष्वोपषमात्रुनारुशानासंगश्रानातोविश्वामस्माऽप्रापारतीमेवेलो।।
काविश्वासस्यातिस्तानेषज्ञातश्रापुस्यतिपरोमाङ्कशगच्छन्तिपरोमाङ्कश्रेषस्तीयें २९।
नसुपावरतीमामेवैतस्मतिष्ठामभिप्रसैस्यस्मामेवैतस्मतिष्ठायांप्रतितिष्ठतिनिर्जगा।

गाजगतीद्वैमांल्लोकानस्तुतोर्वाचोव्यस्तुते ९ हंसः शुचिषदित्य। सौवा आदित्यो हं
सः शुचिषद्वसुरंतरिक्षसदिति वायुर्वै वसुरंतरिक्षसद्धोता वेदिषदित्यग्निर्वै होता वेदि
षदतिथिरिति सर्वेषां वा एष भूतानामतिथिर्दुरोणसदिति विषमसदित्येतन्नृष।
दिति प्राणो वै नृषन्मनुष्या नरस्तद्योयं मनुष्येषु प्राणोग्निरेतमेतदाह वरसदिति सर्वे।
षु ह्येष वरेषु सन्न ऋतसदिति सत्यसदित्येतद्व्योमसदिति सर्वेषु ह्येष व्योमसु सन्नोब्जा।
गोजा ऋत्यब्जा अप्स्वेष गोजाश्चर्तजा ऋति सत्यजा ऋत्येतदद्रिजा ऋत्यद्रिजा ह्येष ऋतमिति
सत्यमित्येतद्बृहदिति निदधाति स्वदृष्ठो घनरयदेषनदेनमेतत्कृत्वा निदधाति ॥ ३॥

श्री· भ्यामेताभ्यां। हिपायजमानोयजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमे
रु· तन्निरस्यति १२ अथैनमुपतिष्ठते। एतद्वाएतमेतल्लघूषतीवयदेतेनसमेदितिवेतिवे।
२९२ मांल्लोकान्क्रमतेतस्मापवैतन्निह्नुतेऽहिंसायै १३ यद्वेवोपतिष्ठते। एतद्वैदेवाअबिभ।
युर्यद्वैनोऽयमिमांल्लोकानन्तिकान्नेद्धिंस्यादितितेभ्यएवैनमेतल्लोकेभ्योऽशमयंस्त
थैवैनमयमेतदेभ्योलोकेभ्यः शमयति १४ सीदत्वंमातु। रस्याउपस्थेऽन्तरग्नेरुचात्वं।
ऽं शिवोभूत्वामह्यमग्नेअथोसीदशिवस्त्वमितिशिवःशिवइतिशमयत्येवैनमेतद। २९२
हिंसायैतथोहैषइमांल्लोकान्क्रान्तोनहिनस्ति १५ त्रिभिरुपतिष्ठते। त्रयइमेलो।

काम्यो ऽग्निर्हि रुद्रस्तस्मिन्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैतं समापयन्निष्कृते योनावैतै।
वैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमयति ९ ब्राह्मणम् २ अथ वात्मप्रेणोपतिष्ठते। प्रज
ह प्रजापतिर्विश्लथ्य इमैः प्रजाः सृष्ट्वा ताभ्यो वात्मप्रेणात्मानमकरोत्तथैवैतद्यजमा।
नो विश्लथ्य इमैः प्रजाः सृष्ट्वा ताभ्यो वात्मप्रेणात्मानं करोति १ सैंहैष दाक्षायणहस्तो। य
द्वात्मप्रेणं स्मायजानं कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्मप्रेणैनमभिमृशेत्तदस्मै जा।
नायात्मानं करोति तथो ह स सर्वमायुरेत्यथ यं कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृष्यैनं।
पुरस्तादभिमन्त्रयेत तथो ह स वीर्यवान्भवति २ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरिति प्राणो

ब्रा॰ वैदिवः प्राणाद्वा एष प्रथमं समजायत तस्माद्द्वितीयं परि जातवेदा इति यदेनमदो द्विती
ष॰ यं पुरुषविधोऽजनयत्तृतीयमप्स्विति यदेनमदस्तृतीयमप्स्वोऽजनयन्नृमणा अजस्र।
२९१ मिति प्रजापतिर्वै नृमणा अग्निरजस्रः संधानमयं जरते स्वाधीरिति यो वा एतमिन्धे स ए।
293 नं जरते स्वाधीः ३ विद्मा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणीत्यग्निर्वायुरादित्य एतानि हास्य तानि त्रे।
धा त्रयाणि विद्मा ते धाम विभृता पुरुत्रेति यदिदं बहुधा विह्रियते विद्मा ते नाम परमं गुहा
यदिति यविष्ठ इति वा अस्यैतन्नाम परमं गुहा विद्मा तमुत्सं यत आजगन्थेत्यापो वा उत्सो २९१
ऽद्भ्यो वा एष प्रथममाजायत ४ समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तरिति। प्रजापतिर्वै नृमणा अ

स्त्वा प्रजापतिरिमेतन्नु चेताश्येद्वितीयो ग्न्यग्रुधाग्निरिति प्रजापतिर्वै न्तु चेता आप्यो।
द्विवकुधम्तनीयवारज्ञसिनाश्चिवाऽ समिनिर्योर्वैरनीयऽ रज्ञोपाकुपसोमहिषाश्च
वर्द्धेत्रिति शालावै महिषादिविवाशाणाग्नवर्द्धेत्रिमेतत्त् ५ नापन्तापकव्याख्याना ए
तमेवाभिनाग्राग्नेय्यास्त्रिष्टुभस्ताय दाग्नेयस्तेनाग्निरथ यत्रिष्टुभो यदेकादशान्तेनेन्द्रे
द्राग्नोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदुपतिष्ठत इन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः स।
र्वदेवत्योग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदुपतिष्ठते ६ यद्वेव विश्व।
क्रमवात्तप्रभवतो। विश्वकर्मा वै प्रजापतिरिमं लोकमसृजत तवात्तयेता अग्निविश्वक

ब्रा॰
स॰
२९४
७९५

मैद्वैप्रजापतिरन्तरिक्षमसृजतवात्सप्रेणावायुंविसृक्मैद्वैप्रजापतिर्दिवमसृज
तवात्सप्रेणादित्यंविसृक्मैद्वैप्रजापतिर्दिशोसृजतवात्सप्रेणचन्द्रमसंविसृक्
मैद्वैप्रजापतिर्भूतमसृजतवात्सप्रेणाभविष्यद्विसृक्मैद्वैप्रजापतिर्वितमसृजत
वात्सप्रेणाशांविसृक्मैद्वैप्रजापतिरहरसृजंतवात्सप्रेणरात्रिंविसृक्मैद्वैप्र।
जापतिःपूर्वपक्षानसृजतवात्सप्रेणापरपक्षान्विसृक्मैद्वैप्रजापतिरर्द्धमासान
सृजतवात्सप्रेणमासान्विसृक्मैद्वैप्रजापतिर्ऋतूनसृजतवात्सप्रेणसंवत्सरंतद्य २९४
द्विसृक्मवात्सप्रेभवतपतद्देवतेनसर्वंःसृजते १ यद्वेवविसृक्मवात्सप्रेभवतो

विश्वकर्मैवं प्रजापतिः स्वर्गं लोकमभिप्रायांस्तमेतद्देवस्थानमपश्यत्तदास्मिन्ने
नावास्यद्यदवादाहाय यद्विश्वकर्मेन विश्वज्यते स्मतद्यस्मिन्ने तथैवैन यजमानो विश्वकर्मै
वैव स्वर्गं लोकमभिप्रयास्यानिवान्तस्य प्रणावस्यति ८ स वै विश्वकर्माक्रान्त्वाथ तदा
नीमेव वान्तस्य प्रणो पतिष्ठते यथा प्रयायायतदानीमेव विश्वज्येन्ताट्तस्य देवाना वैवि
घामन्नु मनुष्यास्तस्माद्वेहेदमुत मानुषो ग्रामः प्रयायाथ्यतदानीमेवावस्यति ९ तद्वा
अहोरात्रे एव विश्वकर्माभवन्न। अहोरात्रे स्म प्रहोरात्रे एव तयास्य दोरात्रे तेभ्यो भव।
ति तस्माद्वेहेदमुत मानुषो ग्रामो होरात्रे याना दोरात्रे तेभ्यो भवति १० स वा अहमेव सं।

ब्रा॰ वत्सरस्य विस्कन्धमाक्रमन्ते ईश्वरास्त्वश्रेणौ पत्तितोः हन्तेमपृष्ठं संवत्सरस्य स्वर्गो लोकः स य
त्र॰ त्वतीयोर्ध्वो लोकमेतन्न दैवतं स्वर्गं लोकमभिप्राप्नुयादथ यद्द्योर्ध्वमपराह्णे तं स्वर्गं लोक
२९५ मतिप्रणश्येदथ यदर्धे क्रमन्ते ईश्वरपतितोः हन्तेतत्तं प्रति स्वर्गं लोकमात्मानं विमुञ्चते ॥
ताभ्यां वै विपर्यासमेति । यथा महान्तमध्वानं विमोकं समश्नुवीत तादृक्तन्नैवेष्वरास्ता
यो परिष्टाच्चोभे विस्कन्धमवात्मस्ये समस्यन्त्य हैवैविस्कन्धमा रात्रिवात्र समेतत्सहारदं स ।
वैस्वज्ञा पतिः प्रजनयिष्णंस्थ प्रजनयिता चाहोरात्राभ्यां तु भयतः पर्यगृह्णात्तथैवैत । २९५
द्यजमानः इदं सर्वं प्रजनयिष्णुंस्थ प्रजनयिता वाहोरात्राभ्यां तु भयतः परिगृह्णाति ॥

तराङ्गः । यदि दर्विहोमा गार्हपत्ये ज्वालास्वप्रमथो भेपवादन्नभवतो न राज्ञा ह्नथमस्यापि ।
राज्ञां कृते भवतः स्पेन हव्यते अग्नेर्दीत्यमानः श्रुवस्ता दपवाह्न उभे मसमस्यति रात्रिदैन
घपरो ह्लाघ्येन पतन्त्वभ्निवष्यत्वुपरिश्रान्त्यूर्ध्वाह्न उभे ममस्यत्यदैन घत्नूर्ध्वाह्न पवस्तुभा
स्यो भेपवादन्कृते भवत उभे राज्ञाः ॥ १३ ॥ अथ यदहः सन्निवष्यमस्या । अदहः प्रान्तरुदित ।
आदित्ये भसेन प्रथमस्तुह्यपति भस्मोद्ग्यवाचं विसृजन्ते वाचं अविसृज्य समिधमादध्या ।
ति समिधमाधाय भस्मापेपोध्यवहृरति यथैवनस्मावहरणे न थापादायमस्मनः ।
प्रत्येस्मो त्वायामो प्योपतिष्ठते घप्रायश्विनीकरोति ॥ १४ ॥ अथ यदि विष्णुक्रमीयमहः

ब्रा. स्याद्विस्रक्षमाणो वा वा नास्प्रेतो यतिहे नाच्यवद्विवान्तस्पीयमानात्स प्रेतोपस्थाय विस्र।
र. क्षमाणो वा वा नास्प्रमत्तः कुर्यात्त्विस्रक्षमाणात्तः कुर्याद्यथा प्रपादयन विस्रुष्वेना
२९६ द्धस्रदथ यद्वास्प्रमत्तः करोति प्रतिष्ठावैवास्प्रं प्रयथा प्रतिष्ठापयेदेवमायययेलाद
296 कनस्मात्स्वास्प्रमेवान्ततः कुर्यात् ।५ ब्राह्मणम् ४ अध्यायः । वनीवाहेनाग्निं बि
भृयादित्याहुः । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवा अस्रक्षमवरङ्कालमस्रा ।
आसंस्ते देवाश्चक्रेण चरन्त एतत्कर्मापश्यंश्चक्रेण हि वै देवाश्चरन्त एतत्कर्मापश्यंस्त २९६
स्मादेतमप वयोरोऽशोभ्रयत्नं धानस्योऽग्नौ । सयो वनीवाहने । देवाः कर्मणेति देव

ः द्धास्य कर्म कृतं भवत्यथ यो न वनीवाह्यते स्वात्कर्मणो न्वर्थं ः द्धास्य कर्म कृतं भव
ति २ तद्धैक आहुः । स्वयमेता एव वनीवाहितो विष्कन्धमेवोपप्रयातीत्यात्म प्रेणावास्य
तीति न तथा विद्याद्दैवमात्र स्वतन्त्रयाणाण्य हि स्कन्धमादैवमवस्माने यद्धात्म प्रमपास्ये
दस्मात्रैषप्रयाणं ध्याहि द्स्त्रयातिमानुष्यमवसाने य्यदवस्यति ३ प्राजापतिरेषोग्नि
र्भवत्येतेन प्रजापतिर्यज्ञ्वे देवा यज्ञमयजन्त यस्मात्तद्यद्धि स्कन्दत्यात्म प्रेभवतो यदेवास्य दैवं ः
रूपं तदस्यैतेन संस्करोति तस्य यद्धनीवाह्यते यदेवास्य मानुषं ः रूपं तदस्यैतेन संस्क
रोति स द्वा एत ः सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं ः संस्करोति । य एवं विद्वान्वनीवाह्यते तस्मा ।

ब्रा॰ दं॰ २९७

दुवनीवाघेतैवा ४ समिद्दः प्रयाजस्वन्या ।मदद्रहनरतोग्रेः प्रागनउपष्याण्यायाम्मि।
नसमिथमादधात्येतद्वापनदेवापश्यन्तमुरस्तादन्वेनाशीर्णान्वेनयासमिधानतद्येवेत
मयमेतदेवान्नमुरस्तादन्तेनशीर्णान्वेनयासमिधा ५ समिधाग्निन्दुवस्यतेति। स।
मिधाग्निन्नमस्यन्तेत्येतद्घृतैर्बोधयतातिथिमास्मिन्हव्याजुहोतनेति घृतैरद्बोधयता
तिथिमो ह्यास्मिन्हव्याजुहूतेत्येतद्दुहवसेत्याथैद्धेनमेतद्बोधयता ६ थैनमुपघ्नन्त्स।
दुत्वाविश्वेदेवाःअग्रेमरभ्युवितिभिरितिविश्वेवापतमग्रेदेवाश्चितिभिरुदभरंस्तेनया। २९७
घान्तदाविनमासीन्नश्येवैनमयमेतद्वितिभिरुद्धरन्त्येतद्घ्नन्तदाचितमभवतिस्मनोम।

वशिवस्तः स्वपती कोविभावसुरितियथैवयज्ञस्तथामन्युस्तन्दक्षिणानउदेवमाद
धातिनस्तोक्तोमन्युः स्यात्साक्षाद्देवस्तं समृध्यायस्माद्धातिसयकामेयेनोया
पिबेदिदमार्षन्तोवाव्रजेत ७। यानस्तादौगुनक्ति। दक्षिणमग्रेपसव्यमेवंदेवत्रेनर।
धामानुषेसर्व्वांकाञ्चदिशंप्याप्यनस्यान्याडेः वाग्रेप्रयायामाचीदिदिगग्रेः स्वामेव।
नदिशमनुप्रयाति ८ प्रेदग्रेस्यातिप्यान्यादि। शिवेभिरद्यिभिरुमितिप्रेदग्रेनक्रो
तिष्यान्यादिशिवेभिरद्यिभिर्हीयमानैरित्येनहृदिर्भाउभिर्भासन्यादिः सीस
वाप्रजाः इतिसदहृदिरद्यिर्भिर्हीयमानैर्भादिः सीरात्मनाप्रजाः स्येत ९ स्मयदा।

तउत्स्मैजेः । द्देषेनयज्ञंजेपेदसर्व्वाबाएषावागयातदस्यैतामेनेनह्लमयतितामेतद्देवश्वा
ब्रा॰ करोति १० यद्देवैनयज्ञंजपति । यस्मिन्नेकस्मिन्ह्वादिवैदेतउत्स्मैजेतिनस्यैवसाकाभ
र॰ वतितयदग्नावादिनेतउत्स्मैजेस्यग्रेवसावाग्भवस्याग्रिमेवतद्देवाउपास्त्रवत्पाम
५९८ दूयैतस्थैवैनमयमेतदुपस्तौसुपमदूयमस्कन्तदग्निस्तनयत्रिवयौतितस्माको ।
मन्युः ११ सयदिदृशावसानैविमुञ्चेत । नस्यैवाग्निः स्यादथयदावसानेविमुञ्चेतश
गनउपस्थाण्योनरनउद्धत्यवोततियत्रैनमुपावहरतितन्नरतिणनउदञ्चमुपावहर । ५९८
तितस्माको मन्युर १२ ध्यास्मिन्नमिधमादधाति । नह्यापन्नेदेवा रेस्येवाः सनुपरिष्ठा

स्त्रेनाग्नीणान्नेनयासमिधातथैवैनमयमेतदीपयिवाः समुपरिष्टादन्नेनप्रीणात्ये
नयासमिधा ५ प्रजायमग्निर्मथ्यन्तमस्यभृत इति। प्रजापतिर्वै भरतः स हीदं स
र्वं बिभर्त्ति वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भा इति वि यत्सूर्य इव रोचते बृहद्भा इत्येतदभियः
पूरुम्पृतनासु तस्थाविति पूरुर्हवा असुररक्षसमासतमग्निः एतेनाभितस्थौ दी
दायदैव्यो अतिथिः शिवो न इति दीप्यमानो दैवोऽतिथिः शिवो न इत्येतत्तिष्ठन्नवमा
वसानैवैतेनमेनत्समापयत्य १४ ध्यानः सम्पदेव। समिध्यस्वश्रेमतादथास्यपञ्चमे।
केनप्रयाज्येकेनानूमकेनानुमंत्रयते समिधमेव पंचमेनादधाति तन्नस्यं च पञ्चवि

ब्रा. न्तिकोग्निः पंचदशैव संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति।
न. ब्राह्मणम् ५ अथातो भस्मन एवाभ्यवहरणम्। देवा वा एतदग्रे भस्मोदवपंतेस्मु।
२९९ वन्ता दिवा रश्मिरेणमेवमस्दात्मानं संभिमस्करिष्याम इदं मर्त्याः ऋणपाव्रतपद्ध
299 पाप्मानो भविष्यामो यद्युपरावप्स्यामो यदत्राग्रेयमस्मादिदं दोत दत्रेः करिष्याम उपत
जानीत यथेदं करवामेति ते ह स्म वै चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्त।
दिच्छत यथेदं करवामेति। ते चेतयमाना एतदपश्यन्नप एवैतदभ्यवहराम। २९९
पो वा अस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रास्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनत्प्रतिष्ठापयाम यदत्रामेयत्त

दक्षाधिजननयिष्यामइतितद्योन्यावाहरंस्तथैवैनदयमेतद्योन्यवदरति २ आ।
पोदेवीः प्रतिगृह्णीत। भस्मैतत्स्योनेकृणुध्वंसुरभाउलोकइतिजनयंवाएनद्यात
यामभवतितदेतदाहसुरभिष्टमंलोकेऽकर्मेतितस्मैनमन्तांजनयइत्यापोवै
जनयोऽद्भ्योहीदंसर्वंजायतेसुपत्नीरित्यग्निनावाऽआपःसुपत्न्योमातेवपुत्रंबि
भृताप्स्वेनदितियथामातापुत्रमुपस्थेबिभृयादेवमेनद्बिभृतेत्येतत ३ दप्स्वग्नेसधि
ष्टवेत्य। सवैयोनिष्टवमेतत्सौषधीरनुरुध्यसइत्योषधीर्ह्येषोऽनुरुध्यतेगर्भेसंजाय।
सेपुनरितिगर्भोह्येषसंजायतेपुनर्गर्भोऽस्योषधीनांगर्भोवनस्पतीनां। गर्भो।

ब्रा॰ विश्वस्य भूतस्याग्रे गर्भोऽप्स्वपामसीति तदेनमस्य सर्वस्य गर्भं करोति ४ त्रिभिरभ्यवह
रु॰ रति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनदेतदभ्यवहरत्येकेनाग्रेऽथ द्वा ।
१॰॰ भ्यां द्वाभ्यां वाग्रेऽथैकेन द्विस्तत्कृत्वोऽभ्यवहरति तद्येद्विपादाः पशवस्तैरेवैतदेतदभ्य
वहरति ५ स्थापादने । तद्यद्याग्रेऽपन्नदेतद्यो विज्ञनयान्नयानयावैमेघन्नेक्रिय
तेनैवैनमेतत्संभरति प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्न इति प्रसन्नो ह्येष भ ।
स्मना योनिमपश्च पृथिवीं चाभवति संसृज्य मातृभिष्ट्वं ज्योतिष्मान्पुनरासद इति
संसृज्य मातृभिष्ट्वं ज्योतिष्मान्पुनरासद इत्येतत्पुनरासद यसदनं पुनरूर्जा सदनं सदये । १॰॰

ऽपैतेन मासर्द्धैर्लोमानि निवर्त्तयेत्सेन ६ चतसृभिरादत्ते। न येवं तस्मादाः पशवस्तैरे

वैनमेतत्समभरन्यथोयन्तमेवं पशवोऽन्वैनैवैनमेतत्संभरति त्रिभिरभ्यवहरति तस्मा

त्सममचितिकोऽग्निः समन्तेव: संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ता

वत्तद्भवति ७ पादाय भस्मनः प्रत्येत्यो। ह्वायामोऽक्षोपतिष्ठते पतत्स्यापतद्दयथाय

थ करोति यदग्निमपोऽभ्यवहरति तस्मापैवैनं त्रिकृत्तेः सायास्राममग्नेऽयींभ्यामग्नय

पवैनं त्रिकृत्ते मृडवतीभ्यां यथैवास्मै तदग्निर्वैचो तिमोऽधे ८ ह्वोथामेघ्रस्वचसोय

विष्टति। मोऽयमेस्वचसोयविष्टेत्येतन्मः द्विरपस्प्रश्नूतस्य स्वधावरति भूयिष्ठस्य

प्रभूतस्सव्यावश्येतस्मीयतिबोधन्तुबोगुणातीतिषीयस्येकोविकोभरणातिवन्दाकृष्टे
श्रा· तत्वंवन्तेश्रयस्तिबन्दिनातेहन्तंत्वंबन्देश्येतत्समोथिस्मरिमेंब्बावस्मपतेवस्मदाव
रु· न् युयोध्यस्मद्देषांस्सीतियथैवास्माद्देषांस्सियुयादेवमेतदाहद्वाभ्याम्रुपतिष्ठ
३·१ तेगायत्र्याचत्रिष्टुभाचतस्योक्तोमंत्रु ९ नानिनवभवन्ति। नवदिशोदिशोऽग्निर्नो।
वप्राणाःप्राणाअग्निर्योवामग्निर्योवनस्पमात्रानावतइवनम १० प्रायश्चित्ती।
करोति। सर्वेभ्योवाएषएतेकामेभ्यआधत्तेनयदेवास्यात्रकामानामव्यवच्छिद्यते ३·१
ग्रावयोभ्यवछियमाणेनदेवैतत्सन्तनोतितस्मादुभेप्रायश्चित्तीकरोतियेयः।

ब्रा. वाग्नावर्कगतेतस्मोक्तोमंथु ॥ स्तानिदशभवन्तिदशाक्षराविराड्विराडग्निर्दश
र. दिशोदिशोऽग्निर्दशप्राणाःप्राणाअग्निर्योवानग्निर्योवत्स्समात्मातावन्तंभवति
३०२ ब्राह्मणम् ६ पञ्चमःप्रपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या ९२ सर्वकण्डि
कासंख्या ५३ ॥ ॥ ॥ शुभम् ॥ ॥ ॥

302

३०२

13/1/18